ENN KIPPEL

SUURE NUTU AJAL

II

NOOR-EESTI KIRJASTUS—1936

ENN KIPPEL / SUURE NUTU AJAL

II

ENN KIPPEL

SUURE NUTU AJAL

ROMAAN VENE-LIIVI SÕJAST

1936

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

KORREKTOR T. MICHELSON

KAAS E. JÄRVELT

O.-Ü. „NOOR-EESTI" TRÜKIKODA TARTUS 1936

TEINE JAGU

ESIMENE PEATÜKK

1

Tallinnale lähenes moskoviit suure väega, mille algusest kuni selle lõpuni oli kaks penikoormat vahemaad, kuna tagatulijaid oli veelgi. Selles suures väes ep olnud aga mitte korda, vaid palju segadusi. Streletsid ehk laskurid, kes olid Euroopa sõjavägede kombel varustatud püssidega, sammusid küll kindla korra järgi mööda sissetallatud rada, kuna nende ees liikuvad piigimehed ja ambujad kihutasid suuskadel ka mööda kõveraid teid; nad liuglesid küngastelt alla ja neile ronides tõukasid odavarrega takka. Ülejäänud vägi ehk ratj tuli aga ratsa.

Venelaste hundi- ja lambanahksed kasukad olid pussakaga tugevasti nööritud ümber keskkeha, kuna silminiküündivad karvamütsid ja härmatunud habemed varjasid nende silmnägu. Rinnal rippus neil aga mitmesuguseid riste ja värvilisi pühakupilte, nagu oleksid nad kõige suuremad usumehed ning Kristuse kummardajad.

Kindlast korrast mitte kinni pidades, olid paljud moskoviidi ratsa- ja jalamehed trobikondades sega-

mini; liikudes seejuures laias kaares üle väljade ning lumiste nurmede, läksid sealt, kust aga oli otsem. Kui neil vahest tuli laskuda mõnest järsandikust alla, siis suusameestest kukkusid paljud pikali maha, mõni aga koguni oma naabri oda otsa, saades seega juba enneaegselt surma. Mõnest kaldajärsandikust laskudes ajasid nad käed laiali, tõmbusid ettepoole küüru ja tulid siis suuskade vihisedes alla, ise seejuures kisades, vandudes ning sõimates, mille poolest nende keel on vägagi rikas.

Ainult streletsid tulid vaikides, nagu see tõsistele sõjameestele on ka kohane, ja panid tähele oma ülemate käske, sest nemad olid sõjateenistuses kõige vilunum rahvas; nad pärandasid oma ameti poegadele edasi ja said sõjateenistuse eest oma suurvürstilt tasu: aastas üks rubla, ja kui astusid abiellu, siis kodu ehitamiseks ühekordselt veel ühe rubla; peale selle said nad suurvürstilt rõivastise, püssirohu, jahu ja tangu; kui aga vahel ei juhtunud neile kõigist sellest jätkuma, siis anti lisaks veel maad.

Ratsavägi kui enamik Moskoovia tsaari sõjaväest oli varustatud nagu türklasedki oda, kõvera mõõga ja vibuga, kuna ainult vähestel neist olid olemas ka paugutajad ehk püstolid. Igal ratsamehel rippus sadula kaare küljes kirves, kuna pussaka vahele oli tal pistetud jalapikkune kõver nuga, nimetusega berdõšš. Soomust kandsid neist vähesed — ainult kõige nimekamad, ja neilgi oli raudrüü või rõngassärk ehk koltšuuga enam uhkustamiseks kui kaitseks. Soomusel kandsid nad atlassist, sametist või koguni kuldkarraga läbipõimitud riidest, nimetusega portša, ülirüüd, mis oli ilustatud nirkidega. Rikka-

likult olid hõbedaga ehitud aga nende mõõgad, koltšanid ehk nooletuped, sadulad ja hobuste rakendid. Mõnel bojaaril oli peas isegi kullatud kiiver. Ka palju tulirelvi oli teenisaadli ehk dvorjanide ratsaväel. Vaesem aadel ehk bojaaride pojad, mitte omades soomust, kandsid kõrge püstkrae ja lühikeste käistega tegeljaisid ja kaftaneid, mis olid kanepi või puuvillaga vooderdatud.

Enamiku ratsanike päid olid kaetud raudmütside ehk šišakkidega, kuna neist paljude saabastel puudusid kannused, mida asendas nahkne nuut, nimetusega hlõst. Istudes hobusel, hoidis ratsanik oma vasemas käes ratsmeid ja vibu, kuna ta parem käsi surus piitsa ja palašši ehk ratsaniku mõõka, mille ta laskmise puhul heitis käest ja mis jäi siis rippuma sadula külge. Hobused olid neil enamasti väikesed, pikakarvalised ja kohutava välimusega nogai tõugu tatarlaste loomad. Olgugi et nende hobuste kapjade küljes ep olnud raudu ja ka nende rakendid olid viletsad, suutsid venelased nendega läbi ratsutada pikki vahemaid, ilma et nad ise oleksid seejuures tundnud väsimust, sest moskoviidi väe peaomaduseks oli vastupidavus ja kiire edasiminek.

Kuid mitte vastupidavus ep ole sõjaväes ainuüksi voorus: moskoviidi sõjavägi oli halvasti õpetatud ja vähe oli leida temas sõnakuulmist. Ainuke tarkus, mida venelased oskasid, oli, et nad langesid äkki ning ootamatult vaenlasele kaela, kui see juhtus olema neist vähemalt kolm korda nõrgem, piirasid ta sisse, hirmutades seejuures kohutava kisa ning jubeda kontserdiga oma torudest ja kelladest — see oli ka ainuke venelaste sõjakavalus ehk -taktika; muidu olid

nad aga niipalju vahvad, kuipalju suutis neist keegi jääda kaineks. Linnuste piiramisel olid nad aga päris oskamatult saamatud.

Koos esipolgu ehk eelväega ei liikunud moonavoore, vaid ta mehed vedasid moona eneste järel umbsetes paaditaolistes kelkudes, mis olid ümberringi kaetud härjanahkadega. Peagu iga mehe pussaka vahelt paistis tagavarapaar kirjalisi käpikuid, nii et ta oli talvekülmade vastu piisavalt varustatud. Meeste ees ja kõrval jooksis aga palju teravaninalisi ja kikkiskõrvalisi siberi koeri, kes kuskil nähes inimese või metslooma jälge, pistsid kohe sellesse oma koonu, vedasid hõngu ja turtsusid seejärel oma sõõrmed lumest tühjaks.

Peaväe lõpus tuli suurtükivägi, mille mehed jagunesid kanoniirideks ehk põletajateks, toppijateks ehk laadijateks ja pöörajateks ehk sihturiteks. Rasked suurtükid olid tõstetud ratastelt ja asetatud jalastega pukkidele, mida vedasid mitmed paarid hobuseid ja härgi. Palju vähemaid suurtükke oli asetatud aga regedele, kus asetsesid ka nende altvõetud rattad. Palju tüli ning vaeva nägid suurtükimehed aga nelja müürimurdja vedamisega, sest need olid kaasasolevaist suurtükest kõige raskemad ning seega vajusid nende jalased kuni torudeni sügavasti lumme, kust tuli neid välja kaevata. Olgugi et nende suurtükkide torud olid ainult neli jalga pikad ja kuus vaksa laiad, kaalusid nad igaüks kolm tuhat üheksakümmend naela. Need tuletorud lasksid kahesajakahekümne-viie-naelaseid kivikuule ehk tümlereid või jällegi kahesaja-kuuekümne-naelaseid raudkuule; neid müürimurdjaid oli valanud Moskoovia kuulus

suurtükimeister ning sepp, nimega Bogdan, aastal 1563.

Suurtükkide taga liikusid suured koormad rohuvaatidega, mida moskoviidil oli seekord kokku kaks tuhat tündrit, mis kaalusid ükssada kuuskümmend kuus lasti. Lõpuks veeti suurtes koormates rändava linnuse puukilpe, mis olid valmistatud paksudest kisklaudadest ja mida pärast kohale asetamist kinnitati raud- ja nöörsidemetega üksteise külge ja mille taga võtsid aset püssikütid.

See oli 23. jaanuaril — ühel kolmapäeval enne lõunat, millal moskoviidi eelvägi hakkas jõudma Tallinna alla, võttes teisel pool Kivimäge aset. Ta peaväe kohaleilmumine kestis aga kogu päeva ja lõppes alles õhtupimeduses. Sel päeval ei tahtnud moskoviit taplust pidada ja ka tallinlasil ep olnud mahti hakata neid õrritama, sest neil enestelgi oli alalejäänud tarade ja küünide lõhkumisega küllalt veel tegemist, nii et venelased võisid rahulikult süüdata oma lõkked ning keeta kaerajahust ja linnaseist enestele körti. Vojevoodad ning väeülemad lasksid püstitada enestele telgid ehk šatrad, kuna lihtsõdijad, kelleks olid teomehed ning talupojad, nimetusega smerd ehk haisev rahvas, ei omanud muud peavarju kui ainult tükikese vilti, mille nad seadsid vastu tuult ning tormi üles. Pärast kasinat söömist kraapisid nad lumme sügavad augud ning urkad, ja mähkunud pealisrõivastesse, heitsid lõkketulede äärde magama, kuna paljud hakkasid kasima endid täidest; selleks lakkusid nad keelega oma pihu ilaseks, pistsid ta siis põue, surusid vastu täidest kubi-

sevat ihu, nii et söödikud jäid ilatsetud pihu külge, millelt nad siis neid lumega maha hõõrusid.

Peale Moskooviast ilmunud väe koondas venelane seda nüüd Tallinna alla ka Haapsalu, Pärnu, Padise, Paide ja Rakvere majadest, nii et tal lõpuks oli seal ühtekokku ligemale viiskümmend tuhat meest. Kogu selle väe seadis moskoviit Tallinna vastu viide leeri, nii et mitte keegi ei pidanud mahtuma linnast välja tulema ega sinna minema. Ühe leeri lõi ta Ülemiste mäele järveäärse veski juurde, kuhu asus ka ülemvojevooda knjäss ehk vürst Feder Ivanovitš Mstislavski; teise leeri seadis ta Kivimäe paemurdudesse ja jaotas mööda mäerinnakut ja -nõgusid laiali; kolmanda viis ta veemaja juurde liivamägedele; Järveküla järve kaldale asutasid tatarlased oma leeri, mis oli tublisti veerand penikoormat pikk.

Kõiki neid leerisid hakati kinnitama kantside, blokhauside ja pulvärkide ehk puutornidega ning neid igati kindlaks tegema. Selleks raiuti Habersti metsast mitmete tuhandetena palke ja kasutati ka rändavat linnust. Tallide ja ladude ehitamiseks kiskus moskoviit veel alalejäänud kaugemad küünid ja elamud maha ning vedas oma leeridesse. Ainult tatarlased ei hakanud kindlustama oma leeri, sest nad armastasid möllata mööda lagedat välja; nad magasid kuuseokstest onnides, lüpsid oma märasid ja juues käärivat kumõssi olid sellest suuresti tujus.

Moskoovia tsaar ning suurvürst Ivan Vassiljevitš ep olnud seekord mitte kaasas, olgugi et ta oli ähvardanud tulla; aga selle eest oli ta saatnud oma tähtsamad knjässid ning tublid vojevoodad, nagu esiteks

knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski — üks vana ning harjunud jumalakartlik sõjamees, kes sõjakäikudel oli tihtigi ülemvojevoodaks; siis tema leitnant ehk abiülem Ivan Vassiljevitš Selimetin Koltsov — moskoviidi parem sõjasangar, kes suurvürstile oli tõotanud, et tema tahab Tallinna linna toimetada talle kätte või muidu ei tule ta enam elavana tema silmade alla; kolmas oli knjäss Demiter Andreivitš Šorletov, kah sõjaasjanduses vilunud ning tubli kindlustamiskunsti ehk fortifikatsiooni tundja; suurtükiväe ülemaks oli moskoviidil seatud knjäss Mikita Priemka, kes väheselt tundis isegi aritmeetikat.

Ülemvojevooda ehk magister militum tuli koos oma suure käskkonnaga, millesse kuulusid väekogujad, väejõudude jagajad, saadetavad inimesed, ülesseadjad ehk arhitektid, järelemõtlejad ehk insenerid, nimetusega ka razmõslid; samuti oli seal isegi välismaisi piiramisasjanduse tundjaid, aga ka palju kohtunikke, kirjutajaid, vaimulikke ja isegi mõni üksik tohterdaja ehk arst.

Ülemvojevooda knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski mitmekordse villvooderdisega nahkne telk seati Ülemiste mäele otse veski kõrvale, kuna veskisse asusid tema trabandid ehk ihukaitsjad koos oma hobustega. Veski hoovi riputati aga ülemvojevooda tahtmist kuulutav kell, mille juures nii ööd kui päevad läbi asusid vahid, et keegi ei tuleks andma kuritahtlikke kellalööke, mis võiksid viia segadusse kogu väe ning teha talle kahju. Ülemvojevooda lähedusse asusid elama ka ta kirjutajad, kellest tähtsamaks ning kantsleriks oli Boris Ogarev — punasehabemeline kaval köster, kelle pussaka küljes rip-

pus tindipõis; ta sõrmed, habe ja sinine kaftan olid täis tindiplekke, kuna rinnaesisele kinnitatud aasades kandis ta oma ameti tunnusena kolme hanesulge. Mitte kaugel asetses ka ülemvojevooda leitnandi Ivan Vassiljevitš Selimetin Koltsovi elamu, ja selle taga kohe kaasasveetav välikirik.

Pärast laagrisse asumist teise päeva õhtul, millal välikirik oli juba üles seatud ning pühakute kujud ja pildid riputatud seintele, läks ülemvojevooda koos oma knjässide ja väepealikutega sellesse veetavasse palvekotta, kus põlvitades paluti Jumalalt võitu ehk viktooriat, kuna preester — isake Prohori koos oma köstrite ning djäkkidega jorises laulda, mille sekka kostsid tasased kõlksahtused, kui preester õõtsutas oma viirukikoppa. Pärast jumalateenistust ehk liturgiat, kui ülemvojevooda ja ta kaaskond olid ristisuudlemisega kinnitanud oma usku, tulid nad palvekojast välja, kuna preester Prohori koos oma abilistega läks õnnistatud veega piserdama laagriehitisi ning peletama neist paharette.

Võtnud oma telgis ehk šatras uuesti aset, hakkas ülemvojevooda seaharjaste puntraga sugema oma pead; kuid ta ei jõudnud pea kasimist veel lõpetada, kui ta ette ilmus trabantide peamees, kes sügavat kummardust tehes hakkas kõnelema, et laagrisse olevat toodud kaks vangi.

— Nad ütlevad endid olevat Tallinnast ära karanud, seletas trabant lähemalt, — mida aga meie ei võinud mitte uskuda, oh armuline isand ning toitja; aga enne kui hukata, pidasime tarvilikuks tuua neid sinu selgete silmade alla, et annaksid nende kavalatele kõnedele õige seletuse.

Knjäss Mstislavski andis vangide sissetoomiseks sugemisharjaga märku. Taandunud telgi läveni, hüüdis peatrabant oma kareda häälega, et toodagu vangid ülemvojevooda ette, lisades lõpuks ühe hirmsa vandesõna.

Nüüd ilmusid sekiira- ehk kirvemehed ja talutasid eneste vahel kahte Tallinnast ärakaranud äraandjat — Diderik Muntsardit ja Hans Kocka, kes pärast mõnepäevalist reduleeris viibimist olid tublisti nälginud ja lõdisesid suurest külmast. Olles nüüd ülemvojevooda selgete silmade all, langesid nad käntsahtades põlvili ja püüdsid alandlikkuse märgiks suudelda ta jalataldu. Knjäss Mstislavski vaatas neile teravasti otsa, hingas korraks sügavasti ja alles siis võttis sõnada:

— Mida on teil — uskmatuil paganail, ütelda, kõnelge!

Kuid ülejooksikud ning äraandjad ei saanud tema selgetest sõnadest mitte aru ja nad painutasid veel madalamale oma päid.

Nüüd astus ette ülemvojevooda tolmatš ehk tõlkija — üks saksilasest endine tingsõdur, rändsell ja kerjusmunk, kellena oli ta kõik maailma kolkad läbi kolanud ja kel olid nüüd peagu kõigi rahvaste keelemurrakud suus; kui see tõlkija oli saksi keeles korranud ülemvojevooda targa küsimuse, pääsesid ülejooksikute keelepaelad lahti ja nad hakkasid teineteise võidu kiiresti ja sõnu segamini ajades seletama.

— Pidage, takistas nende kõnevoolu tõlk, — rääkigu esmalt üks!

Et ta aga ei nimetanud, et kumb neist peaks vai-

kima, siis jätkasid nad endiselt edasi, värisedes oma hingekese eest.

— Sina vaiki! ütles nüüd tõlk Diderik Muntsardile, kuna Hans Kockal käskis ta jätkata.

Ja nüüd kuulis knjäss Mstislavski oma tõlkija suu läbi, et need Tallinnast karanud mehed pakuvad oma teenistust õigeusklikule tsaarile Ivan Vassiljevitšile. Edasi seletasid äraandjad, et moskoviit on tulnud küll suure võimu ning väega, aga et alati ei võeta linnu mitte ainult väekaupa, vaid vahel on selleks vaja ka kavalat meelt, milles nad nüüd tahtvatki abiks olla. Ja nad seletasid oma äraandliku suu läbi, et lasku ülemvojevooda Tallinna linna minev veekraav kinni ajada ning ära rikkuda, siis ei saavat tallinlased Ülemiste veega enam kustutada oma janu, mis kuivatavat nende keele suulae külge, nii et nad pidavat siis paratamatult ilma mõõgahoobita alla andma. Veel seletasid nad, et lasku ülemvojevooda ehitada suurtükikantsid Tõnismäele, sest sellelt küljelt olevat linn kõige nõrgemini kaitstud.

Need soovitused tundusid ülemvojevoodale õige kasulikena, ja ta kinkis ülejooksikuile vabaduse, võttes neid isegi oma teenistusse.

Nüüd hakati ülemvojevooda tahtmist mööda kinni ajama Ülemiste järvest linna minevat veekraavi, mille linnapoolne osa oli paetahvlitega kaetud; kuid see vaev ep olnudki tühine, sest maa oli külmunud kõvaks ja veerenn paksu jääga kattunud. Küll pilluti sinna kive, pakuotsi ja külmunud mullakamakaid, kuid seesugune pais ei suutnud sulgeda vett; korralikuma paisu ehitamine nõudis aga veidi roh-

kem aega. Et tallinlasilt juba nüüd piiramise alates võtta joogivõimalus, siis tuli sinna voolav vesi vähemalt rüvetada; selleks käsutasid vojevoodad oma leeridest kõiki sõjamehi nende bojaaridega eesotsas Ülemistelt linna voolava veerenni äärde, kus pärast jääkihi purustamist lasti meestel polkude kaupa kükitada kraavi kaldale ning rüvetada oma roojaga tallinlaste joogivesi. Veerüvetamisel vooris siis käia moskoviidi igasugust rahvast — küll päris moskoviite ja rääsanlasi, valdailasi ja jaroslavlasi, tuli pihkvalasi ja läks vladimirlasi, lõpuks aga veel mitmed sotnjad tatarlasi tagant otsa. Kaks päeva käisid polgud selliselt vett rüvetamas, ja siis oli veerenn muutunud nii jäledaks, et isegi lihtsamad sõjamehed ei tihanud alttuule talle läheneda, vähem siis tallinlased juua seesugust haisvat vett.

Moskoviit oli peagu igale suurtükile kaasa toonud ligemale seitsesada raud- ja kivikuuli, ja peale selle veel paar tuhat tulekera, mis ep olnud muud kui salpeetristesse takkudesse mähitud okkalised kuulid. Olgugi et kõige selle laskemoonaga võis maha kõrvetada kas või mitu linna, arvas moskoviit seda Tallinnale siiski väheseks. Kõige suurem puudus oli tal aga kahesaja-kuuekümne-naelastest raudkuulidest, millest paljud olid pärast Moskooviast väljasõitmist jäänud vankrite purunedes teele. Tallinna alla oli moskoviit suutnud neid koos suurte tümlerite ehk kahesaja-kahekümne-viie-naelaste kivikuulidega tuua ainult kaks tuhat tükki — seega igale müürimurdjale ainult viissada. Seepärast tahuti nüüd kivikuule suure rutuga Ülemiste laagris ja paemurru-

aukudes, kust isegi öösiti lõkketulede juurest kostis kilksahtusi ja kõlksahtusi, kui raud täksis kivi.

Ülemiste leeri oli asutatud ka sepiseid, kus mitukümmend nõgistunud sepaselli vihtus vasardada suuri raudkuule. Ääsituled lõõmasid ning mühisesid nii ööd kui päevad läbi, nii et söepõletajad ei jõudnud esialgu valmistada nii palju sütt, kui seda kulus. Vasarad aga mürtsahtasid ja kolkisid seppade soonilistes kätes, kuna vuhisev leek kuumendas ning sulatas rauda, mida taoti esmalt mügerikuna kokku ja siis hõõguvana peksti ning kiiluti raudõnarate ja valtside vahele, kust pärast nende vallandamist pääsesid hästi ümmarad kuulkerad veerema; suurtüknikud olid aga nobedad kokku korjama neid kuule ja vedama oma tagavarade panipaika.

Üle seppade laagri kostis vägev töölaul, mis kajas kuidagi venivalt ja nukralt; kui aga meistrid virutasid oma nuudiga seppadele üle turja, siis valiti kähku mõni virgutavam laul. Lodevusega olid sepad juba harjunud, sest olid nad töö juures unised või virgad, piitsa said nad meistritelt ikkagi, sest piitsutamine oli venelase juures harjunud komme. Igal laupäeval nuhtlesid meistrid oma sellidest aga kõiki, kartes, et mõni on neist salamahti ikkagi laiselnud, siis seega sai ta ka ühes teistega oma jao kätte; kes aga ep olnud seda mitte, siis see sai tulevaseks laisklemiseks keretäie ette.

Kui nüüd moskoviit oli järele vaadanud ning leidnud, et nende kahe ülejooksiku nõuanne suurtükikantside ehitamiseks Tõnismäele ep ole laita, olgugi et ka sellest küljest oli müür mullavalliga osaliselt

kaitstud, hakkas ta sinna ehitama oma viiendat leeri ning suurtükikantsi.

25. jaanuari õhtupoolikul, millal teised väeleerid olid enamvähem juba kindlad, läksid streletsid ehk harkpüsnikud, kes teenisid oma suurvürsti ning tsaari Ivan Vassiljevitši mitte nii kaua kui nõudis seda sõda, vaid kogu eluaeg, Tõnismäele, kus talupoegade kõrtsist ning peatuskohast alalejäänud asegi oli mattunud lumme. Osa streletse asus üles mäele, kuna osa neist asetus mäe taha tervel selle kallakul vastu Mustjõge. Sinna asus ka kaks tuhatkonda metsikuid stepikasakaid, kes koos streletsidega pidid seni valvama ning vahti pidama, kuni suurtüknikud on oma kantsid valmis ehitanud ning toonud sinna oma torud.

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Kõiki neid moskoviidi piiramistöid ning ettevalmistusi tapluseks jälgisid tallinlased oma kodulinna müüridelt. Olgugi et vahitornides taoti nüüd ühtepuhku hädakella ja turuplatsil puhuti sarve ja põristati trummi, ei leidunud ühtegi tallinlast, keile meel oleks olnud kurb või kartlik, vaid kõik nad olid heas tujus ning erkad.

Moonast ning ihutarvidusest ep olnud Tallinnal puudust, sest linlased olid end peagu terveks aastaks piisavalt varustanud. Küll aga oli karta õnnetute vabadike ning talurahva pärast, sest need olid enamasti moonata ning puupaljad, ja just peamiselt nende tõttu oligi linnas suur ruumikitsikus ning ulualuste vähesus. Vee poolest oli aga linnal küll vaja karta puudust, sest joogiks tuli see kanali ehk renni

kaudu Ülemiste järvest, mille üle moskoviit oli nüüd peremees. Pealegi pani mööda seda renni voolav vesi töötama ka linna veskid, mis nüüd vee äravõtmisel jäid seisma. Et ka avalikud rataskaevud täitusid Ülemiste veega, siis seega oli vee poolest karta nüüd kohutavat kitsikust, nii et kohe hakati kaevama uusi kaeve ja koguma lund.

Seesugune suur häda ning õnnetus, mida moskoviit oli kogu Eestimaa rahvastele kaela toonud, oli nüüd kinnitanud tallinlaste südamed kõvaks ning kangeks, nii et nad olles kindlas usus Jumalasse valmistusid vastu võtma rasket piiramise paina. Jubedad tapa- ning valutööd, mida tatarlased Liivimaal ringi möllates ning laastates olid teinud, olid täitnud tallinlaste südamed äraräägimatu ahastuse, aga ka suure viha ning vihkamisega nende metslaste vastu.

Nüüd, millal moskoviit oli aga juba silmaga näha, kadus tallinlasist kartlik ootamispinevus ja neile tundus, nagu oleks suur kivi veerenud nende südamelt.

Kui nüüd vaenlane juba neljandat päeva oli taplusita rahu pidanud, aga veel ikkagi ei teatud, mida ta oli enesele nõuks võtnud, siis laskis Tallinna raesõdurite peamees Klaus Holste kokku kutsuda maasulaseid, mõisamehi ja vabadikest Ivo sõjarahva, et kogu väega kuulamiseks välja minna. Ja et moskoviitidest pealetungijaid ep olnud, siis läksid tallinlased ise, peale nende, kes olid üles seatud müüridele ja tornidesse, kokku nelja tuhande mehega 26. jaanuaril venelaste vastu välja.

Kõige ette asetati Ivo Schenkenbergi vabadikud, sest oli karta, et nemad kui kohtlased talupojad on

kõige pelglikumad ning võivad enneaegselt tagasi pöördudes jätta teisi tallinlasi hätta; kui nad aga esimesina juhtuvad saama otsa, siis ikkagi on tallinlastel neist vähem kahju kui õppinud ning vilunud sõjamehist. Tahapoole asetati ratsastatud tingsõdureid ja mõisamehi, kuna päris lõppu jäi kaasakippunud ratsa-selle ja Mustpeade vennaskonna liikmeid.

Kui nüüd Karjavärav avati, siis tormas sealt Ivo Schenkenberg kõrvu Tondiga esimese paarina välja. Vabadikud pidid tasandama oma hobuste sammu, et mitte enneaegselt tõtata ette, sest linnaväravast välja tulek nõudis tagatulijailt omajagu aega. Ivo pööras oma hobuse vasemale, et, nagu kokku oli lepitud, tagatulijatega Hinke ja Düvelsmoderi ehk Kuradiema tornide vahekohas ühineda.

Kui nüüd tallinlaste vägi oli linnamüüri taga kokku koondunud, siis hakkasid nad sammu ratsutades liikuma mööda Tartu maanteed edasi püha Jaani hospidali poole; kuid et see asus vaevalt tuhat sammu Karjaväravast eemal, siis jõudsid nad tast peagi mööda, läksid üle kivist silla ega kartnud minna veelgi edasi kuni liivamägedeni. Säärase õrritamisega püüdsid tallinlased venelasi ligidale meelitada; kuid need ei tihanud oma kantsidest ja leeridest kaugemale tulla ning seisid Ülemiste mäe all igal pool mustalt ja paksult täies tapluskorras oodates, et tallinlased tuleksid veelgi kaugemale.

Samal ajal seisis knjäss Mstislavski Ülemiste veski juures mäeserval oma hobuse jalaraudadel püsti ja hoidis löögivalmilt käes sadula küljes rippuva vaskse trummi nuia, et parajal ajal selle põristamisega tormikella lööjaile märku anda; vojevoodadele oli

juba edasi antud tema tahtmine, et pärast tormikella lakkamatut helistamist tuleb neil tallinlastele vastu tormata. Kuid veel ep olnud tallinlased jõudnud nii lähedale, et venelased oleksid võinud tervena neid oma vägede keskele võtta ning kerge vaevaga maha tappa, nagu seda tahtis ülemvojevooda knjäss Mstislavski. Kuid egas asjatult ep olnud tsaar Ivan Vassiljevitš määranud teda selle tähtsa sõjakäigu ülempealikuks — tal jätkus kannatust ning väejuhtimiseks vajalikku rahu ja meelekindlust; kunagi ei hakanud ta enneaegselt tuiseldes tormama ning seega tegema kasu asemel ainult kahju, nagu seda tihtigi oli juhtunud Selimetin Koltsovil, kes muidu oli üsna oskaja sõjamees.

Kuid tallinlased olid tasandanud veelgi oma käiku, sest nüüd oli Klaus Holste ise asunud etteotsa, sest Ivo kippus oma sõjarahvaga ägedasti edasi, nii et miski muu ei suutnud enam tõkestada ta sammu. Oma punase sulega musta kübara küljes paistis Ivo vabadike seast hästi silma.

Samal ajal tõmbusid Tõnismäelt streletsid ja kasakad suure rutuga omade juurde tagasi ega hoolinud enam suurtükestki, mida hakati kantsidest ära vedama ja millest jäeti paljusid maha.

Kui tallinlased olid juba üle poole tee linna ja venelaste leeride vahelisest maast läbi läinud, kärgatas äkki Tõnismäe tagant üks venelaste välisuurtükk, ja selle järel veel teine ja kolmaski sokol: moskoviidi laskemeister Timofei Fedot oli suures ägeduses ning enneaegses agaruses hakanud liiga tuliselt laskma ning tallinlaste pihta paugutama. Kõik see sündis muidugi Jumala tahtmist mööda

ning tema saatmise läbi, et venelane oma enneaegse paugutamisega peletaks tallinlased tagasi nende linnamüüride taha. Surma ei saanud moskoviidi suurtükkide läbi mitte enam kui ainult üks rootsi maasulane, ja seegi ainult sellepärast, et venelane laskis paremalt küljelt ja mitte eest, kust lastes oleks võidud tabada ainult Ivo sõjarahvast. Seega oli see kogu selle päeva ainuke ja piiramise aja esmakordne kaotus ning kahju.

Kui nüüd moskoviit oleks olnud vähegi hakkajam sõjamees ja oleks mõni tuhat meest kaalule pannes tulnud terve hulgaga tallinlastele vastu, ja siis kui need olid linnast veel hästi eemal, pannud neil tee tagant kinni, mida ta oleks võinud ka üsna kergesti teha, siis oleks sel päeval Tallinna linnast enam kui pool olnud tema oma. Aga moskoviitidel ep olnud südant ja Jumal oli nende ülemvojevoodat knjäss Mstislavskit löönud pimedusega.

Kui tallinlased olid juba taganenud linna, siis saatis ülemvojevooda, kes oli vihane seesuguse ápar-duse üle, valju noomituse suurtükiväe ülemale knjäss Priemkale, et see lubas oma rahval enneaegse paugutamisega tallinlased minema peletada. Mikita Priemka laskis nüüd oma trabantidel suurtükimeister Timofei Fedoti kui peasüüdlase selles loos kinni haarata ja talutada Ülemiste laagrisse, kuhu ilmus ka ta ise. Seal siis selgitati seda lugu, et Fedot on säärase kahjuliku tembuga ainult omapead toime tulnud. Knjäss Priemka olles vihane, et tema inimese läbi on tulnud seesugune äpardus ning kahju, vemmeldas ise oma käega suurtükimeistrit, kes kisendades anus:

— Oi isake, anna andeks — tegin seda rumalusest, suurest agarusest tegin..!

Nüüd laskis Priemka laadida ühe müüsri ainult rohuga ja Timofei Fedoti palja kõhuga vastu selle toru otsa kinni köita. Kange hirm kiskus suurtükimeistri otsmikule higi, ta tuhkjas nägu kahvatus ja hingamine muutus tal nii raskeks, et suure vaevaga suutis ütelda üksikuid sõnu. Kui ta siis suurtüki toru otsa köidetuna palus väriseva häälega jumalaarmu, kostis Priemka talle nõnda:

— Sinusugune koer ei tohi pääseda Issanda palge ette, vaid põrgu on sulle paras palk!

— Lase siis vallandada mu parem käsigi, et enne surma võiksin teha enese kohal ristimärgi! ägas hukatav.

Kuid sedagi ei lubanud Priemka, soovides, et ta põrgusse sattudes tunneks ka pärast surma valu; ja ta käskis viia müüsri päraauku tule.

Käis vali kärgahtus ja tuli turtsatades läbi nuheldava ihu kiskus selle räbalaiks, nii et müüsri külge jäid köidikuisse ripnema ainult tahmunud jäsemed, kuna toruesine lumi oli täis pursatud verd. Lähedalseisjad trabandid, teinud enese kohal ristimärgi, vabastasid suurtükimeistri jäänused müüsri küljest ja heitsid need knjäss Priemka tahtmist mööda roojastatud veerenni.

2

26. jaanuaril vastu ööd lõid venelased Tõnismäele suurtükikantsid — ühe üles mäele vastu Toompea lossi ja linna vahekohta, teise allapoole mäge Bar-

bara kalmistu taha. Sellesse kantsi, mis oli ülal mäel, ehitas moskoviit vägevatest palkidest ja mullast kakskümmend kolm blokhausi ehk kindlustist; nende ette ladus ta viissada kantsikorvi ehk fašiini, mida mullaga täidetuna asetati iga suurtüki vahekohta kümme, tagumisesse ritta neli, nende ette kolm, siis kaks ja kõige ette üks fašiin.

Suurtükest oli moskoviidil seekord kaasas kulevriine ja falkonette, mida ta ise nimetas serpantiinideks ja sokoliteks, aga ka igasuguseid müüsreid ja haubitsaid, tema keeles volkometki. Parempoolsete blokhauside juurde kantsikorvide taha seadis ta neist üles kolm kuue jala pikkuste torudega suurtükki, mis lasksid viiskümmend kaks ja isegi viiskümmend viis naela rauda; järgmistesse asetas ta kuus kümne jala pikkust serpantiini, mille kuulid kaalusid kolmkümmend, kakskümmend viis ja mõned ainult kakskümmend naela. Need tuletorud olid moskoviidil juba õige vanad — neid oli valanud Moskoovia kuulus valumeister ning sepp Ignati 1542. aastal. Keskmiste kantsikorvide taha seadis venelane kaks suurt lühikesetorulist müüsrit, mis lasksid nagu müürimurdjadki kahesaja-kahekümne-viie-naelaseid kivikuule ehk tümlereid. Kaksteistkümmend väiksemat serpantiini, mis lasksid ainult kuus ja kaksteistkümmend naela rauda, asetati keskmiste kantsikorvide taha. Neist suurtükest olid mitmed rootslaste valatud ja kandsid veel praegugi nende vappe; neid olid venelased Pärnu ja Paide majade võtmisel rootslasilt saanud ja ümber ristinud oma imelikkude nimetustega, nagu hunt, tüdruk, eit, ööbik, laulja ja lõvi.

Venelase enese suurtükke olid valanud ta kuulsad sepad ning valumeistrid Stepan Petrov, Andrei Tšehhov ja Esimene Kuzmin. Kuid ka hollandlasilt sooblinahkade vastu vahetatud neli pronkssuurtükki, mis lasksid ainult kuus naela tina, olid moskoviidil seekord Tallinna all kaasas.

Kõik need suurtükid asetas venelane üles Tõnismäe harjale, sest alumisest kantsist ep olnud nendega linnamüüri tabamine teps mitte võimalik, kuna ta oli altpoolt paksu mullavalliga hästi varjatud. Osa ülemise kantsi blokhause püstitati Tõnismäe tagaküljele ligi Antoniuse kalmistut; neis hoiti rohu- ja kuulitagavarasid, kuna mõnedes neis käisid mehed vaheldumisi külma eest varju otsimas.

Alumisse kantsi ehitas moskoviit kaksteistkümmend blokhausi ja kandis sinna kokku ükssada kakskümmend kolm kantsikorvi. Sellesse kantsi tõi ta ainult müüsreid, mis lasksid vähemale kaugusele, ja sellekski tuli nende toruotsi peaaegu vastu laotust püsti tõsta, nii et kuul lendas laotusealuses suurt looka tehes ja tabas linna otse ülalt alla kukkudes. Kokku oli kantsis üksteistkümmend müüsrit ja neli müürimurdjat, mida toodi alumisesse kantsi seepärast, et lossi ja linna vahekohas Marstali mäel Talli- ja Neitsitorni vaheline müür oli mullavalliga katmatu ja et seda kohta oli võimalik ainult sealt, kuigi mitte otsesihis, siis vähemalt viilitigi võtta ning tabada. Kuid et see müür oli vaenule vastupanemiseks hästi paks, siis oli temasse peaaegu võimatu lasta ühtki auku ehk breššl.

Ühtekokku oli moskoviidil Tallinna all nelikümmend neli suurtükki, mis kaevati poolenisti maasse

ja mille torude ette tõmmati pikk kraav, kuhu toppijad sisse asusid. Et moskoviit ep olnud kunagi kuigi julge sõjamees, siis ei tihanud ta suurtüknikudki lahtiselt ning avalikult talitada, vaid sidunud ümber kahurite toruotsa köie, kallutasid nad sellest tõmmates laadimisel torusuu eneste juurde kraavi, kust siis pärast laadimist tõukasid ta jälle kolisedes üles. Kui vahel juhtuski, et vaenlane oli kõvasti peale tungimas ja palju suurtüknikke juba maha lastud, nii et ülejäänud olid kaotanud pääsemiseks lootuse ja armastuse elu vastu, siis alati poosid nad endid, et mitte näha oma relvade häbiväärset sattumist vaenlase kätte, nendesamade köite otsa üles.

Tõnismäe ülemisel kantsil olid liiva ja külmunud mullakamakatega täidetud kantsikorvid asetatud kolmnurkadena ritta ja nende vahelistest lävedest vahtisid suurtükkide tahmunud kõrid Tallinna tornide poole. Härgade ja hobustega veeti veel viimaseid suurtükke mööda libedaks tallatud Tõnismäe tagumist külge üles, kuid et nende vedamine oli isegi loomadele raske, siis upitasid suurtüknikud ise takka. Suurtükid asetsesid enamasti kõik selleks ehitatud regedel, kuid mõnedel neist olid vaatamata talvisele ajale veelgi rattad all. Kõiki neid piiramistöid juhatasid suurtükimeistrid ehk sepad, kellele käske jagas knjäss Mikita Priemka, kes tihtigi piinles hirmsate luuvalude käes, kuid vaatamata seesugusele ihulikule kitsikusele pidas ennast üsna mehiselt ülal ja suurest vahvusest aina kiitles, et ta tervis olevat päris hea. Alati viibis ta suurtükkide juures, kus ta sõi, magas ning puhkas, ega lahkunud kunagi oma madude, huntide, tüdrukute, eitede ja

ööbikute juurest. Nüüd oli aga Priemka karjunud end häälest, nii et jagades käske suutis ta veel ainult kähisedes ajada suust jäledaid ning roppe vandesõnu.

Olgugi et isegi kuuvalgusel jätkati Tõnismäel piiramistööd, oli moskoviidil kaks rasket suurtükki, millest kumbki kaalus kolm tuhat üheksakümmend naela, veel kohale asetamata. Ikestatud härjad, kes neid parajasti vinnasid mööda mäekülge üles, kukkusid ning komistasid tihtigi teel, sest nende sõrgade rauad olid kulunud libedaks. Ühel veohärjal katkesid sarvede küljest jutad, ja suurtükk veeres suure kolinaga mööda Tõnismäe libedat kallakut alla ja kukkudes mäejalal upakile, põrusid ta rummud lõhki. Seda maailmatu kisendamist ning vandumist, mis nüüd venelaste seas algas, seda suudab sõnastada ainult nende eneste keel. Priemka hakkas nuhtlema raskesuurtükimeister Frolkat, see omakorda vemmeldama lihtsuurtükimehi — holoppe ning kloostrite orje, keda igale suurtükile oli ligemale kümmekond meest; sõjaorjusele saatsid neid kloostrite mõisad ja adramaade pidajad, kes pidid nende tegude eest suurvürsti ees ühtlasi ka vastutust kandma. Nende suurtüki-holoppide ülesanne oli toimetada oma tuletorusid paigast paika, neid vedada ja olema lahkumatult nende juures kas elavana või surnuna; pärast Tallinna langemist pidi neid aga kuulutatama bojaaride meelevalla alt vabaks, nii nagu suurvürsti käsk oli välja läinud. Kui nad aga Tallinnat võtmata pidid häbiga tagasi pöörduma, siis lubanud suurvürst ning tsaar neid kõiki eesotsas oma meistritega Kremli väravate ees võllasse riputada, hir-

muks ning hoiatuseks teistele, et tal Tallinnaga on tõsi taga.

Kui blokhausidesse tuulevarju pugenud suurtüknikud olid välja aetud ja nad olid asunud suurtükkide kodarate ja jalaste juurde, siis veeretati ja kisti see ränk tuletoru töölaulu upitusel üles mäkke. Toosama suurtükk oli ehitud Bütsantsist pärit märgi — kahepäise kotkaga, kuna ta süüteaugu kohta oli valatud päraniaetud lõugadega lõvi, mille tõttu see tuletoru kandiski sama eluka nime.

Nüüd hakkasid suurtükimeistrid oma tuletorusid Tallinna pihta sihti seadma: Frolka laskis oma kahuri otsa nihutada kord paremale ja kord vasemale, vahel kaevata isegi lafetialust maad. Kuid kuuvalguses sihtimisest ei tulnud suurt midagi välja, sest ühtepuhku kadus silma eest vilkuv sihtimistera.

Ühteaegu suurtükkide ülesseadmisega veeti kantsidesse kivi- ja raudkuule, millest suuremaid toodi regedel, kuna vähemaid anti ülesseatud meestereas käest kätte. Et mõnelgi sõjamehel olid töörühmamisel käpikupihud üsna kulunud, siis härmatunud raudkuulid kiskusid nende kätelt naha. Kuulid laoti või veeretati hunnikutesse, mille ümber puusepad ehitasid palkrakked. Rohuvaadid veeretati aga laadijate juurde kraavi ja seati ka aukudesse, mida selleks kaevati kantsikorvide taha.

Kõigi nende toimetuste juures kippus suurtükimeeste töö igati viltu minema, sest nad olid pikast rännakust, karedast külmast ja magamatult rühmatavast tööst nii väsinud ning vaevunud, et nad rohkem asjatult kisasid ja kohal tammusid, kui et oleksid midagi teinud. Peatselt pudenes nende käest mõni

rohuvaat ja põrudes vitsadest lahti. segunesid mustad rohuterad valge tuisklumega; teisal varises otsakuti tõstetud kantsikorvide riit mürisedes ümber ja mattis mõnegi kraavis kükitava toppija enese alla. Jällegi pidid suurtükimeistrid haarama oma nuudi ja virutama oma inimesile nii ühele kui teisele, kes aga ette juhtus, vastu turja või põigiti üle silmnäo, nii et lendas kitkutud habemekarvu, et seega parandada nende meelt ning tuua neile tarkust.

Et Tõnismäe kantsidesse oli moskoviit toonud peagu kõik oma kaasasolevad suurtükid ja tulemüüsrid, siis oli seal ligiläheduses nende valvamiseks kasakaid ja streletse, et tallinlased äkki välja tormates ei tuleks neid käest ära kiskuma.

Järgmisel päeval — 27. jaanuaril noore hommiku ajal, millal silm suutis juba veidi seletada, pöörasid moskoviidi suurtükimeistrid oma tuletorud Tallinna tornide pihta jooksma. Sepp Frolka askeldas oma tulemüüsrite vahel, ronis laadijate juurde kraavi ja puistas ise oma käega neli suurt puukühvlitäit rohtu müüsri kõrri, tampis selle kahuriluuaga torupõhja kokku, ajas sinna suure puntra heinu peale ja siis tõstsid kolm meest ähkides ja punnestades maast kahesaja-kahekümneviie-naelase tümleri, mille veeretasid toruotsast sisse. Veel korraks uuris Frolka, et kas toruots on tõstetud vajalikule kõrgusele, ja siis kinnitanud üht tõstekiilu, hõõrus ta esmalt oma käsi vastu tahmunud nahkpõlle ja haaras siis pihtidega kantsikorvide tagusest tuleaugust hõõguva söe, mille asetas müüsri päras leiduvale süüteaugule. Käis vali kärgatus, mis pani jalgealuse võpatama ja tümler lendas üle mullavalli paistva müüri rinnatise pihta,

riivates selle ülemist äärt, kust tolmles kiviprügi ning -kilde, kuna kogu Tõnismäe kants mattus sinisesse suitsu. Kähku kargasid nüüd kantsikorvide tagant mehed ja nihutasid kõrvalepõigelnud müüsri ta endisesse asendisse. Et tümler oleks pidanud Frolka arvestuse järgi lendama kõrgelt üle müüri ning kukkuma otse keset linna, kuhu ei sattunud ta aga teps mitte, siis tõukas ta oma karvamütsi esmalt otsmikule, sügas kukalt ja siis, lükates selle tagasi kuklasse, ronis uuesti laadijate auku. Puistanud nüüd juba viis ja pool kühvlitäit rohtu müüsrisse ja süüdanud selle uuesti, käis nii vali kärgahtus, nagu oleks pikne löönud maasse, ja müüser kargas august välja ning kukkus paarkümmend sammu eemale maha, kuna sepp Frolka jäi kurdina nagu imekombel puutumatult terveks. Samal ajal hakkasid ka teised suurtükid nii ülemises kui ka alumises kantsis paukudes mürama.

Nii laskis moskoviit oma müürimurdjaist, ööbikutest, sokolitest, huntidest, neitsidest, lõvidest ja eitedest Tallinna pihta kogu selle päeva, ja tabas hommikuse jutluse ajal püha Nigula kirikut, lastes ühe viiekümne-kahe-naelase raudkuuli rahva sekka. Ja olgugi et see kirik oli kodanikke ja selle, naisi ja neitsisid, vanu ja noori üsna kubinal ning puupüsti täis ja et see kuul otse aknast sisse kargas ning kukkus rahva sekka, ei teinud ta ometi rohkem kellelegi häda kui ainult ühele noorele kodanikule, nimega Hans von Mallen, keda kuul läbi akna tulles vigastas kivikilluga käest. Pärast hakkas ühest venelaste lastud tulekerast põlema Nigula kiriku kõrval asetsev uus vaeste- ehk seegimaja, millel põles

pool katust ja osa sarikaid maha, kuna teise poole suutsid päästa Ivo mehed, kes suurte lumelabidatega olid hakkamas, kühveldades katuselt lund ja pildudes sõnnikuvett tulele sekka, nii et see lõpuks kustus. Vist aga ep oleks sellegi majaga juhtunud suuremat õnnetust ning häda, kui ep oleks hoitud heinu katusealuses, vaid kuskil kaugemal, ning hästi valvatud, aga eks alati häda alles õpeta.

Nähes linnas tulikahju, tõusis moskoviitide leerides suur kiitlemine ning rõõmus ulgumine, mis kostis isegi linna. Seni kui seegimaja põles, ei teinud aga venelased muud kui jätkasid oma hirmsat paugutamist ning laskmist, kusjuures jäi neile pinnuks silma püha Olavi pikk torn. Seistes ühe kartauni juures, käskis Mikita Priemka suurtükimeistril põletada Olavile pihta ning lasta ta puruks. Küll seadis suurtükimeister oma tuletoru ning sihtis nii, et ta silm hakkas seesugusest pingutavast vahtimisest virvendama, kuid ikka põletas ta mööda, sest Jumal ise oli võtnud Olavi torni oma kaitse alla. Lõpuks tõukas Priemka suurtükimeistri eemale, heitis seljast oma hundinahkse kasuka ja asus ise suurtüki taha; kui ta aga kolm korda oli samuti nagu suurtükimeistergi mööda põletanud, siis astus ta häbistunult kõrvale ja läks tagasi oma telki, kuna suurtüknikud jätkasid kõrvetamist kuni kolmanda löögini pärast lõunat.

— — — — — — — — — — — — — —

Piiramise alates asus Tallinna tänavaile nukrus; enam ei peetud nüüd lusti- ega joomapidu, ja isegi pulmi ja peiesid mitte. Ei enam tuldud gildimajadesse priiskamiseks ning pillerkaaritamiseks kokku, ja enam ei kostnud magusatest aukudest ehk veini-

keldritest tinapeekrite kolinat, hõiskamist ega tralli. Ka maarahvas oli hirmunult pagenud oma onnidesse ja pinukodadesse, mis nad olid püstitanud Vanale turule Pakkhoone kõrvale, Sauna õue, Mungahoovi ja Suurele turule Vaekoja äärde. Olgugi et need onnid olid talupoegadele tuulevarjuks, ei andnud nad neile mitte sooja, nii et iga päev pidi linna timukas koristama külmunud maameeste surnukehi, mis vedelesid kodanike uste ees tänavail. Nende onnid konutasid aga nagu kari kärnaseid kutsikaid toredate linnamajade vahel.

Kuid ka linna sõjarahvas oli alatistest valvamistest nii väsinud, et kui nad aga vähegi leidsid mahti, siis puhkasid oma urgastes ega lonkinud mitte mööda tänavaid asjatult ringi. Ainult siin-seal vilkus laternatuli üksiku teekäija või vahetusele ruttavate vahimeeste näpus, kui nad rühkisid mööda Müürivahet edasi vahitornide poole või kui sõnumitoojad tulid läbi Lühikese jala rauaga naastutatud värava Toompealt alla.

Kõige enam liikus nüüd Tallinna tänavail ratsastatud vahte, nii et kodanikud ei kuulnudki enam muud kui nende hobuste kabjaplaginat ja toorest ning roppu vandumist ja sõimu, mis sõjarahva seas on alati suuresti moes.

Kui tornikell lõi kümme, või tagus ta koguni üksteistkümmend lööki vastu kesköõd, siis ikka ja jälle virgusid ülal linnamüüride rinnatiste taga suikuma jäänud vahimehed ning püssikütid, kes, raputanud silmalaugudelt une, astusid raskete sammudega mööda katusealust banketti ehk kaitsekäiku edasi, kuna vastsadanud lumi krudises ja ägas nende jala-

taldade all. Tornidest andsid aga vahimehed huigetega ennast üksteisele tunda ja pöörasid siis jällegi oma pilgu moskoviidi laagritulede poole.

Tallinna tornides, rondeelides ja basteides olid aga kõik suurtükid, nii suured kui ka väikesed, topitud täis rohtu ja rauda ning nende otsad pöördud tormilaskmiseks vastu venelase leerisid. Vahaga kaetud süüteorgid asetsesid iga suurtüki juures — vahimeeste käeulatuse kaugusel, nii et vajadusel ep olnud neil vaja näha rohkem vaeva kui lüüa räni küljest säde, läita süüteork ja viia tuli suurtüki pärauku.

Et Tallinna linn väljastpoolt müüri viieteistkümne sammu kauguselt oli ümbritsetud veekraavidega, mille äärde oli osaliselt ehitatud mullavalle, siis ei pääsenud venelane väljastpoolt lööma peagu mitte ühtegi muud müüriosa kui ainult seda, mis asetses Toompea ja linna vahelisel Marstali mäel; kuid sealgi oli kaks mantelmüüri ja kraavi ees, ja pealegi ei saanud moskoviit teda oma suurtükest otsesihis võtta.

Tallinlased ise ei soovinud Jumalalt aga midagi armsamat, kui et venelane oleks joosnud tormi ning tunginud Marstali ja Neitsitorni kohal Toompea lossi ja linna vahele sisse, kus igale poole olid püssikütid ja suurtükid valmis ning hakkama pandud, nii et kui ta sinna vahele oleks tulnud, siis ta mitte ep oleks teadnud, kuidas sealt välja pääseda. Aga rumal moskoviit oli omajagu ka kaval, ta aimas sealt enesele hädaohtu ega tulnud mitte, vaid ainult varitses ning piilus, ja pelgas oma kantsidest tulla lagedale, kus teda oleks õnneks võetud; samuti võttis ta

kuulda ka nende kahe äraandja nõu, mis seega oli neil läinud täide.

Et nüüd näis, nagu oleks moskoviit võtnud nõuks Tallinnat samuti nagu Polotskitki tulega kiusata, siis tarvitasid Tallinna jumalakartlikud kubernerid ning asevalitsejad Hinrik Klaussen Horn ja tema poeg Carolus Hinriksen ettevaatust ja hoolt; sagedasti seadsid nad ise suured kahurid tornides vaenlase vastu hakkama ja andsid tihtigi suures hädaohus olles nendest tuld, nõnda et kodanikud hakkasid juba nurisema ning ütlesid:

— Kubernerid lähevad oma kartmatuses liiale, sest kui neist ükski juhtub saama häda, siis oleks see linnale suuremaks kohutuseks ja kahjuks, kui et teistest löödaks kas või tuhat meest maha.

Kõike seda nurinat ei pannud aga kubernerid tähelegi, vaid olid hoole ja julgusega igal pool ligi, nagu tegi ka Tallinna raat.

Olgugi et moskoviidil oli Tallinna all palju suurtükke, oli tallinlasil linnas ja lossis neid peaaegu viis korda enam — tervelt ükssada üheksakümmend kaheksa toru. Seekord oli Tallinnal kartaune, falkonette, kulevriine ja tormisuurtükke nii ohtrasti peal, et mõnda neist ei tulnudki kogu piiramise ajal tarvitada; nende seas oli ka palju müüsreid, mida laeti väikeste kivide, naelte ja rauatükkidega, mille tõttu nad lasksid ka ainult õige lähidasele vahemaale.

Et moskoviidi tulega kiusamised kestsid ikka edasi, siis tarvitasid Tallinna kubernerid ja aulik raat selle vastu ettevaatust: esiteks lasksid nad kõigile kodanikele ja linna elanikele kuulutada, et igaüks suure trahvi ähvardusel kõik oma puud, heinad, õled

ja pahna, mis kergesti võiks tuld võtta, viskaks oma pööningult maha ja topiks ning hoiaks neid ainult keldrites ja võlvialustes varjul; pööningul aga hästi pidada alalist vahti, kes seal valvaks ning hoiaks silmad lahti nii päeval kui ka öösi. Teiseks pani raat ametisse ratsa-vahid, kes kogu öö pidid ringi ratsutades valvama, et kui venelase tulekerad juhtuvad kuhugi kukkuma, siis nad neile kohe järele ratsutaksid ja annaksid inimesile teada, et need kustutamiseks kohale ilmuksid. Kolmandaks pidi igaüks oma pööningul hoidma märgi härjanahku ja pidama seal käepärast katlaid ja toobreid külmunud sõnnikuga, et sellega summutada tulekerasid, mille kustutamiseks vesi ep olnud mitte hea. Peale selle olid kõik Tallinna majade pööningud kaetud laiade paetahvlitega, millele veel omakorda oli üsna paksult mulda peale pandud, nii et kui tulekerad juhtusidki läbi katuse lüües sattuma pööningule, ei võinud see mitte kergesti põlema hakata. Seesuguse ettevaatuse ning hoolsa valvamise tõttu ja et tallinlased piiramisega hakkasid juba harjuma, ei pandud pärast tulekerasid enam tähele, nagu lindugi, kes laotuse all on lendamas.

Ka kivikuulid ei võinud Tallinnale kuigi suurt häda ning kahju teha, sest et tänu Jumalale olid peagu kõik majad kaks ja ka kolm elu kõrged, ja nende laed vägevatest palkidest punnitud; ja kuigi nad juhtusid lööma ühest laest läbi, siis teisele jäid nad ometi kinni; seega oli iga kodanik omas toas nende pärast üsna julge ja muretu.

Peale kõiki neid ettevaatusi palkas Tallinna raat Harju talupoegade ehk Ivo Schenkenbergi sõjarahva

salga, keda nüüd oli koos terve lipkond — ligemale nelisada meest, vähese tasu eest linna teenistusse raesõduritele abiks. Need uhked ning tüdimata talupojad, enamasti kõik ratsutajad ja harkpüssidega mehed, ei tundnud siis midagi armsamat kui koos rootsi maasulastega pidada igal päeval ja ööl sõjamehe kombel vahti ja taplusi, nii et moskoviidid muutusid lõpuks nende vastu õige tigedaks, ja kui juhtusid neist mõne kätte saama, siis tegid neile hirmsate piinade ning valudega otsa.

Nii hakkaski talupoegade lipkond tulekerade järele ööd ja päevad läbi mitmes salgas vahti pidama; ja iga tulekera eest, mis neist keegi suutis kinni püüda ja linna peamehele näha viia, sai ta kolm marka kulda. Kui nad aga juhtusid märkama tulekera mõnel kodaniku majal, mille pööningule ep olnud seatud vahti, pidid nad selle kodaniku majale kohe kokku jooksma ja tulekera kas summutama või luugist alla viskama. Selle eest pidi siis see kodanik, kes mitte ep olnud oma pööningule pannud valvajat, igal ajal andma neile kohe pool taalrit, nii nagu nõudis seda rae eeskiri, milles oli öeldud, et ainult kasulootus paneb inimesi liigutama.

Ivo sõjameestel oli sellest aga meel üpris rõõmus ning hea tuju, nii et nad pidasid hagijaina tulekeradele ööd ja päevad läbi jahti; kihutades tulekerade järel veeretasid nad neid nagu poisid, kes tänavail mängivad vurrpalli, nõnda et mõnigi kodanik, kelle meel juhtus olema kurb või nukker, nähes neid tulekera ümber rüselemas, hakkas seeüle südamest naerma ning muutus seega üsna rõõmsaks.

28. jaanuaril kaheksanda löögi ajal vastu keskööd tulid venelased ühe jao kantsikorvidega veidi lähemale ja hakkasid Toompea lossi lubjaahjude juurde püstitama suuri blokhause. Sellest aga tõusis Tallinnas hädakisa, sest arvati, et nüüd hakkab moskoviit terve ning täie jõuga tormi jooksma. Et Tallinna omadel ep olnud vaenlase seesuguse nina-allatikkumise pärast enam rahu, siis hakkasid nad nõu, pidama, et kuidas temast kergemini lahti saada ning seda uut kantsi hävitada. Ivo Schenkenberg oli oma sõjarahvaga valmis venelasile rüsinal otsa tormama, kuid Tallinna sõjaülemal ep olnud vabadike vahvusesse veel täit usku, kuna arvati, et oma rumala oskamatuse tõttu võivad nad asja veel hoopis ära rikkuda. Seepärast määrati siis selle teo kordasaatjaks üks lipkond rootsi jalamehi ja lubati ka Ivol ainult viiekümne vabadikuga kaasa minna.

Järgmise päeva varahommikul, kui linna kuked olid alles teist või kolmandat korda kiremas ja kui sadas tihedat lund, astusid rootsi maasulased ja väike osa Ivo sõjarahvast Nunneväravast välja ja hiilisid lossi lubjaahju tagant suurt ringi tehes moskoviidi lähema kantsi poole. Merelt puhus parajasti külm tuul, mis kihutas lund venelaste valvureile vastu vahtimist, nii et need ei saanud avada oma silmi, olles sunnitud neid oma karvamütsidega varjama. Vabadikud olid kõik varustunud ainult varraste ning odadega, kuna rootsi maasulaseil oli ainult mõnel üksikul kaasas rataslukuga püss, mis aga seesuguse tiheda lumesaju tõttu oli täiesti kasutu. Ivo sammus Tondiga kõrvu, kuna ta ülejäänud sõjarahvas tuli paaristikku järel ja pidas vaikides täielikust kor-

rast kinni, nagu seda tegid nüüd vilunud Rootsi tingsõdurid. Et tallinlased sammusid mööda mittetallatud rada, siis eessammujail tuli sügavas lumes sumades teistele teed tallata.

Moskoviidi kantsile läheneti vasemalt küljelt, kust ta ei teadnud aimatagi kallaletungi, kuna ta valvurite silmad olid pööratud linnatornide poole, kui nad neid seesuguse rajuilmaga üldse suutsid lahti hoida. Tallinlased aga lähenesid tasaselt ähkides, sest lumi ulatus meestele kohati kuni harudevaheni.

Lõpuks hakkasid läbi hommikuse hämaruse ja tiheda lumesaju paistma venelaste kantsi pulvärgid ning tornid, mis eemalt näisid suurte lumemügerikena. Kui siis veelgi oli edasi sammutud, hakati silmama ka kantsikorve, mille vahelt olid suurtükkide otsad pööratud Tallinna poole.

Äkki plaksahtas venelaste kantsis arkebuus ja kuul kündis pealetungijate jalgade ees lund — valvur oli lähenejaid silmanud. Nüüd aga ep olnud enam mõtlemiseks aega: Rootsi maasulased tormasid kisendades edasi, ise kogu aeg kukkudes ja takerdudes sügavas lumes.

— Nuia maha! karjus Ivo maarahva keeles, kuna vabadikud edasi joostes karjusid ja röökisid sedasama: — Nuia maha...!

Paljud tallinlased kukkusid ning komistasid otseti lumme, millega täitus nende lahtine suu; aga ikka ja jälle karati jalule, hüpati püsti ja tormati vardaid keerutades edasi; karati venelase kantsi, hüpati üle fašiinide, tungiti pulvärkidesse ja tehti põrgulärmi, nagu oleksid hullunud ning märatsevad koerad pääsenud lõast. Unised venelased, kes töoväsimusest

olid blokhausides raskelt maganud, ei suutnud teha enam muud kui hakata Tõnismäe poole jooksma. Kes neist aga juhtus jääma blokhausidesse kauemaks, need pisteti pärast nende väljatoomist surnuks. Päris imelikul ning õnnelikul kombel ep olnud maasulased ja vabadikud selles pooleldi pimeda taeva all kestnud tapluses maha nottinud omasid. Aga eks siingi olnud Jumal abimehena vahel, eraldades oma käega tallinlasi vaenlasist.

See taplus, mis nii väheste meeste tõttu oli suure julguse ning häbematusega ette võetud, kestis ainult lühikest aega, sest venelased, kes ep olnud mitte maha notitud, jooksid suurtes parvedes Tõnismäe ülemisesse kantsi.

Vahepeal oli ilm muutunud valgemaks, nii et tallinlased võisid juba silmata oma tööd: ümberringi lamas tapetud venelasi kägaras, kõveras, kössis ja ka ristseliti maas. Kuid kõik nad ep olnudki päriselt otsas, vaid kisendasid ja röökisid oma koledate haavade käes piineldes, kitkusid surres oma habemeid ja röökisid valude käes vaeveldes päris jäledasti.

Kuid haavatute tähelepanemiseks ei tohtinud nüüd ühelgi olla südant, vaid tuli kiiresti vaadata, kust on midagi kaasaviimiseks pihku haarata. Haavatuilt kisti hundinahksed kasukad, korjati rebasenahkseid mütse ja haarati vaenlase mahapillatud relvi. Kõigist neist ei jätkunud igaühele, enamasti aga vabadikele, kellest maasulased olid rüüstamisel hakkajamad.

Juba pidid tallinlased varajagamisel omavahel tülli minema ning üksteist pistma hakkama, kuid et

heitunud vaenlane oli vahepeal jõudnud end koguda, siis hakkas ta Tõnismäe ülemisest kantsist kõrvetama kõigist suurtükest, nii et tallinlased pidid kiiresti lahkuma.

Ivo, kes paari vabadikuga uuris venelase tulemüüsreid ning arutles, et kuis neid läbi sügava lume linna tuua, pidi nüüd paukude ning mürtsahtuste kuulmisel selle kavatsuse katki jätma ja jooksma koos Rootsi maasulastega tagasi linna.

Tingsõdurid tõid enestega kaasa ka ühe bojaari, kelle parema käe kõõlused olid läbi raiutud. Nagu ülekuulamisel sellelt bojaarilt kuuldi, oli ta nimi Daniil Tšhihhatšov — Padise maja vojevooda, kes ka oma rahvaga oli tulnud Tallinna alla. Tema teadmised ütlesid tallinlasile venelase väe seisukorra üle paljugi, muu seas, et tal olevat ligi kaks tuhat tündrit püssirohtu kaasas ja et kõik selle tahtvat ta Tallinna pihta laskmisel läbi kõrvetada ning sellega oma õnne katsuda. Kui Daniil Tšihhatšovilt veel muidki teateid oli ilma piinamise ja valumasinate tarvitusele võtmata kätte saadud, siis sidusid linna habemeajajad ta käe lahasse ja seejärel viidi ta Marstali torni alla vangikeldrisse kindla valve ja luku taha.

3

Piiramise ajal viibis Tallinnas palju mõisamehi ja aadlikke, kes kõigist Eesti maadest olid siia varju pugenud, aga paljud tulnud ka koguni Riia stiftist. Nüüd ei suutnud nad ära oodata seda aega, millal kaoks moskoviit Tallinna müüride alt ning linna

tänavailt nahksete kellade ehk trummide põrin. Nad ootasid venelase lahkumist pikisilmi ja nende nooremad kuulasid vanemate inimeste kurtmisi endisest heast ajast ning põlvest, millal Viljandi hüppamine, Paide joomine ja Rakvere kargamine olnud kuulus ning suuresti moes. Ja see, millest need vanemad aadlikud oma noorematele rääkisid, ep olnud mitte vale ega pettus, sest mitte ainuüksi rahupõlve maitstes, vaid veel nüüdki elasid paljud neist nagu avalikud hoorajad mitte ainult alatute naistega, vaid ka oma sõprade ning sugulaste abielunaistega salajast ja ka avalikku häbi- ja porduelu, sattudes seejuures säärasesse verehäbisse, millest kõnelda on patt. Ja nende igapäevane töö ep olnud muud kui alatine prassimine ja armatsemine, kuna samal ajal pidid teised lihtkodanikud, sõdijad ja ka Harju talupojad oma verega kaitsma linna. Kõike seda ei peetud aadlike juures mitte häbiks, vaid aina tubliduseks; nagu juba enne moskoviidi tulekut oli nende seas suur hooletus, vedelemine, kõrkus, uhkus, upsakus, ülbus, toreduse tagaajamine, kiimalus ning lihahimu, määratu prassimine ja kasimatu elu päev-päevalt ikka enam maad võtnud, nii kestis see ka nüüdki.

Seesugune elamine oli ordumeistrite valitsuse lõppaastail suuresti moes olnud, kuid ka nüüdki peeti sellest vanast kombest kinni ja elati selle järgi — ülemad hingekarjased ja valitsejad eeskujuna ees, mille tõttu ka alamal aadlil oli vaba voli seda järele teha. Elamine ning läbikäimine kõlvatute naistega oli seekord nii vanale kui ka noorele lubatud asi, ilma et kellelgi oleks tarvitsenud tunda seejuures vähegi kartust või häbi. Ja nende häbikottisid ei

hüütud mitte hooradeks, vaid igaüks tegi seda paremini nagu mõistis, sagedamini nimetades aga talitajaiks ja julguseandjaiks, sest enne pulmi harjutasid noored ritterid kõlvatute naistega oma julgust.

Kõike seda ei sündinud ka Toompea piiskoppide, toomhärrade ja tähtsamate mõisapidajate seas mitte vähe, ja kui mõnel ta sohinaine sai juba vanaks, nii et ta temale enam ei passinud, siis andis ta selle koos väikese maatüki või veskiga mõnele maapriile ja vahel isegi vabadikule abielunaiseks; ise ta aga tõi enesele seejuures juba mitmendat korda uue tüdruku majja. Mõnigi aadlikest pidas seejuures oma kõlvatuist talitajaist enam lugu, kui ta seda oma kristliku sidemega ühendatud abielunaisest oskas pidada.

3. veebruaril, ühel pühapäeval, pidas Tallinnas üks vana ning tähtis aadlimees, kelle naine oli surnud ja kes enesele oli võtnud uue abinaise ehk julgustaja, selle lapsele varrusid. Seda pidu peeti päris pulmakombe kohaselt ja vanal viisil, kusjuures varrulised ning külalised prassisid, kaklesid ja lõid üksteisele haavu, hoolimata, et moskoviit istus linna väravate taga ja võis sellest aiva rõõmu tunda.

Et peagu kõik Eestimaa aadlikud viibisid seekord Tallinnas, siis kogunesid nad kõik oma kaaslase sohinaise varrudele seks puhuks üüritud Suurde gildimajja kokku. Varrud ise korraldati aga täie toreduse ja lustiga, nii et suur gilditube kippus külalistele kitsaks jääma. Ka ep olnud neile linna pasunameistrist koos ta kolme selliga küllalt, vaid nad palkasid juurde veel rootsi maasulaste trummilööjaid ja pasunapuhujaid.

Varrudele tuldi ülalt Toompealt ja ka Pikalt tänavalt, kus aadlil asetsesid omad majad, mis aga olid kinnistatud mõne tähtsama kodaniku nimele, kuna Toompea oli ehitamiseks jäänud kitsaks, ja all-linn kuulus aga ainult kodanikele. Varruliste suured toredad täkud ning rasked ratsud olid värviliste suletuttidega ja hõbedaga naastutatud leidega toredasti ehitud, kusjuures nad hüppasid ja tantsisid ratsanike all. Need täkud, kellest igaüks maksis vähemalt üheksa säilitist rukkeid, ei kõlvanud aga millekski muuks kui ainult seesuguseks uhkustamiseks, sest nad olid söödetud jäledasti rammu.

Kui lõpuks varrulised olid gildimajas koos, siis üks aadlimees, kes kokkutulijaist juhtus olema kõige auväärsem ning tähtsam, pidas seal kõne ning tänas kõiki kokkutulnud ülemaid, vanemaid ja alamaid, et nad oma ilmumisega on teinud lapsevanemaile au ning rõõmu, ja palus seejuures sõbralikult, et nad selle peo viiksid suure rõõmu ning lustiga lõpuni. Ja ta lisas, et kui vahest kellelgi kokkutulnuist on vana viha ning vingu, siis ärgu ta tuletagu seda meelde siinses pidulauas, vaid püüdku olla sõbralik ning tõstku selle tõotuseks käsi. Nüüd tõstsid kõik oma käe ning tõotades andsid selleks oma sõna, mida jätkus ainult seniks, kuni õlut oli saadud keresse.

Algas määratu joomine ning prassimine, kusjuures toodi välja ka puukarikad, mis olid nii suured, et nendes võis pesta lapsi, ja joodi neist niikaua, kuni silmad läksid kirjuks ning ei seletatud enam ükstest. Seal joodi üksteisele poolte või koguni tervete karnitsate viisi õlut ühe sõõmuga ette, ja nõnda pidi teine eesjoojale järele tegema, kui ta ei tahtnud

tunda rüütlimõõka oma ihus. Ja see suur joomine ning õgimine ei sündinud mitte ilma õlle raiskamiseta, sest gildimaja põrand muutus mahavalatud õllest nii märjaks, et ühtepuhku tuli laotada sinna heinu, kui seal veel üldse taheti seista, kõndida ja tantsida. Seal oli ka aadlikest poisse, aasta neljateistkümnesi, kes vanemate eeskujul jõid poolte ja tervete kortlitega üksteisele ette ning seega püüdsid õllejoomises ennast usinasti harjutada. Kes seal kõige paremini oskas juua, purustada, pista, lüüa, kiskuda, torgata haavu, kirivasi ja kõiki maailma hädasid mõistis kõige paremini kokku vanduda, see oli nende silmis esimene kukk, teda pandi ülemasse otsa laua ääres istuma ning anti talle seal aukoht.

Kui varrulised olid ärajoodud õllest juba meeletuseni purjus, siis tõusis nende vahel tüli ning riid; algas metsik kisklemine, löömine ja pistmine, mida tehti mitte ainuüksi tänaval ja eeskojas, vaid ka suures gilditoas, kus oli istumas ka auväärseid emandaid koos oma tütarde ning neitsidega, kes nüüd pidid hirmunult hüppama kõrgetele laudadele ja pinkidele, et mitte jääda kaklejaile jalgu. Seal siis tõmmati välja oma suured rütingid ja virutati nendega nii mõnelgi pea keskelt lõhki või raiuti ihu küljest käsi, nõnda et habemeajajaile jätkus tööd kogu selleks ööks ja isegi veel järgmiseks päevaks. Olgugi et linnas oli piiramise kitsikuse tõttu suur kurvastus, peeti neid varrusid siiski vana viisi ning kombe järgi kuni lõpuni edasi. Seal lasksid paljudki paista ennast julgete ning vapratena, juues tervete ja poolte karnitsate viisi venelasi ühe söö-

muga üksteisele ette, ning olid seega ka vägevad sõjamehed lakkuma.

Varrudeks oli toodud õlut ja viina nii palju kokku, et ka raesõdurid ja kohtusulased said sellest osa, ja jäid tukkuma oma vahitubades ja võlvkäikudes, mis asetsesid Raekoja-taguses linna vanglas ehk Pütteli majas; aga samuti ka linna tornides asuvate tähtsamate vangide valvajad ei jäänud omast osast ilma.

Samal ajal kui Suures gildimajas määratul kombel prassiti, istus Ivo koos mõne vabadikuga maasulaste kõrtsis, mida iga väejuhatus püüdis asutada, et vähegi saada tagasi sellest rahast, mida sõdureile teenimise eest tuli maksta. Ivo istus omaette mõttes ega võtnud vabadike jutuajamisest kuigi palju osa, samuti ei pannud ta tähele ka kahupäisi müügiselle, kes valasid vaatidest sorinal õlut, sülitasid üle laua ja vandusid koos tingsõduritega kurja.

Kõrtsitoa teisel elul asus sõjasellide lõbumaja, mille väejuhatus oli kodanike ja raatmanide tungival palvel asutanud Tallinnasse, et seega vähegi kaitsta sõjasulaste eest oma emandaid ja tütreid, keda nad olid hakanud kimbutama, kui need olid minemas kirikusse või tulemas sealt välja. Seesugusest tallinlaste palvest sai väejuhatus hästi aru, ja püüdes igati kodanikele vastu tulla, asutaski ta säärase maja, mis pidi olema ainuüksi sõjasellide päralt ja mida täideti sõdurite leskedega, keda linnas oli nii palju nälgides ümber hulkumas, et kõhutäie eest saadi neid sundimatagi kokku enam kui oli tarvis.

Nüüd aga kostis sealt ülalt kõrtsitoa teiselt

elult nii ööd kui päevad läbi alatine kisendamine ning tüli, mis kostis päris selgesti alla kõrtsituppagi.

Istudes laua ääres vahtis Ivo kõrtsitoa tüdrukuid, kes tema meelest ep olnud põrmugi vooruslikumad kui needki, kelle pärast seal ülemisel elul nüüd kakeldi.

Äkki astus kõrtsituppa ja lähenes lauale keegi tundmatu sõjasell, kes, võtnud Ivo kõrvale istet, sõnas nõnda:

— Ei seal saa vett ega vermet panna suhu ega silma..! ja ta osutas peaga teisele elule.

Et aga Ivo talle midagi ei kostnud, siis vahtis tingsõdur teda terasemalt ja ütles:

— Aga sõber, sul ep ole maasulase nägugi ees!

— Mina olen samane sõdija nagu sinagi, ainult ma ei müü mitte raha eest oma verd! kostis Ivo ja pistis oma nina peekrisse.

— Tähendab — sinu veri on siis odav nagu solk, mis ep ole ühtki aartigitki väärt?! kostis tingsõdur rahulikult.

— Ise ei hinda ma teda aartigilegi, kuid moskoviit olevat lubanud mu pea eest enam hinda, kui sa seda kogu aastaga jõuad orjata.

Nüüd jäi tingsõdur Ivole ammuli suuga otsa vahtima, sest ta ei teadnud mitte, kas on see tühine hooplemine või on selle mehe sõnade taga ka tõtt, ja ta küsis:

— Mis mees sa siis oled, et nii suure suuga hoopled?

— Olen lihtne mees, käin ainult nendega venelaste vastu taplemas, ja Ivo osutas oma kõrval istuvale Tondile ja Rapile.

— Ega mitte maarahva sõjaülem..?

Ivo noogutas ja surus peekri uuesti huultele.

— Siis tahan ma sinuga kokku juua, hüüdis maasulane ja tellis enesele kortli viina. — Sinust kuulsin juba moskoviidi leeris lugusid!

— Moskoviidi..? ja Ivo jäi kuulatama.

Kolksatanud oma peekriga vastu Ivo õllekannu, jõi sõjasell, nimega Tonnies Dene, oma peekri pooleni tühjaks, ja asetanud selle siis lauale, hakkas ta matsutava suuga kõnelema. Ja siis kuulis Ivo, et see sõjasell ongi üks nendest, kes Padise majja sisse tungides jäänud tormiredelite purunemisel moskoviidi kätte; et ta aga osanud nende barbarite keeles toredasti vanduda, siis ep olevat nad teda mitte maha löönud, vaid jätnud eneste kasuks tõlkijana elama, kuna teisi kõiki saadetud tagumise otsaga mulda õgima, nagu seda ütles Tonnies Dene.

— Sina tuled Padisest?! imestus Ivo, ja juba hakkasid uued pärimised tal peas valmima.

— Tulin, kostis sõjasell ja läks siis oma jutustamisega sellest küsimusest mööda: — Nende väeülem Daniil Tšihhatšov tahtis tõsta mind isegi oma kantsleri seisusse, aga et ma olen ikkagi tõsine kristlane, siis ei tahtnud venelasi teenida, vaid tulnud nendega Tallinna alla, kargasin moskoviidi leerist välja ning tulin Tallinnase omade juurde tagasi.

— Kas sa ka vene kirja mõistad? küsis Ivo, kellele tuli meelde kiri, mille ta Nehatu mõisas oli võtnud moskoviidi käskjalalt ja mida ta ep olnud seni edasi andnud.

— Kirjatundmises olen osav! hoopleś Tonnies Dene suurustava suuga.

— Eks siis loe ja ütle, mida siin pajatatakse, ja

Ivo otsis taskust kägardunud paberi, millel kirjatähed olid veel päris selgesti näha.

Silunud paberi, tegi tingsõdur tähtsa näo ja hakkas siis asjalikult ning kuuldavalt veerima; lõpuks oskas ta lugeda päris soravalt, nii et Ivo hakkas isegi uskuma tema oskust. Kiri ise kõneles aga Tonnies Dene tõlkimisel nõnda:

„Vägevale vojevoodale ning armulisele isandale knjäss Feder Ivanovitš Mstislavskile kirjutanud tema truualamlik teener ning ori Mihhail Sitski aastal 7084 maailmaloomisest tagasi, aga Issanda Jeesuse Kristuse, meie Lunastaja lihalikust sündimisest 1576. aasta oktoobrikuu 26. päeval.

Löön näoga põrmu sinu ees, oh isand Feder Ivanovitš, ja ütlen, et minule käskijaks määratud Daniil Tšihhatšov on tehtud nõidusega totraks ega või enam juhatada meie suurvürsti ning tsaari vägesid Padise majas. Kuula mind, oh vägevamatest vägevam Feder Ivanovitš, missuguse jõledusega on tulnud sinu sulane Daniil Tšihhatšov toime: oma õigeusulise abielunaise Matrena Ivanovna pistis ta surnuks ja mattis ta juba kolme päeva möödudes maha; olgugi et ta korraldas talle toredad peied ja laskis pidada pikaajalise hingepalve, ei suuda see ometi vähendada ta pattu. Kuid kõige jõledam selles loos, oh Feder Ivanovitš, on see, et ta võttis enesele sohinaiseks ühe paganliku Liivimaa tüdruku, kes on ajanud hulluks ta pea. Enam ei tegele ta sõjaasjadega, vaid peab selle tüdruku undruku taga istumist ülemaks kui juhtida meie tsaari — Ivan Vassiljevitši väge.

Kui nüüd sina, Feder Ivanovitš, ei astu oma targa

mõistusega vahele, siis näeme raskeid päevi ja peame selle toreda Padise maja andma õige peatselt käest."

— See on kaebekiri, seletas Tonnies Dene paberit Ivole tagasi andes, — mis aga sinu agaruse tõttu on jäänud ülemvojevoodale viimata.

— Daniil Tšihhatšov... sõnas Ivo mõttesse vajunult, sest talle tundus, nagu oleks ta seda nime kuulnud juba varem.

— Daniil Tšihhatšov, kordas nüüd Tonnies Dene, — nagu kuulsid, tema oligi mulle Padises isandaks, kes mind ka mõõga alt päästis.

— Tõsi, hüüdis nüüd Ivo, — seda nime kannab ka bojaar, kelle maasulased tõid haavatuna linna!

— Kas sa aga tead, kes on see Liivimaa tüdruk, kellest Mihhail Sitski teeb nii kavalasti juttu? küsis Tonnies Dene.

Ivo vahtis arusaamatult kaaslasele otsa.

— Mina olin tema ja Tšihhatšovi vahel neli korda tõlkijaks, kuna Tšihhatšov ei usaldanud enam oma senist tolmatši, seletas vangist pääsenud tingsõdur. — Toosama tüdruk ep olnud aga keegi muu kui kadunud markitant Dauid Denhardi tütar, kui mäletad...?

— Dorothea! ja karanud püsti, haaras Ivo Tonnies Dene õlgadest tugevasti kinni ja raputades teda ägedasti hakkas nõudma: — Kõnele, kõnele kõik, mida sa temast tead!

— Pea, pea kinni! ja sõjasulane haaras Ivo kätest, et end vabastada.

Kuid Ivo raputas teda ikka ägedamini ja kordas kui hull:

— Kõnele, kõnele rutem, või ma kägistan su siinsamas!

— Ta on Ül-lemiste le-he-ris! kostis nüüd Tonnies Dene, kuna ta hääl seejuures ägedal raputamisel ühtepuhku katkes.

— Ülemistel! hüüatas Ivo ja laskis sõjaselli lahti; — aga inimene, miks ei kõnelnud sa seda mulle varem?!

Tonnies Dene ei osanud sellele midagi kosta ning oli seesuguse kohtlemise üle isegi pahane; juba oli ta sattumas kaklemise tujju, kuid et Ivo tellis nüüd karnitsate viisi õlut ja viina, nimetades teda seejuures oma vennaks, siis kadus ka Tonnies Dene tusatuju kähku.

— Aga mis on sul selle tüdrukuga asja ning tema järele tahtmist? küsis nüüd omakorda Tonnies Dene.

Kuid Ivo ei teinud seesugusest rumalast pärimisest väljagi, vaid hakkas Tonniest oma nõusse meelitama ning teda salajaseks käiguks venelase leeri enesega kaasa kutsuma.

Tonnies Dene ei tahtnud seda nõu aga kuuldagi, sest laagritel olevat tublid vahid ümber, nii et kui sinna minna, siis eluga ei pääsevat sealt enam tagasi. Pealegi ei oskaks nad seda tüdrukut leida, sest laagreid olevat mitu ja need mitmele poole laiali pillatud.

— Aga seda paika võiksime ju Daniil Tšihhatšovilt pärida, arvas Ivo; — küsime järele, et missugusesse laagrisse on ta selle neitsi jätnud.

— Sinu nõu võiks olla ka õige, kuid terve nahaga meie sealt ikkagi ei pääseks. Ja kas tühipaljas tüd-

ruk ongi seda väärt, et tema pärast peaks kaks meest hakkama mängima oma eluga?!

— Ta on seda..! kostis Ivo. — Kui sa aga ei taha tulla, siis ajan kogu oma sõjarahva jalule ja murran läbi...!

— Isegi kogu tallinlaste vägi ei suudaks läbi murda, sest venelasi on nii palju, et nad on enesele kindlad, kostis Tonnies Dene Ivo nõu laites. Kuid minul on hoopis kavalam nõu, kui talitada selle järgi, siis võib see tüdruk peatselt olla meil siin.

— Eks siis kõnele! ja Ivo jäi ahnesti kuulama tingsõduri juttu.

— Mina sean oma kavaluse sellele, et iga inimene peab oma elu ülemaks kui mõnda tüdrukut!

Ivo vahtis arusaamatult oma kaaslasele otsa, kuna see jätkas selgituseks:

— Kui asetada Daniil Tšihhatšovile lahtine mõõk kõrile ja ütelda temale nõnda: laseme sind vabaks ning rahus minna omade juurde tagasi, kui saadad selle tüdruku enese asemel siia; kui aga arvad teisiti, siis lõikame sult pea, nii et vali...!

— Kuid ta ep ole ju meie meelevallas, vaid Marstali torni all kindla luku taga, püüdis Ivo vastu vaielda.

— Luku taga, kordas maasulane, kuna ta näole ilmus lai irvitus; — kas sul siis rahvast ep olegi?

— Mida suudab siin mu rahvas, kui bojaari hoitakse hoolsa valve all!

— Ükski lukk ega valve ep ole kunagi kindel, kostis Tonnies Dene, kes oma elus oli juba mitmeid vangist kargamisi läbi teinud. — Toome ta tornist välja ja ütleme talle nõnda: Daniil Tšihhatšov, saa-

dame sind tagasi laagrisse ning kingime sulle elu, kuid selle eest vabasta ning saada siia see neitsi, keda sa enese juures pead vangis!

See oleks küll ränk seaduse rikkumine, mõtles Ivo, kuid teisiti ep ole võimalik päästa Dorothead.

Veel istusid nad mõni aeg sosistades ninapidi koos ja arutlesid oma plaani, kuni lõpuks kaheksanda löögi ajal lahkusid kõrtsist.

Samaks ajaks olid Suure gildi majas varrulised endid tublisti purju joonud, kõige enam aga üks mõisameeste pealikuist, Laurentius von Kollen, kel hooplemiseks oli kõige suurem suu. Kui ta juba mitme karnitsa õllega oli venelasi alla joonud, siis üheksanda löögi ajal läks ta koos 50 joomakaaslase ning mõisamehega ilma kuberneri ja ka ühegi linna ülema teadmata salaja linnast välja. Et ka väravavaht oli saanud varruliste õllest oma jao, siis laskis ta neid üsna lahedasti välja.

Pühavaimu tornikell oli löönud juba üksteistkümmend lööki vastu keskööd, kui Ivo koos Tonnies Dene ja kaheksa äravalitud vabadikuga lähenes hiilides Marstali tornile, mille all kohtusulased valvasid linna tähtsamaid vange.

— Raevorstid ning vahimehed on ennast pulmade õllest tublisti purju lakkunud, seletas Tonnies Dene sosinal, — nii et meil ep olegi vaja näha muud vaeva, kui et leiaksime võtmemehe üles!

— Aga kui pärast hakatakse otsima...? kahtles veel ikkagi Ivo.

— Las otsivad, kostis Tonnies muretult; — keegi ei hakka kahtlustama sind, vaid arvatakse seda purjutavate mõisameeste tembuks, ja küllap minagi

tahan selle eest hoolitseda, et raatmanel tekiks seesugune kahtlus.

Tallide taga pöörasid vabadikud oma kasukad pahupidi selga ja määrisid kaasavõetud nõega oma näod nii mustaks, et keegi ep oleks võinud pidada neid enam ristiinimesiks. Pärast seda roniti mööda rasvalambist valgustatud Tallitorni treppi alla võlvkäiku, kus asetsesid vangiurgaste lukustatud uksed.

Trepivalvur, olles samutigi pulmalauast toodud viinast ennast purju joonud, lamas nüüd läve ees kõhuli maas, kuna peast kukkunud kiivri lõuaalune rihm oli jäänud tal hammaste vahele; paremal pool ukse all lamas ta musket, kuna tühjendatud savipudel oli tal veel praegugi käes. Ise aga oli ta lävesise põranda jäledasti roojastanud ja selles püherdades ennast nii rüvetanud, et vabadikel ep olnud kuigi suurt lusti võtta ta vöö küljest alumise ukse võtmeid. Kui siis avati uks ja mindi teise võlvkäiku, kordus seal peagu samane lugu: koridori valvur istus kägardunult nurgas ja toetudes seljaga vastu seina, magas norisedes, hoides seejuures oma allebardi põlvede vahel; ta kiiver oli vajunud paremale kõrvale, kuna sinise kuue tinanööbid olid kõhu kohalt avatud. Olgugi et valvuri reie külge köidetud liivakella ülemine pugu oli juba ammugi tühjaks joosnud, ep olnud teda veel ikkagi tuldud vahetama, sest vahetaja, olles joonud ennast pulmaviinadest purju, magas nüüd kuskil hoovinurgas ristseliti maas.

Et purjutus-uni on kõige parem köidik, siis ei hakatud ka seda paksukõhulist kohtusulast siduma, vaid ainult Rapp, katsudes ta une sügavust, kiskus

teda parempoolsest vurrust, kuid raske uni ei lasknud valvuril sedagi tunda.

Nüüd hiilis Ivo oma meestega võlvialuses edasi ja lähenes vangiurgaste võtmehoidjale, kes istus põleva rasvapoti juures ja luges Johannese Ilmutusraamatut. Kuuldes lähenevaid samme, tõstis võtmehoidja pilgu piiblilt ja nägi kohkudes, et kari karvaseid kuradeid ja elukaid, nagu ta praegu Johannese Ilmutusraamatust oli lugenud, tuleb talle lähemale. Ta tahtis hüüda Issanda nime, kuid hääl jäi kõrisse kinni. Vabadikud hüppasid aga talle juurde, kiskusid ta pikali ja sidusid kinni; samuti köideti ka ta lõuad nööriga kokku ning kisti kinni, nii et ta ei suutnud enam kisa tõsta. Kähku haarati ta puusalt võtmekimp ja avati Daniil Tšihhatšovi kongi uks, mille tagust valgustati kaasavõetud vahaküünlaga. Õlgedel lamav Tšihhatšov ajas ennast istukile, kuid nähes enese ees paharette, tegi ta kolmekordse ristimärgi ja hakkas oigama.

Nüüd andis Tonnies Dene end Tšihhatšovile tunda ja ütles, et tõusku ta kähku, sest teda on tuldud päästma. Kiites Issanda nime, ajas nüüd vang ennast jalule, kuna kinniseotud võtmemees lohistati tema asemele kongi ja lukustati selle uks.

Tulles viimasena läbi võlvkäigu, jäi Rapp uuesti täidlase kohtusulase ette seisma; nähes valvurit rahulisti magavat, tekkis Rapil tahtmine teda narrida: et tal midagi mõistlikumat seekord pähe ei tulnud, siis määris ta kohtusulase pikad vurrud ennast rüvetanud vahimehe roojaga kokku, ja alles siis ruttas ta kaaslasile järele.

Talli taga rõivastati Daniil Tšihhatšov kaasavõe-

tud talumeherõivastesse, nii et keegi ei võinud tunda temas moskoviidi vojevoodat; ümebrrõivastumise juures tuli Tšihhatšovil tunda ka omajagu valu ja vaeva, sest ta lahasseköidetud käsi pelgas liigutusi. Tonnies Dene ruttas aga vahepeal Pikale tänavale ja viskas Marstali torni kongide võtmed Suure gildi läve ette, kus parajasti kakeldi.

Pärast seda viidi Daniil Tšihhatšov Mungahoovi kõrval asetsevasse vene kirikusse, mille nüüd tallinlased olid sulgenud ja samuti võtnud vene kaupmeestelt nende keldrid ja laod. Kiriku uks kangutati lahti ja bojaar Daniil Tšihhatšov talutati altari ning pühakupiltide ette, kus vahaküünla valgusel lasti tal vanduda ning ristisuudlemisega kinnitada, et ta pärast omade juurde pääsemist saadab tagasi selle rootsi tüdruku, keda ta pidanud enese juures vangis. Kõike seda tõlkis Tonnies Dene nii, nagu Ivo talle ette ütles.

— Miks tahate võtta minu vanadelt silmadelt rõõmu? kostis Tšihhatšov suure meelekindlusega hääles. — Jätke tüdruk mulle alles, päästmise eest tahan aga tasuda teile kulla ja hõbedaga.

— Tasud, kostis Tonnies Dene, ja samas tärkas temas uus mõte, millest ta haaras hammastega kinni. — Tasud, siis tõota ristisuudlemisega, et oma laagrisse tagasi jõudes annad mulle sada rubla hõbedat, mis sinu eluga võrreldes on päris tühine vara.

Nüüd hakkas Daniil Tšihhatšov kauplema, tõendades jumalakuju ees, et tal rohkem varandust ep olevat kui kolmkümmend rubla, ja sedagi suutvat ta maksta ainult siis, kui osa sellest laenab talle abiülem Mihhail Sitski. Lõpuks leppiski Tonnies Dene

kolmekümne rubla ehk ühesaja kaheksakümne taalri hõbedaga.

— Nüüd aga tõota Kristuse ees, et kõik selle annad mulle kohe pärast laagrisse jõudmist ja lased mul tulla oma tahtmist mööda tagasi! nõudis Tonnies Dene.

Daniil Tšihhatšov tõotas — lubas kõike seda täita.

Ivole, kes seesugust kauplemist nähes oli muutunud kärsituks, seletas Donnies Dene:

— Bojaar tõotas vandega, et toimetab tüdruku sulle kätte, kuna mina ise lähen teda venelase laagrist ära tooma. —

Need viiskümmend purjus sakslast, kes olid koos Laurentius von Kolleniga välja läinud, olid oma sõgedas julguses tormanud venelaste lähemasse kantsi, mis asetses Tõnismäe all, löönud seal palju venelasi maha ja tõid kaasą isegi ühe suurtüki; Laurentius von Kollen sai aga ise seejuures nii tublisti ning palju, et ta juba teisel päeval heitis hinge. Seesugusest vägiteost ep olnud aga kellelgi kasu, sest vaenlase lähema kantsi vastu oli arvatud teha hoopis midagi muud, millise kavatsuse nüüd sääràne purjuspäine tormamine ajas nurja ning oli hoiatuseks moskoviidile, et ta paremini valvaks oma kantse. Pärast seda tuli aga tallinlasil asjatult oodata, et vaenlane tuleks tormama, mille vastu Tallinnas oli üsna hästi ette valmistatud; sest kui mitte üks, vaid ka tema teised tormijooksud oleksid Jumala abiga tagasi löödud, küllap siis oleks võidud

näha, kelle omaks need suurtükid moskoviidi kantsis oleksid lõplikult jäänud.

Marstali torni keldrites magasid vahimehed peagu hommikuni välja, ja ka vahetustele määratud mehed magasid nii raskesti, et välised valvurid olid neid oodates külmunud peaaegu purikaiks. Marstali tornis ärkas esimesena võlvkäigus magav kohtusulane, kelle liikmed olid kägardumisest jäänud tuimaks. Ta ajas enese püsti, sirutas kangestunud koibi, haigutas sügavasti ja alles siis tundsid ta sõõrmed jäledat haisu. Et tõrelda võtmehoidjaga seesuguse koleda haisutamise pärast, läks kohtusulane teda otsima, kuid oma suureks imestuseks ei leidnud ta teda omalt kohalt. Enam mitte suutes kannatada keldri haisvat õhku, ronis kohtusulane mööda müüritreppi torni aknale, kust pistnud välja pea, hingas täie sõõmu puhast taevaalust õhku, hingas ning nuusutas veel teisegi korra ja pidi nüüd imestuma, et kas selle ainsa ööga on tulnud juba kevad, millal Tallinna peldikud ja kloaagid hakkavad haisema. Pistnud ka teisest torniaknast oma pea, tõmbas kohtusulane selle raputades tagasi ja ütles:

— Kole lugu — terve maailm on rooja haisu täis!

Hiljem algas Marstali torni vahimeeste seas vali ülekuulamine, sest Tallinnas oli juhtunud senikuulmatu lugu: tähtis vang oli pääsenud kindlate lukkude ning valve alt põgenema. Nüüd uuriti ja kimbutati ka varrulisi, sest vangiurgaste võtmed leiti Suure gildimaja eest; sellepärast hakatigi lõpuks arvama, et küllap purjuspäine Laurentius von Kollen ongi oma joomakaaslastega seesuguse karistusväärse tembuga

hakkama saanud ning lasknud bojaari vanglast lahti; kuid täit selgust ei saadudki seesuguses tumedas loos ning Daniil Tšihhatšov jäi kadunuks, nagu oleks neelanud teda maa. Võtmemees aga kinnitas Jumalat appi kutsudes, et mitte inimesed ep olevat käinud bojaari vabastamiseks tornis, vaid need olnud päris ehtsad põrgulised — karvaste külgede ja mustade nägudega, milles silmavalged aina välkunud. Tema arvates ep olevat bojaar pääsenud kuskile põgenema, vaid nüüd olevat tal põrgus palju hullem põli, kui oli tal seda Marstali torni all istudes.

TEINE PEATÜKK

1

Kare talvekülm tikkus ka venelastele halastamatul kombel ligi ning vähendas nende vaprust, mis kunagi ep olnud suur. Ei aidanud siis ka hundinahksed karvakasukad ega bojaaride villvooderdisega telgid, sest ihust hakkas lahkuma soojus. Külma eest varjamiseks tuli neil ehitada määratu hulk blokhause ja isegi hobustele talle, milleks materjali võeti, kust aga saadi. Varustise ning tarbevara kokkukandjaks ja muretsejaks oli moskoviidil suurem väerühm, mis koostus sõdimises veel täiesti vilumata noortest bojaaripoegadest.

Tarbevara otsimisel langesid 1. veebruaril, ühel reedesel päeval, bojaaride pojad koos väikese tatarlaste salgaga püha Birgitta ordu toredale Mariendali kloosterkirikule kaela ning rikkusid ta hoopis ära. Oma kantside ehitamisel vajaliku tarbevara saamiseks kangutasid nad kloostril katuse pealt, viskasid sarikad alla, tallasid altari maha, lõhkusid kooripealsed, purustasid toredad raidraamidega aknad ja tõukasid ümber suured kuuetahulised sambad, mille

tõttu laevõlvid varisesid mürisedes ja kiviprahi tolmates maha ning matsid kogu kiriku sisemuse enese alla. Suuremad sambakivid vedas moskoviit aga oma leeri, kus tahus neist suurtükikuule.

Maalt oli pagenud kloostrisse varjule ka palju talupoegi koos oma laste ja naistega; kõigile neile lõid nüüd venelased nuiaga pähe ning saatsid haledal kombel hukka. Et Birgitta ordu kloostrid olid *monasteria mixta* ehk segakloostrid, siis asus seal nii munki kui ka nunni koos; mungad notiti samas surnuks, kuna nunnad võeti koos nende abtissiga, kes ametitunnusena kandis oma musta peakatte küljes otsmiku kohal valget risti, tatarlaste ratsasalga keskele. Pärast seda ei läbenud tatarlased jääda ootama bojaaripoegi, kes oma regedele ladusid suuri palgi- ja lauakoormaid, vaid hakkasid juba aegsasti tagasi tulema oma Järveküla leeri.

Hale oli siis näha, kuis tatarlased istudes oma pikakarvalistel koledatel hobustel sundisid õnnetuid nunnasid nagu meeletut lojuste karja sammuma mööda sügavat lund.

Et vaenlane vangistaks kloostrite vagasid neitsisid, seda ep olnud varem kunagi juhtunud kristlastevahelistes sõdades, kuid seda tehes andis nüüd venelane ise täit tõendust oma paganlikust päritolust.

Päike oli jõudnud üle noore lõuna, kui Tõnismäe kantsis jätsid suurtüknikud rohuvaatide ja kuulide vedamise soiku ja tormasid kõik Antoniuse kalmistu taga asetsevasse streletside laagrisse. Neid ei suutnud enam ohjendada suurtükiasjanduse magistrite ehk meistrite vandumine, sõim ega plaksatavad nuudid, vaid jätnud kuulivoorid ja rohutündrid

poolele teele, tormasid nad libastudes ning kukkudes mööda Tõnismäe kallakut alla, ise möirates:

— Eh-hee — tüdrukuid voorib, tüdrukuid...!

Parajasti talutasid streletsid raudpidemeis ja -ahelais, aga samuti ka oheliku otsas siplevaid püha Birgitta ordu kloostri vagasid neitsisid, keda nad olid ära kiskunud tatarlasilt, kui need parajasti olid vedamas neid Järveküla laagrisse. Seesugune tegu käis küll korra ning seadusemõistmise vastu, sest kes oli võtnud, sellele kuulus ka eesõigus; kuid kristlasina ei tahtnud venelased mitte lubada tatari paganail, kellest olgugi et osa oli vahepeal ristitud, olla naistejagamisel esimesi. Ja olgugi et parajasti oli suur paast, millal tõsine venelane pidi hoiduma himudest, ei suutnud nad seekord ometi oma lihahimu üle võitu saada.

Nii tekitaski nende vangistatud kloostrineitside Tõnismäe kantsi toomine seal suure segaduse, kakluse ja vihase ulgumise, sest ei ükski suurtüknik, strelets ega ratsanik tahtnud nunnade ja talupoegade naiste jagamisel teisele alla vanduda, vaid nad võtsid nagu tigestunud sõnnid neid eneste keskele. Iga sõjamees püüdis enesele rõõmustamiseks rebida naist ega tahtnud teda mitte jätta teisele. Isegi bojaaridest väeülemad, nagu desjatka, sotnja ja tõsjatka vanemad, nii ka streletside käskkondade ülemad taplesid nende Liivimaa naiste omandamise pärast oma sulaste ning orjadega vereni; tülitsedes ning omavahel kakeldes olid nad eneste seast löönud juba mitmeid maha ning vigaseks, kuid sellestki ei võtnud nad õpetust, vaid nende tigedus muutus veel palju hullemaks. Ka

nunnadest olid peagu pooled kistud juba lõhki ja paljaks, kuid vaatamata sellele, kestis tüli nende pärast edasi ja mõni sõjamees oli õnnelik sellegi üle, kui talle jäi pihku mõni riidehilp või selle rebenenud riba.

Seesugune möllamine ajas suurtükiväe ülema knjäss Mikita Priemka, kes oma luuvalude käes oiates jõi küüslaugu ja pipraga tembitud viina, jalule. Kähku nööris ta oma sinise kaleviga kaetud soobli-nahkse kasuka sõltused kinni, haaras nahkse nuudi pihku ja kargas telgi lävele, kus trabantidena seisid kaks sekiiradega varustatud pikka nogardlast.

Esmalt ei saanud väljakaranud knjäss Priemka kogu sellest rumalast möllamisest Tõnismäel põrmugi aru. Kui ta parajasti oma telgilävel nõutult vahtis, läheneb talle joostes punasehabemeline sepp Frolka, kes pärast seismajäämist ja alandlikku kummardust palus, et knjäss ise tuleks looma rahu ning korda, sest isegi bojaare olevat möllajate seas. Et aga Priemkat huvitas kõige enam selle möllamise põhjus, mille aga Frolka oli jätnud nimetamata, siis virutas ta talle oma piitsaga vastu nägu, kuna suurtükimeister vajudes alandlikult küüru jäi ootama uusi hoope.

— Litapoeg, kisendas knjäss, — miks ei kõnele sa enam?!

Enne aga kui Frolka suutis vastata, kostis uus ja endisest veel valjem kära, sest tatarlasi kihutas oma väledatel stepihobustel nagu rahet Järvekülast Tõnismäele. Kuulnud oma ammuküttidelt, et streletsid langenud neile poolel teel kaela ja kiskunud neilt neitsid ja naised, kes õigusega kuuluvat neile, süt-

tis tatarlaste viha ja hüpates hobuseile olid nad valmis kas või verega lunastama oma elavat vara. Nende eestvedajana kihutas tatari murza ehk bojaar, nimega Bulat Murssoi, kes keerutas oma kõverat saablit ja kelle karvadeta nägu oli tapahimust muutunud virilaks. Streletsid aga astusid neile vaprasti vastu, kuid seni kui nad jõudsid asetuda rindritta ja tõsta harkidele oma püsse, tuisklesid tatarlased nagu tormihoog nende keskele ja hakkasid neid laiali puistama, ise hüüdes:

— Hik-hikk!

Ka suurtükimeeste kants puistati segamini ning tallati mitmed rohuvaadid puruks. Õnneks ei kestnud seesugune möllamine kuigi kaua, sest streletsid tõmbusid tagasi, kuna kasakad vahtisid osavõtmatult pealt.

Noppinud terveks ning ellu jäänud nunnad, neitsid ja naised eneste keskele, vajusid tatarlased koos oma saagiga Tõnismäe-taguselt alla ning läksid tagasi oma leeri, kust nad suure kihutamisega olid alles tulnud. Tõnismäele jäi aga kolmkümmend neli sõjameest — streletse ja mõni bojaar oma vere sisse rögisema, nii et nende silm ei näinud enam kunagi kodumaad, olgugi et neid ep olnud rabanud liivimaalaste mõõk.

— Penipojad! kisendas knjäss Priemka tatarlasile järele ja väristas oma karvast rusikat; — siis nõnda teenitegi oma suurvürsti Ivan Vassiljevitši, et lööte maha tema omasid?!

Ja knjäss Priemka laskis anda enesele rakendatud hobused, et minna Ülemiste laagrisse ülemale vojevoodale knjäss Feder Ivanovitš Mstislavskile viima

tatarlaste peale kaebust ning nõudma seesuguse üleannetuse pärast Bulat Murssoi kanget pead.

Nüüd hakati korraldama segilöödud laagrit ja matma sääräses rumalas tapluses otsasaanud omasid. Samal ajal aga kandis õhtueelne tuul tatarlaste leerist hõiskamist ja raudpidemeis siplevate püha Birgitta ordu kloostri vagade neitside hädakisa ning nuttu, kui neid seal koledasti vaevati ning sunniti ennast nende rohtlapenidega ühte andma; ja ei tundnud seal nende vastu halastust mitte keegi, sest tatarlane on samane vägivallamees nagu türklanegi.

Pärast seda hakkas moskoviit Tallinna tornide kallal uuesti oma õnne katsuma: suurtükimeister Frolka laskis toppida oma torud täis rohtu ja rauda ning pööras siis nendest ühe Harju nelinurkse väravatorni poole, tahtes seda tabada; kui ta aga pani hõõguva söe kahuri süüteaugule, siis kuuldus ainult vali susin, aga põmakat ei tulnud teps mitte. Suurtüki päraauk visises ja ajas väheselt ka tossu, mille kadudes Frolka kummardus kahuri kohale, et leida viga; kuid samas aga purskus tulejuga süüteaugust lurinal välja ja kõrvetas ta punase habeme kuni tüügasteni maha ega jätnud ka silmalaugudele karvu, kuna kuul kukkus sopsatades Tõnismäe jalale, kus pani ainult väheselt tuiskama lund. Sääraselt vigurdasid veel mitmedki torud, sest rohi oli märg; tatarlastega möllamisel oli palju rohuvaate purunenud ja nende sisu lumega segi tallatud. Nüüd kallutati veel laskmata suurtükkide toruotsad alla, veeretati kuulid välja, kisti heinatopised eest ja pühiti toruõõned kõlbmatust rohust kahuriluudadega puhtaks. Kui siis augus kükitavad laadijad olid

suurtükid rikkumatu rohuga uuesti täitnud, hakkas moskoviit kõigist oma suurtükest laskma kurjemini kui kunagi varem. Kõik see oli muidugi tallinlastele ainult hirmuks ja ähvarduseks.

Suurtükikantsid täitusid sinise suitsuga ja kõrbenud rohu ning väävli vänge haisuga, kuna Tõnismäe linnapoolne lumine kallak kattus püssirohutahma mustade jugadega ja tuletorudest väljaiennanud hõõguvate heina- ja takutopistega. Frolka ja tema abilised ning laadijad, kes kükitasid suurtükitorude ette kaevatud aukudes, olid püssirohu põletamisest nõgised ning mustad, nii et nad ei tundnud enam üksteist.

„Põmm-põmm-prõuh!“ paukusid ning mürasid suurtükid nii ägedasti, et maa aina põrus ja Tallinna tornid tudisesid.

Iga paugahtuse järel nõksahtasid ning hüppasid suurtükid oma aukudes, kuhu neid pärast väljakargamist pikkade hoobade ja kangidega tagasi nihutati ning kangutati. Pärast igakordset lasku kiskusid laadijad ning toppijad suurtüki toruotsa eneste juurde auku, kus heitsid paar puukühvli-täit rohtu sisse, lükkasid heinatuustiku ette, surusid kahuriluuaga ta torupõhja kinni, seadsid ümmarguse kuuli toruavausele ja siis, vallandanud toru otsa kinnitatud köie, langes kahuritoru raske pärapool valju mürtsahtusega lafetile, kuna esiotsa kerkides veeres kuul vastu topist.

Plärtsahtades lõid tümlerid vastu Harju värava, Kyk in de Kökeni või jällegi nelinurkset Neitsi torni, millelt pudenes paekilde ja mille vastu mõni rabedam kivikuul jooksis lõhki nagu valminud õun puu

otsast kukkudes. Madalalt lennutatud kuulid tormasid vastu müürikaitse-valli, kõrgemad aga hüppasid üle ja põrkasid vahel kolksahtades vastu püha Nigula kiriku torni, mille kattevasest lõid läbi.

Linnas hakkasid aga tormi- ja hädakellad uuesti taguma, manitsedes kodanikke olema valvel ja kutsudes sõjamehi vallidele. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Selle hirmsa laskmise ajal istus moskoviitide ülemvojevooda knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski oma šatras ja kuulas, kuiş ta kantsler luges ette gramotat, mille oli läkitanud Padise maja noorem vojevooda Mihhail Sitski, kes praegu oli selle maja ajutine käskija. Mihhail Sitski, kes oli suur purjutaja ja hõbedaarmastaja, vihkamises aga esimesi, kõneles oma kirjas nõnda:

„Knjäss Feder Ivanovitš Mstislavskile, kes on meie isakese tsaari ning Moskoovia suurvürsti Ivan Vassiljevitši vägede käskija Liivimaal.

Kuulsin kurba sõnumit, mis tekitas minu südamele valu ja kutsus laugudele pisaraid, oh isakene käskija, et minu endine toitja ning vanem vojevooda Daniil Tšihhatšov olevat armetult löödud Tallinna all maha ning saanud vangilangemisega otsa. Suures meeleliigutuses ning lakkamatus pisaratevoolus mälestades oma endist käskijat, löön oma nõdra mõistusega täidetud otsmiku maanikummarduvas alanduses sinu ees põrmu, oh knjäss Feder Ivanovitš, ja palun alandlikult, oh isake ning meie kõigi leivavanem, luba mul oma tänulikkust ning alandlikku meelt näidata oma endise käskija ning sinu sulase Daniil Tšihhatšovi vastu seega, et võtan enese hoolde

tema Liivimaalasest neitsi, keda tema — kadunud Daniil Tšihhatšov mõtles valida enesele abielunaiseks kuni surmani. Täites kadunu viimset tahtmist, et pöörda seda neitsit õigeusku, võib tema rahulikult puhata oma hauas, sest kui juhtub, et see neitsi on temast sigitatud, siis ep oleks bojaari veri asjatult raisatud. Sellepärast palungi sind, isake, saada see neitsi, kes praegu viibib sinu suures laagris, selle gramota toojaga minu juurde Padisesse, et võiksin kohe asuda tema ristimisele, milline püha toiming on nüüd õndsa Daniil Tšihhatšovi langemisega jäänud pooleli.

Kirjutanud Padises 7085. aastal veebruarikuu 5. päeval sinu varmas teener ning ori Mihhail Sitski."

Knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski — mees mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes vahva ning vapper, seejuures suur pühakirjatundja ja ka mõistuselt arukas, kuid siiski tagasihoidlik ning vaikse loomuga, kuna ta pale oli igasuguste heade voorustega ehitud; peale selle oli ta armastusväärne ja oskas häid kombeid, olles ise kõige parema sünnipäraga oma isalt, ema poolt aga puhast ning rikkumatut tõugu. Kristlaste sõjavägedes oli ta kuulus ning ülistatud, kandis oma kehal paljusid haavu, mis olid saadud mitmeis uskmatute- ning paganatevastaseis lahinguis, kõige enam aga Kaasani linna võtmisel, mis tõi talle palju kannatusi ja ihulikku häda.

Mõttessevajunult kuulas ülemvojevooda oma kantsleri lugemispominat, ja kui see oli lõppenud, siis tõusis knjäss püsti ja hakkas oma jahedas telgis jalutama; lõpuks istunud uuesti pingile, laskis Mstis-

lavski kantsleril panna kirja oma vastuse Mihhail Sitskile:

„Kirjutad mulle, oh armastatud poeg, häid ja Jumala meelepäraseid asju. Olen rõõmus, et tahad selle naise õigeusku pööramisega teenida Kristust; olgugi et ta on meie vaenlaste killast, aga sinu kinnitust mööda vooruslik ning väärib õigeusku vastuvõtmist. Seepärast võta ja pööra ta meel õigeusu poole, milleks saadan sulle oma õnnistuse. Feder Mstislavski."

Nüüd ulatas kantsler kirja mustandi oma abilisele — kirjaoskajale köstrile, kes hoides vasemas käes tindipõit hakkas põlveotsal gramotat puhtalt ümber kirjutama. Kui kiri oli valmis, siis kantsler andis selle Mstislavskile, kes pärast läbilugemist keeras ta kokku ja ulatas Mihhail Sitski vanemale saadikule, kes seejärel kummardus ülemvojevooda ees maani ja siis kantsleri ees kombekohaselt ainult vööni. Koos Sitski käskjalgadega läks ülemvojevooda käsutäitja püha Jaani hospidalisse, et sealasuvale Daniil Tšihhatšovi liignaisele Darja Davõdovnale, nagu venelased Dorothead nüüd nimetasid, anda edasi ülemvojevooda tahtmise ning soovi.

Püha Jaani hospidal asus Tartu maantee ääres, otse Seegiveski läheduses. Hospidalis ep olnud mitte ainuüksi vaeseid tõbiseid ning haigeid, vaid seal asus ka rikkaid linlasi, kes oma kõlvatu eluga olid sattunud hirmsasse prantsuse tõppe, mis röövis inimesilt isegi silmanägemise ja mädandas nende ihu nagu pidal. Vaesed tõbised pidid hospidalis põdedes töötama viljaväljadel, kuna jõukad võisid seal laiseldes elada.

Kui moskoviit oli Tallinna alla jõudnud, siis kõige enne röövisid ta sõjamehed pidalitõbistelt nende voodivaibad, ja pärast seda saatis ta linnale teate, et see koristaks hospidalist oma tõbised prantslased, nagu ta neid haigeid nimetas, lubades neile vaba tuleku linna. Seda ei teinud ta mitte mingist kristlikust ligimesearmastusest, vaid salakavalast soovist, et seega lasta kuri tõbi Tallinnas lahti. Et aga linnas oli isegi kitsus suur, siis ei julgetud neid haigeid hingekesi vastu võtta, vaid jäeti venelaste juurde edasi. Venelased aga kihutasid tõbised püha Jaani hospidalist minema, mille tõttu need vaesed hädalised külma käes hulkudes said lumehangedes hukka.

Hospidalisse paigutas moskoviit, pärast selle piserdamist pühitsetud veega ja suitsetamist viirukiga, oma haigestunud ja haavatud bojaare ning tähtsamaid sõjaülemaid. Seal need haavatud siis lamasid mahalaotatud põhkudel ja kisendasid oma koledate haavade käes vaeveldes, kuni hing lahkus kehast. Nende arstimiseks ep olnud moskoviidil muud midagi paremat kui soe tuba ja jumalasõna, kuna arstitarkusesse ep olnud tal usku. Lihtsamail sõjamehil ep olnud aga sedagi, sest kes neist sai haava kehasse, sellele oli veel ainsaks trööstijaks ning abimeheks Jumala arm.

Et seekord ep olnud moskoviit oma sõjaleeri kaasa toonud ühtegi naist, arvestamata neid, keda sinna himuorjuseks vägivallaga veeti, siis seega oli neitsi Dorothea ja ta ümmardaja Marfa ainukesed vabad naisolendid sõjameeste keskel. Tulnud Tõnismäe kantsi, ei osanud Daniil Tšihhatšov neitsi Dorotheale leida kuskilgi sobivamat peatuspaika kui

püha Jaani hospidal, kuhu ta tema koos ta ümmardajaga ajutiselt jättis. Seal leidis neitsi Dorothea peatselt enesele paraja tegevuse, mis suutis peletada talt painavaid mõtteid: ta hakkas toitma ja põetama haigeid ning surevaid sõjamehi, kes tänades oma rögiseva suu läbi haarasid ta rüüd ja suudlesid selle volte.

Olgugi et Daniil Tšihhatšov püüdis igati parandada Dorothea põlve ning hoidis teda nagu oma lihalikku last, ep olnud neitsile ta siinne elu siiski südame järgi, sest moskoviit oli hukanud ta isa. Tihti vaatas Dorothea läbi hospidali akna Tallinna tornide poole ja ohkas seejuures valjusti. Olgugi, et tal ep olnud linnas ühtegi omast, mõtles ta siiski oma kasvatajale Catharinale ja vahel tuli talle meelde ka Ivo Schenkenberg, kelle mälestus püsis temas veel nagu ammune kaja; surudes otsmikku vastu jääkirmega kattunud aknaklaasi, mõtles ta nüüd ikka enam ja enam sellele mündilööjale ja tema mõrsjale Gertrudile, kes nüüd peaks olema juba ta abielunaine.

Püha Jaani hospidali suures toas laial lavatsil lamas ülemvojevooda leitnant ning moskoviidi tähtsam sõjakangelane Ivan Vassiljevitš Selimetin Koltsov, keda tallinlased olid oma suurtükist tabanud rauatükiga puusast. Nüüd heitles Koltsov palavikuga ja kinnisilmi sonis arusaamatuid sõnu; et inglasest arsti Robert Jakobi katsed teda parandada olid jäänud asjatuks, siis püüdis preester Prohori teda jumalasõnaga tohterdada; küll piserdati teda pühitsetud ning õnnistatud veega, toodi ta juurde imettegevaid pühakupilte ja suitsetati kalleid viirukeid,

kuid kõik see oli asjatu, sest sõjasangari elu hakkas silmanähtavalt kustuma. Oma surmahaava oli ta saanud 5. veebruaril, millal oli läinud koos teistega linna alla pidama läbirääkimist, kuid sõgedad tallinlased ei läbenud oodata tema lähenemist ning üks rumal maasulane oli tornist põletanud ta salgale sekka. Hakitud rauatükk oli purustanud Koltsovi puusa ja ta oli kukkunud otseti hobuse kaelale. Siiski oli Koltsov pääsenud Tallinna alt tulema ja ainult ta musta rebasega ääristatud sametist kiiver oli kukkunud maha ning jäänud tallinlastele saagiks.

Nüüd millal Selimetin Koltsov oli juba jumalaarmu vastu võtnud, oodati vaikides ta lõppu, et siis viia ta suure austuse ning auga Moskooviasse tsaari Ivan Vassiljevitši palge ette, nii nagu ta oli andnud talle tõotuse, et kui ta Tallinnat temale kätte ei toimeta, siis ta elavana tema silmade ette ei ilmu.

Parajasti kui neitsi Dorothea seisis surija väeülema toas ja kuulas palvetajate lugemisi ning surilavatsi ümber põlvitajate nuttu, tuli sinna ülemvojevooda saadik koos kahe padislasega. Kummardunud ning teinud kolmekordse ristimärgi, kutsusid nad neitsi Dorothea esikusse, kus andsid talle ülemvojevooda tahtmise edasi. Kuuldes, et tal tuleb minna tagasi Padisesse, hakkas neitsi Dorothea suurest kartusest värisema, sest koletislik vojevooda Mihhail Sitski tekitas talle hirmu. Pealegi pesitses temas põgus lootus, et vahest ometi õnnestub tal siit pääseda Tallinnasse, kust oleks võimalik asuda kuhugi kloostrisse. Kuulnud Daniil Tšihhatšovi vangilangemisest, ep olnud tal seeüle põhjust rõõmu tunda või olla nukker, kuid nüüd tundis ta temast suurt puu-

dust, sest ainult tema oleks võinud ta eest seista. Kuid midagi ep olnud parata, sest ülemvojevooda tahtmise vastu ei võinud keegi tõrkuda.

Langetanud pea, läks Dorothea vaikides oma kambrisse, et kokku köita oma vähese elamisvara ja asuda siis pikale Padise teekonnale, vastu raskele katsumisele ning alandusele.

2

6. veebruaril vastu ööd lõi moskoviit veel ühe kantsi kinnimüüritud Harjuvärava ja Kyk in de Kökeni nimelise kõrge rondeeli vahekoha ette üles. Selle kantsi ehitas ta suure rutuga heinakoormatest ja tegi ta liivaga täidetud fašiinidega kindlaks. Järgmisel päeval, see on neljapäeval, tungisid Tallinna jalamehed koos Harju talupoegade ning Ivo sõjarahva lipkonnaga Karjaväravast välja, et sellele kantsile peale langeda. Ivo sõjarahvas, keda seekord oli üle kolmesaja mehe, läks osalt jalgsi ja osalt ratsa, nii kuidas kellelgi juhtus olema hobust.

Moskoviit oli sellesse kantsi jõudnud tuua ainult kaks müüsrit, mis olid parajasti laetud väikeste kivide ja rauatükkidega. Nähes nüüd tallinlasi tihedasti tulemas, pöörasid venelased müüsriotsad nende poole ja süüdates neis rohu, sülitasid nad kallalekippujaile teravaid rauatükke vastu vahtimist. Kuid moskoviit oli hirmunud silmadega arvestanud vahemaa valesti ja jätnud toruotsad tõstmata või jällegi viinud liialt varakult nendesse tule, mille tõttu laengud kukkusid lume tuisates tallinlaste jalge ette

maha. Kuid siiski — mõned kõrgemalt lendavad kivid ja rauatükid lõid meestele vastu sääri ja tegid mõnegi sõjasulase ja ühe talupoja hobuse vigaseks. Ivogi tundis, kuidas üks kivikild lõi valusasti vastu ta saapasäärt, nii et tahtis võtta jalast võimu, kuid siiski ei suutnud lüüa paksust saapasäärest läbi, vaid lipsahtas jalga veristamata, ainult kriimustades mööda.

Paugud ning kärgatused sundisid tallinlasi kohmetult seisatama ja näis, nagu nõksataksid nad isegi tagasi. Nüüd asusid venelased uuesti laadima oma müüsreid, kuid see nõudis aega, sest enne laadimist pidid torud jahtumiseks puhkama; kui kuuma torru puistata rohtu, siis võib see enneaegu põlema süttida ning laadijale enesele vastu vahtimist virutada, nii et aitab. Nüüd aga ei andnud tallinlased moskoviitidele laadimiseks mahti, vaid tormasid valju kisa ja käraga segamini ning trobikonnas neile kaela, kusjuures maasulased kisendasid:

— Ick sla al, ver hiir is unde noch komen sal!

— Nuia maha! hüüdsid vabadikest esimesed, kuna tagumised kisendasid neile: — Hakka peale!

Koos ning kõrvuti Ivoga ratsutasid Karjaväravast välja talupojaks ümberrõivastatud vene bojaar Daniil Tšihhatšov ja maasulane Tonnies Dene. Kui nad olid lähenenud moskoviidi kantsile ja taplus oli algamas, pööras Daniil Tšihhatšov koos Tonnies Denega oma hobuse koonu vasemale ja nad kihutasid möllamise paigast eemale Ülemiste laagri poole.

Kantsis aga algas tapmine, veristamine ning lõikamine, kusjuures kisendati ja röögiti jäledasti, nii et keegi ei saanud enam teise sõnadest aru. Üks

venelane kukkus Ivo hobuse kapjade alla upakile maha, kus hobune ainsa jalaastega lömastas ta pea. Selles möllamises streletsid ei saanud kasutada oma harkpüsse ja ainult allerbardnikud oma pikavarreliste sekiiradega raiusid talupoegadele vastu. Venelasi oli selles kantsis mitusada meest koos, kuid külmast kohmetunuina ei suutnud nad põigelda vabadike varraste eest. Matsil rabati hobune alt ning ta kukkus koos oma loomaga pikali ja mattus löödud ja ka tervete venelaste kuhja alla. Ajades ennast püsti, sattus Matsi käe alla venelase sekiira, millega ta hakkas rabama ning äigama, kuhu aga juhtus; kuid seesugune meeletu tuhin ep olnudki kasuks, sest nii pimesi ning valimatult rabades lõi ta ühe omadest oimetuks maha; kuid ka sekiira vars ei pidanud seesugusele vägevale raiumisele vastu, vaid murdus katki ja tera lendas vingudes eemale.

Ivo ratsarahvas oli moskoviitidega kimpu jäämas, kuid õnneks jõudsid linna jalamehed ja hobusteta vabadikud parajal ajal pärale ja nüüd näitasid moskoviidid kandu. Seni kui alumises kantsis käis taplus, ei tihanud venelased Tõnismäe ülemisest kantsist oma suurtükest lasta, sest siis oleksid nad tabanud ka omasid; kuid nüüd, kui need olid joosnud tulema, avasid nad alumisele kantsile, kus tallinlased olid peremeesteks sees, ägeda tule; samas avas aga Tallinn oma müüridelt ja tornidest ägeda suurtükitule nii põgenevate venelaste kui ka Tõnismäe ülemise kantsi pihta. Nähes seda, kandis moskoviit osa oma suurtükitulest Tallinna müüridele ja vallidele, kus ta juba teise pauguga laskis surnuks kolm tallinlast, kes olid sinna roninud ja kus nad

seistes vahtisid seda tapamängu pealt. Üks neist otsasaanuist oli keegi rätsep ning paigalasuv Tallinna kodanik, teine noor sell — Tallinna raatmani poeg ja kolmas oli üks Breemenist pärit püssikütt.

Et moskoviit hakkas alumises kantsis asuvaid tallinlasi ikka ägedamini oma tulega üle puistama, nii et sellest said endistele lisaks veelgi mõned hakkajad mehed surma, siis ei leitud enam muud midagi mõistlikumat, kui pandi heintele põlevad tõrvapärjad külge ning põletati kants maha. Lahkudes võtsid vabadikud kaasa kaks venelase müüsrit ning tõid nad linna. Tallinlasist jäid ainult neli talupoega ja üks maasulane tapetuna maha, kuna mõned sulased ja kaksteistkümmend talupoega komberdasid haavatuina teiste toetusel tagasi. Aga venelasi ep olnud langenud vähe — neid oli nii vabadike poolt maha löödud kui ka linnast ja lossist suurte suurtükkidega surnuks lastud.

Samal ajal ratsutas vangist vabanenud Daniil Tšihhatšov koos oma vabastaja ning elupäästja Tonnies Denega, kellele ta nüüd võlgnes kolmkümmend rubla ehk ükssada kaheksakümmend taalrit hõbedat, nii nagu ta seda suures kitsikuses olles ristisuudlemisega oli tõotanud anda, Ülemiste laagri poole. Teel heitis ta eneselt talupoja takuse vammuse, mille all tal oli bojaari kuub. Algul pidasid neid venelaste eelvahid kinni, kuid nähes, et üks neist kahest ratsanikust on bojaar, kes ratsutanud äsjasest lahingmöllust eemale, lasksid nad neid läbi. Daniil Tšihhatšov ratsutas nüüd ülemvojevooda knjäss Feder Ivanovitš Mstislavskile aru andma oma imeliku pääsemise üle, kuid jõudnud püha Jaani

hospidalini, ei tihanud ta sellest mööda sõita, vaid pöördus peatumiseks sinna sisse. Tšihhatšovi kinnimähitud käsi tegi talle veelgi häda, kuid seda ei pannud ta nüüdses rõõmutuhinas tähele. Teel tundsid teda mitmed bojaarid ja hakkasid risti ette lüües pärima temalt ta imelikku pääsemist vaenlase käest; kuid kõigile neile küsimusile suutis nüüd Tšihhatšov vastata ainult katkendlike sõnadega. Siis liiguti edasi — Tšihhatšov oma elupäästjaga ees ja uudishimulikud bojaarid joostes kannul. Nii jõuti püha Jaani hospidali juurde parajasti sel ajal, millal sealt regi Mihhail Sitski käskjalgade ja neitsi Dorotheaga oli alustamas teekonda. Daniil Tšihhatšov ep oleks märganudki kasukatesse mähkunud ja sõjameeste vahel istuvat neitsit Dorothead, kui see mitte teda ära tundes ep oleks hakanud kisendama:

— Daniil, Daniil — päästa sinagi..!

Kui nüüd Tšihhatšov kuulis seesugust hädaldamist, siis hüppas ta hobuselt, kuid nii õnnetult, et kukkus selili maha. Samas aga andsid saanisistujad oma hobusekolmikule vihisedes piitsa, mille järel need hakkasid jooksma.

Regi oleks pääsenudki minema, kuid nüüd ruttasid ratsastatud inimesed järele ja sulgesid tal tee.

— Ülemvojevooda käsk! karjus saanis istuv Sitski vanem sulane.

Kuid nüüd jõudis Tšihhatšov jaole ning nõudis kõiki tulema ülemvojevooda knjäss Feder Mstislavski juurde seletama seda lugu ning nõudma õigust.

— — — — — — — — — — — — — —

Põksuva südamega ootas Ivo neitsi Dorothea tulemist venelase leerist. Kuid päevad kadusid üks-

teise järele, aga teda ei ilmunud kuskilt. Ja siis alles hakkas Ivo aru saama, et Daniil Tšihhatšov on teda armetul kombel petnud. Nüüd ta istub oma leeris ja naerab habemesse, süleldes seejuures tema neitsit, mõtles Ivo nii, et ta hing tahtis lõhkeda sees; ta tegi enesele kibedaid etteheiteid oma kergeusklikkuse üle, kuna mõte Dorotheast, kes nüüd venelase juures näeb raskeid päevi, ajas teda marru.

Moskoviit on ju koer — ei hooli ta ristisuudlemisest ega antud sõnast, vaid neelab isegi oma okse alla. Aga Tonnies Dene, see nõuandja tingsõdur, miks ei ilmu vähemalt temagi? ja Ivo arutles kõik võimalikud oletused niit-niidilt läbi. Mida enam ta mõte selle kallal aga puuris, seda enam tekkis temas arvamus, et selle tingsõduri elu lasub Daniil Tšihhatšovi, selle autu nig petliku bojaari hingel. Ja tema — Ivo Schenkenberg, aitas seesugusel vaenlasel põgeneda!

See oli teisipäeval 12. veebruari õhtul üheteistkümnenda löögi ajal, kui moskoviidi leerist tuli üks rootsi tõugu tüdruk joostes Tallinna alla, kus nuttes palus sisselaskmist. Kui teda oli vastu võetud ja kuuldud, et tal olevat ütelda ka mõningaid teateid vaenlase kohta, siis viidi ta vaatamata öösisele ajale linna sõdurite peamehe Klaus Holste ette. Ja siis kuuldi selle vaenlase juurest karanud tüdruku suu läbi, et vahepeal olevat salk tatarlasi käinud üle merejää Soomes, kust nad toonud palju vangistatud inimesi Tallinna alla leeri; teel olevat nad võtnud palju lapsi nende emadelt, kes neid ep olevat suutnud üle merejää kanda, ja visates neid jääle, jätnud

sinna surema, hoolimata õnnetute emade ahastavast nutust ja kaebekisast.

See oli kurb sõnum kõigile vagadele südametele, kõige enam rõhus see aga neid, kellel olid olemas väikesed lapsed. See tüdruk, keda olevat kaua aega peetud raudpidemeis ja vaevates veetud ühest leeripaigast teise, olevat lõpuks pääsenud tulema ainult seetõttu, et vägivaldsest kooselamisest tatarlastega oli hakanud idanema temas uus elu ja seega tuntud tema vastu halastust ning lastud raudpidemeist lahti.

Kuulujutt seesugusest imelikust pääsemisest lagunes tallinlaste seas peatselt laiali ja ulatus juba järgmisel päeval ka Ivo kõrvu.

— See on tema, tema! hüüdis Ivo, kui ta lõunalauas kuulis seda pääsemislugu oma ema suust.

Ta jättis söömise, kargas püsti, kahmas mütsi ja tahtis ilma tänupalveta lahkuda.

— Kuhu sa, poeg, pagana kombel tõttad? küsis isa.

Nüüd seletas Ivo oma vanematele kõigest, mis vaevas ta südant, ning tunnistas varjamatu tõega ka oma kavatsused, mis olid tal selle paljukannatanud neitsiga; ja ta lõpetas sõnadega:

— Seda tundi olen ma igatsusega oodanud, ja teie ei või arvatagi, kui rõõmus ma nüüd olen!

Isa pea oli poja juttu kuulates vajunud ikka enam ja enam norgu, ja kui Ivo oli lõpetanud, siis hingas ta raskesti ning ta hääl oli tige, kui ta ütles:

— Nõnda siis, poeg, tahad rüvetada meie perekonna au?!

Ivo imestus seesuguse vastuse üle ega osanud

algul kosta sõnagi, kuna isa jätkas kasvava pahameelega:

— Venelasest ära naerdud, tatarlastest verehäbisse tallatud, ja üks Schenkenbergi poeg peab teda siis kosima ning tooma minu majasse!

— Aga isa... kostis Ivo kibestunult, kuid isa ei andnud kõnelemiseks talle mahti, vaid jätkas:

— Ära too teotust meie majale, ära kutsu uuesti häbi mu hallile pealaele!

— Isa, sa oled ülekohtune, võttis nüüd Ivo sõnada; — ep ole tema selles süüdi, et moskoviit teda sundimisega võttis!

— Võttis sundimisega, kordas Christoffer Schenkenberg karedasti; — kas ta ei leidnud siis sügavat kaevu või lahtist jõge, kuhu sisse karata, miks ta rüvetatuna rikub veel Jumala maailmavalgust ning tahab nüüd sindki oma kiimaliste pilkudega kinni kiskuda?

Vahepeal olid kõik majakondsed lõpetanud söömise ning lahkunud vaikselt lõunalauast, sest see ep olnud mitte isa Christofferi meele järgi, et teised majakondsed kuulaksid pealt, kui ta ühte neis noomib.

— Jää siis jumalaga, isa!

Alles nüüd märkas Christoffer Schenkenberg, et poeg seisab minekuvalmilt ning hoiab ukse käerauda pihus; ta küsis:

— Kuhu sa tõttad?

Ivo nõksatas kaelast kangeks ja kostis uhkesti:

— Lähen sinna, kuhu saadab mind süda!

— Siis jällegi tahad sa teha minu tahtmise vastu

ning kutsuda veel suuremat häbi ja irvitust mu pealaele?!

Et Ivo vaikis ja ainult tuksahtused ta lõuapäras lasksid aimata temas valminud otsust, siis ähvardas isa:

— Kui sa julged teda kosida, siis olgu minu needmine sinuga, kõndigu ta nagu kuuvari sinu teel ja kannul; siis sirutan vandeks sinu kohale oma käe!

— Tee seda siis juba nüüd, kostis Ivo trotslikult, — minul ep ole kauemaks mitte aega, ja pealegi seisan viimne kord sinu palge ees!

— Sina ise tahad..! ja tõusnud pingilt, ajas isa ennast sirgu, tõstis parema käe ning ütles nagu prohveti suu läbi tuliseid sõnu:

— Mina — Christoffer Schenkenberg, nean sind — oma poega Ivo Schenkenbergi ning ütlen Kristuse nimel ennast sinust lahti. Muutu sa põlatuks hulkuriks, kel ep ole kuskil kodu ega asupaika; su kondid ja ihuliikmed ärgu sattugu kunagi hauda, vaid kandku neid koerad mööda maad-ilma laiali, sest sa oled ära neetud, igavesti, igavesti, igavesti!

Need hirmsad vandesõnad tundusid Ivole nagu piitsahoobid, mis lõid otse südame pihta. Nagu mingi nähtamatu vägev käsi oleks tõuganud teda ta isamajast välja ning lõiganud läbi selle sideme, mis ühendas teda ta perekonnaga. Ta kattis kätega silmnäo ja lahkus häbi ning nukrusega oma isamajast, mille uks on tema eest nüüd jäädavalt lukus.

Kuid ka hallipäine Christoffer Schenkenberg varises lauaäärsele pingile kokku ja nuuksus suurest vapustusest, sest tal oli kahju oma pojast, kes siiski oli toonud veidi uhkust ta südamesse, sest kõikjal,

kus teda nähti, seal öeldi ikka, et see auväärne hallpea on Ivo Schenkenbergi isa. Kuid midagi ep olnud parata, sest ühe poja äratõukamisega pidi ta kaitsma kogu perekonna au, mis ometi on palju ülem voorus, kui on seda maine kuulsus, mille tagaajamine ep ole midagi muud kui saadana teenimine; tühist kuulsust taga ajades tärkab inimeses auahnus ja edevus, mis lämmatab südames kõik õilsad voorused ja toob sinna ainult kurja.

Ivo aga tõttas Volrabi majja, kus jooksis oma kannustatud saabastega tärisedes ringi ja hüüdis Dorothea nime. Vana ümmardaja oli seesugust jaburdunud meest nähes päris kohkunud ega suutnud seletuseks midagi kosta. Lõpuks sai ta kogeldes siiski sõnada, et noort emandat Dorothead ep olevat ilmunud kuskilt; seejuures tuli tal näha palju vaeva, enne kui Ivo hakkas uskuma tema juttu.

— Ometi olevat ta linnas! hüüdis Ivo ja tõttas Volrabi majast, et pärida Dorothea asupaika Klaus Holstelt eneselt.

Kui lõpuks Ivo oli leidnud venelaste leerist tulnud tüdruku, keda oli võetud ühte kodaniku majja, siis pidi ta suureks kurvastuseks nägema, et ta aimus oli teda seekord suuresti petnud: tüdruk oli talle täiesti tundmatu ega ep olnud ta ka kunagi kuulnud Daniil Tšihhatšovi nime.

— Koer, — sajatas Ivo selle tundmatu tüdruku juurest tulles, — oled koer — Daniil Tšihhatšov!

Seni kui Ivo seda tüdrukut taga otsis ning ep olnud teda veel näinud, kiitis ta Tšihhatšovi tema sõnapidamise pärast, kuid nüüd sajatas ta teda hullemini kui enne.

Suurest kurvastusest ning pettumusest ei tulnud Ivol esialgu meeldegi, et isa oli tõuganud ta eemale; ta südant täitis nüüd ainult suur mure, et kuidas vabastada neitsi Dorothea venelaste küüsist. Ta aju töötas palavikuliselt, mõtted käisid peas risteldes ringi ja sattusid umbsõlmedena keerdu, kuid õiget lahendust oma tahtmisele ei suutnud ta leida. — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Pärast seda kui moskoviit oli Tallinna pihta tigedasti lasknud, ilma et ta ühelegi tornile või müürile oleks suutnud tõsisemalt viga teha, jättis ta tormilaskmise pikkamisi soiku ja põletas nüüd oma suurtükkidega sinna ja tänna, küll linna, Toompea lossi ja aeg-ajalt ka tornidesse ja müüridele, kust oli tehtud talle tõsist kahju; ja ei hoidnud ta seejuures ei kiviega raudkuule, ei tulekerasid ega rohtu, vaid pidas oma tulepidu nii ööd kui ka päevad läbi, ilma et oleks olnud vahet.

Seesugusest huupi ning hullupöörasest laskmisest arvasid kubernerid ja raatmanid, et egas moskoviidil säärase tulepildumisega ep ole mõttes midagi tõsist, vaid et see on tal puha vigur ja et nüüd on tal hoopis kavalamad plaanid peas; ja nad arvasid, et venelane on võtnud nõuks salakavalal kombel uuristada linnale alla, et siin mõnda valli või torni õhku lasta ning seega tekitada müürisse breššì ehk murret, mille kaudu võiks ta tormijooksuga hõlpsasti linna tungida. Ja seesuguse salakavala uuristamise pärast olid nüüd linna peamehed ning ülemad suures kartuses ning mures.

Et aga selle kohta, kas venelane tõesti kaevab või mitte ja kus ta kaevab ning kuhu püüab, ep olnud mingeid kindlaid teateid, siis oldi nüüd nende saamiseks suuresti hooles. Selle tõttu tõotasid Tallinna kubernerid ning ülemad väepealikud Hinrik Klaussen ja tema poeg Carolus Hinriksen peale muude suurte lubaduste anda ka toredaid sametist ja kalevist kaatsasid nii sakslasist kui ka mittesakslasist sõjameestele, kui nad võtavad mõne venelase vangi. Seesugused lubadused olid suureks ahvatluseks, nii et peagu kõik sõjamehed — rootslased, sakslased ja mittesakslasist vabadikud käisid nii öösi kui ka päeval, küll salgakesi ja üksikuina, olles ise seejuures suures hädaohus, vangide otsimiseks väljas, aga vaatamata kõigile nende püüdmistele, ei suutnud nad ühtki venelast tabada.

Ühel pimedal õhtul läksid Tont ja Mats kahekesi vangide püüdmiseks välja; nad ei läinud mitte mööda sissetallatud rada, vaid valisid endile tee läbi hangede. Vaenlase silma petmiseks olid nad mähkinud ennast valgetesse palakatesse, mille tõttu olid nad lumega ühte karva ning neid ei võidud isegi päris lähedalt hästi näha. Nad ei pöördunud mitte Tõnismäe kantsi poole minema, olgugi et see oli kõige lähem vaenlase asupaik, vaid hakkasid lähenema Ülemiste laagrile, kus vaenlase sõjamehed võisid suurema kauguse tõttu palju hooletumalt liikuda.

Iga paarikümne sammu järel peatudes kuulatamiseks, astusid Tont ja Mats sõnatult vaiksesti edasi, vahtides kogu aeg kauguses vilkuvaid moskoviitide

laagritulesid, mis hiilgasid nagu jaanimardikad suvisel ööl.

— Kui nüüd taevataat oleks meiega, siis homme oleksid sametist kaatsad meil jalas, võttis Mats tasaselt sõnada.

Kuid Tont ei hoolinudki saksamehe kaatsadest ja kostis:

— Olgu see samet või pakal, ühtmoodi katab ta reisi.

Kuid Mats arvas teisiti, öeldes, et olgu kõlgas kõhus või aganik augus, seda ei nägevat keegi, aga kui ilus hilp olevat seljas, siis seda märkavat igaüks.

Kui nad parajasti olid lähenemas püha Jaani hospidalile, kus oli liikumas venelase vahimehi, kandis äkki seljatagune tuul nende kõrvu hirmsat vandumist, millest aga vabadikud ei saanud sõnagi aru. Kähku heitis Tont ja seejärel ka Mats lumele pikali, jäädes hiirvaiksesti kuulama; see oli neile uudiseks, kuid ka ühtlasi hirmuks, et nende selja tagant on lähenemas venelane. Seda ei võinud nad arvatagi, et linna punane võllas, mis asetses kalatiikide läheduses otse linna külje all, oli kogu aeg olnud venelasele pinnuks silmas ja et nüüdsel pimedal ööl oli ta leidnud selle äraviimiseks paraja aja. Et moskoviit tundis tulepuudest suurt puudust, siis ei leidnud isegi säärane õigusemõistmiseks hädavajalik riistapuu tema silmis armu, vaid ta varastas selle linna äärest ning oli nüüd vedamas võlla poste ja ristpuid oma leeri.

Tont ja Mats ei silmanud midagi enne, kui nende ette ilmus pimedusest hobuse koon; et nad ei teadnud, kui palju venelasi on tulemas, siis jäid nad lu-

mele liikumatult lamama. Kuid hobune tundes võõrast hõngu oma teel, norsatas valjusti ning tõrkus minemast edasi. Et hobune vaatamata sundimisele ei liikunud paigast, siis kargas üks venelane vandudes reelt ja tuli hobuse koonu ette selgitama seda imelikku tõrkumist, kartes, et vahest on tulnud hundid heidutama looma.

Nüüd pidid Tont ja Mats olema kärmed, sest nii väikeselt vahemaalt hakkasid nad venelasele silma; hüpanud üheaegselt ning kiiresti jalule, kargasid nad venelasele kallale. Reel-istujad, arvates nägevat paharette, pöörasid kohkunult hobuse koonu paremale ja andes veoloomale piitsa, kihutasid Ülemiste poole, nii et lumi tolmas hobuse kapjade all.

Vabadikele õnneksjäänud venelane ei tahtnud aga alla vanduda, vaid äkilise tõukega, mille juures ta karvamüts kukkus peast, rabas ta ennast vaenlaste käest lahti ja tõmbas puusalt pika pussnoa, et sellega neid läbi pista. Kuid samas virutas Mats oma suure rusikaga, mis ainsa hoobiga võis sirutada pikali kas või härja, venelasele otse oimu kohta, nii et see kukkudes suutis veel oiates sõnada:

— Oh, sa emakiusaja..! ja ta oligi surnud.

Kui venelane enam ei liigatanud, jäid Tont ja Mats teda kartlikult vahtima.

— Tõuse! ütles Mats karedasti ja tõukas kontsaga venelase ribidesse.

Kuid venelane lamas oimetuna, käed laiali sirutatud.

— Lõid maha! sõnas Tont.

— Ei löönud, ei löönud! sõitles Mats seesugusele jutule vastu, sest kuhu jäävad siis ta sametist kaat-

sad ja muu lubatud vara? — Venekas on ainult veidi oimetu, toibutamisega hakkab ta uuesti elama.

Nüüd hakkasid vabadikud oma mahalöödud vaenlast toibutama, hõõrudes lumega ta nägu; kuid seesugusest vaevast ep olnud suurt midagi abi, sest venelase nägu oli täis karvakasvu, mis ei lasknud lund nahale ligi pääseda.

— Vigurdad mul, kurjustas nüüd Mats, — mõtled et jätame sind siia lamama; kuid eksid, vennas, kannan sind kas või kätel linna, küll seal valumasinad toovad sulle elu! ja ta hakkaski venelast õlale upitama.

— Mis sa tõprast kannad, põlastas Tont, — kui eluvaim on sees, küllap siis tuleb isegi!

— Aga ta ei tule ju, hädaldas nüüd Mats, — vigurdab ja ei tule mitte!

— Vaatame kohe, kas ta vigurdab?!

— Kuidas sa seda näed — vahime ju kogu aeg!

— Pigista sõõrmed kokku ja suru suu kinni, nii et hing satub suurde kitsikusse, ei ta siis enam hakka salgama oma eluvaimu, andis Tont nõu.

Mats katsetaski seesugust kavalust, kuid vaatamata et ta pigistas venelase sõõrmeid ja suud, nii et selle hambad rogisesid ja habe kägardus karvanuustikuna puntrasse kokku, ei tulnud mahalöödule enam eluvaimu tagasi.

— Jäta vaevamine, ütles nüüd Tont, kui venelase asjatu elluäratamine venis pikale. — Lõid teisel eluvaimu välja ja ei nüüd enam saa talle seda sisse puhuda.

— Aga sametist kaatsad?

— Neist oleme nüüd sinu ägeda hoobi tõttu ilma, kostis Tont rahulikult.

Kuid Mats ei tahtnud sellest kuuldagi ja tõstis venelase turjale, et ta kas või surnuna viia linna peameeste ette.

Linnas võeti aga Mats suure naeruga vastu ning öeldi, et mitte surnud, vaid elusa vangi eest antakse sametist pükse, sest surnu keel ei suuda teateid anda, pandagu või kõik valumasinad selleks tööle.

Et vaatamata otsimistele ei saadud ühtegi vangi, siis seega oli tallinlaste mure veelgi suurem. Oma kartuse peletamiseks ja venelasele hirmu tekitamiseks hakkasid tallinlased oma pikkadest suurtükkidest kõrvetama moskoviidi kantse palju kurjemini kui nad olid teinud seda kunagi varem. Kogu selle laskmise juures põrusid ja võbisesid Tallinna majad ja tornid, nii et kodanike emandad ei julgenud enam oma köökidest pista pead. Linna aga kattis samal ajal tihe ning paks püssirohusuits, mille tõttu kõik tänavad olid täis vänget kõrbehaisu.

Sagedasti lasksid tallinlased üheainsa pauguga kakskümmend ja vahel isegi kolmkümmend venelast maha, kuna kogu selle piiramise ajal olid nende suurtükid löönud juba üle tuhande venelase sõjamehe surnuks ja teinud veel rohkemaid vigaseks. Seesugusest kaotusest oli moskoviit lõpuks nii heitunud, et ta ei julgenud oma kantsikorvide tagant enam peadki tõsta.

Kui Tallinnas oli moskoviidi kaevamise pärast kartus juba õige suureks läinud ja vangide saamiseks oli lootuski lõppenud, siis halastas meie Issand Jumal tallinlasi ning saatis neile imelikul kombel 14. veeb-

ruaril ühe tähtsa tatari bojaari ehk aadliku, nimega Bulat Murssoi, kes koos oma seitsme teenriga oli moskoviidi juurest põgenenud ja hommikul kolmanda löögi ajal ilmus Suure Rannavärava alla, kus palus sisselaskmist. Ta lasti koos oma teenritega linna ja toimetati otsemat teed Tallinna maja kuningliku kindluse ülempealiku Hinrik Klausseni ette, kus neid lahus ning üksteisest eraldi hakati üle kuulama. Kuid vaatamata seesugusele kavalale järelepärimisele kõnelesid nende suud ühte ning sama, et moskoviitide ülemvojevooda leitnant ning abiülem Ivan Vassiljevitš Selimetin Koltsov olevat haavatuna pärast kolmepäevast vaevlemist hinge heitnud, mille järel olevat teda siis suure toreduse ning austusega viidud rongkäigus Moskooviasse. Samuti teadsid tatarlased kõnelda, et palju venelasi olevat juba joosnud leeridest minema ja et seal oldavat suuresti hirmul, et ükskord kukuvad tallinlased oma täie jõuga neile kaela ja võtavad nii veel kõik nende toredad suurtükid õnneks. Veel kuuldi ülejoosnud tatarlaste suu läbi, et ühe tuhande kahesajast tatarlasest, kes kahjutegemiseks käinud otsaga Soomes, kukkunud tagasiteel viissada meest merel jääprakku ning uppunud. Samuti teadsid nad rääkida, et venelaste suurvürsti ning tsaari tulek Tallinna alla olevat ainult tühine jutt, et seega niihästi venelase oma sõjamehi kui ka tallinlasi tublisti hirmutada. Ka seda teadsid tatarlased jutustada, et venelased on hakanud Tõnismäe kantsis kaevama, aga kui kaugele nad otsaga juba jõudnud, seda ei teadnud nemad mitte. Seega andsid nad vaenlase kahjuks seesuguseid teateid, mis ep olnud mitte põlata.

Et need tatarlased olid moskoviitide juurest pagenud, kartes tema ülemvojevooda äkilist viha, mida temas olevat õhutanud suurtükiväeülema Mikita Priemka salajane kaebus, ja olid tulnud linna kui sõbrad, siis lasti neil vahi all vabalt ümber lonkida.

3

Vahepeal oli Ivo muutunud kinniseks, sest ta pea oli mõtteid täis nagu reha piisid; kuid keegi ei võinud arvatagi ega teada, milliseid plaane ning kavatsusi ta haudus. Ühel hommikul läks ta linna peamehe ette niisuguse plaaniga, et kui tallinlased kargaksid kogu väega väravast välja ja tormaksid otsemaid Ülemiste leeri, võtaksid seal kõik tähtsamad vojevoodad kinni, siis oleks sel raskel piiramisel korraga lõpp. Klaus Holste hakkas seesuguse nõuande üle naerma ja lõpuks tõsinedes sõnas, et ega seda hulljulget nõu päris laita ei võigi, aga et moskoviit kaob peatselt isegi Tallinna alt, siis seesugune vaev oleks päris asjatu ette võtta. Nähes et peamees seisab tema plaanile vastu, palus Ivo siis vähemalt kogu oma sõjarahvale väljaminekuks luba. Et Ivo näis olevat suures tuhinas ja kangekaelselt seda nõudis, siis lõpuks jäi Klaus Holste sellega nõusse ja ütles, et kui ta oma vabadikest sõjarahvaga tahab minna nina kõrvetama, siis Issanda nimel, aga muul sõjarahval ep olevat küll lusti seekord kaasa tulla.

Et talle vähemalt sedagi lubati, siis Ivo muutus nüüd märksa rõõmsamaks, sest tegevusetult olles ei suutnud ta enam kannatada neid ahastavaid mõtteid

ja kahtlustusi, mis närisid ta hinge kallal ja uuristasid teed südame juurde. Nüüd tormates Ülemiste leeri ning vabastades orjusest oma neitsi, leiab ta lõpuks rahu.

Läinud Marstali torni äärsetesse linna tallidesse, laskis Ivo seal sikusarve-puhujal kokku hüüda oma rahva, kellest paljud asusid maameeste hurtsikuis ja onnides, müüriäärseis kivilöövides ja ka lageda taeva all. Ivo laskis kokku tulla ka neil, keda tänavaile oli seatud tulekerade järele valvama. Kui ta siis neile oli oma tahtmise edasi andnud, tekkis vabadike seas nurin, et miks ainuüksi nemad peavad venelase vastu välja minema, kuna linnas olevat ka teisi sõjarahvaid küllalt.

— Kus on saksad, kus on Rootsi omad? urises Kirr.

— Saksad kardavad! kostis Ivo.

Et ka saks võib karta, see tundus talupoegadele veidi kentsakas, sest kuis võib tema hing raua sees väriseda?

— Palju sõnu ei täida kellelgi kõhtu! ütles Ivo, Kuna Mats leidis võimaliku lisada:

— Kes palju kõneleb, teeb veidi valmis!

— Sakstele tuleks ju ots, kui talupoegi ep oleks! hüüdis omakorda Rapp.

Siiski läks sel päeval ettevalmistusega nii palju aega, et alles järgmisel päeval, see on 16. veebruaril, laupäeva hommikul võis Ivo kogu oma sõjarahva lipkonna ja väheste kaubasellidega, ühtekokku ligi neljasaja mehega Karjaväravast välja tungida. Seekord ei viinud Ivo oma sõjamehi, nagu seda oli tehtud seni, Tõnismäele, vaid seadis sammud püha Jaani

hospidali poole liikuma. Kannustades hobuseid, kihutasid vabadike ratsud norsates ja saba keerutades kiiresti edasi. Ivo oli oma mustal ruunal esimesi, kuna Tont ja Mats tulid ühesammulisel vahemaal ta järel. Kihutamine oli nii kiire, et tuul vuhises ratsanikel kõrvus, sundis neid sulgema laugusid ja külmetas silmnäo.

Kuid vaenlase leerist oli vabadikke juba märgatud ja nüüd kogunes venelasi õige tihedasti ja pakult Seegi veski silla juurde kokku ja jäid sinna tapplusvalmilt ootama. Samal ajal vahtis tingsõdureid, raatmane ja palju teisi linnakodanikke müüridelt ja tornidest nende hulljulgete ning metsikute talupoegade rumalat tormamist venelaste väe keskele.

— Ega nad sealt enam tagasi pääse, arvas raatman Michael Klütig, — seesugust väljatormamist ep oleks tohitud neile mitte lubada.

— Talupoeg on ju loll, võttis nüüd ka lihunikmeister Guilielm Ephipphiar sõnada, — tema ei tea mitte, kust teda varitseb hädaoht, vaid jookseb pimesi nagu kana tulle! ja ta naeris seejuures, nii et rasvane vats aina vabises.

— Egas talumehed siin üksi, kostis auväärne pagarmeister Teigelmüller, — nende peamehele tuleb panna enam süüd.

— Ah Ivo Schenkenberg, nojah, see noor sell on ju äge nagu papi p...e, tema on igasugusele lollusele valmis.

Seistes linnamüüril ja kuuldes kodanike seas seesugust juttu, hakkas Klaus Holste süda vaevama, et miks ta andis Ivo Schenkenbergile, sellele veidrale ning tuhinas tuisklevale noorele sellile loa viia

säärase rahvahulga koos hobuste ja relvadega hukatusse. Olugui et need sõjamehed olid ainult kohtlased talupojad, kes täit sõdija mõõtu Klaus Holste arvates välja ei andnud, oli neist linnale siiski suuresti abi; kuid nüüd ei suutnud neid tagasipööramisele manitseda isegi tema võim, sest samm-sammult kaugenesid vabadike hobused, kellest oli näha nende karglevaid tagumikke ja nendel hüpeldes istuvaid mehi.

Ka Ivo hallipäisele isale oli viidud sellest sõna, ja nüüd tuli temagi ning ronis üles Assauve nimelisse hobuserauakujulisse linnatorni vaatama, kuidas tema äratõugatud poeg saab moskoviitide käe läbi hukka, nagu sellest rahvas ta ümber kõneles.

Müüridele ja vallidele kogunes nüüd kodanikke ikka enam ja enam; kõik nad olid tõstnud käed silmade juurde ja vahtisid kaugusse, kus oli algamas talupoegade ja moskoviidi vilunud sõjameeste vaheline taplus.

Moskoviit oli jõudnud lühikese ajaga Seegi veski silla juurde ühe tõsjätka ehk tuhatkonna üles seada; nende seas puudusid küll streletsid, kuid siiski oli seal kangeid sõdijaid nii ratsa- kui ka jalameestena koos.

Kunagi ei suutnud moskoviit oma vastaseid välilahingus võita, sest puistanud lähenevale vaenlasele nooltesaju, pöördus ta vaatamata sellele, kas vaenlane tungib peale või taandub, ümber ning püüdis hoiduda kokkupõrkest. Kuid seekord näitas moskoviit ometi südikamat vaprust ning jäi ikkagi kohale.

Imestusega vahtides seesuguse väheldase salga sõgedat lähenemist mõtlesid venelased, et see on ainult

tallinlaste tühipaljas manööver ehk sõjavigur ja et peatselt pöörduvad nad ümber, et seega meelitada neid linna müüride alla ning seal suurtükitulega armetult tappa. Kuid nii rumalad nad ep ole mitte, las tallinlased pöörduvad niimitu korda ümber kui tahavad, nemad oma kohalt ei liigu.

Vabadikud ja vähesed kaubasellid, kel oli olnud lusti nendega kaasa tulla, lähenesid hobuste kapjade müdisedes venelasile ikka enam ja enam, ja kui need võisid kuulda nende hobuste ähkimist, siis olidki nad neil seljas. Vabadike hobused tormasid venelasile rüsinal ning täie hooga otsa, mõned neist kukkusid seejuures koos ratsanikega upakile ja jäid üldises möllus jalgade alla, kuna nende pea kohal algas rüsin, milles olid hobused, mehed ja vardad segamini ning üksteisega risti. Osa vabadikke andis oma löögi otse vaenlase keskkohta, mis seejuures läks segamini, kuna osa tarvitades oma vana esiisade kommet sõitis vaenlase paremast tiivast mööda, mis tegi venelase rumalaks, nii et ta ei teadnud mitte, kustpoolt teda narritakse ja kust tuleb karta tõsist lööki. Seega sattusid moskoviidi väe tiivalseisjad segadusse ja nad hakkasid taanduma, mis aga peatselt muutus pööraseks põgenemiseks, kusjuures paljud neist said kraavist üle minnes oma meeste hobuste kapjade alla otsa.

Oleks nüüd vaenlase ratsamehedki olnud veidi südikamad, siis oleks vabadike käsi võinud käia hoopis teisiti, kuid venelane on ikka niisugune sõjamees, et kui neid hakkab ühest servast pudenema, siis käriseb kogu ta suur vägi koost ning näitab kanda; nii juhtus ka nüüd: kui juba pooled vabadi-

kest olid jõudnud üle laia kraavi, mille servasid Tartu maantee kohal ühendas püha Jaani hospidali sild, siis jäi venelasi nende vahele ainult paarsada meest, kes olles taplusega seotud ei saanud põgenemiseks mahti, kuna kõik teised jalamehed ja suurem osa ratsamehi vajus Ülemiste poole, viies sinna sõna, et tallinlased on tulnud välja palju suurema väega, kui neid seni teati linnas olevat.

Segaduses lõksulangenud venelaste hulgas oli ka neli sotnjaülemat bojaari, kes oma toredate kärbinahksete kasukatega paistsid juba eemalt silma. Kõik nad pidid nüüd langema vabadikele õnneks.

Kuid moskoviit, kui ta näeb, et tal pääsemist enam ep ole, siis kutsub ta Jumala enesele appi ning tapleb nagu meeletu elajas. Nüüdki, kui bojaarid nägid, et nad olid väheste meestega jäänud kitsikusse, kutsusid nad Jumalaema ehk neitsi Maarja enestele appi taplema Kristuse ristipuu vaenlastega. Süljanud pihku, haarasid bojaarid tugevamini oma mõõgapära või naastutatud taplusnuia, nimetusega hommikutäht, hüüdsid ka kohutavaid vandesõnu ja lõid siis koos oma sõjameestega vaprasti vastu. Seejuures taplesid venelased nii tigedasti, et nad isegi pooleldi mahanotituina, lamades taplejate jalgade all, torkasid vabadike hobustele varrastega kõhtu ja lõikasid läbi nende jalgu. Tondi hobune, saanud hommikutähega hoobi pähe, kukkus esmalt põlvili ja vajus siis koos ratsanikuga küljeli maha. Tundes, kuis omad ja vaenlased sõtkuvad seljas, tahtis Tont end jalule ajada, kuid tal ep olnud jaksu tõusta inimkoorma alt. Mats sai sõjakoodiga hoobi kuklasse, nii et maailmavalgus kadus silmist, kuid peatselt sai ta

nägemise tagasi; kuid nüüd tabas vaenlase kakluskonks ta hobuse silma ning ratsu vajus ta all hääletult kokku. Ka Matsi turjal hakkasid taplejate jalad sõtkuma, kuid siiski suutis ta end püsti ajada ja kargas nüüd käsitsi vaenlase kallale; siis aga sattus talle pihku sekiira, mis tema käes oli kõige koledam relv: alati kui ta sõjakirve tõstis ja lõi, siis ikka kuuldus luu ragisevat murdumist.

Olgugi et venelane oli oma lõpu eel üsna hakkaja, sulasid ta mehed silmnähtavalt kokku. Üldises rüsinas ei saadud algul tarvitada musketeid, kuid nüüd, millal tapluspaik hakkas hõrenema ning laiali valguma, kostsid kisendamise ning röögahtuste sekka ka üksikud püssipaugud. Mõõgakolksahtused ja kolin, koletu kisa, hobuste hirnumine, püssirohusuits ja mööda nägusid valguv veri — kõik see tegi taplejate meeled segaseks ning tooreks.

Kolm bojaari oli juba maha lastud ja neljas vigaseks löödud; kuid ka Ivole oli pistetud šiavona ehk sirgeteralise mõõgaga sügav haav vasemasse käsivarde. Vabadikest oli selles möllamises juba üle kolmekümne mehe otsa saanud, veel enam aga rängemaid hoope ja pisteid, mis aga ei suutnud kiskuda neid sadulast.

Samal ajal seisid Tallinna kodanikud ja püssikütid ikkagi veel müüridel ja püüdsid jälgida taplust, mis aga kauguse tõttu paistis nendeni ainult kihiseva vaablasepesana ja kust kisa kostis nõrga kajana linna. Kui siis nähti, et taplus venib pikale, julges üks kodanikest sõnada:

— Mine tea, viimati tulevad terve nahaga veel tagasi?

— Mitte üksi nahaga, vaid toovad ka võidu!

Kuid seesugune jutt oli ainult ülearune uhkustamine, sest kui kodanike nägudel ep oleks nüüd olnud suurt ärevuspinevust, siis oleks võidutõotajat suure häälega välja naerdud.

— Julge peamees see Ivo Schenkenberg, hooples mündisell Jacobus, — pange tähele — tema toob võidu!

Nüüd aga ei suutnud enam vaikida Pühavaimu koguduse õpetaja ning vaestele mittesakslasile jutlustaja Balthasar Russov, kes vaatamata oma kombevastasele elule oli sõnades vägagi vali, ja kostis nõnda:

— Julgus ei varja sõjameest surma eest, vaid ainult see sõjamees on vahva ning Jumalast kaitstud, kes suudab oma himusid ning iseennast ära võita!

Ja kodanikud vahtisid, kuidas need uhked ning tüdimata talupojad saavad nüüd otsa ning leiavad kuulsa surma. Isa Christoffer palus aga kodanikke, et need seletaksid talle kõigest, mis seal kauguses sünnib, kuna ta enese silmanägemine oli vanadusest tuim. Kui ta siis kaaskodanike suust kuulis, et tema poja käsi ei käivat mitte hästi, hakkas ta paluma ja vannutama raatmane, et need nõuaksid sõjaülemailt abisaatmist. Kuid sõjaülemad vangutasid ainult päid ja sõnasid, et igasugune inimlik abi olevat nüüd hiline ja tulevat loota ainult Jumalale, pealegi olevat Ivo koos ta sõjarahvaga ainult oma suure rumaluse tõttu seesuguses kimbatuses ning hädas.

Moskoviitidele tuli aga abi: suurtes ning tihedates parvedes jooksis venelasi Ülemiste mäelt tapluspaigale, ja kui nüüd Ivo oleks jäänud neid ootama,

siis ep oleks ta sõjameestest enam ühtegi tagasi pääsenud.

Viimaks ometi pidid tallinlased nägema, kuis taplusmöllust eraldus parv ratsanikke, kes hakkasid kiiresti linnale lähenema.

— Kas tõesti omad? kaheldi linnamüüril ja tornides.

Kuid samal ajal, millal mäekülgedelt voolas venelaste parvi püha Jaani hospidali juurde, lähenesid sealt tulevad ratsanikud linnale ikka enam, olgugi, et mitte nii kiiresti kui sinna minnes, kuid siiski jooksid nende väsinud hobused parajat sörki. Tuligi Ivo oma vabadikega, kes omavahel kisendades ajasid juttu ja keerutasid karvamütse, kuna haavatud püüdsid ristis hambail valuoigeid tagasi suruda. Kui nüüd nähti, et Ivo oli peagu kogu oma sõjarahvaga elus ning terve, siis tõusis Tallinna müüridel ja vallidel suur kisa, hõiskamine ja lärm, mille juures pilluti taeva poole ka mütse. Sellid ja õpipoisid ronisid müüridelt robinal alla ja tormasid tulijaile vastu, kusjuures nad pidasid enestele seda suureks auks, et tohtisid nende vabadike hobuste kõrval joosta. Linnarahvas läks neile aga suure austamisega vastu.

Kui Christoffer Schenkenberg, kes ainiti vahtis lähenevaid ratsanikke, esiratsutajas ära tundis Ivo, siis ei suutnud ta mitte hoiduda karjahtamast:

— Minu poeg! ja ta nuttis suurest meeleliigutusest ning tänas Issandat seesuguse armu üle.

Isegi kadedad mõisamehed ei leidnud seekord vabadike juures midagi laita, vaid nad pidid koguni tunnustama, et need põlatud pastlamehed ning arad

ainasjalad on seekord teinud ritterliku teo. Ja Ivo leidis nüüd nii suurt kiitust, et isegi raatman Boet Schröeder pidi tema kohta lausuma:

— See sell möllab ju nagu Hannibal Rooma väravas!

Need kes seda muistset nime olid kroonikaist ehk ajaraamatuist lugenud ning kellele ta ep olnud ainult tühine sõna, need austasid sellega ka Ivo Schenkenbergi, need aga, kes olid tema üle kadedad ja kellele Hannibali nimi oli tundmatu, pidasid seda sõimunimeks, ja nad hüüdsid pilgates:

— Liivimaa Hannibal ja tema sõjarahvas tuleb!

Vabadikud ise olid aga oma teo üle nii uhked, et nad kiitsid ning suurustasid suure suuga. Rapp aga sõnas ühele pärimisega juurderutanud pagarisellile nõnda:

— Oleks neil või vana jumal ise olnud seas, siis ka tema oleks saanud tappa! ja lükanud jänesenahkse karvamütsi kuklasse, pühkis ta kuuekäisega otsmikult higi.

Vabadikud olid toonud enestega kaasa ka kolm mahalastud ja ühe haavatud bojaari, kelle toredad kärbinahksed kasukad kisti neil seljast ja anti valuvaigistuseks neile talupoegadele, kes olid saanud kõige rängemini lüüa.

— Aga Ivo, sõnas nüüd juurderutanud Jacobus, — su käsi on ju lõhutud ja tilgub verd!

Ivo vaatas oma haava, milles ta alles nüüd tundis tuikavat valu, kuid surudes seda tagasi, sõnas rahulikult:

— Kui kont on terve, küllap ta siis kasvatab uue liha!

Isa Christoffer, kes seni oli tundnud suurt muret ja palvetanud oma poja pärast, ei läinud aga nüüd mitte teiste kombel jagama talle kiitust, mis ei too noorele inimesele kunagi kasu, vaid tehes teda isemeelseks ning upsakaks, ajab juba enneaegselt hukka; et ta veel oli ütelnud ennast temast lahti ning pannud oma vihase needmise alla, siis laskus ta vaiksesti tornist ning asus tõsise palgega oma igapäevase töö juurde.

Vaimustusse sattunud meistrid kutsusid nüüd Ivo gildimajja, kus ta sõjahaav loputati viinaga ja mähiti siis kinni. Ka vabadikud, olles nüüd väsinud ja verised, ei tundnud rammestust mitte ainuüksi ihus, vaid ka nende meeled, mis seni olid olnud ärevusest pingul, hakkasid pikkamisi lõtvuma ning lasksid tunda, nagu oleks juba mitu ööd unetult mööda saadetud. Raat omalt poolt tuli neile igati vastu ja saatis linna habemeajajad omal kulul tohterdama nende haavu.

Ka vangistatud bojaarist oli linnakaitsjail omajagu kasu, sest ta andis mitmeidki tähtsaid teateid, mis läksid tatarlaste omadega ühte, ning seega võidi nüüd ka neid hakata rohkem usaldama.

Kui vabadikud aga Ivole antud uut nime kuulsid, siis ei osanud nad selle tähendust mitte mõista. Isegi üks auväärne elatanud pagarisell, kelle poole mõned vabadikud seletusesaamiseks pöördusid, ei osanud nende uudishimu rahuldamiseks kosta muud, kui et heal lapsel on alati palju nimesid.

4

Ülemvojevooda knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski oli parajasti söömas väntvarrastel küpsetatud püüsid, mida Jumal oli armulikult saatnud paeltesse, kui ta kuulis oma šatrale lähenevat käratsemist ja vaidlust. Peatselt astuski telki tema holop ehk pärisorjast teener ja tõi teate, et bojaar Daniil Tšihhatšov on tulnud ennast tema ette maha heitma.

— Daniil Tšihhatšov..? ja Mstislavski neelas linnukondi enesele kurku.

Kui siis Daniil Tšihhatšov astus telki, heitis ta ennast kogu oma pikkusega ülemvojevooda ette maha, lüües seejuures otsmikuga vastu mahalaotatud karunahka.

— Oled see sina, Daniil Tšihhatšov?

— Mina, isake, mina! kostis Tšihhatšov käpukile tõustes.

Nüüd lakkus knjäss Mstislavski oma näpud linnurasvast ja haaranud Daniil Tšihhatšovi õlgadest, tõstis ta jalule, ise sõnades:

— Aga see on ju ime, Daniil Tšihhatšov, suur ime, et sind veel elusana näen!

Nüüd jutustas Daniil Tšihhatšov lühidalt, kuis ta ennast kulla eest vabaks lunastanud.

— Jah, kostis seejärel Mstislavski elutargalt ja vangutas pead, — kuld käänab vahel kuningagi meele ümber, rääkimata siis lihtsast sõjamehest.

Siis aga hakkas Daniil Tšihhatšov kõnelema, et rõõmuga põgenenud ta vaenlase käest, kuid leidnud siit ainult kurvastuse eest. Ja viskudes uuesti ülemvojevooda jalgade ette, sõnas ta ägades:

— Oh isake Feder Ivanovitš, miks tahad sa minu vanade päevade lohutajat, minu ainust turteltuvikest anda Mihhail Sitski meelevalda. Kas mina ep ole kogu oma au ja verega teeninud isakest tsaari Ivan Vassiljevitši, et nüüd pead Sitskit enamaks kui mind ning jagad temale minu omandust. Alati on Sitski istunud lauas minust alamal pool, ja kas nüüd on siis tõstetud teda kõrgemale?

Knjäss Feder Ivanovitš ohkas sügavasti, enne kui kostis:

— Mitte au pärast ei teinud ma seda, vaid ta palus seda sinu pärast, et tüdruk ei läheks mitte hukka, sest Sitski ütlemist mööda oled sina — Daniil Tšihhatšov, ilma et oleksid teda õigeusuliseks ristinud, jaganud temaga oma abielusängi.

— Mina? ja Daniil Tšihhatšov ajas ennast püsti, kuna ta silmad välkusid vihast. — Sitski valetab, haugub koera kombel ja pillub salakavalalt mürki!

Kui siis knjäss Mstislavski kuulis, et Daniil Tšihhatšov olevat pidanud tüdruku koos ta viijatega kinni ja et ta viibib veel laagris, laskis ta tuua tüdruku oma palge ette, et näha seda naist, kes on külvanud tema vojevoodade vahele vihavaenu.

Koos Mihhail Sitski vanema saadikuga toodi nüüd neitsi Dorothea ülemvojevooda telki, kus ta jäi kartlikult seisma.

— Tule lähemale! sõnas Mstislavski karmihäälselt ja viipas käega.

Neitsi astuski paar arglikku sammu ja tõstis oma külmast õhetuva näo kasuka sooblinahksest kraest.

— Kes on sinu vanemad? küsis knjäss Feder Ivanovitš pärast lühiajalist vaikust.

Dorothea hakkas seletama, kuid et ta ei mõistnud veel kuigi hästi venelaste keelt, siis läksid sõnad tal suus segamini, nii et pidi võetama tõlkija abiks. Ja siis kuulis ülemvojevooda, et oma lihalikke vanemaid tüdruk ei tea ega ep ole neid kunagi näinud.

— Mitmendat suve näed maailmavalgust?

— Ka seda ma ei tea, kostis neitsi nukrasti, kuid minu kasuisa, keda sinu sulased maha lõid, ütlemist mööda peaks mul olema nüüd seitsmeteistkümnes aasta.

— Seitsmeteistkümnes... kordas ülemvojevooda pomisedes ja hakkas neitsile ainiti otsa vahtima.

Ja samas kerkis Mstislavski silmade ette 1560. aasta sõjakäik Liivimaale, kuhu ta koos tähtsamate vojevoodade — Kurbski, Adaševi, Barbatini ja Šuiskiga oli tulnud koos suure väega Pihkvast. Ja tolsamal sõjakäigul sündiski ta vastsel sohinaisel, kellesse ta oli meeletult armunud, tütar. See naine oli vangilangenud pohlatar — pan Aleksander Polubenski lihalik õde, kelle otsimiseks ta venna inimesed korraldasid sagedaid röövkäike üle piiriksoleva Emajõe Tartumaale, kust vedasid venelasi ja rahakaid bojaare omale maale. Ja ühel päeval oli ta oma suureks kurvastuseks ning südamevaluks kuulnud, et ta armastatu, keda ta oli jätnud Tartusse, oli salaja pistetud surnuks, kuna ta vastsündinud tütar Daarja oli jäljetult kadunud.

Kaua oli ta neid taga leinanud, kuni valu pikkamisi kustus südames.

Uuesti vaatas knjäss Mstislavski Dorotheale otsa ja pidi ikka enam ja enam imestuma, kuis see tüdruk sarnleb tema ammuse armastatuga.

— Kas sul oma emast ep ole enam midagi alles? küsis nüüd knjäss Mstislavski lahkesti.

— Ei, kostis Dorothea pearaputusel, — mitte midagi! Kuid samas meenus tal kaelasrippuv rist, ja nöörinud oma kasuka sõltused lahti, võttis ta rinnalt kaheksaharulise hõbedase risti ning ulatades seda knjäss Feder Ivanovitšile sõnas: — Kui on, siis ainult see..!

Võtnud õhukeseks kulunud ristikese, läks ülemvojevooda telgi põisakna alla, kuid et sealgi oli pimekas, siis ruttas ta lävele, kus lükanud karusnahksed eesriided kõrvale, hakkas lähemalt silmitsema ristikest. Olgugi et hõbedasse lõigatud kiri oli kulumisest tuhmunud ja ta vananenud silm peene kirja lugemiseks liigagi tönts, suutis ta sealt siiski vaevalisti veerida: „Daarja Federovna Issanda Aastal 7068“.

Nüüd pöördus Feder Ivanovitš suuresti erutunult ümber ja, haaranud Dorothea käsivarre, talutas teda telgi lävele, kus jäi suure tähelepanuga vahtima talle näkku; tundes knjässi uurivat pilku enese näol, heitus neitsi sellest nii hullusti, et isegi ta hingamine soikus.

— Minu tütar! sõnas nüüd knjäss Mstislavski pühaliku tõsidusega, kuna suured rõõmupisarad nõrgusid mööda ta kortsulist palet. Siis vajutanud suudluse oma jälleleitud tütre otsmikule, lisas ta liigutusest väriseva häälega: — Jumala sõrm juhtis sind oma isa juurde!

Olles ootamatusest segastunud, ei osanud neitsi Dorothea teha muud kui ainult nuttes knjäss Mstislavskile otsa vahtida. Feder Ivanovitš aga mitte

suutes oma suurt rõõmu hoida ainult enesele, kuulutas kõigile ümberseisjaile, et Jumal olevat imelikul kombel andnud tagasi talle tütre, keda pohlakad 1560. aastal temalt salaja varastanud pärast seda, kui nad selle lapsukese ema olid halastamatul kombel tapnud.

Säärane pisaraini liigutav lugu pani kõiki telgisolijaid nutma, kuid oldi ühtlasi ka rõõmsad, et vähemalt nüüdki on ülekohus osaliselt tasa tehtud ning isa leidnud oma tütre. Kõik nad kummardusid neitsi Dorothea kui nende käskija tütre knjäžna Daarja Federovna ees vööni, kuna Daniil Tšihhatšov tehes enese kohal kahe sõrmega ristimärgi, pomises habemesse:

— Ai-ai-ai — kui kergesti oleksin teinud pattu..! ja ta vangutas pead.

— Sind, mu tütar, võttis nüüd Feder Ivanovitš pärast pisarate kuivatamist sõnada, — võtab mu abielunaine Nataša Aleksejevna toita ja katta nagu oma ihulikku last — las aga jõuame Moskooviasse, las aga jõuame..!

Kuuldes seesugust südamlikku juttu, muutus neitsi Dorothea meel nii rõõmsaks, nagu see tal varem kunagi ep olnud, ja vajudes Feder Ivanovitši ees põlvili, suudles ta tema kätt.

— Silmad, pomises Mstislavski oma vastleitud tütrele otsa vaadates, — need on Annenka silmad..!

Nüüdsest jäigi neitsi Dorothea oma pärisisa knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski juurde elama, kuulates iga päev tema suust kiitvaid jutustusi oma kadunud emast, keda ta ep olnud kunagi näinud, kuid kelle hinge eest pidades härdaid palveid süütas

ta igal õhtul ühe vahaküünla neitsi Maarja näopildi ees. —

Kui moskoviit lõpuks nägi, et ta Tallinnat mitte nii kergesti ja ilma oma nina kõrvetamata ei suuda sundida allaandmisele ning võtta, nagu ta seda oli teinud Polotskiga, siis tõi ta kõik oma arhitektid ning insenerid Tõnismäe kantsi, kus nende juhatusel hakati kaevama. Insenerid mõõtsid maad ja arutlesid kaua, enne kui nad lasksid töömehil ning kaevureil välkuvate kangidega, kõblaste ja labidate müdinaga pihta alata. Ühe kaevikuga alustati ülalt mäelt esimeste blokhauside tagant, ja seda uuristati Toompea lossi poole, teisega aga alumisest servast, ja seda taheti viia Kyk in de Kökeni nimelise kõrge bastiontorni alla.

Moskoviidi teadjad ja tundjad olid enamasti kõik võõramaa mehi, kes üsna halvasti oskasid vene keelt; nende targad ning tõsised näod olid karvadeta ning siledad, mille tõttu lihtsamad sõjamehed ei pidanud neist kuigi palju lugu, arvates, et egas nende mõistus naise omast kaugemale ei küüni. Tähtsamaiks nende seast olid itaallasest arhitekt ning insener Dominik Rudolfin, Kammerist pärit, ja ta saksilasest abiline — arutleja Jürgen Franzbeck. Kõik need välismaised ametimehed kandsid pikki villaseid sukki ja läikivast nahast musti kingi, mida kaunistasid väikesed vasksed kõred.

Kummagi augu kaevamisel oli algul mitukümmend meest usinasti ametis, kuid mida sügavamale ning pikemaks maa-aluseid käike uuristati, seda enam tuli nende juurde tuua töömehi. Pimedais

kaevikuis uuristati küünlatulede valgustusel, kuna tõrvikud oleksid täitnud neid hingematva läpastava tossuga. Käigu uuristamisel töötasid kaks meest kõrvuti, raiudes kangidega vaks-vaksalt edasi, kuna nende taga asusid koristajad inimesed, kes nobedasti kühveldasid korvidesse liiva ja lahtiraiutud paekilde, mis seejärel käest-kätte edasiantuna rändasid kuni kaevanduse avauseni, kust neid nööridega üles vinnati. Aeg-ajalt laskusid ka arutlejad aukudesse töid üle vaatama ning juhatama. Kuid Tallinna aluse uuristamine ep olnudki kerge, sest siin tuli tihtigi tuhritseda läbi paelademe. Kaevikuist väljavinnatav muld oleks kulunud kantside kindlustamiseks, kuid et kaevata tuli tallinlasile teadmatult ning salaja, siis kanti ülemisest kantsist võetud muld Tõnismäe taha, kuna alumisest kantsist veeti see hoopis eemale, ja sedagi tehti ööpimeduse katte all.

Seesuguse salajase uuristamisega tahtis moskoviit jõuda Tallinna müüri ja lossi alla, seal täita kaevik püssirohuvaatidega ja sel kombel lasta müür või torn, mille alla jõutud, tulega puruks.

17. veebruaril — seitsmendal pühapäeval enne ülestõusmise pühi, hakkas moskoviit kaheksanda löögi ajal Tallinna pihta kõige hirmsamal kombel laskma, tarvitades seejuures palju enam suurtükke, kui ta seda kogu piiramise ajal oli teinud. Kuid siiski oli see kõik ainult hirmuks ja ähvarduseks, nagu tahaks ta sellega mõista anda, et alles nüüd mõtleb ta tõsiselt oma õnne katsuda ning kogu jõuga peale käia.

Lasknud terve päeva ja ka veel öö tagant otsa, kõrvetas moskoviit seesuguse tigeda laskmisega üle

tuhande tündri rohtu ning pildus vahetpidamatult raudkuule ja tulekerasid, mis loitsid pikkade põlevate loogataoliste jugadena nagu välk mööda pimedat laotusealust, kukkudes läbi katuste pööninguile, kust neid kaubasellid ja Hannibali mehed käisid alla veeretamas. Seesugune tige laskmine tekitas tallinlasile tõsist hirmu, ja paljud neist olid juba meelt heitmas.

18. veebruaril jättis moskoviit oma laksmise veidiks soiku ja saatis nüüd kaks nägusat bojaari koos ühe sakslasest tõlkijaga, nimega Villem Poppeler, tallinlasile Moskoovia suurvürsti ning tsaari gramotat tooma, mille pürjermeistrid — härra Frederik Sandtstede ja härra Diderik Korfmaker võtsid Viruvärava ees vastu. See suurvürsti läkitus Tallinnale käis nõnda:

„Jumala armust Meie — õigeusklik tsaar ning suurvürst Ivan Vassiljevitš, kogu Vene isevalitseja, Vladimiri, Moskoovia, Nogardi suurvürst, Kaasani ja Astrahani tsaar, Pihkva gosudar, Smolenski, Tveri, Suzdali, Rostovi, Vjatka, Permi, Bulgaaria, Jurjevi, Liivi ja paljude teiste maade käskija ning isanda läkitus Kolõvani pürjermeistritele ja raatmanidele.

Kirjutatud Moskoovias Issanda aastal 7085 genvari 5. päeval.

Kõigevägevama ees soovime meie tallinlasile ainult seda, et teie võtaksite mõistuse pähe ja näeksite neid rootslaste kavalaid sepitsusi ning peibutusi, millega nad on teid eneste külge aheldanud, ja arutleksite ise omas südames, et milles seisab teie pääsemine, õnn või õnnetus. Meie soovime, et teile

tuleks tagasi teie vana hea aeg ja et kainelt mõtleksite sellele, milliseid suuri ning ületamatuid vabadusi nii merel kui ka kuival maal võiksite meilt omandada. Millise mõtlematuse ja omavoliga olete teie seni vastu seisnud Meile — oma tsaarile ning suurvürstile, kes mitte ainult suvisel, vaid ka talvisel ajal, ilma igasuguste takistusteta rootslaste poolelt, võib sõdida ning vallutada linnasid. Järelikult tuleks teil enam hoolitseda oma kasude, heaolu ja oma naistelaste elude eest, nõustudes alistumisele ning kuulata ainult Meid, et seega pikendada eneste ja oma naistelaste elu, ja päästa ning kaitsta oma varandusi ning aardeid.

Kui aga tallinlased leiavad verevalamisest lõbu, siis teadku nad, et Meie — õigeusklik tsaar ning suurvürst, kavatseme tulla kogu oma jõuga ja hävitada ning tallata teie linna, teid endid aga tõugata igavesse orjusse ning jätta teid ilma igasuguseist inimlikest õigusist."

Sealsamas taotlesid läbirääkimisele tulnud bojaarid ja nende tõlkija, et Tallinn saadaks ka omalt poolt kedagi suurvürsti saadikute juurde, sest need olevat Moskooviast äsja saabunud ja neil olevat Tallinna linnale anda edasi ka suusõnalisi teateid. Nende sakslasest tõlkija oli tallinlaste meelituseks ning silmahimu äratamiseks toredasti rõivastatud ning ehitud, nagu see kõigi mamelukkide meel ainult ajaliku maailma toreduste järele käib.

Aga Tallinna pürjermeistrid ei lubanud mitte ainuüksi oma saadikuid, vaid andsid tsaari paharetist-koostatud meelituskirjale õige toreda ning

paraja vastuse, mis ta saadikud tegi õige rahutuks; pürjermeistrid kostsid:

— Kõrki ja seamõistusega tsaari, kes kõigi oma mustade valede ja häbide hulgas ei pea au sees ei sõna, vannet, pitserit, kirja ega tõde, vaid pärast ise õgib nad nahka, ei pea meie selle vääriliseks, et vastuseks saata talle kirja. Tahame loota, et peatselt võtab Jumal karistada ning nuhelda teda ennast, kes ep ole muud kui üks autu petis, ristitud peavalelik ja piinajate ülemmeister ning türann!

Kuuldes seesugust vastust, muutusid moskoviidi saadikud õige tigedaks, nii et nad läksid vandudes tagasi.

Pärast seda avasid venelased oma suurtükest ägeda laskmise ning põletasid nii hirmsasti, et nad sellega suutsid küllaltki avaldada oma pahameelt, kuid ahnet kahju ei suutnud nende tulega möllamine siiski teha. Kui siis moskoviit lõpuks nägi, et ta oma raudkuulide, tümlerite ja tulekerade tormilaskmisega ei suuda purustada linna, jäi talle pinnuks silma Kyk in de Kökeni nimeline linnatorn, mille väärilist ep ole leida tervel Läänemeremaal, ja kust on vaenlasile tehtud suurt häbi ning kahju. Nüüd siis hakkas ta oma sõgedat viha lahutama selle torni kallal; aga et selle ees oli kõrge mullast rondeel, siis võis ta tabada ainult torni keskkohta. Ja ehk ta küll kaua aega, päevad ja ööd tagant otsa, tervete ja poolte kartaunidega selle torni pihta laskis, ei suutnud ta kõigi oma laskmistega ometi teha muud, kui et ühele torniküljele lõi väikese augu, kust paar künnihärga mahtus ühe korraga sisse ja välja minema, ja ka tornis asuvate kaitsjate juhataja ning

valitseja — ühe auväärse kingseppmeistri, nimega Hans Schulte, laskis maha. Samal ajal tabasid ning tapsid ta huupilastud kuulid ka talupoegade naisi ja lapsi nende saunades ning onnides, mida talupojad olid enestele tuulevarjuks püstitanud. Munga saunas lõi kivikuul ühe talupoja koos ta naise ja kahe lapsega korraga surnuks, mis kogu selle piiramise ajal oli kivikuuli ehk tümleri tehtud kõige suurem kahju. Aga imelikul kombel ei tabanud venelase kuulid mitte ainustki kodanikku ega kodaniku naist, nende last, neitsit ega ka ühtki nimekat inimest, olgugi et nad igal päeval läksid kirikuisse ja tulid neist koju ning igal pool tänavail julgesid üsna kartmatult liikuda.

Et venelased olid pugenud oma kantsidesse varjule ega söandanud tõsta sealt peadki, olgugi et nad ise üsna ägedasti lasksid, siis oli linnast neid raske tabada ning nende pihta laskmine muutus asjatuks rohu raiskamiseks. Venelaste väljameelitamiseks lasti siis ühel neljapäevasel päeval pärast lõunat nelikümmend jalameest maasulaseid Karjaväravast välja. Kui nüüd venelased nägid eneste ees seesugust häbematult väikest tallinlaste salka, kes olid tulnud neid õrritama, kargasid nad nagu koerad vihase lõrina ja kohutava kisaga oma kantsidest ning peidikuist, et neid õnneks võtta. Samal ajal olid Tallinna tornides, vallidel ja basteides püssikütid suurte tuletorudega hakkamas ning põletasid vaenlase paksemate salkade sekka, nii et lust oli näha, kuis venelasi vaarus ja kukkus; teised neist pöördusid ümber, viskasid oma sekiirad, odad ja vardad ning jooksid kogu hingest tagasi oma peidikuisse.

Öösi vastu 9. märtsit pistis vaenlane kõigile Tallinna sadamas seisvatele laevadel tule otsa; olgugi et ta laudadest ja plankudest tundis oma laagri ehitamisel suurt puudust, olid need laevad tallinlaste imestuseks jäetud seni rikkumata ning terveks. Et aga venelane need nüüd pistis põlema ja ei lammutanud ning viinud oma leeridesse, siis sellest võisid tallinlased arvata, et ta oma leeridesse ei kavatse enam kuigi kauaks jääda. Need toredad laevad olid rikkumatult seisnud ainult selleks, et moskoviit kavatses neid pärast Tallinna langemist ise tarvitada, ja ühtlasi tahtis ta tallinlasile näidata oma head soovimeelt, et neil ei tarvitseks teda karta, sest igaühe varanduse jätab ta siis puutumata, kui tema on siin peremees. Aga kõik see ep olnud muud kui tühipaljas kavalus ning vigur, sest nüüd võis iga arusaaja tallinlane oma silmaga näha, missugune mees ta on.

Ja tallinlased vaatasid suure kurvastusega, kuidas nende toredad laevad tõusid heledate leekidena taeva poole.

Kui moskoviit lõpuks jättis oma tulega kiusamise ja metsiku möllamise järele ning hakkas hinge tõmbama, siis tahtsid Tallinna sõjaülemad uute teadete saamiseks jällegi mõnda vangi võtta. Seepärast lasti siis koguda ainult neid inimesi, kes omast tahtmisest ning soovist oli valmis välja tormama, ja kuulutada, et kes esimesena toob linna vangi, saab viiskümmend marka hõbedat. Siis kogunes linnast ja lossist mõisamehi, maasulaseid, Mustpeade vennaskonna liikmeid, kodanikke ja ka talupoegade sõjarahvast paras jagu, nii et neid ühtekokku sai

nelisada jala- ja ükssada ratsameest, ja tungisid 9. märtsil, ühel laupäevasel päeval, Karjaväravast välja. Tormajate seas oli seekord ka linna munserdaja ning sõdurite peamees Klaus Holste, kes tahtis nüüd oma silmaga näha venelaste uuristamistöid alumises kantsis, mis oli linnale lähedam ja kust kaevamise hädaoht oli seega suurem. Et ta aga igamehe vapruses ep olnud mitte kindel, siis tahtis ta, et Ivo Schenkenberg, nüüdse nimega ka Liivimaa Hannibal, ratsutaks tal kõrval.

Kui nüüd tallinlased kukkusid moskoviitidele nende alumises kantsis ootamatult kaela, siis suurest ehmatusest ei võtnud venelased taplust vastu, vaid põgenesid, kuhu aga keegi neist sai: suurem osa jooksis Tõnismäe ülemisse kantsi, kuna paljud laskusid aga pooleldi valmiskaevatud maa-alusesse käiku või pugesid fašiinide vahele peitu. Need aga, kes ei jõudnud oma hinge õigeaegse pagemisega päästa ning jäid tallinlaste mõõgatera ette, raiuti ning löödi armutult maha, sest kõiki neid ei jõutud vangi võtta. Niikaua kui see taplus kestis, lasti linna suurtükke kõigist tornidest ja vallidelt nii tihti ning sagedasti üksteise järele ülemises kantsis asuvate venelaste pihta paukuda, et nad oma kivikuulide ja tulekeradega laskmiseks ei julgenud peadki tõsta. Pealegi olid venelaste suurtükid Tõnismäe ülemises kantsis seatud linnatornide pihta jooksma, nii et nende aegaviitev ümberseadmine ei võimaldanud otsekohe avada tuld alumisele kantsile, kus nüüd tallinlased võisid seda paremini oma tahtmist läbi viia.

Kui venelaste kantsi oli sisse tungitud, siis igaüks katsus kogu oma agarusega mõnda vangi kätte

saada. Kohe esimese ropsuga võtsid maasulased kuus venelast kinni ja ruttasid nendega linna, kuhu tõttas nüüd ka tabajate kaaslasi, lootes teiste aupalgast suurte õlle- ja viinajoodudena osa saada. Pealegi ep olnud nende väljasviibimine enam vajalik, sest nii oli varem kokku lepitud, et kui mõni vang on kätte saadud, siis peab ta kohe linna toodama, kus pasunamees hakkab seejärel puhuma ning kõik peavad tagasi ruttama. Ja nii juhtuski: kui kuuldi linnast kostvat sarvehäält, siis jätsid kõik tallinlased oma röövimise pooleli ning tõttasid tagasi müüride taha varjule.

Aga kui nüüd Klaus Holste koos Ivo Schenkenbergi ja paarikümne vabadikuga nägi, et venelasist oli paljud maha löödud ja teised kõik põgenenud ning et moskoviitide kants on nüüd ainult nende päralt, ei hoolinud nad pasunapuhumisest, vaid tahtsid rettupugenud venelasi nende kantsikorvide vahelt välja urgitseda ning maha lüüa, ja lõpuks ka kogu kantsi ära hävitada, olles arvamisel, et küllap ka teised tallinlased teevad nõndasama. Olgugi et varem oli pasunapuhumises kokku lepitud, oli nüüd olukord muutunud hoopis teissuguseks, mida linnast välja tulles ei võidud ette näha; sääraselt talitades oli see linnale palju suuremaks kasuks kui kinnipidamine varemlepitud tühisest sõnast. Aga kui nüüd Klaus Holste hakkas ümber vaatama, siis pidi ta pahameelega nägema, et peale Ivo ja tema vähese sõjarahva olid teised kõik linna tagasi läinud.

— Landsknechte, komen sie al hiir! kisendas nüüd Klaus Holste tühjade rohuvaatide ja Fašiinide vahel ringi ratsutades.

— Jänes jookseb metsa poole, saks aga lõikab linna poole! sõnas nüüd Rapp, hoolimata, et linna peamees võis seda kuulda.

Klaus Holste pidi juba tagasi pöörduma, kuid samas kärgahtas kuskilt nurga tagant venelase püss, ja Holste hobune tõustes tagumistele jalgadele ning ajanud lõuad pärani kukkus prantsahtades maha ning mattis ta enese alla. Nähes seda, kargasid mõned vabadikud hobuseilt ja tõttasid aitama linnasõdurite peameest.

Kui venelased, kes olid sügavasse maa-alusesse käiku pakku pugenud, nägid, et kõik tallinlased peale nende väheste olid läinud tagasi linna, siis võtsid nad südant ning tulid sellest suurest august, kust ei teatud neid oodata, hulgani välja ning langesid linna peamehele ja vähestele vabadikele kaela. Klaus Holste ja temale appirutanud kolm vabadikku löödi kohe esimese ropsuga surnuks. Kui nüüd Ivo koos seitsmeteistkümne vabadikuga tahtis venelasile vastu panna, siis lasti neist veel kaks meest maha. Palja südikuse ning suisa pealehakkamisega ep olnud siin nüüd enam midagi teha, seda nägi Ivo, kelle käsi oli eelmises tapluses saadud löögist hell, ja ta tõmbus oma meestega kiiresti tagasi.

Selles tapluses langes venelasi ligi ükssada meest, kuna tallinlased kaotasid omalt poolt maasulaseid, kaubaselle ja viis vabadikku — kokku kakskümmend meest. Kui nüüd Tallinnas seda kaotust kuuldi, siis igaüks sai nende tublide poiste ja sõjameeste pärast üsna kurvaks; kõige enam aga kurvastuti linnakaitsjate peamehe Klaus Holste kaotuse üle, sest ta oli olnud aus, jumalakartlik oma tegudes ja

eluviisides mõõdukas. Siiski tegid vangistatud venelaste head teadmised tallinlasi jällegi rõõmsaks, sest ülekuulamisel kostsid venelased ühel häälel, et Moskoovia suurvürstilt olevat nende äraminemiseks käsk juba leeris, ja et kolmetuhandene bojaaripoegade väesalk olevat asunudki juba teele; kantsidest olevat aga juba mõned piiramissuurtükid ära viidud, samuti olevat ka arutlejad ning arhitektid koos oma magistritega jätnud linna alla kaevamise pooleli ning juba viis päeva tagasi minema reisinud. Veel kõnelesid vangid, et tuleval ööl tahetakse kõiki suurtükke kantsidest välja vedada ja et kolmapäeval, see on 13. märtsil lahkuvat suurvürsti käsu kohaselt viimne mees leerist ning minevat tagasi omale maale. Ühtlasi kuuldi vangidelt, et linnast ja lossist olevat venelasi juba üle kolme tuhande mehe maha kõmmutatud, ja ka taplusis langenud ning igasugusel muul viisil saanud neid kaunikesti otsa.

11. märtsi öösi vastu teisipäeva lahkus moskoviit oma suurtükikantsidest, mis asetsesid Tõnismäe all, ja läks koos oma suurtükega, mida nüüd härgade puududes veeti ainult hobustega, tagumisesse väeleeri, mis asus Ülemiste veski juures. Kogu sel lahkumise ajal, millal venelasi Tõnismäelt minema vooris, kõrvetati neile Toompea suurtükest kuklasse ega antud neile rahulikku äraminemist.

Linnas aga tekitas moskoviitide lahkumine suurt heameelt ning rõõmu, sest seesugune raske piiramise pain ep olnud mitte kerge kanda. Juba samal hommikul jooksis selle, õpipoisse, sõjasulaseid ja isegi palju kodanikke Tõnismäele vaatama venelasist mahajäetud kantsi, kuid kohkudes pidid nad seal

nägema seesuguseid jubedaid ning hirmsaid tegusid, mis ajasid nende ihukarvad püsti: seal oli poolikuid inimkehasid, ihu küljest ärarebitud käsi ja jalgu, päid ja reisi, mis kõik olid Toompea suurtükega kistud lahkujate küljest; seal oli näha ka kümmekond surnukeha — Tallinna sõjameeste ja talupoegade omad; kõik nad olid surnuks piinatud ja alasti kistud. Kuid moskoviit ei leppinud ainuüksi piinamise ja hingevõtmisega, vaid ta püüdis ka veel pärast surma teotada oma vaenlasi, nii et tallinlased pidid nüüd jahmatuse ning suure vapustusega nägema, et surnukspiinatud Tallinna talupoegade ja sõjameeste küljest olid lõigatud nende ripnevad ihuliikmed ja topitud neile suhu, missugust jubedat ning ristiinimesele tundmatut tempu olid venelased õppinud tatarlasilt.

Veel nähti venelaste mahajäetud leeris kahte koletu sügavat auku, millest üks asetses üleval Tõnismäe otsas esimeste blokhauside taga, kaevatud Toompea lossi poole, teine aga alumisest kantsist uuristatud Kyk in de Kökeni torni suunas; mõlemad käigud olid juba neljakümne sülla pikkuselt valmis uuristatud. Esimesina ronisid neisse õpipoisid, keda tuli kurja sõna ning vitsahirmuga välja peletada; pärast aga laskusid neisse sellid, siis meistrid, ja lõpuks käis ka palju teisi auväärseid Tallinna kodanikke neis kaevandusis uudishimulikult vahtimas.

Tolsamal päeval läks ka palju noori sulaseid, kodanike lapsi ja isegi talupoegi ülemate tõsisest keelust hoolimata suure julguse ja uudishimuga liiga kaugele venelasele ligi; kuid et moskoviit oli oma häbistava lahkumise üle kättemaksuhimuline ning kuri,

siis saatis ta ühe sotnja kasakaid karistama neid liiga julgeid Tallinna poisse, kellest vähesed jõudsid õigeaegselt tagasi pöörduda, kuna kakskümmend poissi löödi sealsamas lumisel karjamaal maha ning tõsteti varraste otsa; mõned neist veeti aga Ülemiste leeri, kus neil koledate piinamistega võeti hing.

Seega tuli moskoviidil asjatu õnnekatsumine Tallinnaga jätta, sest tormijooksudel oli ta õige tühine sõjamees ning kogu tema sõjakunst ei seisnud mitte suures mehisuses, vapruses, võimus ning tugevuses, vaid juhuses, äraandmises, kavaluses, hirmutamises ja ähvarduses, millega ta palju kindlusi ning maid oli vallutanud ja millega ta ka Tallinna kallal katsetas, kuid pidi siit pettumuse ja häbiga lahkuma.

13. märtsil pistiski moskoviit oma leeridele igast küljest tule otsa ning põletas need maani maha, et siis minna tagasi sinna, kust ta nii suurte lootustega oli tulnud. Ja nõnda kui ühel kolmapäeva hommikupoolel nähti esimest venelast Tallinna alla tulevat, nõnda nähti ühel kolmapäeva hommikupoolel viimast jällegi ära minevat, pärast seda, kui nad tervelt seitse nädalat olid olnud Tallinna all ja kuus nädalat sellest ajast vahetpidamata lasknud ning tuhandete kaupa pildunud linna oma raudkuule, tümlereid ja tulekerasid. Ja nõnda kuis ta ühel pühapäeval hakkas Tallinna pihta laskma, nõnda lõpetas ta selle samutigi ühel pühapäeval. Ja läks tal tänu Jumalale Tallinnaga asi nurja, ehk ta küll oli katsunud kõiki oma jõude, kunsti, kavalust, vigureid ja sepitsusi, millega ta Smolenski, Kaasani,

Polotski ja palju teisi suuri linnu oli enesele kiskunud.

Oma suurte piiramissuurtükega ei suutnud ta aga seekord Tallinnale teha muud häda ning kahju, kui et laskis linna müüridel, tornides ja vallidel maha umbes nelikümmend inimest sulaseid, poisse, püssikütte ja hantlangreid ehk meistri-käealuseid, kelle hulgas oli ainult kaks tähtsamat kodanikku — üks rätsep ja teine kingsepp. Mis aga taplusis saadud kahjude kohta ütelda, siis sealgi ep olnud tallinlased kaotanud üle viiekümne mehe, millise kahju Ivan Vassiljevitš Selimetin Koltsov ja mõni tuhat tapetud venelast ja tatarlast tegid rikkalikult tasa. Ja ehk ta küll mõne kiriku ja majakatuseid oma kivi- ja raudkuulidega vigastas, siis Tallinn sai ometi niipalju raudkuule — suuri ja väikesi, et kahju oli hästi tasutud.

KOLMAS PEATÜKK

1

Kunagi ei taha häda tulla üksinda, vaid alati otsib ta enesele sõbra ning abimehe kaasa; nii oli ka seekord: pärast moskoviidi rasket piiramist tuli õhku mööda nagu lendva üks tundmatu ning raske rinnatõbi, millesse suri palju noori ja vanu inimesi — kodanikke, selle, naisi, neitsisid ja igasugust rahvast. See tõbi algas Oriendist ehk Hommikumaalt, lendas sealt Itaaliasse, läks siis Prantsusmaale, ilmus Saksisse, rändas Rootsi ja valgudes mööda kogu Euroopat laiali tuli lõpuks ka Eestimaa jagudesse.

See kuri tõbi ei sisendanud oma surmatoova omaduse tõttu mitte ainuüksi hirmu, vaid oma kiire laialilagunemisega äratas ta ka üldist imestust. Esiteks hakkas ta vaevama ainult turja, läks siis pea- ja rinnavaludeks üle ning tuues palavikku tekitas kogu kehas üldise nõrkuse. Neid, kes nelja-viie päeva kestel ei juhtunud selle tundmatu haiguse kätte surema, kurnas ta külmavärinatega hirmsal kombel. Kindlasti tõi ta aga surma neile, kes abiotsimiseks kasutasid kõhulahtisust-tegevaid rohte ja lasksid

kupupanemisega imeda enesest verd; nii üks kui ka teine tohterdamine ainult raskendas hingamist — esimene selle tõttu, et kiskus peast kogu vedeliku rindu, teine aga, et peale keha jahutamise kahandas ka jõudu, mis on hingamiseks vajalik. Mingit kindlat nimetust sellele imelikule haigusele ei osatud aga kuidagi leida. Tõbi ise hakkas juba paastust peale ja minnes järjest suuremaks, kestis kuni Peeter-Paavli päevani.

Ivo Schenkenberg, kelle käehaav oli jõudnud välja põdeda, oli nüüd oma lipkonda kibedasti suurendamas, sest taplused venelastega, aga samuti ka see ränk rinnatõbi oli tublisti kahandanud ta sõjarahvast.

Peatsesti pärast moskoviidi lahkumist läks Ivo paluma Tallinna sõjaülemaid, et need annaksid ta lipkonnale suurtükke. Sellega ep olnud sõjaülemad aga sugugi nõus, öeldes, et nii võivad suurtükid kergesti vaenlase kätte sattuda, kuna tema maamehist sõjarahvas olevat nende kasutamiseks täiesti oskamatu ning vaevalt olevat loota, et rumal talupoeg suudab seda ka kunagi selgeks õppida. Kui siis Ivo oma talupoegade tarkust hakkas väeülemaile kiitma, kostsid need, et tal ep olevat suurtükega midagi teha, sest egas ta oma rahvaga hakka ometi mõnda linnust piirama. Tahestahtmata pidi nüüd Ivo avaldama oma plaani, öeldes, et tal olevat tahtmine oma sõjarahvaga Padise maja kallal õnne katsuda. Kuuldes seesugust jaburat juttu, puhkesid sõjaülemad naerma, sest kui kogu Tallinnas viibiv Rootsi palgavägi olevat selle kallal asjatult purustanud oma hambaid, kuidas siis nüüd tema oma paari-

sajamehelise vabadikukarjaga mõtleb seda tugevat linnust võtta. Ja Ivo pidi kurva südame ning nukra meelega nende vilunud sõjameeste juurest tagasi tulema.

Ivo tundis ennast käsist-jalust seotuna, sest olgugi et temas pulbitses võitlusiha, ei suutnud ta oma tahtmist täide viia, sest tal puudusid suurtükid. Varrastega võib ta suures tuhinas end kogu oma sõjarahvaga vastu Padise müüri puruks joosta, kuna venelane naerab seeüle ainult habemesse ning neitsi Dorothea jääb talle igavesti orjaks.

Peatunud Suurel turul kaagisamba kõrval, jäi Ivo mõtlikult seisatama, pilk tõstetud raekoja tornitipus harkisjalu seisvale vasksele sõjasulasele.

— Vana Toomas, anna sinagi nõu! sõnas Ivo tornitippu vahtides.

Samas käis tuulepuhang üle majakatuste ning tuulelipuna tornitipus seisev Vana Toomas tegi äkilise pöörde ümber oma telje.

— Kust tuul, sealt meel, pomises Ivo pearaputusel, — ep ole sa sugugi targem kui need sõjaülemad seal Toompeal..!

Jätkates sihituid samme, sattus Ivo lõpuks sõjasellide joogituppa, kus inimesi oli nii tihedasti ja paksult, et laest tilkus higi. Seal joodi nüüd nii palju viina ja õlut, et mitte ainuüksi joomisest, vaid ka viinaaurude sissehingamisest võis jääda purju.

Istunud pikale pingile, hakkas Ivo oma südame vaigistuseks jooma mitte enam õlut, vaid haisvat viina; kuid mida enam ta seda rüüpas, seda nukramaks muutus ta meel, olgugi et viin tõi teistele tuju.

Kõrtsis ei kõnelnud Ivo kellegagi, vaid istudes hoidis ta vasema käega kinni oma suurest rütingist, mis oli vöötatud poolpõigiti üle ta keskkeha ja mille käekaitsekorv kattis peagu kogu ta kõhu. Olles süvenenud oma muresse, ei pannud Ivo tähelegi teisi joomareid, kelle üldisesse kõnesuminasse mattusid kõik üksikud sõnad. Siiski hakkas Ivo lõpuks eraldama üldisest käratsemisest üksikut häält, mis oli lähedases seoses ta mõtetega.

Ajanud pea kuklasse, hakkas Ivo ringi vahtima ning peatselt silmaski ta nurgas kivist laua ääres istuvate sõjasellide hulgas meest, kes ep olnud keegi muu kui Tonnies Dene. Mitte uskudes oma purjutamisest segastunud silmi, kargas Ivo püsti ja lähenenud paari sammuga talle tuntud tingsõdurile, sõnas ta oma kätt Tonniese õlale pannes:

— Oled sina see maasulane, keda mu silm ei lootnud enam näha?

Nähes enese ees Ivo Schenkenbergi, kerkisid Tonnies Dene tihedad kulmukarvad kõrgele, kuna ta suu tegi sõna ütlemiseks äkilise nõksu, kuid hääl jäi kõrist tulemata.

— Oled see sina? kordas Ivo, kuna ta hääl muutus seesuguse ootamatu jällenägemise üle üpris rõõmsaks.

— Mina..! ja Tonnies Dene neelahtas kuuldavalt.

— Kuhu sa ta jätsid..?

Nüüd tõusis Tonnies Dene ja haarates Ivo käise, talutas ta teda enese järel läbi joogitoa tagumise ukse hoovi, kus vedeles lõppenud koera- ja kassi-

raipeid, purustatud savipotte ja kus suured rautatud roojakastid levitasid koledat haisu.

— Seda lugu ära võta rahva kuuldes sõnada! manitses Tonnies Dene.

— Ära mängi pappi, vaid kõnele! nõudis Ivo.

— Mida minagi oskan kõnelda, kostis Tonnies Dene õlgu kehitades, — see lugu on täpselt nõnda, nagu isegi oled kuulnud.

— Jäta oma tühised sõnad ning kõnele, kus on markitant Denhardi tütar?!

— Markitandi tütar..! ja Tonnies Dene hakkas teeseldes naerma.

Kuid see ajas Ivo vihale, nii et ta silmi valgus veri ning otsmikule sigis sügav kurd, kuna parem käsi kadus rütingi korvi.

— Kas sina siis ei teagi, sõnas nüüd Tonnies Dene tõsiselt, — kogu Tallinn ajab ainult sellest juttu..!

— Kus ta on? kordas Ivo kangekaelselt.

— Teda ep ole olemaski!

— Ep ole, ja Ivo heitus hullusti; — kas Tšihhatšov laskis ta tappa, või suri ta rinnatõppe? Kõnele!

— Ei võetud temalt hinge ega lõppenud ta ka rinnatõppe, kostis Tonnies Dene rahulikult, — vaid ta ep olnud mitte see, kelleks sina ja ka meie kõik teda pidasime!

Ivo vahtis Tonniesele otsa ega suutnud teda mõista.

— Noh, ja tingsõdur ei teadnud, kust otsast oleks parem hakata seletama seda keerulist lugu, mida ta ise moskoviitide leeris olles oli kuulnud Daniil

Tšihhatšovilt, — see neitsi ep olnud mitte markitant Denhardi tõeline tütar!

— Ep olnud, kordas Ivo, kuid et ta teadis seda palju varem juba isegi, siis ta kostis vihastunult: — Olgu ta isa kestahes, olgu ta kas või paharet ise, see ep ole tähtis, vaid kõnele, kus ta praegu viibib, kas Padises?

— Ep ole ta ei markitandi ega ka pahareti tütar, kostis nüüd Tonnies Dene, kellele algul oli meeldinud seda lugu venitada, kuid nüüd Ivo vihastudes ruttas teda lõpetama, — vaid vürstitar — knjäžna Daarja Federovna Mstislavski on ta nimi!

— Kuidas? ja Ivo jõllitas Tonnies Denele rumalasti otsa.

— Tema isa — knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski juhataski Tallinna piiramist!

Kuid kõigist sellest jutust ei saanud Ivo teps mitte targemaks ja kordas ikka edasi, et kus ta viibib.

Nüüd seletas Tonnies Dene kogu selle imeliku loo, nii nagu ta seda teadis ning oli venelase laagris kuulnud.

— Ja ütled, et läks omal tahtmisel ning sundimatult Moskooviasse? küsis Ivo istudes uksepakule.

— Seal ep olnudki vaja mingit sundimist, sest tüdrukut vedas ta veri — just niisama, nagu huntki vahib ikka ainult metsa!

Ivo hingas raskesti ega kõnelnud enam sõnagi, kuna ta rind tõusis ja vajus. Tonnies Dene pöördus aga ümber, et minna tagasi jätkama joomist, mida võimaldas talle nüüd Daniil Tšihhatšovilt vabastamise eest makstud hõbe.

— Valetad, karjus nüüd Ivo ja kargas jalule, — mõtlesid välja kogu selle loo, et petta teda enesele?!

— Kui sa ei usu, eks küsi siis nendelt, keda piiramise ajal vangi võeti, kostis tingsõdur rahulikult, — küllap paljud neist on kuulnud seda lugu ja mõni teab vahest veel paremini!

Ivo lõug vajus rinnale ning ta najatus kogu oma raskusega vastu seina. Maailm näis nagu muutuvat tühjaks, kogu Liivimaast oli jäänud ainult elutu kõrb, rõõm aga viidud kaugesse Moskooviasse!

Kaua istus Ivo kõrtsitoa hoovis haisvate profattide ja lagunevate kassiraibete juures ega suutnud seesugusest ootamatusest nii kiiresti toibuda.

Lõpuks äianud käisega üle silmnäo ja raputanud korraks pead, läks ta tagasi joogituppa, kus hakkas jooma nagu meeletu, sattudes iga peekritäiega ikka enam ja enam tujju.

— Knjäžna! pomises ta seejuures ja naeris kõverdunud suuga.

2

See oli aprillis, kui Tallinnas anti käsk ja vaba voli kõigile sõjameestele — maasulaseile, kodanikele, mõisamehile ja talupojele, rüüstata ning laastata Liivimaal asuva moskoviidi käes olevaid maid. Ja valmistusid siis sõjateekonnale ka need, kellele taplemine oli seni olnud tundmatu: tänavailt ja kirikuuste eest läksid isegi jalutud ning vigased kerjajad, kes ei suutnud kõndida ning kel ep olnud jalgu all, nii et neid tuli tõsta hobuse selga ja sealt

maha; kõik nad kippusid nüüd sõjameestega kaasa minema ning läksid välja, et rüüstata moskoviidi maid ning saada ühe ropsuga rikkaks.

Kui Ivo mööda linna ringi ratsutades oma rahvast urgastest ja onnidest linna Märatallide juurde kokku ajas, siis oli ta juba sõjarüüs: pikad küünarnukeni küündivad nahksed kindad käes, seljas raudne särk, mis allpool vööd hargnes kaheks reielestaks, peas laiaäärne raudkübar ja vöö küljes pikk rüting, mis poolpõiki läks üle kõhu.

Parajasti kui Ivo koos Tondiga oli ratsutamas Nigula kiriku juurest mööda, komberdas ta teele risti ette puujalgne kerjus, kes pisarsilmil hakkas manguma, et teda võetaks sõjateekonnale kaasa.

— Jalutu... ja kipud sõtta! imestus Ivo, peatades hobust.

— Oh vägev sõjaülem, anus kerjus, — nüüd olevat ju vaba voli igaühel venelast riisuda ja temalt võtta, nüüd tõttavad kõik saamale. Minagi ep ole sündinud kerjuseks, vaid olin sõjamees õndsa ordumeistri Kettleri väes; Laiuse maja all kaotasin aga jala ning muutusin kerjuseks. Kuid kerjuse leib on kibe, seepäras halasta ning võta kaasa...!

Ivo, kel nüüd tähtsamaidki asju oli mõttes, oleks sellest kõverast ja hallihabemelisest mehikesest hoolimatult mööda läinud; kuid oli see tal nüüd ainult tühine kentsakas tuju või tundis ta tõsist halastust selle kerjuse vastu, et ta käskis tal rutata Märatallide juurde, kus ta sõjarahvas olevat juba hakkamas. Seesugune tähelepanu liigutas kerjust pisaraini ning tänades kutsus ta kogu taeva õnnistuse Ivole, kes kannustades hobust jätkas kihutamist

mööda keltsast tänavat, millest päike haudus välja sõnnikut ja prahti, mida majadest oli kogu talve kestel välja heidetud.

Ivo talupojad ning vabadikud, kes olid läbi teinud raske piiramise ja kurnava tõve, olid lahjunud ning ihuliku rammu poolest nõrgemad kui sügisel; toonud tallidest oma hobused, kinnitasid nad neile omameisterdatud sadulad ja kasinasti täidetud moonakotte. Kes talvises tapluses saadud haavadesse ep olnud mitte surnud, olid need välja põdenud ning olid nüüd rõõmsad teistega kaasa minema.

Aprillikuu päikese paistel särasid vabadike haljakshõõrutud mõõgad, piigid, taprid, odad, nuiad ja musketid, kuna nende rõivastis oli mitmekesine ja kirju: nad kandsid narmendavaid pruune vammuseid, värvilisi kihlakondade rõivaid, toredaid sametkuubi ja mõned isegi uhkeid kärbinahkseid kasukaid, mis talvises tapluses olid venelasilt võetud. Kuid vaatamata rõivastise erinevusele, oli see kõik ühtlane sõjarahvas — vabadikud ning talupojad, kes kõnelesid ainult Eestimaa pärisrahva keelt.

Ka ülalt Toompealt kuuldus sõjameeste kära ja hobuste hirnumist, sest maasulased olid samutigi valmistumas sõjateekonna vastu; teisalt kostis jällegi mõisameeste hooplevat hõiskamist ja naeru.

Seekord paisus Ivo sõjarahvas ligemale viiesaja inimhingeni, sest nendega liitus ka palju Tallinna selle, poisse ja igasugu rahvast, kes ep olnud pidanud enesele alandavaks koos vabadikega välja minna. Ivo sõjarahvast oli peagu pooltel hobused ning nad istusid sadulas, kuna jalamehed koondusid ise salka.

Samal ajal kui vabadikud olid juba minekuks valmis, ilmus tallide juurde Nigula kiriku kerjus Johannes Hempel, kes hakkas otsima peameest. Seesuguses inimrüsinas ep oleks ta leidnudki Ivot, kui mitte Rapp ep oleks hakanud teda kurja sõnaga minema peletama; et aga kerjus kisendas talle vastu, siis tekkis sellest nii suur tüli, et Ivo pidi vahele astuma. Et vabaneda kerjuse mangumisest, laskis Ivo anda talle ühe venelaselt võetud vana poolvigase ning laisa mära, kellele keegi ei tihanud selga istuda.

— Aga temast ep ole meile ju muud kui ainult häda ning tüli! kahtlesid talupojad, silmitsedes puujalgset ratsanikku.

— Kui tal on lusti — las tuleb! kostis Ivo ja käskis tõsta Hempeli hobuse selga.

Üldise naerulagina saatel tõstetigi nüüd puujalgne kerjus hobusele, kuhu ta kõverdunult ja kössis jäi istuma. Nähes Hempeli käes keppi, kargas Kirr sadulast, läks talli, kiskus seinast varnakslöödud pooliku mõõga ja tulles tagasi ulatas selle kerjusele, ise sõnades:

— Nüüd viska kepp ja võta mõõk!

Hempel viskaski oma kõvera kepi kolisedes maha ja haaras mõõgatüki pihku.

Kui lõpuks oldi väljasõiduks valmis, siis puhuti Ivo märguandmise järgi sikusarve, mille järel alustati kapjade plagisedes liikumist Karjavärava poole. Majaustel vahtisid kodanikud ja akendest piilusid mamslid, kuna talupoegade naised ja lapsed, keda kuri rinnatõbi oli halastanud, olid üsna rõõmsad, et nüüd lähevad nende mehed, vennad, isad ja pojad

kokku ajama suurt röövvara, nii et neil ep ole siis enam vaja tunda nälja näpistust.

Ka maasulased ja mõisamehed alustasid linnast lahkumist, nii et sel ennelõunasel tunnil olid kõik tänavad täis voorimist, kabjaplaginat ja liikumise kära.

Seekord ei läinud tallinlased mitte Virumaale, kus oli venelasel rohkem väge, vaid nad valisid oma sõidusihiks Pärnu, kuhu jõudmiseks tuli läbi ratsutada üle kahekümne penikoorma maad. Ivo ehk Liivimaa Hannibali sõjarahvas ja maasulased ei läinud mitte ühises trobikonnas koos, vaid laiali ja igaüks omaette salgas, kuna palju tingsõdureid ja hobusteta vabadikke pöördus juba enne Pärnut ümberkaudsetesse mõisadesse riisuma.

Olgugi et Ivo ratsamehed liikusid päris kiiresti, ei jäänud puujalgne Hempel neist kunagi maha, vaid ta oskas oma viletsat hobust piinates panna sörkima teistega sammu.

Pärast mitmepäevast rändamist läbi põhjatute ja vesiste teede hakkasid lõpuks paistma Pärnu punased tornid ja kivist ehitatud kirik, mille tornita katus oli kisklaudadega kaetud.

Nähes kindlustatud linna, tekkis vabadikel tõsine kartus ja hirm, sest varem kunagi ep olnud nad rünnanud linnust, kust võidakse nende pihta suurtükest lasta, ilma et nad ise jõuaksid vaenlasega rinnutsi kokku; kui aga sinna ilmus ka mõisamehi ja maasulaseid oma välisuurtükega, siis hakkas nende tuju suurtükke nähes märksa tõusma.

Pärnu linn, mille kodanikud olid elanud muretult ning ep olnud oma kodu kindlustamiseks suu-

resti midagi teinud, oli kuni Rootsi alla minekuni oma tublisti lagunenud ringmüüri tõttu vaenule vastupanemiseks nõrk; ja seegi ringmüür ei piiranud mitte kogu linna, vaid ainult teisel pool jõge asuvat Uus-Pärnut, kuna Vana-Pärnu oli hoopis müürita. Kui siis venelane oli võtnud Pärnu linna enese alla, piiras ta Vana-Pärnu tugeva pistandikuga.

Linnamajad, mis eemalt vaatajaile paistsid üle pistandtara, olid enamasti kõik õlgkatustega, kuna ainult üksikud suuremad majad olid kisklaudadega kaetud.

Kui nüüd Hannibali mehed hakkasid oma püssidest Vana-Pärnu pihta paugutama, hakkas pistandiku ja mullavalli tagant venelane vastu laskma, põletades seejuures oma väikestest suurtükest ja mortiiridest, mis tegid tallinlasile tunduvat kahju. Peatselt jõudsid aga maasulased oma suurtükkide ülesseadmisega valmis ja hakkasid neist laskma otse värava pihta. Paarikümne lasu järel olidki väravad murtud ning oma sagarailt välja löödud; seda nähes tormasid vabadikud, mõisamehed ja maasulased lahtisesse väravasse, mille vastu vaenlane koondas tihedasti mehi, kutsudes selleks neid ka pistandikult ja mätasvallidelt alla. Teades, et armu neile ei anta, panid moskoviidid hirmuga vastu ning lasksid oma suurtükke nii tihedasti ning sagedasti ründajate pihta paukuda, et nende seast kisti terved read. Kui nüüd mõisamehed nägid, et ründamine ei õnnestu ning nõuab ränka vaeva ja palju verd, siis pöördusid mitmed neist tagasi, kuna suurem osa ja ka palju tingsõdureid, kes ei tihanud näidata oma argust, heitsid end pikali maha ja oigasid, nagu

vaevleksid nad haavades, kuna mõned aga lasksid paista, nagu oleksid nad juba surnuks lastud.

Et suurem osa moskoviidi sõjarahvast asus teisel pool jõge Uus-Pärnu kindla müüri taga ja Vana-Pärnus oli ainult osa suurtükimehi, kuna püssiküttideks ehk streletsideks olid kaupmehed ja käsitöölised, siis ep olnud nad vaenule vastupanemiseks kuigi osavad.

Kui siis vabadikud olid venelaste ägedast laskmisest hoolimata jõudnud pistandikuni, ronisid nad koibade volksahtades sellest kolisedes üle ning, löönud vallidelt vähesed kaitsjad minema, langesid väravasse tihedasti kuhjunud venelasile küljelt kaela. Nüüd ei suutnud venelased enam vastu panna ja tallinlased tormasid väravast sisse. Ja vaata — nüüd kargasid ka need haavades kisendajad ning silmakirjateenrid püsti, surnuksmoondunud ärkasid ellu ja kõik nad tormasid läbi lahtiste väravate vabadikele järele; tingsõdurite pudrukeetjad, hobustevalvajad ja isegi kaupmehed ehk markitandid — kõik nad jätsid oma tööd ning toimingud Jumala hoolde ja tormasid teistele järele, mitte sõdimise rõõmuks, vaid suure ning täitmatu ahnuse pärast.

Moskoviidi suurtüknikud, mitte suutes näha oma toredate torude langemist vaenlasele, poosid samas endid nende külge ning surid seega ise oma käe läbi. Linnas aga tõusis äraräägimatu ahastus ning suur nutt, mis siiski ei suutnud pehmendada tallinlaste südant. Et venelasist ep olnud enam tõsist vastupanijat, siis läks linnas tapmine ning koletu verevalamine lahti: seal ei antud armu ei vanale ega noorele, vaid tapeti maha ligemale kaheksakümmend

bojaaripoega ehk junkrut ühes nende teenritega, palju venelasist kaupmehi, käsitöölisi ja sakslasist kodanikke koos nende naiste, laste ja igasugu perega. Kõige enam vihkasid tallinlased aga saksa soost pärnlasi, kes olid moskoviidile vandunud ning tema teenistusse üle läinud. Siiski ei notitud kõiki päris viimseni maha, sest mõned tähtsamad bojaarid ja sakslased võeti Tallinnasse vedamiseks vangi.

Nii suureks lõikamiseks vahest ep olekski läinud, kuid nüüd oli Ivo muutunud nagu meeletuks elajaks, kihutades oma sõjarahvast ikka suuremale ning pöörasemale verepeole ning ei lubanud mitte kellelegi anda armu, kuna ta enesegi käed olid verega paksult koos. Kui mitte ep oleks olnud maasulaseid, siis vaevalt oleksid Hannibali mehed hakanud venelaste vangistamisega enestele tüli tegema; seepärast aga ei tahtnudki linnarahvas anda alla, vaid mehed lasksid ustest ja akendest vastu, kuna naised — kaupmeeste emandad ja bojaaritarid pildusid katuseluukidest ja rõdudelt kallaletungijate sekka kivisid. Seesugune vastupanu ärritas maasulaseid, mõisamehi ja vabadikke veel enam: nad tormasid majadesse, tapsid seal inimesi või, lohistades neid juukseidpidi välja, tegid lageda taeva all äkilise löögiga nende hädakisale lõpu, kuna maja pisteti pärast rüüstamist põlema.

Parajasti kui mõisameeste peamees Hans Wachtmeister seisis hinge tõmmates lahtise mõõgaga ühe bojaari maja seina ääres ja vaatas suure kadedusega, kuis vabadikud on rüüstamisel mõisamehist hakkajamad, visati ülalt aknast suur veega täidetud savikruus, mis kukkudes ühele mõisamehele pähe lõi

ta sealsamas surnuks. Nähes seda, röögatas Hans Wachtmeister ja tormas koos kolme kaaslasega mööda kitsast treppi ülemisele elule, kus kohtas akna juures seisvat toredas rõivastises bojaari emandat; nähes sissetormajaid, tahtis see halastust paludes viskuda Wachtmeistrile jalgu, kuid ehmudes ta kohutavast välimusest ja verisest mõõgast, pöördus ta kiljahtades ümber, et joosta tagumisesse neitside tuppa. Enne aga kui bojaaritar jõudis astuda üle läve, väänas üks mõisamees oma raske rütingiga talle selga, nii et ta kukkus hääletult kokku. Astudes üle tapetu, tormas Hans Wachtmeister koos oma kaaslasiga tagumisse tuppa, kus asus kaks noort bojaari tüdrukut. Heitnud kõrvale oma verised mõõgad, kargasid mõisamehed sõnnidena tüdrukute kallale ega hoolinud nende härdaist palveist ning silmaveest.

Kui Vana-Pärnus enam kedagi ep olnud nottida ja inimeste hädakisa oli vaibunud, siis asuti kokku kandma röövitud vara: kõik toad ning kambrid puistati läbi, lukud ja riivid murti panipaikadelt ning kirstud tuhniti põhjani. Puujalgne Hempel püüdes rüüstajate seas olla esimesi, jooksis mööda treppe ja põrandaid nii kärmesti, et ta puujalg aina kõlksus ja kolksus; üldises rüsinas tõugati teda mitmel korral pikali, kuid ikka ja jälle ajas ta end jalule ning tallas teistega ühiselt teed. Ja mida kõike meeste silm ei pidanud himustamisväärseks: bojaaride toredad rõivad, naiste pärlidega tikitud hilbud, vaibad, poolkasukad, kaftanid, hõbedast ja tinast liuad, peekrid ja lusikad; paljud vabadikest korjasid ka venelaste pühakupilte ning kujusid, mitte

teades, et need on ainult petukullast. Kuid siiski tasus saak vaeva, sest paljudel bojaaridel olid naastutatud kirstukesed ka täis puhast hõbedat ja kulda, nii et seesugune tasu mitte ainuüksi ei rikastanud sõjarahvast, vaid andis talle ka uut sõdimistahet ning julgust.

Kuid kõiki neid rikkusi tuli siiski lunastada eludega, sest tänavail lamas mitte ainuüksi venelaste, vaid ka omade surnukehi nii tiehdasti hunnikutes koos, et varem ep olnud seda kuskil nähtud. Markitandid aga kasustades juhust lõikasid kõhukamate venelaste surnukehadest rasva, millest nad valmistasid haavade parandamiseks võideid ning salve, mida sõjasulased kalli raha eest neilt ostsid.

Vahepeal olid vabadikud murdnud lahti kaupmeeste keldrid, kust olid veeretanud välja õllevaate ja viinaankruid; neist hakati nüüd kibude ja kübaratega jooma. Seejuures sattus vabadike sekka ka mõisamehi, kes riisumisel teotsesid ainult omaette salgas.

Kui siis majad olid lõplikult tühjaks rüüstatud, sõnasid vabadikud neist väljudes:

— Ei siit saa enam vett ega vermet ei suhu ega silma! ja nad asusid õllevaatide juurde, kus täites oma kõri ja kõhtu sattusid suuresti tujju ning hüüdsid:

— Kibud, kapad — kaljanõud, lusikad vaagnad — leemenõud, piigad, poisid — pulmanõud...!

— Joo — mõisamees! hüüdis äkki Rapp ja ulatas äsja juurdetulnud sakslasele pooleldi-tühjendatud õllekapa.

Olgugi et mõisamehel oli janu, jäi ta kaheldes

Rapile otsa vahtima, sest ikkagi oli jälk juua talumehega ühest ning samast anumast.

— Joo, kordas Rapp tõstes õllekannu mõisamehe nina alla, — egas meil sarvi peas ep ole, et kokku ei sünni!

Nüüd pöördus mõisamees kähku ümber ning läks omade juurde tagasi.

— Oh-hoo, irvitasid vabadikud upsakat sakslast nähes, — paku kuradile õlut, tema aga tahab raba!

— Palju saksale vaja — pista sõrmega silma, süda täis! sõnas seepeale Kirr.

Pillerkaaritamine aga jätkus ning vabadike tuju tõusis; nad kisendasid ja hõiskasid, kuna nende jalad vaarusid all; seejuures tundsid nad elamisest alles esmakordselt tõsist rõõmu, nii et nende lugupidamine õllest-viinast aina tõusis.

Kuskilt leiti kaks torupilli, mille jõrinad lasti õlle ja viinavaatide vahel lahti, kuna joojad, õllekannud käes, hakkasid trallitama:

„Joome seda varada,
Mis on mungad muiste teinud,
Koerakoonud kokku kandnud,
Tanimargid tagunud!"

Äkki nähti Tõssi tulevat ühest põlevast majast, kust ta välja kandes kirjusse vaipa mähitud pikka kompsu püüdis kaaslaste silmist kaduda; kuid selleks ei antud talle mahti, vaid õllevaatide juures kükitavad mehed hakkasid kisendama:

— Tõss — tule joo sinagi!

Kuid Tõss ei pannud kutsumist tähelegi, vaid ruttas värava taga seisvate hobuste juurde.

— Oled sina aga kokku ajanud vara, naersid joojad, nähes Tõssi kandamit, — ei taha meile enam midagi jätta!

— Tõss, egas sa mõisamees ep ole, et rüüpamata mööda lähed! hüüdis nüüd Tont Almutelas, kes teiste seas oli uputamas oma muresid.

Nüüd pöördus Tõss, kuid et ta oma kandamit ei tihanud joojate sekka tuua, siis asetas ta selle maha ja tuli kiiresti õllevaatide juurde, et kaaslaste tahtmist mööda rüübata suutäie õlut ning jätkata siis oma teed; kuid tühjendanud ainsa sõõmuga ühe kannutäie, ulatati talle teine.

Heitnud vilka pilgu selja taha, jätkas Tõss joomist.

— Rüüpa ka siit! ja talle ulatati kolmas kannutäis.

Vahepeal oli puujalgne Hempel komberdanud Tõssi kandami juurde ja, harutanud selle lahti, hüüdis ta kohkudes:

— Tohoh...! ja taandus ehmunult, nii et pidi tagurpidi maha kukkuma, sest vaibast oli ta välja koorinud noore mustajuukselise tüdruku, kelle kael oli täis pärle ning helbeid, kuna ta ise näis olevat minestunud, aga võib-olla et ka surnud.

Enne aga kui Tõss või teised vabadikud seda märkasid, tõttasid mõned mõisamehed seda tüdrukut himulikult vahtima, kuna üks neist püüdis teda jalule upitada.

— Tõss, mõisamehed jagavad su vara! hüüdis nüüd Kirr.

Visanud õllekannu, nii et see kukkus sulpsahtades vaati, tormas Tõss mõisameeste juurde, lõi neist

esimese ainsa hoobiga upakile, ise hüüdes vihaselt:

— Narri oma naist, pruugi oma pruuti ja peksa oma lapsi!

Nüüd tõmbasid mõisamehed vöölt oma pikad rütingid, kuna see, kelle Tõss oli löönud pikali, kargas jalule ja hakates rusikatega vehklema kisendas oma arusaamatus saksa keeles nii kiiresti, et ila kargas tal suust.

— Ei ma su ähvardamisest sure! kostis Tõss ja hakkas oma tüdrukut uuesti vaipa mähkima.

Pöördunud ümber, jooksid mõisamehed kisades omade juurde tagasi, et neid appi kutsuda. Kuuldes kaaslaste häda, kuhjusid mõisamehed kokku ja hakkasid oma peamehelt Hans Wachtmeistrilt käratsedes nõudma, et ta lubaks tõrkujaid talupoegi karistada. Punetava näoga ja sagedasest õllejoomisest punsunud kõhuga mõisameeste peamees, keerutades mõtlikult oma kõrvuni küündivaid vurre, andis meestele käsu minna ja tuua see tüli põhjustanud tüdruk ta ette.

— Mehed, saksad tahavad võtta Tõssi üle võimust! hüüdsid nüüd vabadikud, kuhjudes oma kaaslase ümber.

Nähes, et praegune tüli ilma kakluseta ei lõpe, laskis Hans Wachtmeister kutsuda sinna vabadike peamehe Ivo ehk pilkenimega ka Liivimaa Hannibali, nagu ta ütles.

Ivo, kes taplusväsimusest puhates istus ühe rüüstatud maja künnisel ja vahtis ainiti ida poole, kuulis äkki sajahäälselt hüütavat oma nime; kuid sulgedes silmad ei tahtnud ta enam midagi näha ega

kuulda, sest teda oli vallanud mingi sõnul seletamatu tülgastus ning tühjusetunne, kuna verepritsmed ta rõivastel tegid teda eneselegi jõledaks. Kuid Ivot ei jäetud rahule, sest vabadikud, olles ta üles leidnud, kisendasid talle kõrvu:

— Peamees, mõisamehed tahavad tüli!

Ivo vahtis oma meestele totrasti otsa ega saanud esmalt millestki aru; kui talle aga siis uuesti korrati, et vabadikke tahetakse kimpu ajada, kargas Ivo jalule ja tõttas tülitsemispaigale, kus Hans Wachtmeister astudes ta teele ette küsis talt nõnda:

— Kas sünnib see sinu tahtmist mööda, et su toored talupojad topivad kotti noore tüdruku, kes ep ole mitte nende eneste soost, ja piinates tarvitavad ta kallal vägivalda?

Ivo pale muutus kahvatuks ning ta ei osanud sellele imelikule küsimusele midagi kosta, sest seda juhtub sõjas alati ning see on ju sõdija põline õigus, nagu seda Hans Wachtmeister peaks isegi teadma. Samas aga muutus mõisameeste sõjaülem sõbralikumaks ja ta sõnas:

— Anna see kottitopitud tüdruk meile — aadlikust sõjamehed ei tee talle mitte haiget, kuna sina oled siis seega saatnud korda ritterliku teo! ja ta asetas käe Ivo õlale.

— Saks hakkab meelitama meie peameest! urisesid vabadikud varrastudes.

— Mina ep ole mitte sinu kupeldaja! kostis Ivo uhkesti ja pöördus oma meeste juurde.

Mõisameeste ja vabadike vihavaen muutus aga üha suuremaks, nii et nad seadsid endid juba taplus-

korda ning paljastades mõõku ning välgutades vardaid olid lahtiste mõõkadega valmis tormama üksteise kallale. Mõisamehed kisendasid, et vahvuses nad ületavad vabadikke, kes kogu saagi ning võiduvilja tahtvat võtta ainult enestele, nagu oleks käesolev taplus ette võetud ainuüksi nende kasu ja kuulsuse pärast. Joodud õllest olid aga maamehed nii purjus, et nende käed kibelesid mõisameestega taplemise järele. Siiski jäi taplus pidamata, sest mõisamehed lõid kartma ning ratsutasid linnaväravast välja koos oma vangidega, keda nad kavatsesid aupalga saamiseks viia Tallinnasse.

— Sakstel elu hukas ja lugu lakas, pilkasid vabadikud, asudes uuesti õllevaatide juurde, — lähevad hilp ees ja tallukas taga, kaatsad suus ja hame hammaste vahel...!

— Nagu kadakas ep ole õige puu, nii ka saks ep ole õige mees! võttis nüüd Rapp sõnada.

Pärast mõisameeste kadumist asus Ivo oma sõjarahva sekka, kus temagi hakkas õllega pöörama oma tõsist meelt. Nüüd komberdas puujalgne Hempelgi joojate keskele ning hakkas manguma enesele peekritäit viina, mida vabadikud olid parajasti leidnud; kuid ta tegi seda oma harjunud kombe järgi, nagu ta seda juba üle kahekümne aasta Nigula kiriku esisel oli pidanud tegema:

— Halastage vaest — andke temalegi, et ta oma kuivanud suud võiks märjaks kasta; sellega vähendate oma pattu ning leiate aukiitust Issanda ees!

— Ep ole meil vaja ühtki Issandat, kostsid vabadikud, — tema on ainult pappide ning sakste pä-

ralt; kuid viina meie sulle ei keela, ainult salga maha oma Jumal!

Seesugusele meeletule tahtmisele püüdis Hempel vastu vaielda, öeldes, et vaene inimene ei tohtivat salata Jumalat.

— Sa kurdad päevast päeva, et oled vaene, kostis Kirr pilgates, — eks mine siis vanatühja kuuse alla ja tilguta seal vaiku enesele taguotsa, siis saad õige rikkaks!

Kuid kerjus Hempel ei pannud seesugust pilkamist algul tähelegi, vaid salanud maha Jumala, tühjendas ta viinapeekri ja siis ammutanud vaadist mütsitäie õlut, jõi ta kluksuva kõriga sellegi nahka. Kirr aga muutus tusaseks, et upsakas Hempel ei pannud teda tähele, ja ta kordas oma soovitust uuesti. Säärast nokkimist ei kannatanud Hempel lõpuks enam välja ning ta kostis:

— Eenesel habe suus, aga lõrad nagu vana raibe! ja ta komberdas õllevaatide juurest eemale.

Kuid kogu Pärnu õlu ja viin ei suutnud seesugusele määratule priiskamisele vastu pidada, ja peatselt olidki meeste näpud vaatide põhjas, nii et tuli hakata otsima uusi viinakeldreid. Suure otsimise järel leitigi ühest müürist rauduks, mis murti lahti; põlemasüüdatud õlenuustiku valgustusel mindi siis mööda kitsast trepikäiku alla võlvistikku, kus haiseval põhul lamas kaks aheldatud venelast. Ühisel nõul kangutati ahelad seina küljest lahti ja mehed toodi päevavalgele, kus nad kukkudes vabadikele jalgu tänasid neid seesuguse ootamatu ning õnneliku päästmise eest; kuid et nad kõnelesid vene keeles, siis vabadikud ei suutnud neist aru saada.

— Millest nad kõnelevad? arutlesid vabadikud, vahtides üksteisele otsa.

— Mida muud, kui tänavad päästmise eest! arvasid arukamad.

— Asjatult tänada, kuuldus nüüd hüüdeid, — olete ühte ja sama koera tõugu, nii et teeme teilegi otsa!

— Pidage mehed ikka aru ning kannatlikku meelt, manitses Tont; — neist võib olla meile kasu, kui nende suud hakkavad kõnelema tõsiseid sõnu!

— Kuidas leiame nende sõnadest kasu, kui ei oska nende põrguliste keelt?! vaieldi Tondile vastu.

— Kas meie seas siis vene keele mõistjat ei leidugi? päris Tont ringi vahtides.

— Kes seesuguste paharettide keelt tahaks ka mõista?!

Lõpuks arvati, et puujalgne Hempel peaks seda kindlasti oskama, sest ta olevat ordumeistri sõdurina ratsutanud peaaegu pool maailma läbi. Kui nüüd hakati otsima Hempelit, siis ei suudetud teda kuskilt leida, sest ta oli joonud ennast purju ning heitnud ühte küüni magama.

Pärast pikka arutlemist ning vaidlusi lasti keldrist leitud venelased, nimega Ofanasi Ogibalov ja Mikita Hvostov, lahti; nad jalutasid siis toitu otsides majade vahel ringi ja tuhritsesid keldrites; kui aga sattusid mõnele mahalöödud bojaarile, siis välkusid nende silmad vihaselt ja tõugates tapetuid jalaga sülitasid nad hirmsasti vandudes neile näkku.

Nüüd millal hakkas saabuma pimedus, soikus rüüstatud linnas aeg-ajalt ka prassimine ning trall,

sest vaenlase kontidel pidutsemine väsitas mehi hullemini, kui oli teinud seda taplus.

Kuid vaevalt said mehed heita puhkama, kui linn hakkas mitmest küljest põlema! juba ennegi oli seal põlenud üksikuid maju, kuid nüüd oli tulikahju lagunenud nii laiali, et tuli end põgenemisega päästa. Pealegi avas teisel pool jõge asuvast Uus-Pärnust venelane, kes oli jõudnud otsusele, et vanas linnas on kõik omad juba maha löödud, ägeda suurtükitule.

Ivo sõjarahvas jooksis oma riisutud varaga ja hulka lojuseid enese ees ajades põlevast linnast, kust maasulased olid juba varem lahkunud, ja asusid vastu ööd liikuma tagasi Tallinna poole, kuna suur tulikahju valgustas nende teed.

3

Sagarate ragisedes avanes Karjavärav, mille vahelt ratsutas suurt loomakarja enese ees ajades salkkond vabadikke Tallinnasse. Teiste seas tuli linna ka Nigula kiriku puujalgne kerjus Johannes Hempel, kelle kerjuserõivad olid räbaldunud enam kui nad olid seda sõjateekonnale minnes, habe takerdunud ja silmakoopad sügavasti lohku vajunud; kuid selle eest oli tal nüüd saduldatud tore hobune, suur kimp toredaid isandarõivaid ja kerjusekott täis hinnalist röövvara; ka ep olnud tal enam poolikut mõõka, vaid puusal rippus venelasilt võetud tore saabel. Osa vabadikke oli endiselt oma kihlakonna vammuseis, osa aga venelaste rüüdes ning mõned

kandsid isegi bojaaride ja kaupmeeste sametkuubi. Näod aga olid neil kõigil ühtlaselt kasimatud ja karused, nagu see sõjameestel ei saanudki olla teisiti. Ivo sõjarahvast olid need linnatulijad ainult väike osa, ja needki enamasti linna sulaseid ja poisse, kuna ta ise oli läinud suurema osaga oma rahvast Paide maja alla venelaste ruunasid näppama ning tooma sealtki nende karja.

Kui tallinlased nägid linnaaetavaid elajaid, siis pidid nad üllatusest käsi kokku lööma ning rõõmsad olema, sest nüüd ei tarvitsenud neil niipea nälga karta.

Vabadikud tõid enestega kaasa ka vankreid, mida vedasid venelastelt võetud härjad ja mis olid täis riisutud vara. Ühel vankril kükitas triibulisse vaipa mähitud mustajuukseline tüdruk, keda Tõss oli kristlikust armastusest aetuna Pärnus põlevast majast välja toonud; oli see tüdruk venelasest või tatarlasest sigitatud ning maailmale toodud, seda ei teadnud keegi, sest üldises taplusmöllus oli ta kaotanud oma vanemad; kuid et ta nahk ep olnud mitte nii valge, nagu seda oli liivimaalasist neitsidel, siis peeti teda pagana tüdrukuks. Ratsutades vankri kõrval, ep olnud Tõss kogu teekonna kestel lahkunud oma leitud tüdruku juurest. Miks ta seda mooramaalasest tüdrukut nüüd Tallinnasse vedas ja kuhu ta tema paneb, selle üle ei osanud ega tahtnudki Tõss enesele aru anda; ta lihtsalt tahtis olla väetimale abiks, kuna ta enese lapse surres ei vajanud mitte keegi ta tuge. Pealegi tahtis ta heateoga vähendada oma patukoormat, mida ta sõdides oli enesele kanda võtnud.

Kui nüüd talupojad jäid oma saagiga Suurele turule peatuma ning hakkasid seal seda müüma, ei osanud Tõss oma varaga midagi peale hakata.

— Ära tüdrukut nii kaua hoia, hüüdsid vabadikud pilgates Tõssi, — nisuleib ja noored neitsid lähevad ruttu vanaks!

Kuid Tõss ei pannud kaaslaste nokkimist tähelegi, vaid roninud sadulast, tõstis ta oma mooramaalasest tüdruku vankrist, mille ümber hakkasid maamehed rüselema, sest igaüks püüdis sealt võtta oma kimpuköidetud vara.

— No oled sina ka ihne, sõnas äkki Kirr, — sa ei annaks teisele isegi kivi ega kirvest, kui see tahaks oma vihamehele pähe lüüa!

— Kuidas ihne? ägestus nüüd Tõss.

— Küsid veel, et kuidas... enesel mitme külimitu täis hõbedat kokku kantud, aga ikka on sulle sellest vähe, nii et ajasid veel tüdruku tagant otsa..!

— See ep ole mitte sinu vaev, mis teda siia tõi!

— Mina oma vaeva seesuguseks tühiseks tööks ei raiska, aga sina oma tölbi mõistusega teed enesele asjatult tüli!

Samal ajal kuhjus vabadike ümber palju lihunikuselle ja -meistreid, sest nüüd võis üsna odava rahaga osta venelaseltvõetud loomi.

Parajasti kui Tõss nõutult ringi vahtis, astus puujalgne Hempel ta juurde ning hakkas kõnelema nõnda:

— Vii tüdruk Nigula kiriku kellamehe kotta, tal lapsed surid rinnatõppe, nii et emand on rõõmsasti valmis kasvatama temast kristlast, kui annad selleks veidi oma hõbedast.

Säärasest jutust ei saanud Tõss algul aru, kui aga Hempel oli suure põhjalikkusega talle seda korranud, siis oli ta seesuguse nõuande üle üpris rõõmus. Ja siis nad läksid — Hempel ratsutades oma täkuga ees, Tõss härjavankriga kolisedes järel, kuna ta oma hobune oli vankri sappa seotud. Tulnud Kraamipoodnike ja Harju tänava kaudu Nigula kiriku juurde, hakkas Tõss härgasid lasila külge köitma, kuna Hempel, ratsutanud kiriku üheelulise maja juurde, ajas seal oma hobuse vastu madalat ust, mille pihta hakkas siis sadulast maha tulemata oma puujalaga kolkima, ise seejuures hüüdes:

— Oh-hoi, surnumatja, tõuse oma urkast ning ava sõjameestele uks!

Peatselt kuulduski uksetagune kobin ja siis kolisev riivinihutus, mille järel hallipäine hauakaevaja ning kellamees pistis ukse vahelt oma punase nina, kuid nähes enese ees kiriku kerjust, hakkas ta koledasti vanduma, et seesugune tühine inimene on julgenud peletada ta silmalaugudelt purjutusune.

— Ära kraaksu, kostis nüüd Hempel uhkesti, — sinu ees istub sõjamees, kelle kukkur on jällegi täis hõbedat!

— Ei näe, et oleksid sõjamees! kostis hauakaevaja Miikael, nagu rahvas teda nimetas.

— No kas sa siis mu loomast ei tunne?! kelkis Hempel, — aga enne tõsta mind sadulast, küll siis seletan edasi!

Miikael aitaski tal ronida hobuselt, kuna Tõss, tõstnud tüdruku vankrilt, tuli neile lähemale. Nähes seesugust imelikku rahvast, jäi Miikael neid imestunult vahtima ega teadnud, kust otsast oma pärimis-

tega pihta hakata. Kuid Hempel ei jätnud kauaks teda teadmatusse, vaid ütles, et nende asi nõuab rääkimist toas. Sõnatult pöördus kellamees ümber ning läks koos külalistega oma poolpimedasse tuppa, mille seinu katsid Kristuse kannatamist ja põrguvalu kujutavad pildid.

Mehed vajusid seinaäärsele pingile, kuhu Tõss asetas istuma ka oma mooramaalasest tüdruku, keda kellamehe emand pärast tuppaastumist jäi suurte silmadega põrnitsedes vahtima.

Et Tõssist ep olnud kõnelejat, siis hakkas seda tegema Hempel, juhtides suure oskuse ning asjalikkusega juttu:

— Vaata, Miikael, tõime Pärnust kaasa ühe tüdruku, kelle vanemad said sõjamöllus hukka. Et ma aga ei tea Tallinnas ühtegi perekonda, kus valitseks seesugune vagadus ning jumalakartlikkus nagu sinu majas...

Selle kinnituseks noogutas Hempeli emand peaga.

— Siis tõime ta siia... ja Hempel nuuskas oma sõõrmeid pooleldi kinni pigistades põrandale, enne kui mõlemale abielupoolele pöördudes jätkas :— Et rinnatõbi riisus teilt lapsed, siis selle tüdruku kristlaseks kasvatamine peaks valmistama teile tõsist rõõmu ning...

— Aga tal ep ole ju ristiinimese nägugi...! poetas nüüd kellamehe emand oma arvamuse vahele.

— Selle eest on ta aga vürsti soost — tatari vürsti tütar! kiitles Hempel, teadmata selle pruuninahkse tüdruku päritolu, sest ka tema venekeelsele porssimisele ei osanud leitud neitsike vastata

ainustki sõna, nagu oleks läbielatud hirm võtnud ta suust keele.

— Kuidas — pagan, tigestus nüüd Miikael; — julgete paganat tuua minu kambrisse?! kuna ta emand taandudes paar kartlikku sammu ristitas käsi.

Nüüd võttis Hempel uuesti sõnada, siludes seejuures oma takerdunud habet, et tüdruku toojal talupojal on palju hõbedat, millest ta ka neile annab osa, ja ta käskis Tõssil näidata oma rikkust. Tõss tõstiski ühe oma põrandaleasetatud kompsudest lauale, kuhu hakkas laduma kokkukeeratud ning nässutatud taldrikuid, läikivaid liudasid, vaagnaid, peekreid ja lühtreid, mis kõik olid puhtast ning selgest hõbedast. Nähes enese ette laotatud säravat rikkust, hakkasid Miikaeli silmad hiilgama, sest olgugi et ta oli suur usklik, oli ta seejuures veel suurem hõbeda austaja; ka tema emand tuli lähemale ja hakkas hammastega ühe liua servast kinni, katsudes, et kas see ep ole mitte ainult tina.

Nüüd olid Miikael ja ta naine kahel käel nõus seda pagana tüdrukut enese juurde võtma, mille üle Tõss muutus nii rõõmsaks, et ta kinkis neile kogu selle hõbedavirna, ja avanud teise koti, kiskus sealt välja kirjusid ning värvilisi riidekangaid, millest käskis valmistada tüdrukule niipalju hilpe, kui ta aga suudab kanda.

— Kõik teeme, oh isand, teeme kõik, kogeles nüüd kellamees koos oma naisega jaburdunult, — tahame kanda teda kätel...!

Siis aga ütles Tõss, et aeg-ajalt tahtvat ta tulla oma tüdrukut vaatama, ja et kui temaga juhtub halba, siis olevat see neile hädaks.

— Elu anname ta eest, elu...! tõotas usklik abielupaar nagu ühest suust.

Tõss oleks tahtnud jätta oma sõjasttoodud tüdrukuga jumalaga ja seletada talle ta siiajäämise vajadust, kuid et ta ei osanud tema keelt ja et ta tundis eneses mehele häbiväärset nukrust, siis lahkus ta kähku sellest majast ega tihanud enam oma hoolealusele otsa vaadata, tundes ennast süüdlasena ta ees.

Kui Tõss koos Hempeliga oli väljunud majast, hakkas see teda noomima:

— Et sa küll oled suur ning tugev, ja tervete ihuliikmetega, ep ole sul mõistust enam kui kanal — jätad nii suure hulga hõbedat maha!

Kuid Tõss heitis kõigele ainult käega, sõnades, et küllap siis hoitakse paremini seda kodutut last, kelle vanemate surmas olevat temagi käsi süüdi; pealegi ei sõdivat ta mitte rikkuse, vaid maarahva vaeva vähendamise ja Jumala sisse uskumise pärast.

Tulnud tagasi Suurele turule, müüs Tõss seal oma vankri koos härgadega maha, mille järel viis oma sõjahobuse suurde linna talli, kus heitnud põhkudele pikali, põõnas magada kaks päeva järjest. —

— — — — — — — — — — — — —

Samal ajal riisus ja põletas Ivo oma rahva suurema osaga Paide all. Tugevale linnale ei suutnud vabadikud suurtükkide puududes häda teha, kuid selle eest langes pistandtaraga piiratud eeslinn neile saagiks. Ivo sõjarahvas tormas nii ootamatult ning äkki Paide eeslinna, et venelasist käsitöölised ja kaupmehed ei jõudnud koos oma vara ega ka hin-

gega linnuse müüride taha pakku pageda, vaid jäid neile jalgu.

Maamehed aga hakkasid laastama: majad kanti varandusist tühjaks, tallidest ja lautadest aeti loomad ja kirikud tehti hõbedast päris lagedaks. Rettupugenud inimesed otsiti üles ning toodi välja, nugadega kangutati nende lõuad pärani ning otsiti suhupeidetud raha, mille kättesaamisel notiti nad siis maha ega antud armu ei vanale ega noorele. Mõlemad venelased, keda Pärnu vangiurkast oli leitud, olid nüüd vabadikega kaasas ning aitasid riisuda; seejuures talitasid nad oma sugu- ja usuvendadega palju hullemini ning hirmsamalt, kui seda vabadikud tihkasid teha; isegi kirikuis peksid nad pühakupilte ja -kujusid puruks, tallates neil jaluli otsas ja sülitades seejuures isegi Jumalaemale ja apostlitele näkku, sest kui nad Pärnus aheldatuina suures hädas ning kitsikuses olid pühakuid enestele kui süütult kannatajaile appi kutsunud, siis ep olnud neist ükski seda kuulda võtnud.

Varakogumisel painutati ja keerati suured vaagnad ning liuad kägarasse kokku, et nad kotis võtaksid vähem ruumi; kõige enam himustasid vabadikud aga toredaid rõivaid, mis alati tõstavad mehe väärikust ning uhkust.

Vahepeal jõudis ka maasulaseid kohale, ja need hakkasid nüüd omakorda puistama. Et aga eeslinna majad olid juba põlemas ja ka vabadikud võtnud röövvarast suurema jao, siis tahtsid nad linnuse võtmisega enestele ka hinnalisemat vara soetada.

Seadnud oma suurtükid üles, hakkas tingvägi müüride pihta ägedasti laskma, millele moskoviit

vastas samutigi tulega. Kuid et maasulased lasksid ilma kindla plaani ning kavata, siis ei suutnud nad Paide tugevale müürile kuigi suurt häda teha.

Ühteaegu laskmisega valmistati varjendeid ja redeleid, mille abil hakati siis ründama linnuse müüre. Veel suurema saagi lootuses ei jäänud maamehed osavõtmatult pealt vahtima, vaid nad olid maasulaseile suuresti abiks, näidates seejuures ületamatut tublidust ning sitkust. Kuid Paide maja võtmine nõudis seejuures suurt kannatust ja vaeva, sest müüri ääres kaevates tuli tuhnida kalmistul ja tuhritseda surnuhaudades, tormiredeleid najatades müürile seada neid aga kloaakide ehk haisevate roojaaukude alla, nii et säärastes mustades kohtades tuli end jäledasti määrida.

Olgugi et venelasi ep olnud Paide majas kuigi palju, pidid nad siiski kas või viimse meheni vastu panema, sest kui pärast allaandmist pöörduksid ellujäänud Moskooviasse tagasi, siis tapetaks neid niikuinii, nagu ütles seda suurvürsti sellekohane hoiatus. Seepärast isegi siis, kui nende jõud oli murtud ning neid ähvardas purustamine, palusid moskoviidid ainult harukorral armu, ning seega linnuste kaitsmisel ep olnud vapruses neil vastaseid. Kui nad olid kindlate müüride taga varjul ning neil ep olnud enam kuhugi joosta, siis avaldasid nad haruldast sitkust, kannatades tõrkumatult külma ja nälga, hukkudes seejuures tuhandeina oma puust ja mullast vallidel, mida nad pärast purustamisi ikka ja uuesti olid valmis suurte raskustega üles ehitama.

Et aga Paide majas pani moskoviit ikka ägedamini vastu ega mõtelnudki palja hirmutamisega

alla anda, siis õhtu saabudes lõid tingsõdurid Paide maja võtmisele käega ning tõmbusid eemale. Ka Ivo koondas oma rahva suurele teele, mis nüüd oli täis karielajaid — lehmi, härgi, lambaid ja kitsi.

Kui seesugune sõjameeste ja loomade suur kari hakkas kisades ja ammudes Tallinna poole liikuma, siis oli ta üle poole penikoorma pikk. Venelane aga jäi Paide müüridele suure kurvastusega vahtima, kuidas ta toredad loomad ja vara viiakse minema.

Nii ajasid vabadikud maailmatu suured hulgad ning tuhandeid sarvloomi Tallinnase, kus nüüd liha oli nii odav ning pööraselt palju, et ta enam peaaegu midagi ei maksnud ja lihakäntsakaid oli isegi igal hulgusel ja kerjusel jalaga tõugata ja koerte karjadel jõrada. Samuti toodi linna ka igasugust hinnalist vara — hõbedat, riiet ja kõike, mida keel ära seletada ei suuda, Tallinnasse kokku ning müüdi seda turgudel nii ohtrasti ning palju, et enam keegi ei suutnud ega tahtnud midagi osta.

4

Kui Ivo oma sõjarahva ja loomakarjadega jõudis linna, siis saatis ta oma vanemate majja ühe härja, kaks lehma ja ühe toreda ruuna, mis saagijagamisel arvestati temale; ise ta ei näidanud oma vanemaile aga nägugi, vaid läks kohe tolmusena ja kasimatult, nagu ta oli sõjateekonnalt tulles, purjutamiseks kõrtsi. Nüüd aga ei pidanud Ivo enesele parajaks ei gildituba ega ka mõnda magusat auku ehk veinikeldrit, kus ta kergesti oleks võinud mõne

kodanikuga kokku sattuda, vaid nendest hoidumiseks valis ta halvema — püha Miikaeli naistsistertslaste ordu nunnakloostri kõrtsi.

Kõrtsi pidas naistsistertslaste klooster Tallinnas juba enne usupuhastuse tulekut Liivimaale, kuid sellest ajast, millal tallinlased olid võtnud usuisa tohter Martin Lutheruse õpetuse vastu ning jäänud kloostritele võõraks, oli kloostrikõrts naistsistertslastele suuremaks tulutoojaks; seekordse abtissi Gertrud Zöege valitsedes oli seal aga määratu prassimine ja liiderdamine suuresti hoos. Kõrtsi tegevust valvas ning juhtis kloostri foogt ehk majandusülem, kes pidas seal, nagu see igas kõrtsis oli kombeks, joojate lõbustamiseks ning prassimisele kihutajaiks kõlvatuid tüdrukuid, kelle sekka võeti vahel salaja ka kloostriõdesid ehk nunnasid. Olgugi et seesugune talitamine tekitas tallinlasis tihtigi nurinat, et kuidas julgevad kloostri vagad neitsid, kes ometi on Kristuse pruudid, anduda säärasele patuteenistusele ning elada avalikkude hoorajatena kasimatut elu. Et aga nunnade seesugune teenistus ei läinud mitte nende maiseks tarvituseks ning lõbuks, vaid kloostri heaks ning Jumala kasuks, siis seega ei pandud neile kõlvatut elu mitte patuks.

Kuid mitte kõiki nunni ei kästud sääraselt elada, vaid seda pidid tegema ainult nooremad ning kelle nägu oli selleks kohane. Vanemad nunnad koolitasid kloostrisse kasvatamiseks antud neitsisid, tõustes koos nendega suvel kell kuus ja talvel kell seitse magamast; seejuures õpetasid nad neile pühakirjalugemist, niplamist, õmblemist, kirjutamist ja palju muid ilmlikele neitsidele vajalikke oskusi, kuid

kõige enam aga virkust. Samuti pidid neitsid usinasti tuupima sakramenti ning kinni pidades Kristuse eeskujust hoolega jälgima tema armuõpetust. Pärast kolmeaastast õppeaega võisid neitsid oma vanemate kodudesse meheleminemiseks küpsina tagasi pöörduda.

Seesugusesse kõrtsi läkski nüüd Ivo, kelle hinges oli tõusnud tusk, mis ei andnud talle kuskil enam rahu, vaid sundis teda ohjendamatult rändama ühest paigast teise, sest isa needmine põles ta pealael ja ka mälestus neitsi Dorotheast ahistas ta hinge.

Kõrtsi tuli Ivo üksinda, sest ta sõjamehed jagasid ning müütasid Suurel turul kisendades oma röövitud vara, mille vastu ta ise ei tundnud põrmugi huvi. Kui Ivo oli astunud pimedasse kõrtsi-keldrisse, mida valgustas loitev tõrvik, tuli tal mööduda lärmavaist sõjasulaseist, kes tühjade peekritega istusid tahmunud kõrtsitoa kivipõrandal ja -lavatseil.

— Liivimaa Hannibal! hüüdsid pooleldi purjus ning oma varanatukese ammugi maha joonud sõjasulased, vahtides tulnukale otsa. — Isand, sa oled sadade meeste käskija ning kangete röövijate peamees, täida nüüd meiegi peekrid õllega! ja põrandal lebajad andsid talle auväärselt teed.

Ivo seisatas, vahtis põrnitsedes kõrtsirahvast ja hüüdis siis käriseva häälega:

— Olgu — tahan juua teiega seesugusel kombel, nagu seda varem kunagi Tallinnas ep ole tehtud!

Nüüd hüppasid sõjasulased jalule ja asudes Ivo ümber, sirutas igaüks neist talle oma peekri. Hoobeldes nõudis siis Ivo kallist bastardveini, mida tarvitati

ainult jõukate kodanike majades, vastlajoominguil gilditubades ja haneveerandi ehk sügisesel palgapäeval ka linnaametnike kodudes. Kuid et kloostrikõrtsis ep olnud ei bastardit ega ka šampaani ehk prantsuse viina, pärast rasket piiramist aga ka kogu Tallinnas mitte, siis nõudis Ivo kolm vaati õlut ja kaksteistkümmend karnitsat kanget puskarit, mille eest ta tasus venelaselt võetud hõbedengadega.

— Vaat säärane mees peaks olema meiegi kapten, kiitlesid nüüd sõjasulased, lakkudes oma karvaseilt huulilt õllevahtu; — ainult tema oskab kasude pärast sõdida!

— Oskab...!

— Ja mehedki lähevad tal rikkaks!

Jällegi rüübati viina ja kiruti tingsõdija viletsat põlve.

Et maasulased ei andnud nurgas istuvaile raesõdureile oma joodudest osa, siis pidid nad kuulma neilt salvavaid sõnu:

— Teie tahtmine käib aina riisumise järele, nagu seisaksid linnad ilma kaitsjateta püsti!

— Raevorstid... tühiste marienkrossidega tahate teie kaitsta oma näljaseid linnu...?! ja tingsõdurite karvased rusikad mürtsahtasid vastu joogilauda.

Sinistes kuubedes raesõdurid panid oma valgete tuttidega suured kiivrid pähe ja kostsid:

— Ega kitsede vatsad saa kunagi täis!

— Raerotid, olete linna salvedes õginud end rasva! vihastusid maasulased ja oleksid meelsasti karanud raesõdureile turja, kuid et nad ei tahtnud vastalustatud joomingule teha lõppu, siis püüdsid nad end taltsutada.

Äkki tuli kuskilt tagakambrist kaks nõetatud kulmudega ja jõhvikamahlaga jumestatud põskedega naist, kes oma võlude suurendamiseks olid toppinud paklaid puusade ja rindade kohale rõivaste alla; nende näod olid valged, kuid sagedase värvimise ning jumestamisega ära rikutud, sest nad panid võõpa mitte ainuüksi näole, vaid tilgutasid ka silmadesse sinist värvi ja täitsid kitiga oma katkisi hambavahesid. Üks neist naeris lahtise suuga, kuna teine, püüdes varjata oma hammasteta igemeid, tõmbas seejuures huuled kokku. Oma keskkeha olid nad pihikutega nöörinud peeneks, nii et vatsad seisid neil punnis ees, kui nad paindumatult ning kange kehaga astusid mööda joogituba; üks neist tüdrukuist, nimega Isabella, lähenes Ivole ning võttis ta kõrval istet. Et see oli üks neid naisi, kelle eest isa oli nii mitut puhku hoiatanud Ivot, siis seda enam huvi tundis ta nüüd tema vastu. Ja Ivo pidi tunnustama, et ta isa on karm ning ülekohtune mitte ainult tema, vaid ka kõigi teiste vastu, sest selles naises ep olnud midagi häbiväärset ega laita; ja kuigi ta oli ainult abielurikkumiseks loodud, siis see ei puudutanud teda, kel ep olnud naist ega mõrsjat. Kas need tüdrukud olid aga enestelt nunnarüü heitnud Kristuse pruudid või olid nad lihtsad lõbutüdrukud, seda ei võinud ega tohtinud teada mitte keegi.

Kui siis Ivo tundis oma õlal tüdruku kätt, ei tõuganud ta teda mitte eemale, vaid nihutas ta ette viinaga täidetud peekri. Kuid tüdruk ei tõstnud viinakruusi huultele, vaid hakkas nuruma, et Ivo ostaks talle magusat marjamahla.

Ja vaata — tollesama naise järeleaimatud võlu hakkaski Ivole külge, nii et ta tellis talle peekritäie magusat jooki, nimetusega morss, mida naistsisertslased valmistasid seesugusel kombel, et panid jooksvast ojast võetud värskesse vette kuremarju, millest vesi muutus hapuks; pärast lisasid sinna veel mõdu ja kurnasid selle segu läbi tiheda jõhvsõela.

Vahepeal oli Isabella sirutanud oma käe kaugemale, nii et ta ulatus haarama ümber Ivo kaela, ise vahtides seejuures talle otse silmi.

— Miks sa mind nii jonnakalt vahid? küsis Ivo.

— Kus on su pruut?

— Pruut, — ja Ivo naeris kõvera suuga, — mul ep olegi pruuti!

— On — silmadest näen, et on...! kostis tüdruk.

— Kunas enne on veereval kivil kasvanud sammal või lendsõduril olnud pruuti?

Seganud marjamahla viinaga, rüüpas Isabella seesugusel kombel saadud viletsat bastardveini, andes seda oma peekrist ka Ivole; siis võttis ta laualt ühe kuiviku, hammustas seile katki ja pistis teise poole Ivole suhu; nii teineteise käest süües ja rüübates ühest peekrist viina, naersid nad nagu lapsed, kes on ülemeelikus tujus.

Lõpuks surus Isabella Ivo käe, mida ta kogu aeg oli hoidnud pihus, vastu oma paklast rinda ja sosistas ta kõrvu ahvatlevaid sõnu. Et see tüdruk oli aga Ivo heldust pööramas enese kasuks, siis muutusid tingsõdurid kadedaks ning nad ütlesid tema vastu nõnda:

— Ära kisu meie kaptenit oma kiimaluse võrku,

sina — kelle üsk ei suuda iialgi sigitada last ning kelle rinda ei teki piim!

Olgugi et seesugune laim sisaldas ütlematu palju tõtt, ei pannud Ivo seda tähelegi, kuna Isabella oli harjunud kuulama palju tigedamaidki sõnu.

Ilma et Ivo ise oleks märganudki, oli ta haaranud ümber Isabella kokkunöörimisega kitsakskistud piha ning surudes teda nüüd vastu ennast tundis ta, kuis tüdruku kehasoojus levis pikkamisi temasse ning kuis ta patune süda rahutult tuksles.

Et ärajoodud viin oli kahandanud sõjasellide tuska, siis hakkasid nad oma kärisevate kõride läbi jorutama nunnade pilkamiseks loodud laulu:

„Oh sa armas Florian,
Sinu ees ma kükitan,
Sind ma mangun silmavees,
Kingi mulle rikas mees!
Sina ise — pühak taevas,
Tead, kuis lihahimu vaevab,
Kuis ta südant närib, sööb
Ja astla vastu tagant lööb.
Armas püha Andreas,
Ära mitte kauem lase
Minu neitsilikku üska
Tunda närtsimise tuska.
Ei siis enam ma sind paina,
Kui kingid mehe, kes ei laena,
Kes ei nori, kes ei indle,
Kes ei jonni, vannu, riidle,
Ei ka armetusest kuku,
Ega vanadusest tuku;
Kes ei räuska ega oiga,

Kes ei mängi ega pista,
Ei ka torma, torka, tapa,
Ega kiusle, vaid et läidab
Minu põues armutule,
Ning mu patuihad täidab.

Laulu lõppedes laskis Ivo sõjasulaseil veeretada ühe vaadi viina keset põrandat, ja tasunud selle eest jällegi vene hõbegrivnade ja -dengadega, järgnes ta Isabellale, kes kättpidi talutas teda ühte pimedasse urkasse, kuhu maailmavalgus tungis läbi võretatud seinaaugu õige vaevalisti sisse; seal haaras tüdruk tugevasti ümber ta kaela ning kiskus teda põrandale laotatud pahnale.

Kogu öö aeles Ivo selles kloostrikõrtsi läpastunud kivises patuurkas, kuna ta viinast tuimenenud mõistus ei suutnud ära tunda, et see, keda ta siin süleles, ep olnud mitte neitsi Dorothea, vaid kõlvatu tüdruk, kelle müüdava armastusega ta ennast pettis.

Hommikuse valguskiire tungides sellesse kivisesse kirstu ärkas Ivo oma armatsemistuhinast ning leidis ennast Isabella rinnale najatudes nutmast; samas tulid tal meelde kõik need truudusetõotused, mida ta sellele tüdrukule oma meeletus armutuhinas oli öelnud, ja tal hakkas häbi.

Tõusnud püsti, puistas Ivo kogu oma hõbeda Isabellale rüppe, ise pagedes ta juurest, kuna läbielatud erutus põletas ta ihu; ta hinge vaevas aga mingi seletamatu tusk — ta tundis ennast tagaaetava elajana, kellele kogu maailm peab jahti.

Eemale siit, välja Tallinna müüride ahistusest, enne kui teda hakatakse siin pilkama, mõtles Ivo

tormates läbi kõrtsitoa, kus norisedes lebasid sõjasellid kivisel põrandal, mis oli mahavalatud õllest limane ning märg. Ivo tahtis vaiksesti mööduda lamajaist, kuid samas ajasid need end jalule ja hakkasid uuesti manguma talt viina.

— Mul ep ole enam ainustki aartigit taskus, kostis Ivo tusaselt ja tahtis väljuda, kuid temast haarati kinni, kuna üks sõjasell anus oma purjus suu läbi:

— Peamees, ära jäta meid maha...!

— Võta meid kaasa! kuuldus mitmeid hääli.

Nüüd kiskus Ivo vöölt oma raske rütingi ja kisas:

— Kel kangust kontides ja südames julgust, see tulgu...!

Mõned hakkajamad sõjasellid olid väljaminekuga nõus, kuid paljud lõid aga kahtlema, sest ühelt poolt ahvatles küll rikkus, teisalt aga kollitas karistus, mida väest kargajal tuli kanda. Kuid ahnus võitis kartuse ning ärajoodud viin tõukas omalt poolt veel takka, nii et tingsõdurid olid valmis kas või praegu vaenlase vastu välja astuma.

Kaasatulijate seas oli ka Tonnies Dene, kes vahepeal oli jõudnud kogu oma imelikul kombel saadud rikkuse maha prassida ning seega kaotanud ka kaaslaste lugupidamise; et temagi tahtis nüüd tulla taplema, siis hüüti talle nõnda:

— Sina — halenaljakas Tonnies, kes kurdad ainult oma Margreti taga, ep ole mitte kaasatulemise väärt, sest naise seelik on teinud su mõistuse tumedaks!

— Nuta kodus või kõrtsis, sõnas Tonniesele nüüd Ivo, — minu meeste seas ep ole haledal südamel paika!

Kuid Tonnies Dene kostis vastu, et see olevat ainult kaaslaste pahatahtlik laim ning kadedus, sest kuis võib tema mõistus olla seeliku küljes kinni, kui ta ise oma käega piitsutas Margreti laagrist minema ning tõukas ta enesest eemale; ja ta palus, et Ivo ei jätaks teda mitte maha.

— Siis tule, aga haletsemist ära ühes too! kostis Ivo ja tõugates oma teele risti ette sattunud Isabella hoolimatult kõrvale ruttas ta kõrtsist välja, kuna trobikond tingsõdureid tõttas lärmates tal kannul.

Kui Ivo tahtmist mööda hakkasid sõnaviijad linnas kokku ajama vabadikest sõjarahvast, kes alles eelmisel päeval olid siia jõudnud ning kel veel palju röövvara oli müümata, siis kuuldus nende seas nurinat, et söömaaega olevat sõjaski. Oma peamehe sõgedat tahtmist ning tuju ei osanud vabadikud millegagi seletada, sest järgmine sõjasõit pidi ette võetama alles teisel nädalal; kuid puujalgne Hempel arvas teadvat selle põhjust, kui ta kahjurõõmsa naeratusega sõnas Tõssile:

— Peamees pigistas kloostripiigasid..!

Seesugusele jutule ei osanud Tõss midagi kosta ning ta jäi arusaamatult Hempelile otsa vahtima.

— Las pigistab, seda parem meile ja talle enesele, ütles Rapp, kes oli kaaslase juttu pealt kuulanud.

— Parem..? ja nüüd oli Hempeli käes imestamise kord.

— Olgu kivi kuitahes kuum, kuid mida enam talle sülitada, seda ennem ta jahtub! kostis Rapp, minnes tallist tooma oma hobust.

Kuid ei vagatsev Tõss ega puujalgne Hempel saanud seesugusest mõistujutust aru.

NELJAS PEATÜKK

1

See oli juulikuu varajane hommik, millal suur väesalk Rootsi maasulaseid ja mõisamehi ruttas Rakvere poole edasiliikuvale Hannibali sõjarahvale järele.

Moskoviit oli pärast Rakvere, tema paindumatu keele järgi aga Rakovori linnuse vallutamist aastal 1558, kiskunud kogu selle eeslinna, raekoja ja püha Frantsisklaste ordu mungakloostri maani maha ja ehitanud nii saadud kividest ja palkidest ümber linnuse Vallimäe servadele kaitsemüüri; seesuguse odavasti-saadud müüri taha ehitasid aga ta kaupmehed ja käsitöölised oma elumajad, sinna jäi peatuma ka suurem osa ta sõjarahvast, kuna endisesse ordulinnusesse olid asunud kõrgemad vojevoodad koos oma ihukaitsjatega, vangidega, ja viinud sinna ka relvade ning sõjamoona panipaigad.

Linnus ise aga oli igast küljest piiratud järsakutega, mis katsid vallseljandiku külgi, kuna nende jalal olid sügavad kraavid. Ringmüüri kindlustuseks oli moskoviit püstitanud pulvärke ehk puu-

torne, mida ta oli ehitanud kokkuköidetud tammistest palkidest, millest Rakvere ümbruses ep olnud puudust. Ringmüür ise, mis jättis endise ordulinnuse läänepoolse külje katmatuks, oli ehitatud väga rumalasti: kivid ja palgid laotud segamini ja kuhjatud üksteise otsa, nii et nende paigalpüsimisel ei võinud olla kuigi pikka iga, ja olid ka vaatamiseks inetud; kuid ilule ei pane venelane kunagi kuigi suurt rõhku.

Kõige esimesena jõudis Rakvere alla Ivo sõjarahvas, kes hakkas seal kokku ajama suuri elajate karju, mis olid lagedal rohumaal ringi hulkumas. Kui nüüd venelased seesugust jultunud näppamist oma vahitornidest nägid, siis panid nad oma hädakellad hüüdma. Ja ei kulunudki palju aega, kui Rakvere väravad avanesid ja venelasi tormas neist tihedates parvedes jäleda röökimise ning kisaga välja, et kohutada vaenlast. Seejuures olid venelased enamasti jalgsi, sest suurem osa nende hobuseist oli karjamaal vabadike kätte langenud, mille tõttu moskoviidid olid tõsiselt mures.

Kähku tõmbas Ivo oma sõjarahva tagasi ning laskis venelasil tulla linnuse alt õige kaugele, ja siis jagades ta kahte ossa, käskis ratsutada valju kisa ning hüüetega ümber vaenlase, kuid ikka nii, et nad käsitsi kokku ei puutuks; venelasi oli seejuures ligemale pool tuhat meest, kuna vabadikke ep olnud mitte üle kolmesaja pea. Nähes seesugust narrimist, välgutasid venelased oma vardaid, vandusid hirmsas vihas ja hakkasid laiali valgudes vabadikke taga ajama. Ülalt kaitsemüürilt vahtisid aga suuremad vojevoodad ning tähtsamad bojaarid säärast sõdimisnalja

pealt, olles omade pärast kaunikesti mures, et viimati nad lasevadki sellel väikesearvulisel vaenlasel minema ratsutada.

Kui siis venelaste väesalk oli meelitatud kaugele ning narrimistega tublisti lõhutud koost, tormas Ivo kogu oma sõjarahva ning täie jõuga neile otsa. Vabadike hobused ajasid end tagumistele jalgadele püsti, norskasid valjusti ja kukkusid siis suure ägedusega vaenlase jalameestele kaela. Palju venelasi löödi rögisedes maha ning tallati hobusekapjade all puruks, kuid ka nemad tegid Hannibali meestele omajagu kahju. Pealegi valgus linnusest venelasi ikka enam ja enam juurde, kuna nende taga kanti kuld- ja hõbekardseid lippe ning stjäägasid, säravaid pühakupilte ja Kristuse kujusid, mida koondati värava läheduses kokku ning millega tähistati haavatud sõdijate suremispaika. Kui juhtus, et mõni sotnjaülem ning bojaar sai tapluses veriselt kannatada, siis koristasid teda nende holoppide abivalmid käed ning kandsid pühakupiltide alla jumalaarmu saama ning surema, sest teissugusest tohterdamisviisist ei pidanud moskoviidid lugu; tühisemad ning tähtsusetud sõjamehed, saades haavata, pidid aga kas ise roomama õnnistatud paika või jällegi taplusväljal surres otsima, nii kuis neist keegi seda suutis ning oskas, teed Jumala juurde.

Lõpuks hakkasid Hannibali mehed kimpu jääma, sest venelased, keda nüüd oli enam kui kolmekordses ülekaalus, sõdisid seetõttu suure südikuse ja julgusega. Isegi nende surijad, unustades nüüd hingeõnnistuse vajaduse, lõikasid oma teravate berdõššidega vabadike hobuste jalgu ja ajasid neile tuurasid

makku. Küll taples Ivo seesuguse taltsutamatu ägeduse ja hooga, et venelased pidid seda suuresti imeks panema; kuid mitte üksnes Ivo, vaid ka ta tähtsamad abiülemad ning peamehed, nagu Tont, Rapp ja Mats olid tapluses kõige hakkajamad. Kuid siiski ei aidanud vabadike tuisklemine ega ägedus, sest venelane oli võtnud neid eneste keskele ning lõhkus nüüd mõlemalt küljelt. Mööda taplejate nägusid voolas higi ja veri, mis kippus pimestama silmi, kuna kõrv ei suutnud enam eraldada omade ergutushüüdeid, sest üldine tapukisa ja relvade tärin lämmatas ning sulatas kõiki hääli ühiseks metsikuks ulgumiseks.

Õnneks jõudsid parajal ajal kohale rootsi maasulased koos mõisameestega, kelle ilmudes hakati linnuse puutornides taguma kelli ning kuulutama ülemvojevooda tahtmist, et venelased tõmbuksid tagasi. Nüüd hakkasidki moskoviidid tihedates parvedes taanduma väravate juurde, kuid seejuures ei pöördunud neist mitte keegi ümber ega näidanud selga, vaid taganesid tagurpidi sammudes, sest neile, kellele haavad olid raiutud või lastud eestpoolt, kinkis tsaar maid, kellel aga leidus seljatagune haav, nende maid ta vähendas ning need sattusid tema viha ning põlguse alla.

Et vabadikud jäid esialgu tapluspaigale püsima, siis avasid moskoviidid linnuse suurtükest nende pihta tule, tehes lastavate kivikeste, rauatükkide ning purukshakitud naeltega neile kaunikesti kahju. Nähes seesugust asjatut kaotust, tõmbas Ivo oma sõjarahva tagasi ning viis ta nii kaugele, et venelane ei ulatanud oma suurtükega neid võtma. Vabadikud

olid selles tapluses kaotanud eneste seast suure trobikonna mehi, kelle hulka ei suudetud aga seesuguses möllamises kindlaks määrata; neid kes taplusväljale maha jäid, võis olla meest kolmkümmend või isegi kaunikesti enam, kuid ka tagasitulnute seas oli palju neid, kes kandsid oma keha küljes hirmsaid kriimustisi ning haavu. Aga ka moskoviit oli saanud, nii et aitas — ta sõjamehi lamas nurmel küll kõhuli, selili, küljeli ja kükakil kuhjas, kõigil suud ammuli, hambad irvi ja verised habemed taeva poole püsti; paljud neist lamasid liikumatult, nii kuis keegi oli tera tabamisel kukkunud. Kuid kõigi nende surnute ning tapetute vahel roomas ja vingerdas palju neid, kelle hing ep olnud jõudnud lahkuda kehast; kõik need haavatud püüdsid valu vaigistuseks kas kiskuda oda oma kubemest või jällegi tagasi toppida lahatud kõhust väljapunsuvaid soolikaid, kuna mõned küünistasid maast mulda, et sellega sulgeda verejooksu.

Nüüd seadsid rootslased oma suurtükid üles ning hakkasid venelaste pihta õige kurjasti laskma, nii et need pidid kähku tõmbuma ringmüüri taha varjule.

Moskoviidile oleks võidud suurtükest veel enamgi kahju teha, kuid et ümberringi olid metsad täis karielajaid ja hobuseid, siis lõid maasulased venelaste kimbutamisele käega ja hakkasid kokku ajama loomi. Pealegi ep olnud tallinlasil, keda seekord oli seal vaevalt üle tuhande mehe koos, Rakvere võtmiseks lootustki, sest venelasel oli tuhandeid mehi ja linn hästi kaitstud ning kindel. Kolm aastat tagasi olid isegi rootslaste kuulsamad väepealikud Klaus Akesen Tott ja Pontus de la Gardie koos kahekümne ühe lipkonna jalameeste, üheteistkümne eskadroni ratsa-

nike ja suure salga šoti tingsõduritega asjatult Rakvere kallal oma õnne katsunud ning ep olnud mitte seda linnust suutnud võtta, siis nüüd ei võidud teda ometi nii väheste meestega tahta. Kuid siiski — karielajate ja hobuste äravõtmisega oli nüüdki tehtud venelasile kaunikesti kahju.

2

Tolsamal suvel koondas moskoviit end Pihkvas, kust ta suurvürst ning tsaar Ivan Vassiljevitš koos oma pojaga kavatses isiklikult tulla suure väega Liivimaale. Kõikjal hakati siis tallinlasi hoiatama, et nad hästi ette vaataksid, sest Moskoovia suurvürst tahtvat jällegi Tallinna alla tulla ning selle linna kallal uuesti oma viha lahutada. Seesugune moskoviidi ettevalmistamine ja heade sõprade hoiatus tõi tallinlasile jällegi suurt muret ning meelenukrust; ja olgugi, et nad seejuures ei heitnud lootusetult meelt, pidid nad ometi täie kartusega mõtlema sellele, et neil ühel ning samal aastal tuleb ära kanda kaks vihast ning rasket piiramist.

Et keegi ei võtnud selles kahelda, et moskoviidi vägev sõjakäik suundub otsemat teed Tallinna alla, siis naaberlikust kaastundmusest saatsid Riia omad tallinlasile rukkeid, püssirohtu ja ka muud tarbevara, olles arvamisel, et ainuüksi tallinlased on need alalised hädaalused. Aga enne kui need head ning tublid riiglased ise jõudsid end kiusamise vastu varuda, oli see suur õnnetus neil enestel kukil, ning toosama venelaste vägi neid maha tallamas; ja häda, mida

nad tallinlaste pärast kartsid, tuli nüüd neile enestele üsna ootamatul kombel kaela.

1577. aasta juulis tõi Moskoovia suurvürst ning tsaar Ivan Vassiljevitš koos oma vanema pojaga palju sõjarahvast — tšerkasse, tšeremisse, baškiire ja Nogai tatarlasi Riia stifti, kus ta mingit vastuseismist leidmata hakkas koledasti põletama ning laastama maad. Üsna palju kahju ja ristiinimesele tundmatuid häbiväärseid tegusid sünnitasid nogailased, kelle kodumaa asub kauges idas ja kes elades ilma tsaari, keisri või kuningata, teenisid vaba rahvana Moskoovia suurvürsti ainult selle eest, et ta lubas neil Liivimaal, Pohlas, Leedus ja Rootsi piiri äärses Soomes vabalt ning oma tahtmise järgi vägistada ja riisuda. Need nogailased, kes aga sõjateenistuseks enam ei kõlvanud, ajasid igal aastal suurtes tabunites ehk karjades oma hobuseid Moskooviasse müügiks, kusjuures iga kümnes loom tuli neil selle tasuks anda suurvürstile.

Sel ajal olid pea kõik linnused Riia stiftis jäetud hoolimatust julgusest pooleldi kaitseväeta ja igasugusest tarbevarast ning moonast peaaegu tühjaks. Ka kuberner ei tahtnud vastu kõiki ootusi ja arvamusi viibida maal, ning ka tähtsamate linnuste valitsejad olid lahkunud oma kohalt, nii et neilt ep olnud loota mingit abi ega troosti, ja ka rahvas oli igal pool arg ning kartlik.

Moskoovia suurvürst, kes seesuguse soodsa aja oli päris õieti valmis vaadanud, läks esmalt Marienhausi maja alla, laskis siis natuke ka Lutsi maja pihta, saades selle 26. ja Rositi maja 30. juulil kätte. Olgugi et suurvürst aadlikele ja ka teistele majades

olijaile lubas koos nende varaga vaba äraminemise, ei pidanud ta oma sõna ning tõotust, vaid saatis kõiki neid ühes naiste, neitside ja lastega Pihkva kaudu Lõuna-Venemaale, kus neid suurtel laatadel müüdi nagu meeletuid loomi türklasile orjadeks.

Pärast liikus moskoviit Dünenborki, ja et ka seal ep olnud kuigi palju rahvast, siis sai ta selle maja paljalt hirmutuspaukudega 11. augustil kätte.

Ühel laupäeval, 31. augustil lähenes Moskoovia suurvürst Võnnule, kus seekord asus ka Liivimaa varjukuningas hertsog Magnus, kellele võnnulased olid suurest hirmust ning kartusest moskoviidi ees andnud oma maja. Jõudnud Võnnu alla, nõudis aga nüüd tsaar Ivan Vassiljevitš, et Magnus, kes Moskoovia printsessi Maria kosimisega oli muutunud tema vasalliks, ilmuks ta ette. Kui siis hertsog Magnus tuli välja ning alandlikkuse märgiks heitis suurvürsti jalgade ette maha, võttis see teda vastu ootusi väga armulikult vastu. Nüüd aga sai linnuse müüril üks püssikütt seesuguse mõtlematu tembuga hakkama, et ta ühe suurtüki laskis suurvürsti pihta paukuda, nii et kuul selle kõrva äärest vihisedes mööda läks. Toibunud ehmatusest, tegi tsaar Ivan Vassiljevitš enese kohal ristimärgi ja hakkas siis kogu oma vihaga piirama Võndu.

Tsaaril oli seekord kaasas peale hariliku viie polgu veel üks salk pistšalnikuid ehk paugutajaid, tema kaitsesalk ehk tsaari družiina ja suur ajutine vägi, nimetusega posoha. Kui oli võimalik sõdida isakese tsaari silmade all, siis alati ilmus moskoviidi malevatesse rahvast rohkem kui teda sõdijate nimestikkude järgi oleks pidanud kokku tulema; samuti

tapeldi siis palju vapramini, sest tema juuresolek kõrvaldas igasugused tülid, mis sõjakäikudel alati tekkisid vojevoodade ning tähtsamate väejuhatajate vahel.

Kui nüüd moskoviit oli vaevalt viis päeva Võnnu pihta ägedasti lasknud, oli võnnulasil juba häda käes, nii et nende mehed, naised ja neitsid — suuremalt osalt aadlikud, kes oma seisuse pärast pidasid moskoviidi häbistamist ning teotamist enestele palju alandavamaks kui mitteaadlikele, otsustasid end hukata. Seesugusele kavatsusele ei rääkinud isegi õpetajad ning pastorid vastu, vaid õhutasid seda koguni takka. Siis läksid nad kõik — kokku kolmsada inimest, kelle seas oli nii noori kui ka vanu, ühte tühja hoonesse, kuhu veeretasid ka neli vaati jämedateralist püssirohtu. Kui seesugune ettevalmistus oli sündinud, siis ühendasid kõik need surmaminejad endid Jumalaga, kuna üks Magnuse pealikuist, nimega Hinrik Bousman, võtnud hõõguva söe, langes kivipõrandale põlvili, ja kõik teised koos hingekarjastega asudes tema ümber tegid sedasama; kui nad siis veel kord olid üksteist kristlikult manitsenud, viskas Hinrik Bousman lahtisesse rohuvaati hõõguva söe, millest rohi valju kärgatusega süttis. Püssirohu palav puhang kiskus inimesi tükkideks, puhus maja rusudeks ja tappis laialipaisatud ehituskividega ka palju teisi inimesi, kes ep olnudki kavatsenud võtta eneselt elu, kuna õhkulastud majast jäi järele ainult kivivare ning tahmunud rusuhunnik.

Kuid need surmaminejad ep olnud Võnnus ainukesed, vaid ka üks auväärne kodanik Vintsents Stube, kes mitte tahtes kannatada moskoviidi kole-

dat paina, käskis oma teenril lasta ennast meelega maha, mille järel siis see sõnakuulelik sulane võttis ka eneselt elu.

Kui venelased olid tunginud Võnnu linnusesse, siis leidsid nad prahi seest Hinrik Bousmani tahmunud ja purukskistud keha, milles nõrgalt tuksus veel elu; kui nad aga hakkasid viima teda oma suurvürsti ette, siis heitis ta samas hinge. Teisel päeval pistsid venelased Bousmani surnukeha varda otsa, et ta oleks irvituseks neile kõigile näha.

Pärast seda pidas Moskoovia tsaar Võnnu linnas säärast häbi- ja himuorjust naiste ja neitsidega, nagu seda isegi türklasist ja teistest vägivallameestest ep ole kuuldud ega nähtud. Esiteks algas ta seesuguste tempudega, et kiskus kõik naised ja tüdrukud paljaks ja siis sundis piitsalöökidega neid mööda lagedat välja taga ajama kanu, kuna rasedatel naistel, kes ei suutnud joosta lindudega võidu, laskis ta ihust rebida looted ja naelutada neid nende pea külge. Meestel aga valas ta habemed tulise viinaga üle ja pistis siis põlema, teisi laskis ta jällegi peksta ja pärast seda veriselt ning haavatuna jaluli katlasse panna, mille alla tehti tuli; sel ajal, millal neid õnnetuid kannatajaid elusalt keedeti, ajasid teised nende randmeluudest ohelikke läbi ja lõikusid oma jatagaanidega nende kõhule tihedaid vagusid, mille tõttu hukatavate ihu võttis kalasoomuse kuju. Ühel pürjermeistril laskis suurvürst elavast ihust südame välja lõigata, teise, nimega Georg Vike, ajada teibasse ja ühel õpetajal keele kurgust välja kiskuda. Nii laskis ta veel palju teisigi ennekuulmatu vaeva ning piinaga hukata, tehes seejuures ka

tulega koledat kahju. Nutsid siis vanemad oma laste, lapsed isade ja emade, naised oma meeste ja mehed naiste järele, nii et kogu maailm näis olevat ahastust täis. Ja oli selle tragöödia ehk kurbmängu lõpp ütlematu kuri, kõigile Kristuse austajaile alanduseks ja leinaks, uskmatuile tatarlasile, türklasile, juutidele ja teistele Kristuse irvitajaile aga suureks südamerõõmuks.

Samal ajal tegid kasakad ja tatarlased Düüna kaldal asuvas Aŝeradis, kuhu nad olid sisse tunginud, kohutava laastamise: naised vaevati seal surnuks, lapsed kisti kokkupainutatud pajude vahel lõhki, majad põletati maha ja viljasaak hävitati. Aŝeradi aias kisendasid aga nelikümmend tüdrukut, keda venelased ja tatarlased koledal kombel sundisid seal enestega ühte andma; neli tundi kestis tüdrukute karjumine, siis kadus nende kurgust hääl, muutudes kähisevaks oigamiseks. Kui tatarlased olid oma naisvangidega eneste himu otsani täis hullanud, siis sidusid nad neist ilusamad puude külge ja harjutasid vibulaskmist seesuguste elavate märkide pihta.

Pärast seda laskis suurvürst kõigi oma ohvrite surnukehad pilduda väljadele hunnikuisse ning jättes neid lindudele, koertele ja metsloomadele roaks, ei lubanud mitte maha matta, keelates surmaähvardusel teha seda ka edaspidi. Missugust hirmsat katkutõve seesuguste mädanevate surnukehade hulk tõi tervele Liivimaale, seda mõistab iga arusaaja juba isegi.

Kui tapmine läks lõpuks juba tsaarile eneselegi jäledaks, siis laskis ta kuulutada, et seesugune hukkamine ep olevat mitte ette võetud kõigevägevama

Jumala ja tema poja Jeesuse Kristuse irvitamiseks, ei tsaar Ivan Vassiljevitši vägevuse vähendamiseks ega ka kogu kristliku maailma hävitamiseks, vaid et kõik see olevat sündinud Jumala, tsaari ja kristlaste kuulsuseks, kiituseks ning kasuks.

Kui Moskoovia tsaaril oli Riia stiftis möllamisest isu täis, siis läks ta Ugandis asuvasse Tartu linna, kus ta oma eluajal veel ep olnud käinud. Nüüd valmistusid ka Tartus paljud samasuguste piinade vastu, kuid imelikul kombel muutus tsaar tartlaste kui oma alamate vastu õige armuliseks; tulnud lehvivate lippude ning stjäägadega linna, laskis siin suurvürst supostaadi ehk vaenlase üle võidu saamise puhul kirikuis ja kloostris laulda: „Tebe Gospodi hvalim...!"

Tartust saatis tsaar Ivan Vassiljevitš nogailasi, kasakaid ja oma trabante, nimetusega opritšnina, kes hukkamises olid tõelised magistrid, mitmele poole maale laiali, andes neile seejuures käsu niita inimesi nagu rohtu.

Toredaisse kaftaneisse rõivastunud opritšnikel oli ainsaks ametiks ning tööks närida ning purra tsaari vihamehi ja äraandjaid, neid surmamisega välja pühkides kogu maalt; seesuguse ameti märgina kandsid nad oma vöö või hobuse päitsete küljes rippuvat luuda ja koera pealuud; nende seast kolmsada äravalitud meest kandsid aga musta mungakuube ja -mütsi, nimetusega klobuk. Kõiki oma opritšnikke kogus aga suurvürst kodutust ning hulkuvast noorsoost, kes oma tsaari meeleheaks olles valmis ära kägistama kas või oma vanemaid ning

sünnitajaid olid tema armulikkusest alati täisõginud ja purjus.

Üks seesugune opritšnina meeste salk läks otsaga Põltsamaale, mis Liivimaa varjukuninga hertsog Magnuse omandusena kuulus ühtlasi ka Moskoovia tsaarile. Kui opritšnikud pärast linnuse kimbutamist tormasid sinna sisse, siis hirmunud rahvas otsis nende eest lossikirikus varju. Põgenike seas oli ka hertsog Magnuse naine ning Moskoovia printsess Maria koos oma kahe kasvandikuga — väikese Peeter ja Anna Pahleniga, keda ta tõstis altarile. Kui koledad opritšnikud tormasid kirikusse, siis haarasid altaril seisvad lapsed ristipuu ümbert hirmunult kinni, kuna kuningatar Maria kattes neid väetikesi oma ihuga, suutis neid päästa hirmsast surmast, mida moskoviidid valmistasid teistele kirikusolijaile. Seal tapeti ning notiti maha nii palju inimesi, et nende mahalöödud pead ujusid üle ustepiitade väljavoolavas veres nagu külmavõetud kartulid.

Ja juhtus siis, et talunik töötades hobusega põllul näeb oma palgehigis rasket vaeva; kuid äkki tabab ta selga kuskilt lennutatud vihisev nool, ja metsast kargavad tatarlased valju ulgumisega välja, võtavad hobuse, naise, lapsed, süütavad rehe ja lähevad edasi. Nii ajasid tatarlased Liivimaalt suuri vangide ehk nende keeles jassõri karju kokku; toites raibetega, hoidsid nad neil hinge sees, kuna väikesi lapsi lasksid nad külmuda surnuks. Ja õnnetud vangid pidid tatarlaste piitsalöökide all rändama läbi suure Venemaa ning Perekopi-taguste rohtlate, kuni nad käest kätte edasimüümisega sattusid lõpuks Musta mere äärsetele orjaturgudele. Seepärast oli tihtigi

leida Kapežubesari, Eupatori, Bahtšisarai ja Kafe kuulsatel orjaturgudel ka eestimaalasi, kellest otsitavamaks kaubaks olid noored poisikesed ja tüdrukud, keda orjakaupmehed ostjate meelituseks panid siidrõivaisse ja jumestasid nende kahvatuid põski.

Vangide põgenemise takistamiseks otsisid tatarlased tihtigi ka nõidumiselt abi, kuid sellele alati mitte lootes, lõikasid nad tööorjadeks määratud vangidelt kõrvad ja ninad, märgistades neid seega nagu omanikule kuuluvaid loomi. Lõbuorjadel — ilusail tüdrukuil ja poisikesil, kelle kenadust nad ihuliikme ära lõikamisega ei tahtnud aga rikkuda, lõikasid nad jalataldadesse sügavad haavad, ja puistanud neisse purukshakitud hobusesaba karvu, lasksid nad need pealt kinni kasvada, nii et nad põgenemisel ep oleksid võimelised kõndima pikka teed.

3

Tolsamal ajal, millal moskoviit Riia ja talle enesele kuuluva Tartu maades halastamatul kombel mässas ja möllas, käis Ivo Schenkenberg oma vabadikest sõjarahvaga Eestimaa kirde- ehk talvise ida poolsetes osades venelasi kimbutamas ning neile kahju tegemas. Rüüstates ja põletades moskoviidi linnuste all, pidas Ivo neid vahetpidamata nii suures ärevuses, et nende hädakellad ei saanudki vaikida, just niisamuti, nagu seda venelaste piiramise ajal oli juhtunud Tallinnas. Sel suvel võtsid vabadikud venelaste karjamailt nende ruunad, samuti korjasid nad nende mõisadest ja majade eest kari-

elajaid, lüües seejuures maha kõiki venelasi, keda mõisades ja külades leiti, aga ka palju moskoviidi sõjamehi, kes saagi tagasivõtmiseks julgesid oma majadest tulla lagedale taplema.

Et Ivol oli nüüd sõjarahvast juba kaks lipkonda, mille tõttu venelaselt võetavast röövvarast igaühele alati ei jätkunud, siis lõid neist mitmed viie- ja kümnemeheliste, mõnikord aga ka veel suuremate salkadena lipkonnist lahku, ja võtnud mõneks päevaks või nädalaks moona ühes, läksid ära kaugele, et mängida venelasile vingerpussi; nad peitsid endid kitsaste teede äärde, sildade juurde ja rägastikesse, kust moskoviidel tuli mööda minna. Nii ööd ja päevad läbi varitsedes, võtsid vabadikud paljusid bojaare ning uhkeid venelasi kinni, lasksid või lõid neid maha, ning tegid kõiki moskoviite tervel Eestimaal nii araks, et nad ei julgenud enam kuhugi kaugemale minna, vaid pidid oma majades paigal olema ning elama nagu piiramises või vangis. Ja kui vajalike toimetuste pärast tuligi venelasil kuhugi kaugemale sõita, siis ei julgenud nad mitte minna mööda vanu ning harilikke radasid ja väeteid, vaid pidid mööda kõrvalisi teid liikudes tegema suuri kõverikke ning keerde; kuid siiski olid nad seejuures alati hirmul, kõige enam aga, kui nende teel juhtus ees olema mõni põõsas või sild, et vahest on selle taga Hannibali mehed oma pikkade torudega neid luuramas.

Seesugune talupojest sõjarahva kartmatu tegevus tekitas aadlikest ratsutajais ning mõisamehis kadedust, nii et nad käisid Tallinna magistraadile ühtepuhku sõnadega peale, et see saadaks laiali säärase röövlite karja, kes ei taplevat mitte sõdimise rõõ-

muks nagu nemad, vaid ainult riisumise pärast. Kuid linna magistraat seisis seesugusele sõgedale tahtmisele südisti vastu, öeldes, et sõdijad talupojad hoiavad Tallinna ümbruse vaenlasest puhtana; mis puutuvat aga röövimisse, siis sel aastal olevat juhtunud nii palju segadusi ja verevalamist küll õiguse kui ka mitteõiguse järgi, et keegi ei suutvat selle üle enam aru anda.

Tont, kel veel ikkagi mõlkus meeles ta Emm, olgugi et veidi ähmasemalt kui varem, ei suutnud kunagi püsida paigal, vaid pidades venelasile jahti, kargas nagu vurrpall kord läände, kord itta, matkates seejuures palju penikoormaid maha.

Ühel kuuvalgel sügisesel ööl jäi Tont koos oma kaheksa kaaslasega Virumaal ringi ratsutades peatuma temale täiesti tundmatusse paika, mis asus Pühajõe juures. Sõjatee, mida mööda nad olid tulnud, lookles suurte järsandikkude vahel, nagu oleks siin hiiglase ader vagu ajanud, ja seepärast nimetati seda ka kitsasteeks.

Tulnud hobuseilt, ronisid vabadikud lamedamast kohast üles teekaldale, kus, lasknud oma ruunad lagedale rohumaale lahti, heitsid ise nende lähedusse kõrgele teeäärele varitsemiseks pikali. Et nad päeval olid võsades küllaltki tukkunud, siis nüüd ei vajunud neist ühelgi sõba silmale, vaid pistes päid kokku, hakkasid nad tasase häälega omavahel juttu ajama; seejuures keerles Tondi huvi ikka selle ümber, et kas Virumaa taga asubki peninukkide pesapaik, kust venelased tulevad ja lähevad kartmatult läbi.

— Selles ep ole midagi imet, seletas nüüd Kirr,

— isegi minu vanaisa on seal käinud ning ka terve nahaga tagasi tulnud.

Seesugune jutt vääris juba kuulamist, ja vabadikud kaapides kintsu või sügades kukalt lükkasid oma jänese- või siilinahkse mütsi ühele kõrvale, et teisega seda paremini kuulda.

— See, millest teile pajatan, jätkas Kirr, — ep ole mitte vale, vaid taadi enese suust kuuldud.

Kuulamisvalmilt jäid mehed vaikseks, kõigil näod pöördud tähistaeva poole.

— Taat olnud parajasti soolakoormaga teel, alustas Kirr oma vanaisaga juhtunud äparduse vestmist, — kui peninukid karanud suure lõrina ning haukumisega metsast välja, haaranud temast kinni ja pistnud vankri ette rakendatud härja korraga nahka. Teda ennast võetud aga kaasa ja pärast kümnepäevast rändamist jõudnudki ta peninukkide maale, kus hakatud teist siis nuumama, et parajal ajal tappa ning nahka pista. Ühel päeval aga õnnestunud taadil salaja nende küüsist tulema pääseda, kuid õnnetuseks võtnud üks peninukk tema haisu oma ninasse ning hakanud jälgi mööda järele tulema. Mida nüüd teha? mõtelnud taat, kelle teele tulnud risti ette veel suur ning lai jõgi...

— Küllap oli Narva jõgi, katkestas Tont, kes Virumaa tagusest oli jõudnud üht kui teist järele pärida.

— Sinu arvamine võib olla ka õige, kostis vestleja, — aga taat ei teadnud mitte selle imeliku jõe nime. Kui ta seal siis nõutult ringi vahtinud, näinud ta äkki, et jõe kaldal kasvab toomingas; kohe krapsanud taat okstest kinni, kiskunud end puu otsa

ja pugenud seal lehtede vahele. Peninukk tulnud haisu vedades ikka lähemale, kui aga jõudnud toominga alla, siis olnud teise tarkus otsas, sest toomingal on inimesega ühesugune hais. Urisenud teine küll ja vahtinud igale poole ringi, kuid kõik olnud asjatu, ja taat muutunud juba rõõmsaks, et viimati pääsebki ta kurjavaimu küüsist. Äkki aga märganud peninukk jões vanaisa varju, ja arvates, et taat on peitnud ennast jõkke, laskunud teine selle kaldale uurakile ning hakanud jõge tühjaks jooma.

— Vaat kus loll, hüüdsid kuulajad nagu ühest suust, — jõgi mahub nüüd kellelegi vatsa! ja nad ütlesid, et vaatamata oma suurele jõule ning tugevusele, olevat peninukk ikkagi päris rumal loom.

Kui siis Kirr tahtis jätkata oma juttu, kuuldus alt maanteelt koera haugatus, kabjaplagin ja venekeelne vandumine ning sõim. Kähku haarasid vabadikud oma pikad torud ja sirutades kaela vahtisid alla maanteele, kus venelaste killavoor parajasti kadus teekäänaku taha. Kuid et kitsastee tegi seal palju võrelite-taolisi kõverikke ja käänakuid, siis möödaminejaist ettejõudmine ep olnud seal kuigi raske. Ilma et vabadikud oleksidki hüpanud hobuseile, ruttasid nad vastassihis edasi, ja tulles teisal järsandiku kaldale, nägid nad otse oma jalgade all kahte vankrit, millest kummagi ette oli rakendatud kolm hobust, kuna neli ratsanikku liikus neil ees ja neli sörkis taga. Punase- ja sinisetriibulistel vankritel olid kummitud katused peal, kuna nende piitsamehed istusid etterakendatud hobustel seljas.

— Venekad...! sosistasid vabadikud ja tõmma-

tes oma torude rataslukud naksudes vinna, laskusid kadakapõõsaste vahele maha.

Et venelased olid nüüd vabadikele kõige lähemal, siis põrutati nende pihta tuletorud tühjaks. Esimese troika ehk sõiduhobuste kolmikust kukkus üks, kuna teised katsudes jätkata vedamist, lohistasid vankri põgiti teele; tagumise tõlla hobused kargasid aga paukude järel püsti, murdsid tiislid raksudes puruks ja kihutasid kogu rakenditega minema. Ratsanikest kukkus üks surnuna maha, kuna teise hobune vajus esmalt põlvili, ja alles siis pöördudes käntsahtades pikali, jäi liikumatult lamama — kuul oli tunginud ta sapsudest läbi. Teelolijate venelaste seas tõusis aga metsik röökimine, koerte kiunumine ning pöörane segadus, mis mõnelegi pealtnägijale oleks võinud tuua ihujudinaid. Kuid vabadikud, olles tapatööga harjunud, tõmbasid vöölt mõõgad ja jättes tuletorud põõsaste vahele, tormasid mööda järsandikku alla, ise karjudes:

— Nuia maha...!

Kui nüüd tõldasid saatvad ratsamehed nägid lähenevat vaenlast, siis taipasid nad kohe, et Hannibali mehed on kukkunud neile kaela, ja vajutades kannuseid oma ruunade ja märade kubemeisse, kihutas neist neli meest mööda tuldud teed tagasi, kuna kaks ratsanikku rühkis edasi.

Vabadikud aga kargasid tõldade juurde, kiskusid neist välja sametisse rõivastunud bojaare ja nende hirmunult kisendavaid naisi, keda löödi ilma valikuta maha või pisteti surnuks. Enne aga kui vabadikud jõudsid esimese tõlla juurde, kargas sealt kaks venelast, kes lasksid oma püstolid ehk lühikesed to-

rud nende pihta tühjaks; kuulidest läks üks vingudes mööda, kuna teine jooksis Kirrile kõhtu, nii et ta, pillanud mõõga, suutis astuda veel ainult paar tuiavat sammu, enne kui kukkus maanteele maha. Nuianud ka need kaks bojaari vagaseks, kiskusid vabadikud hirmunult tõllanurka pugenud naised välja. Vanem neist küünistas ja hammustas, nii et mehed pidid juba vankriserval ta vagaseks lööma, kuna nooremale, keda juukseid pidi välja rebiti, ei tihanud keegi anda surmahoopi, sest teinud enese kohal ristimärgi, vajus ta sõnatult ning vaiksesti nagu tapatall teeporri põlvili.

— Mina teda ei tapa! sõnas Tont, ja langetanud tõstetud käe, pöördus ta tüdrukust eemale.

Ja imelik — vabadike seas ei leidunud ühtki nii kange südamega meest, kes oleks tihanud seda teha.

Nüüd hakati puistama kummitud vankreid, kust leiti rõivaste ja nahkadega täidetud kotte, aga ka leiba ja mõned savipudelid viina, mida samas valati kõrist alla. Ühe bojaari pussaka küljest leiti kaugas täis hõbemünte, mille Tont kui salga peamees võttis kuni jagamiseni enesele. Kiskunud mahalöödud moskoviitidelt nende rõivad ja taldadeta pehmed saapad, pidid vabadikud koos saagiga oma hobuste juurde tagasi pöörduma, kuid nüüd sattusid nad maas oigavale Kirrile.

— Sa vist enam ei tõuse...? päris Tont ja kummardus lamaja kohale.

— Ei, kostis Kirr, — kõhus põleb mul tuli!

— Aga millega lõppes su vanaisa lugu? päris nüüd kaaslasist Oti-nimeline vabadik.

— Vanaisa, surus Kirr oma kangestuva suu läbi,

— tema istunud niikaua puu otsas, kuni penikoon joonud ennast lõhki, siis tulnud ta maha ja ujunud läbi jõe.

Mehed oleksid penikoonu lolluse üle naerma hakanud, kuid surija juuresolek surus tõsiduse nende näole. Samal ajal hoidis Kirr tugevasti oma kõhust, nagu oleks sealt midagi välja kukkumas.

— Kas võtame ta kaasa? arvas Tont.

— Väsinut oodatakse järele, kuid lõppejale ei saa midagi teha! kosteti.

Kirr aga vahtis kaaslasile anudes otsa, nii et vabadikel hakkas temast kahju, ja haarates surija õlgadest ja jalust tahtsid nad kanda teda hobuste juurde; kuid samas käis tuksahtus läbi haavatu keha, ja ta suri oma kaaslaste kätel.

— Kooles! ja pannud surnukeha tagasi teele, võtsid vabadikud mütsid peast.

Kui siis mehed olid kokkuriisutud varanduse köitnud oma ruunadele selga ja ka vankrite eest ellujäänud hobused rakendanud lahti, hakkasid nad lahkuma teelt.

— Egas meie tüdrukut või ometi huntide roaks jätta, sõnas nüüd Tõss ja pööras oma pilgu maanteel põlvitavale noorele bojaaritarile; — olgugi et venekas, aga ta on ikkagi kristlane!

— Eks võta siis kaasa, hüüti pilgates, — sinu himu käib ju ikka noorte tüdrukute järele!

Hoolimata kaaslaste naerust, läheneski Tõss põlvitajale ja hakkas temaga maakeeles kõnelema; kuid tüdruk, jätkates palvetamist, ei pannud teda tähele ega pööranud oma taeva poole tõstetud pilku.

— Tule, Tõss! hüüdsid kaaslased istudes ratsutamisvalmilt sadulas.

Lausumata sõnagi, tõi Tõss oma hobuse ja, tõstnud tüdruku sadulasse, hakkas ta selle kõrval sammudes teed mööda edasi liikuma ega pannud enam tähelegi oma kaaslaste hüüdeid. Tüdinenud oma veidra kaaslase kutsumisest, kadusid vabadikud metsa, kuna Tõss rändas ikka edasi lääne poole, kuhu mahalöödud venelased olid pidanud sihti. Istudes hobusel, hoidis tüdruk sadula kaarest kinni ja piilus aeg-ajalt oma tumedate ripsmete vahelt umbusklikult Tõssile otsa, mitte teades, millist nurjatut nõu see teeröövel temaga peab. Lõpuks ronis ka Tõss sadulasse, ja hoides seda hirmunult tukslevat keha oma vasema käega tugevasti kinni, laskis ta hobusel sörki joosta.

Päike oli juba tõusnud, Kui Rakvere tornid hakkasid Tõssile silma paistma; olgugi et seal asusid venelased, ratsutas ta üsna kartmatult edasi ja peatas hobuse alles linnuse värava juures. Karanud sadulast, tõstis Tõss sealt ka bojaaritari, ja osutanud linnuse väravale, hüppas ta uuesti sadulasse ning kihutas Rakvere maja alt eemale.

Imestunult jäi bojaaritar lahkujale järele vahtima, sest sääraseist vaenlasist ep olnud ta varem kunagi kuulnud. Linnusest tuli aga vene sõjamehi välja ja võtnud selle neitsi eneste keskele, viisid nad ta ülemvojevooda ning tema isa Stepan Federovitš Saburovi ette. Nuuksumisega süleles siis isa oma kodumaalt tulnud tütart, kui ta kuulis, millise imeliku ning seeletamatu juhtumi läbi oli ta pääsenud. Ka teised sõjamehed panid seda suuresti imeks, et

nii ilus bojaaritar, nagu seda oli Anastasia Stepanovna, on vaenlasest puutumatuks jäetud ning tagasi antud; nii nemad kui ka Anastasia ise ei osanud seesugusele imelikule pääsemisele leida muud seletust, kui et Kristus oli tulnud maa peale ning võtnud teda iseoma käega kaitsta. Ja mida enam Anastasia oma elupäästjale mõtles, seda enam leidis ta temas sarnasust ristipuul kujutatava Kristusega.

Kui siis väljasaadetud abistamissalk jõudis enne õhtut Rakveresse tagasi, tuues kaasa teeltleitud tapetud bojaarid ja ülemvojevooda Saburovi tütre Anastasia kaaslaseks olnud Vastseneitside kloostri nunna, siis ei suutnud moskoviidid tagasi hoida silmavett, mida neilt välja kutsus veriste surnukehade nägemine.

4

Ivo oli muutunud nii taltsutamatult ägedaks, et ta ei suutnud enam kuskil paigal püsida, vaid rännates ühest paigast teise peatus ta aeg-ajalt mõisades, mida öösiti piirati veovankritega ja köideti need veel omakorda raudahelatega ja nööridega kokku, et olla ootamatute kallaletungide vastu kaitstud. Kuid enam kui üks öö ei peatutud üheski mõisas, et mitte võimaldada vaenlasel pärast jõudude kogumist ootamatul kombel kaela kukkuda. Ivo aga ei hoolinud enam ei enesest ega oma meestest, kes nii ööd kui päevad läbi olid valmis taplust pidama. Vabadikud muutusid sellest aga nii jultunult julgeks, et nad ei kartnud enam venelast, saksa ega ka paharetti ennast, vaid käies püsti päi ning kange kaelaga, olid alati tapluse otsimiseks väljas.

Sel sügisel käis Ivo suurema osaga oma sõjarahvast ka Lihula kaheõuelise linnuse all, kuid et see maja oli kaunikesti kindel, siis ei tormanudki vabadikud tuhinas vastu müüri oma päid veristama, vaid lõhkudes selle kõrval asuva aleviku kallal pistsid selle lõpuks põlema. Jällegi raiuti seal paljude venelaste elusid, kuna loomad — lehmad, härjad ja hobused, kokku üle kolmesaja pea, oli moskoviit jõudnud linnuse kraavi kaldale kokku koondada. Et aga vabadikkude tahtmine ning himu käis ka loomade järele, siis ratsutas neist paarkümmend agaramat meest otse müüri alla, kus nad hakkasid lojuseid välja ajama; venelased aga mitte suutes oma müürisuurtükest nii lähedale tulnud vaenlasi tabada, hakkasid neid kividega pilduma, püssidest laskma ja nende pihta teravaid kidalisi nooli vibutama, ise seejuures koledasti kisades. Kuigi venelased oma kuulide, noolte ja kividega tapsid kaks vabadikku, tõid teised nende loomad ikkagi kaasa.

Kui lõpuks üks osa vabadikke hakkas neid odavasti saadud loomi mööda porist teed Tallinnasse ajama, läksid teised jagunedes veelgi mitmesse salka, Haapsalu, Kolovere ja veel teistegi majade poole laiali, et katsuda ka nende juurest näpata vaenlase ruunasid.

Üks salk vabadikke, kelle seas olid ka mõned Rootsi tingväest karanud maasulased, pöördusid otsaga Kullamaale, kuna suurem salk koos Ivoga ratsutas Haapsalu poole.

Õhtu saabumisel jäid Kullamaale minejad enne Kolovere alla jõudmist vasemal pool teed asuvasse üherealisse Lammkülasse ööbima; meeste imes-

tuseks oli kogu külarahvas oma majades ega ep olnud kuskilgi paos.

— Miks teid venelane ep ole maha nottinud? küsis puujalgne Hempel, viskudes elutoas rehepahnale pikali, kuna puujalal seismine tõi talle väsimust.

— Näed isegi, et ep ole, kostis peremees urgitsedes nina, — võttis teine küll vägisi vilja ja loomad, aga elamiseks jättis oma osa ega nõudnud ühtegi hinge.

Hempel luuras tares ringi, kuid olgugi, et siinse rahva elamises tundus isegi veidi jõukust, ei hakanud talle rikkust ometi silma: parempoolses nurgas asetses suure kerisega ahi ja selle kõrval sänginurk; ahi oli kisklaudadega kaetud, kuna ta ette oli ehitatud riiulitaoline lõugas, millel asetses suur tahmunud pada. Ülalt katusealustelt partelt vahtis aga kriimsilmseid lapsi nagu pääsukesepoegi pesaservalt alla.

Vabastanud end mõõkadest, heitsid mehed pahnale, sest esimese kukelauluga tuli kõigil jalul olla.

— Läinud aasta suvel elasime küll mõned nädalad metsas, alustas nüüd peremees uuesti juttu, — kuid et redupaigas ei saa surmani elada, siis pidime hädaga tagasi külla tulema, kuhu vahepeal olid venekad sisse asunud.

Osa vabadikke ja endisi maasulaseid oli jäänud norisedes magama, kuid puujalgne Hempel ja salga peamees Rapp koos paari kaaslasega kuulasid pooluinaku ja ärkveloleku vahel suikudes külamehe juttu, mida saatis kilgilaul:

— Venekail oli seekord taplusest juba isu täis, nii

et nad võtsid meid külas lahkesti vastu, lubades elada rahus, kuna ka andamite võtmisel ep olnud nad just röövlid...

— No siis olete ju venekaga ühe mütsi alused! hüüdis Hempel vahele.

— Kui sulle vägisi müts pähe pannakse, kuhu sa siis hingega pääsed?! kostis külamees.

Kuid Hempel ei võtnud seletust kuuldagi, vaid ässitas kaaslasi, et nad notiks selle äraandja maha; ja leiduski seesuguseid sõgedaid mehi, kes olid valmis enne uinumist tapatööd tegema. Kuid nüüd astus Rapp oma sõnaga vahele, öeldes, et ka külamehel on õigus, ja ta manitses mehi, et need oma mõtlematu sõgedusega ei teeks suguveljele liiga.

Kui siis vastastikune umbusk ning tüli oli kadunud, pajatas jutukamaks muutuv peremees veelgi oma läbielatud hädadest:

— Sõjamehed on meid jumaltänatud seni rahule jätnud, aga pargiajajad ning sissid — need on toonud palju valu ja silmavett, ja ta rääkis, kuis sissid kihutanud oma punaseil hobuseil mitut puhku ka Lamm-külla, käskides surmaähvardusel end täie kaela ja kõriga ülal pidada.

— Kas siis külarahvas sissikarjast jagu ei saanud? küsis Rapp.

— Eks vahel ole näidatud ka hambaid, kostis talunik ja jätkas, kuis ta suvel visanud tarupaku õuetikkunud sissikarja sekka maha, ja kuis siis vihaseks muutunud mesilased peletanud nad minema.

— Või mesilased koguni appi..! imestusid ärkvelolijad vabadikud.

— Need läksid minema, aga uued tulid jälle!

ohkas külamees. — Alles mineval kuul juhtus seesugune lugu, et kuuldes koera haukumist pistsin pea ukse vahelt välja, ja vaata — kolm sissijat ratsutab punaste täkkudega otse õue; ja tulid teised paganad nii ruttu, et ei jõudnud enam isegi rettu karata, ja pealegi olin parajasti õlut keetmas. Õues sidusid sissid oma hobused kinni ja, võtnud aidast kaeru, hakkasid neid söötma. Kui nad aga nägid, et olen keetmas õlut, siis kargasid kohe jaole. Et aga õlu ep olnud veel valmis, nagu nad seda isegi nägid, siis istudes keset õue murule, jäid ootama virret, — seletas külamees siludes oma karvaseid põski. — Mõtlesin siis ise, et venekaist on Jumal võtnud mind armuliselt hoida, ja küllap annab ta siis ka sissijate vastu abi. Ja nii, keetnud pajatäie vett, tõin kaevu valta küljest pange, täitsin ta tulise veega ja viisin õuesistujaile sissidele, sõnades, et jooge, kui tahate, ja virutasin kogu pangetäie kuuma vett neile vastu vahtimist. Küll kisendasid sissid elaja kombel ja hõõrusid põletatud silmi, mina taga tõmbasin ühelt mõõga ning nottisin nad kõik maha.

Seesugune vaprus meeldis sõjarahvale, nii et Rapp hakkas külameest eneste hulka kutsuma; kuid see vangutas pead ja kostis, et röövitud leivast ei tahtvat ta mitte elada.

— Egas see röövimine ep ole, kui vaenlase oma võtame! ja ägestunud Hempel tahtis end jalule ajada.

Kuid talumees ei vankunud oma otsuses, öeldes, et ainult põld on see, mis teda toidab ja katab.

— Toidab ja katab, kordas Rapp, — aga kas ta sind ka hädade eest kaitseb?

— Häda on lõunas ja häda on läänes, hädata ep ole teiegi kangus mitte!

Lõpuks vajutas uni meestel silmasõba kinni ning talurahvas jäi taredes magama, kuna ainult vahimehed ja õitsilised hobusekoplis ei tohtinud uinuda.

Kuid juba enne keskööd kihutas vahimees ratsutades läbi küla, ise seejuures kisades, et teed mööda lähenevat tundmatu ratsanike salk; nii karjudes kihutas ta edasi küla teise otsa, kus kuulutas samasugust häda, ise aeg-ajalt puhudes sikusarve. Kähku oldi jalul, haarati vardad ja püssid, karati majadest ja joosti hobusekoplisse. Külas tõusvat lärmamist kuulsid aga ka lähenevad ratsanikud, keda võis olla paarkümmend meest; kohkunult pöörasid nad nüüd oma hobuste koonud ümber ning hakkasid tagasi kihutama. Kuid juba ruttas vabadikke neile järele, kuna koplist tulijad kihutasid põigiti teele ette.

Rapp oli tundmatuil ratsanikel esimesena kannul ja äigas oma raske mõõgaga ühele kui ka teisele selga; kuid imelikul kombel ei kukkunud neist ükski sadulast ega teinud mõõgapiste järel häält. Kui nii mitu ratsanikku oli läbi torgitud ja neist seitse meest kinni võetud, siis panid vabadikud seda suuresti imeks, et need ep olnudki inimesed, vaid sõjameeste rõivastesse topitud õlekood. Nüüd pidid isegi surmakartmatud vabadikud kohmetuma, nähes kõiges selles saadana vigurdamist.

Kui teelekuhjunud mehed olid parajasti vaidlemishoos, lähenesid kaks kaugemale ratsutanud vabadikku, tuues eneste vahel talutatavale hobusele põigiti heidetud ratsanikku, kes vaatamata oma elutusele, ep olnud siiski mitte õlekubu, vaid tõeline ini-

mene. Kihutades oli ta hobune komistades kukkunud ning pillanud ta sadulast; juurderutanud vabadikud oleksid ta sealsamas surnuks löönud, kuid pärast järelemõtlemist, et vahest kuuleb ta verdvoolavast suust mõne seletava sõna, võtsid ta kaasa.

Et tundmatu ratsamees lamas verise peaga kinnisilmi ja ainult inises, kuna vabadikud otse kibelesid uudishimust selle imeliku loo teadasaamise pärast, siis kandsid nad ta taluõue, kus asetasid murule. Pärast tõrviku süütamist kuhjusid mehed haavatu ümber ning hakkasid loitva tule valgusel lähemalt vahtima, et kas tal on veel kauaks eluvaimu sees? Kuid nüüd tabas sõjarahvast uus üllatus — surmavaakuv ratsanik ep olnudki mees, vaid naine; ja kui siis vabadikega ringi ratsutav Tonnies Dene nägi lamaja nägu, langes ta temale kummuli, ise hüüdes:

— Margret, sina..!

Kuuldes oma nime, võpatasid haavatu laud ning ta avas oma segastunud silmad.

— Margret, Margret..! nuuksus Tonnies Dene edasi.

— Tonnies..! sosistas nüüd Margret läbi oma veriste huulte.

Juuresolevad vabadikud vangutasid aga päid, et ikka hullemaks ning segasemaks minevat see lugu.

Kuid Tonnies Dene, mitte tahtes, et ta jälleleitud naine, keda ta oma meeletus armukadedustuhinas oli piitsutamisega Padise laagrist minema kihutanud, lamaks nüüd külmal mullal, haaras ta sülle ja kandis tarre. Sõjameeste kära oli äratanud ka pererahva, kes vahepeal oli süüdanud pilakal pirrutule, ja vahtis nüüd suure kohkumisega, kuis üht surijat

tuppa kanti ja pahnale asetati, kuna sõjamehi asus tihedasti ta ümber.

Lõpuks kuulis Tonnies Dene oigava Margreti suust, et see elatanud end koos teiste sõdurite naistega sissimisest; neid olnud kokku viis naist, kuna meheröivaisse topitud õlekood olnud neil ainult külarahva hirmutamiseks, et need nähes seesugust suurt sissijate karja, hakkaksid kartma ja põgeneksid metsa, kuna neil oleks siis kergem vaev külas riisuda.

— Missugused saadanad! kurjustasid vabadikud, kui Hempel oli neile surija sõnu tõlkinud.

— Mina olen selles süüdi, mina, kes saatsin sind hulkuma, ägas Tonnies Dene, silitades Margreti verist põske; — kuid nüüd on mul nii palju hõbedat, et sellega võime tagasi minna Saksisse ja seal muretult elada...

Margret vaikis ega vastanud sõnagi.

— Margret, sa tuled minuga Saksisse kaasa, tuled..? jätkas Tonnies Dene anumist.

Kuid Margret vastas ainult sõnatu oigamisega, sest ta neerud olid lahti põrunud ja pähe tekkinud mõra. Kui siis Tonnies tahtis hakata mähkima ta peahaava, kiskus Margret end kägarasse kokku, oigas valjusti, ja sirutanud end siis hästi välja, suri samas paigas.

— Margret! vingus nüüd Tonnies Dene, haarates tugevasti surnu ümbert kinni; — Margret, kas ainult selleks pidin sind leidma..?!

Kuid ei aidanud enam Tonniese ahastus ega kisendamine, sest sissijaks hakanud naise hing oli lahkunud ta kehast.

5

Kui Moskoovia suurvürst ning tsaar Ivan Vassiljevitš oli pärast Tartus peatumist mõned päevad end hästi ravinud ja jõledate tempudega lahutanud oma tuska, pöördus ta oma opritšnikkude ja suure hulga vangidega tagasi Pihkvasse; seal käskis ta kõik vangistatud liivimaalased turuplatsile tuua, kus vaadates oma silmaga pealt, laskis neid nagu elajaid maha müüa.

Selsamal ajal, millal suurvürst lahkus Tartust, hakkasid aga Narva ja Rakvere venelased suure kanguse ning jõuga liikuma Harjusse, et teha Hannibali meeste häbematule julgusele kurja ning kibeda lõpu.

Ja nii pidigi Ivo septembris ehk seitsme veohärja kuul kogu oma sõjarahvaga ajutiselt Tallinnasse rettu tõmbuma, sest tingsõdurid istusid kogu aeg linnas ega tulnud nende abistamiseks välja, kuna mõisamehed oleksid vabadike peksasaamise üle tundnud aina heameelt, vähemalt siis veel andnud neile abi. Seega oli moskoviidil Tallinna alla tulemiseks tee lahti, ja ta ei lasknud kaua end oodata, vaid juba mihklipäeva paiku ühel pimedal ööl andis end tallinlasile tunda, pistes Püha Jaani veski juures ühe osmiku põlema. Nähes tulesammast ja kuuldes järveäärsetest liivamägedest venelaste koledat kisa ning hirmsat kriiskamist, olid tallinlased kogu sel ööl suuresti hirmul.

Õnneks läksid venelased aga sellesama kisaga peatselt minema, kadudes seejuures nii äkki, et kui Ivo oma sõjarahvaga läks neid teisel päeval taga

ajama, siis ei saanudki ta neist mitte ühtegi kätte.

Kui seejärel üks koletu pika sabaga täht tuli laotuse all nähtavale, siis arvasid paljud tallinlased, et see ei tähendavat muud, kui et taevas, päike, kuu ja tähed olevat moskoviidi jõleduste pärast hirmul; teised aga ütlesid, et nõnda kui eelmine sabaga täht kuulutanud liivimaalasile suurt õnnetust ning häda, pidavat see praegune tähendama moskoviitidele sedasama.

Kuid tallinlaste lootus oli varajane, sest lisaks endistele hädadele saatis Jumal detsembris kange külma, mida nimetati Nigula, aga vahel ka Kristuse külmaks; ja see oli nii vali, et vesi muutus jääks, kui seda hakati anumast välja valama. Et valvureil, kes oma vahikorralt tagasi pöördusid, oli külm näpistanud nina ja kiskunud põlved kangeks, siis hakati neid vahetama iga tunni tagant; lühemate vahetuste tõttu tuli ka nende reie küljes kantavast liivakellast vähendada poole võrra liiva, kuid et vahimehed oma kasude pärast seda salaja veelgi ei vähendaks, siis valati väljavõetud liiva asemel kellapukku lambarasva, nii et vahetuse ajaks oli klaaspugu alati ääreni täis ning pettust ep olnud mitte võimalik ette võtta.

Säärast ahnet külma, nagu seda tookord Tallinnas tunti, tuleb ette ainult Põhja-Jäämere ääres, kus seepärast on ka kõik metsloomad ja linnud — varesed, öökullid, metskanad, karud, hundid, jänesed, rebased ja teised seesugused elajad, kes mujal on kas punased, hallid või mustad, suurte külmade tõttu muutunud päris valgeks.

Seesugusel raskel ajal ei teadnud vaesed vabadi-

kud ning talupojad, kellelt kõik nende loomad ja vili oli sõja kestel ära röövitud, muud midagi paremat, kui ka ise minna rüüstajate sekka. See tõi aga niisuguse laastamise ning viletsuse tervele Eestimaale, et lõpuks ep olnudki seal enam midagi võtta ei omadelt ega ka vaenlasilt. Ja millist haledat hädakisa, kaebamist, ohkamist ja nuttu oli siis kõikjal kuulda, selle seletamiae teeks veel praegugi meele nukraks. —

Kui Ivo Schenkenberg oma sõjarahvaga pääses Tallinna reduleerist, siis asus ta nendega uuesti tühjadesse ning mahajäetud mõisadesse, kust käidi näppamistel väljas. Et aga venelased hoidsid oma karjasid kindlate müüride tagustes tallides varjul, siis ep olnud vabadikel, kes piiramissuurtükkide puudumisel ei tormanud majadele peale, nende kättesaamine teps mitte võimalik. Kuid ka näppamised ja venelaste kollitamised olid külmade tulekul muutunud raskeks, nii et vabadikud pidid lühikesi päevi enamasti magades mööda saatma.

Seesugune tegevusetu olek ei käinud aga Ivo sõjarahva ja ka ta enese tahtmisega ning harjumusega sugugi kokku; olgugi et vabadikud olid rohkem saagi pärast väljas, kandis aga Ivo venelaste vastu suurt viha ning vihkamist oma südames, kus ühtlasi asus ka see neitsi, kellest mõtlemine tegi ta meele kibedaks. Ta tahtis teda leida, tuua ta taplusega tagasi, kuid kuhu minna, keda lüüa — kõikjal on ta rabanud ainult õhku!

Ja Ivo jätkas urgitsemist oma mõtteis: kogu Liivimaa on ta läbi ristelnud, kuid kuskil ep ole sattu-

nud nende teed ühte; tahtmatult pidi ta ikka enam ja enam hakkama uskuma Tonnies Dene kahtlasi sõnu, et neitsi Dorothea on omal tahtmisel ning soovil läinud Pihkvasse. Pööranud pilgu suvisesse itta, jäi Ivo ainiti vahtima lumisesse kaugusse, mille taga asus talle tundmatu ning salapärane Moskoovia. Ja ta tundis tahtmist söösta oma sõjarahvaga Pihkva väravate ette ning nõuda venelasilt tagasi teda, kes peab kuuluma ainult temale! Kuid samas levis mõrudus Ivo näol, sest linna võtmiseks ei küüni ta neljasaja mehe kangus. Aga kui ta kutsuks üles kogu Eesti maarahva, asutaks neist enesele kas või paarkümmend lipkonda, soetaks suurtükke, muretseks rohtu ja viiks tuhandeid mehi Pihkva alla surema...

Kuid vahest see neitsi on jõudnud teda unustada — moskoviidi kavalad kõned ja peibutused pimestanud ta mõistuse? ja kuri kahtlus hakkas uuesti vaevama Ivo südant; jällegi pidi ta tõstma üles oma ammuse kavatsuse, et katsuda kaupmehe rõivastises salaja hiilida Pihkvasse ning seal ennast temale tunda anda. Dorothea enese suust tahab ta kuulda sõnu, mis ütleksid, et kuhu kisub teda ta süda. Kuid ka seesugusel teekonnal on omajagu raskusi, sest nagu ta Venemaalt tulijailt oli kuulnud, olevat moskoviit kogu oma riigi rajale asetanud nuuskijaid ning salamehi, kes oskavat hoida silmad pärani lahti. Isegi riigisaadikuid võtvat need nuuskijad piiril vastu ja talutavat neid kuni Moskoovia südameni mööda kõveraid teid, ja ikka sedamööda, kus asuvad külad ja linnad, et võõras ei õpiks tundma õiget teed ega näeks Moskoovia tühja ning lagedat maad. Kaupmehi hoidvat nad aga piiril nädalate viisi kinni

ega laskvat neid oma kaubakoormatega enne edasi, kui neid on põhjalikult üle kuulatud ning nende kaup mitut kanti läbi soritud, ja isegi siis lubatavat neid kaubeldes peatuda ainult selleks määratud kohas.

Kuigi ta jõuaks Pihkvasse, kahtles Ivo edasi, kas ta aga leiabki teda veel sealt, sest mine tea, kuhu maanurka on ta vahepeal viidud? Aga eks küsimiseks ole tal suu, ja vürstitari peaks ju igaüks tundma. Keeleoskamatusest loodab ta aga sel kombel üle saada, et kutsub Tonnies Dene kaasa.

Nii idanes ja hakkas kasvama Ivos Moskooviasse mineku kavatsus päev-päevalt ikka enam, kuni ta ühel õhtul rääkis sellest ka Tonnies Denele.

— Seesugune tahtmine nõuab sult aga ränka raha, kostis Tonnies Dene, — sest vähese hõbeda eest ep ole ma mitte valmis alustama nii ohtlikku teekonda.

Odavasti ei taha keegi jätta oma elu, see oli tõsi ning seda mõistis ka Ivo; kuid et ta seni oli tapelnud ainult sõdimise rõõmuks ning tolle neitsi otsimise pärast, siis ei tahtnud ta kunagi nõuda enesele kui peamehele röövvarast suuremat osa, ja seega oli ta nüüdne varandus õige vähene ning kasin. Kuid Ivo andis Tonniesele lubaduse, et juba järgmisel rüüstekäigul nõuab ta sõdimise õiguse järgi enesele suurema osa, ja et siis tasub ta talle kuhjaga.

Tonnies aga naeris vastuseks:

— Parem sinilind pihus kui kurg laotuse all!

— Tähendab, sa ei usu mind? ägestus Ivo, kuna ta silmadesse valgus veri.

— Sinu sõnas ma ei kahtle, ja Tonnies tõmbus oma tahtmises veidi tagasi, — kuid et sa ep ole ku-

nagi näidanud pikka meelt, vaid otse jooksed hädaohtu, siis ei või su elul ka pikka iga olla, ning mina võin kergesti jääda omast ilma.

Tõsi oli Denelgi, seda märkas nüüd Ivo, kes vajus ohates järile. Kaaslane aga käristas kasetohuga löödud seinavooderdiselt tohuriba, süütas selle särisedes põlema ja, pistnud pilaka hargi vahele, istus peamehe kõrvale, ise sõnades:

— Mitte minu tasu ei takista meil seesugust teekonda ette võtmast, vaid seda teeb kuri talv. Kindlasti tuleb meil Moskoovias pugeda ka metsadesse reduleeri, aga kuhu sa seal selle külmaga oma hinge paned?

Kuivanud kasetohiku tuli heitis punakat valgust mõisamaja tuppa ning helkis arutlejate nägudel.

— Muidugi, nagu vihata ei minda sauna, nii ei minda rahata ka võõrasse linna, pööras nüüd Tonnies Dene jutu jällegi rahale, — sest kuld teeb isegi vaenlaste kuninga pimedaks!

— Missugust nõu siis sina mulle annad? ja Ivo jäi Tonniesele otsa vahtima.

— Minu nõuanne ütleb, ja endine tingsõdur keerutas mõtlikult oma vurruotsi, — ajada nüüd kokku suurt röövvara, kõige enam aga kulda, sest seda himustab nii oma mees kui ka võõras, ja siis suve tulekuga katsuda kaupmeestena pugeda Pihkvasse.

— Sedagi nõu võib kiita, kostis Ivo, — aga kust võtame meie suurt röövvara ja kulda, sest vaenlane istub kindlates majades ja liigub külma tõttu vähe ringi.

Jällegi keerutas Tonnies Dene oma kõrvuni küün-

divaid vurre, enne kui ta pika mõtlemise järel sõnas:

— Kas meil aga tarvitsebki ainult vaenlasele jahti pidada?

— Kuidas, ja kuri kahtlus tärkas Ivos, — meelitad mind tühisele riisumisele, kutsud hõbeda pärast maha lööma omasid?

— Mitte omasid, võttis nüüd Tonnies uuesti sõnada, — need on oma rikkuse jõudnud nahka õgida ning Eestimaa on neist lage; aga lähme suurele kaubateele, mis tuleb Pihkvast Riiga ning tagasi; seda teed mööda rändavad kuulsad Nogardi kaupmehed, kel killavoorid täis neljakümnelisi sooblikimpusid ja põuedes pakitsemas kuld!

— Egas rahutul ajal kaupmehigi liigu! kostis Ivo.

— Kauplemise ning kasusaamise himu ei suuda peletada isegi taplus ning sõda, kostis paljurännanud Tonnies silmade särades, — vaid siis ta just otsibki enesele teed! Pealegi on Liivimaa lõunapoolsem külg vähem rüüstatud ja seal ei tea ka moskoviit meid nii hullusti karta.

— Siis viidame ju asjatult aega, ja Ivo kargas püsti; asume kohe esimese kukelauluga teele!

Nüüd tuli Tonniesel vaeva näha, et summutada seda läbematut kärsitust, mida ta oma kavala kõnega oli kaaslases suutnud äratada, ja ta ütles:

— Oled kärmas nagu Issanda välk, kuid pea meeles, et pikk tee nõuab ka pikka arutlust!

Ka selles oli Tonniesel kui kogenud sõjamehel omajagu õigust, nii et Ivo ei vaielnud talle vastu.

Teisel päeval valis Ivo oma sõjarahva hulgast

kakssada kangemat meest, ja et pikka maad oli suurte külmade tõttu võimatu ratsutades läbi sõita, siis, jaotanud nad viiekümnele reele, alustas rändamist lõunasse. Ülejäänud mehed hakkasid aga omal käel rüüstekäike ette võtma, et vähemalt venelasealuseid suguvendigi tublisti pigistada.

Küll hoiatasid ning laitsid sõjaülemad ja sõbrad Ivol säärast mõtlematut ning mittetarka tegu ette võtta, sest näljase talve käes võivat ta võõrsil kogu oma rahvaga enneaegu otsa saada. Kuid et Ivo oli seda kord nõuks võtnud, siis mida enam ta tahtmist laideti ning selle vastu seisti, seda jonnakamaks ta muutus.

Seekordne talv oli vähese lume tõttu peaaegu alasti, nii et kõikjalt oli hobustega läbipääsemine kerge; seepärast valiski Ivo oma tee üle külmunud soode ja rabade.

Mähkinud end hundi- ja lambanahkseisse kasukaisse ning vammuseisse ja tõmmanud karvamütsi silmini pähe, külitasid mehed neljakaupa reel ja kihutasid kaugusesse, mida varjas tuhkjas-hall lumine taevas.

Sõideti läbi Harju, Järva ja Ugandi, millest meestel oli veel vähe aimu, kuid mida kaugemale jõuti, seda tundmatuks muutus ümbrus.

Teel ei kohanud vabadikud ühtegi venelast, kes hoidsid end nüüd õige vagusasti majades varjul; see aga andis Ivole julgust valida teed mitte ainuüksi läbi soode ja rägade, vaid ta tihkas lõpuks ka suurtele teedele välja tulla. Ööbides mahajäetud külades, aga vahel ka metsades suurte lõkketulede ümber, viis Ivo pikkamisi oma rahva ikka enam lõuna poole,

minnes peatselt ka üle kinnikülmunud Suure Emajõe, mille kaldail asub tookord venelasile kuulunud Tartu linn.

Külm ei andnud aga veel ikkagi järele, vaid kattis hobuste küljed ja meeste näokarvad tiheda härmatisega, sundides vabadikke aeg-ajalt reelt maha kargama ning lume krudisedes sörki jooksma. Talv ise aga sundis ahnesti sööma, nii et meeste moon oli peatselt lõppenud ning hobuste sööt otsas; kuid loodetud rikkusi, mille pärast oli ette võetud seesugune masendav vaev, ep olnud veel kuskilt näha, vaid ümbrus muutus päev-päevalt ikka enam vaesemaks ning külasid jäi vähemaks. Ja nüüd lõid mehed juba tõsiselt kartma, sest nälg võidab ka vapruse.

Peatselt kattus taevas tihedate lumepilvedega, mis tõid vähegi sooja; kuid selle eest varjasid nad päikese, kuu ja tähed, nii et vabadikud ei osanud enam valida õiget sihti ning olid eksimas teelt, ja lõpuks ei teadnudki nad enam, et kust nad tulevad ja kuhu peaksid minema. Nii möödus nädal, tuli teine, kuid Ivo tammus ikka oma rahvaga tundmatus Liivimaa metsas.

Näljasurmast päästsid vabadikke metsloomad, keda laaned ja padrikud olid kubinal täis. Piiranud ühe metsalahmaka sisse, hakkasid ringis asuvad mehed ikka enam ja enam üksteise lähemale kokku tõmbuma, kuni nende keskele jäi mitmeid hirvi ja üks suur põder. Jäneseid lipsahtas küll meeste käte vahelt läbi, kuid neist ei hoolinud vabadikud kuigi paljut, sest need olid ikkagi käpalised loomad, kelle liha peeti samaväärseks koera omaga ja keda seetõttu söödi ainult kõige suurema nälja ja kitsikuse

ajal. Kitsed ning hirved nuiati samas maha, kuid rohkem tüli ja vaeva nõudis põdralt elu võtmine, kuna lasta ei tihatud, sest kergesti võis väärahtada. külmetuv käsi ning seega tabada mõnda kaaslast; pealegi ei andnud külmaga püssi ratasluku väävelkivi kuigi hästi sädet.

Sissepiiratud põder aga seisis harkjalu, ajas suust vahtu ja vahtis puheldes mehi, kes oma teravate varrastega lähenesid talle ikka enam ja enam. Et vardad püsiksid kindlamini pihus, tõmbasid mitmed mehed oma villased käpikud käest ja pistsid need pussaka vahele.

Kui nüüd metsloom nägi, et tal pääsemist ep ole kuskilt loota, siis viskas ta oma toredate sarvedega ehitud pea äkilise nõksuga uhkesti kuklasse ja sööstes otse eesseisjale mehele rüsinal otsa, lõi teda oma esimese jalaga kõhtu; sõrahoop oli nii äge, et mehe pussaka vahele pistetud kirjalised käpikud ilmusid seljast välja. Vabadik pillas varda ja kukkus maha, kuhu samas langes ka põder, olles kümnest odast läbi puuritud. Jahtimine oli nõudnud ohvri, milleta aga seekord ei saadud Liivimaal midagi.

Nüüd tehti metsas suuri kütiseid ning hakati varrastel küpsetama verist metslooma liha, millele soola puudumisel raputati püssirohtu, mis tuimendas värske ja soolata liha läägust, andes talle hapuka maitse. — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Ühel õhtul jõudsid vabadike silmamehed metsalaagrisse tagasi, tuues kaasa ühe kinnivõetud külamehe, kes kõneles harjulasile senitundmatut murrakut, millest nad aga siiski suutsid veidi aru saada;

kui see külamees toodi Ivo ette, siis langes ta värisedes põlvili.

Et mees oli külmunud ning näljane, siis asetati ta lõkke äärde istuma ja pisteti talle suur küpsenud lihaga metslooma kont pihku. Kui siis külamees pärast söömist oma rasvased näpud oli pühkinud vastu kasuka hõlma, vaatas ta palju julgema pilguga enese ümber ning andis igale küsimusele juba õige vastuse. Ja siis kuulsid harjulased, et toosama maamees, nimega Timmo, olevat seepärast elanud üksinda metsapaos, et riisujad tapnud küla rahvast tühjaks ning põletanud ta tuhaks. Siis anti ennast ka Timmole tunda, öeldes, et see sõjarahvas, keda ta enese ümber näeb, on tulnud kaugest Harjust ja ei himusta mitte temataolisi lihtsaid hingi, vaid tahab suuri kaupmeeste killavoore õnneks võtta; kui Tont oli talle kõike seda pajatanud, siis lisas ta lõpuks, et nad olevat ringi kolades eksinud ega tea mitte, kus asetseb suur Riia ja Pihkva vaheline kaubatee. Nüüd kahmas Timmo peast oma karvamütsi ja osutades sellega lõuna poole, sõnas rõõmsasti:

— Aga tuu om ju tan samah!

Kuuldes seda, oli harjulaste rõõm otsatult suur, sest nüüd olid nad leidnud õige abimehe hädas, nii et enam ep olnud neil vaja kobades mööda metsi ringi kolada.

Jällegi asus metsalaager ööpuhkusele: mahalastud palkide vahele läideti tuli, millega piirati huntide peletamiseks ka hobused; samuti asetati ümber laagri lattvaldastega ühendatud reed, ja alles siis heideti mahalaotatud kuuseokstele pikali.

Tont ja Ivo ajasid aga Timmoga veelgi juttu, pärides, mitme penikoorma taga asetseb kaubatee, kas seal veel praegugi on liikumas killavoore ja et mitme päevase teekonna kaugusel asub Pihkva. Andnud kõigile küsimusile aruka vastuse, jutustas Timmo lõpuks neilegi oma kurva loo, kuis sissid tapnud kogu külatäie inimesi kättetasuks selle eest, et nad kunagi olid julgenud ühte neist nuhelda; seda lugu jutustas Timmo nõnda:

— Sissi käiva üttepuhku mi maal riismah ja tapmah. Alati ku na' küllä tulliva, sis egäüits pagõsi kohe kiäki sai. Timahava oli jahhe süküs, ja mul riih parsil kuiomah ning riiheahi palli, ku üits siss tull ratsalla tarrõ. Miä puhasti parajate riiht ja es sa' inämb mujalõ ku pagõsi parsile, parsilt lõsnale ja siält kerisele, kost ma sis ka näie, ku siss tull tarrõ, kai ümbre ja ku kedägi es nä', läts õkva aho suuhu ja naksi hindä likkõid rõivit kuivatama ja tapma täie. Ai maha särgi, kisk kaatsa jalast ja tõmmas hammõgi säläst. A miä vahtse parsil ku imeht: suur must pugu iih ja suurõ nisa tolgendi kõtuni. Olõs's tuu siss kellegi miis, a naane. Ku karksi parsilt, haardsõ pusipuu ja naksi uhlõtama sissi nii et sai. Siss ihoalastõ tarõst vällä, miä takah. Kärä pääle tulliva tõõsõki appi ja annimi sissile, nii et ta inämb es julgõ üitsindä oma jalga tagasi tuvva! — ja Timmo tõmbas hinge, enne kui lõpetas oma jutustuse kurvema osa: — Talvõl aga tulliva suure käräga tagasi, pistse külä palama ja tapiva kõik inemise maaha, a varanduse veivä ütteh. A ma esi pässe pagõma ja elli mõtsah, kos ti' inimise mu' kinni võtse ja siiä tõiva.

Seesuguseid kurbi lugusid oli nüüd kogu Liivimaa täis.

Kui sõjarahvas juba norisedes magas, siis Ivo ja Tont istusid veel ikkagi laagritulede ääres, vahtides hõõguvaid süsi, kuna mõtteis viibisid nad aga eemal — teisel pool Liivimaa rada.

Olgugi et laagrituled loitsid kogu öö, hakkasid hobused rahutuks muutuma, sest tapetud metsloomade lõhnav veri meelitas kokku kiskjaid, kelle koledad ulgumised täitsid jubedusega metsaaluse, kus puude vahel vilkusid nende ahned pilgud ja kust kostis lumekamara krabisev murdmine, kui hundid jooksid näljaseina ringi.

6

Et moskoviit oli Riia stiftis vallutanud palju maid ja maju, siis tekitas see riiglasile ja Kuramaa aadlikele palju muret ning tuska. Kuid suurt hädaohtu tähendas see aga just riiglasile, kelle linnast vaevalt kuus penikoormat eemal pidas moskoviit oma riigipiiri ja kus ta ratsavahid olles ööd kui päevad läbi valvel võtsid Väina jõe ülalpool Riiga eneste alla; ja seega pidid kõik kaubad, moon ja igasugune tarbevara, mida sealtpoolt riiglasile saadeti, jääma venelase pihku. Lõpuks hakkasid riiglased üsna tõsiselt kartma, et nad ei saagi sellest kutsumatust naabrist niipea lahti, sest tema eemaletõrjumisega ep olnud neil käepärast vajalikku jõudu.

Viimaks hakkasid mõned head ning hoolikad mehed Kuramaal ja Riia stiftis nõu pidama ning järele

mõtlema, et kuis moskoviidilt kavalusega kätte saada mõned majad ning kindlused, kus tal seekord ep olnudki kuigi palju väge. Ja kui nad siis äkilise pealeminemisega olid imelikul kombel Dünenborgi maja venelasilt kätte saanud, tahtsid nad seesugusel ootamatul kombel ka teiste majade kallal õnne katsuda. Kuid Dünenborgi langemine oli teinud venelased palju ettevaatlikumaks, nii et seesugusest tahtmisest ei tulnud enam midagi välja.

Enne jõulusid hakkasid moskoviidid oma majades moonast suurt puudust tundma, sest rüüstatud küladest ep olnud enam midagi võtta, kuna aga suure Pihkva tee äärde oli ilmunud kaugest põhjast üks tundmatu riisujate vägi, kes hävitas kõik seal liikuvad killavoorid. Et lakkamatu sõda ning vihavaen oli kestnud juba aastakümneid, siis kaupmehed olles sellega harjunud, kauplesid vastavate lubakirjadega vaenuliste vägede vahelt läbi liikudes ikka edasi. Suvel ajasid nad oma killavoore mööda vett, talvel aga otse üle lumiste väljade, sagedamini siiski mööda kuulsat Riia-Pihkva teed, kus ep olnud harulduseks kohata kaubavoore, mis mõnikord olid kuni seitsesada rege suured. Et Ivo sõjarahvas oli hävitanud isegi ühe seesuguse voori, siis ep olnud Moskoovia kaupmeestel enam kuskil väljapääsuteed: idas tegid tatarlased rüüsteretki, röövides ja tappes teekäijaid, lõunas hulkusid kasakad ning uljad inimesed, Volgal aga suured röövlitesalgad, kes ei kartnud isegi tsaari väge, ja nüüd oli lääne pool Pihkvat sigimas koguni tšuudidest, nagu venelane Eesti maarahvast nimetas, koostuv kartmatu röövvägi. Seepärast ei tihanud enam ka Pihkva kaupmehed teele asuda,

ning venelased pidid Kuramaa majades nälga kannatama.

Kõige enam kannatasid seekord Võnnus asuvad venelased, kes hakkasid sööma vareseid, keda külm oli toonud laotuse alt maha; kuid mitte ainuüksi lõpnud varestele ei pidanud nad jahti, vaid ajasid taga ka kasse ja koeri, keda sügisel väljadele pillutud surnukehad olid suurte karjadena kokku meelitanud.

Kõiki neid koertesöömise lugusid kuulis Võnnu naaber — Treideni lossi valitseja Johan Bürink oma lätlasest puusepalt Valdis Vanagsilt, kelle õde oli jäetud Võnnu linnuse ülemvojevooda Matvei Blažen-kovi perekonda ümmardajaks ja mille tõttu oli temalegi sinna vaba sissepääs. Olgugi et Johan Bürink oli ainult üks endine kirjutaja ning seega mitte kuigi vapper tegudes, oli ta aga mõistuselt osav ning igasuguseile kavalusile ja vembukaile vigureile alati valmis. Kui ta siis kuulis, et Võnnu venelasil on nii suur näljahäda käes, tuli ta mõttele katsuda neilt see linn üsna kerge vaevaga kätte saada. Et tal enesel oli aga jõudu ainult ükssada meest, siis pidas ta lähemate pohlakate väeülema Matvei Dembinskiga selles asjas nõu. Et aga ka pohlakate ülemal ep olnud enam kui kõigest kaheksakümmend meest, siis pidas Johan Bürink seda suureks õnneks, et Harjumaalt oli ilmunud Liivimaa Hannibaliks nimetatud sõjaülem oma meestega Kuramaa radadesse riisuma ning venelasi hirmul pidama. Kähku läkitas ta oma saadikud otsima Hannibali sõjarahvast ning kutsuma neid Treidenisse, mis asub ligemale neli penikoormat Võnnust suvise lääne pool Koiva jõe ääres. Samal ajal läkitas ta oma lätlasest puusepa Valdis

Vanagsi Võndu, et see katsuks seal salaja uurida värava võtmeid ning püüaks neid järele teha. Seesuguse ülesandega tuli Valdis Vanags päris lahedasti toime, sest linnuse väravate tagavara-võtmed rippusid ülemvojevooda eeskoja seinal, kust ta nende jäljed vajutas kaasavõetud vahale.

Kui siis Ivo Schenkenberg oma paarisajamehelise salgaga oli jõudnud Treidenisse, ilmus samal päeval sinna ka Matvei Dembinski oma pohlakaist ratsanikega, kes olid välimuselt toredad ning hästi varustatud. Teretanud sakslasi ja ka Ivo sõjarahvast üsna sõbralikult, jäid pohlakad peatuma ning võtsid osa söömisest ja joomisest, mida Johan Bürink seekord korraldas kokkutulnud sõjarahvale. Järgneval ööl lasksid Treideni lossi valitseja oma trompeteri suu läbi sõjameestele kuulutada, et kel neist on himu kuulda Jumala sõna, see mingu kirikusse jutlusele. Ja kui siis jutlus mõne vaimuliku lauluga oli lõppenud, asusid kokkutulnud sõjarahvad ühiselt Võnnu poole teele.

Moskoviitide meelituseks oli Johan Bürink saatnud oma naaberliku sõpruse avaldisena neile kaks härjakoormatäit mitmesuguseid maiustisi ja neli suurt vaati viina, millele venelased olid vägagi maiad, kuna neist paljud veini puudumisel ei tundnudki paremaid jooke. Saanud saadetise kätte, tänasid moskoviidid lahket annetajat ning toojaid, ja hakkasid nüüd kohe priiskama ning lakkuma, jäädes peatselt purju.

Kui siis määratud ööl jõudsid sakslased, pohlakad ja eestlased koos Treidenist kaasavõetud kahe suure tormiredeliga Võnnu alla, hakkasid seal surnu-

kehadele jahtipidavad koerad hirmsasti haukuma, nii et Johan Bürinkil tekkis juba hirm ning ta hakkas oma plaani kordaminekus kahtlema. Kuid et isegi nende hulkuvate koerte vihane lõrin ei suutnud äratada Võnnus purjutusunes magavaid venelasi, siis tuli varitsejaile nende julgus peatselt tagasi. Üks redel oli Ivo sõjarahva käes kanda, ja see viidi kiiresti läbi lume joostes otse müüri alla, kus seati kahe kloaagi vahekohta üles.

Väledasti nagu kassid ronisid nüüd mehed mööda tormiredeleid üles müürile, kust aga allapääsu ep olnud pimedas kerge leida. Esimeste seas ronis müürile ka Treideni sakslaste trompeter, kel seda oma peamehe mahajäämise tõttu ep oleks olnudki vaja teha, kuid kes koos teistega oli nüüd sattunud tuhinasse. Kui müürile jõudnud mehed ikkagi ei leidnud allapääsu, kargasid nad esmalt müüriäärsetele tallidele ja hüpates sealt alla tormasid siis kohe vallutama keset linna asetseva lossi väravat, mida venelased hoidsid nii ööd kui ka päevad läbi lahti ning käisid sealt vabalt sisse ja välja. Samal ajal, millal ühed vallutasid sisemise värava, ronisid teised redeleid mööda neile järele. Nüüd oli aga Võnnu linnas ja lossis lärm lahti, ja karanud magamast, tormas venelasi lahtiste mõõkadega välja. Olgugi et lossiväravat pidas eneste käes õige vähe vabadikke ja mõned üksikud sakslased, arvasid linnas asuvad venelased, et vaenlane on vallutanud juba kogu lossi, kuna lossis asuvad venelased pidid aga omakorda mõtlema, et mõni tuhat sakslast ja pohlakat on võtnud linna eneste alla. Seesuguse kaksipidi mõtlemise pärast lõidki moskoviidid vähese

vaenlase ees araks ja hakkasid tagasi tõmbuma, kuna paljud neist tormasid keldritest ning urgastest enestele varju otsima.

Kui nüüd Võnnus asuv lätlane Valdis Vanags oma järeletehtud võtmetega välja ilmus ning avas linna värava, siis tormas kogu sõjarahvas suure rüsinaga sisse. Ja algas siis venelaste kallal metsik peksmine ja tapmine, nagu seda sel puhul ikka tehakse; neid kisti keldreist ja pööninguilt välja, viidi müüri taha lagedale lumele, kus saadeti haledal kombel hukka.

Venelaste ülemvojevooda Matvei Blaženkov oli hirmunult pugenud oma naise kõrvale sängi, kust teda aga Harju vabadikud välja kiskusid, et viia mahalöömiseks linna väravate taha. Blaženkov kisendas seejuures elaja kombel, ja ajades käsi laiali, püüdis ta haarata kinni, kust aga sai, kuna ta naine kiskus teda enese poole tagasi, ise seejuures samuti jäledasti röökides:

— Matvei, Matvei...!

Kuid nüüd ep olnud harjulasil pehmet südant: ülemvojevooda tõugati majast välja ning asetati teiste vangide sekka, kus Tont ütles talle karedasti:

— Noh, nupumees — astu ees!

Vahepeal oli saabunud hommik ning ilm muutunud valgemaks, kuid ikka veel leiti ning toodi urgastest rettupugenud venelasi, keda aeti suurtes karjades nagu tapaleviidavaid loomi linnaväravaist välja.

Kui Tont vabadike salga vahel aetava venelaste karjaga jõudis kinnikülmunud vallikraavi äärde, kus tapetud ning mahanotitud venelasi lamas sadadena hunnikuis ja kuhjades, hakkasid tapaletoodud van-

gid neid nähes haledasti kaeblema ning nutma, ise seejuures tehes enese kohal ristimärke ja suudeldes rinnalrippuvaid väikesi pühakupilte. Kui siis ülemvojevooda Matvei Blaženkov pöörates silmad taeva poole tõstis ristimärgi tegemiseks käe, käratas talle Tont:

— Mis sa kaabid — kas omad kärnad sügelevad?

Kuid venelane ei pannud Tondi kurjustamist tähelegi ega saanud ka sellest aru, vaid jätkas ristimärgi kordamist. Kui siis vangide voor jäeti nende mahalöömiseks seisma, võttis Tõss sõnada:

— Anname neile aega issameie lugemiseks!

— Aega, kordas Tont tigedasti; — kunas on nemad seda meile andnud? — ja ta kiskus pussaka vahelt noa, et alustada tapatööd.

— Ära tee oma südant kangeks, nõnda kui seda tegi Meribas kiusamise päeval kõrves! manitses teda Tõss papi suust nopitud piiblisõnaga.

— Venekaile tuleb tasuda nende halastamatu tooruse, koledasti hukatud maarahva ja tema veriste haavade eest! kostis Tont, kes aga lõpuks siiski pehmendas oma südant, lubades venelasil enne hinge lahkumist pidada selle eest palvet ning kahetseda oma pattu.

Venelased aga seisid tummvaikseina ning ootasid oma kurba lõppu. Nüüd astus vabadike killas olevaist Pärnu venelasist Ofonasi Ogibalov ette ja tõlkis oma hukatavaile suguvennile harjulaste lubaduse, et enne suremist võivad nad veel kord palvetada. Seda kuuldes langesid vangid Kristuse nime hüüdes põlvili ja klõbistades oma palvepärle, hakkasid

tõusva päikese poole tegema maaniküündivaid kummardusi. Et aga nende palvetamised venisid pikale ja et vabadikud kippusid tagasi linna, kus oli alanud koletu rüüstamine, siis muutusid mehed kärsituks ning kippusid venelasile kallale.

— Aitab, sõnas nüüd Tont ja haaranud Matvei Blaženkovi punasest habemest kinni, sikutas ta selle koonu hästi kõrgele ja öeldes: — Andku Jumal head hingamist! lõikas venelase kõrisõlme ainsa ropsuga läbi.

Nagu hundid kargasid vabadikud nüüd oma ohvrite kallale ja nottisid ning nuiasid nad maha; pärast seda ruttasid nad tagasi linna, kust väljusid sakslaste ja pohlakate salgad uute hukkamisele viidavate venelastega.

— On siin aga jäledasti palju venekaid koos! pidid vabadikud neid nähes peavangutusel aina imestuma.

— Ei põrguhaud saa neist iialgi täis! kostis Tont, pühkides oma verist väitsa vastu lambanahkset kasukahõlma.

Pärast Võnnu vallutamist saadeti sealt Moskooviasse tagasi paljude tuntud ning tähtsate bojaaride naisi ja tütreid, keda venelased võtsid imestudes vastu, ise seejuures öeldes, et nii noori ning ilusaid naisi nemad küll ep oleks tagasi andnud.

VIIES PEATÜKK

1

Kogu Venemaa tsaari Ivan Vassiljevitši pesa ning kodulinn Moskoovia asetsedes lamedail maakühmudel, millest kremli-alune on kõrgeim, oli ümbritsetud nelja penikoorma pikkuse mullavalliga, ja see omakorda kindlustatud sügava kraavi ja puust nurgatornidega. Seespool mullavalli asetses aga ühe penikoorma pikkune kivist ringmüür, mille keskele oli munakaist ja telliskividest ehitatud linnus ehk kreml, mis omakorda oli piiratud sügava kraaviga. Kremli seintes olevad ambražuurid ehk laskepilud asetsesid reastikku üksteisel ja kallakuga väljapoole, olles seega ehitatud nii kavalasti, et kelgi ep oleks võimalik otsida müüri jalalt varju ega ka ükskõik milliselt küljelt talle nägematult läheneda.

Teisel pool jõge, otse Kremli väravate vastas, asetses palju tsaari aedasid; samuti oli seal sõjakäikudelt kaasatoodud suurtükega ääristatud määratu suur väljak, kus ratsavägi pidas õppusi. Teine väljak asetses Kremli idaserval, ja seda piirasid tihedate

ridadena pudupoed, millest suurem osa oli raudsete luukide ja naastutatud ustega varustatud kiviehitisi. Neis poodides müüdi pühakute pilte ehk ikoone, õndsakstegevaid kirjutisi ning salme, pühitsetud vett, vahaküünlaid, viirukit, kuljuseid, riiet, kausikesi, lusikaid ja palju muud tarbevara. Sealt võis kahe altõni ehk kaheteistkümne kopika eest osta sada Kaluuga lusikat, kahe grivna ehk neljakümne kopika eest toreda Vjäzma saani ja ühe rubla eest arssina sametit või jällegi triibulist hiina siidi, nimetusega kamka. Kuid ka hinnalisemat vara — kalleid karusnahku, nagu Obgorski soobleid, Tsõlma valgeid karusid ja Koola kopraid, mida vajasid enamasti ainult välismaalased ja tsaari õukondlased, võis neist pudupoodidest osta; kõik nad maksid aga ränka raha: soobel — kolmkümmend kuldfloriini, bojaari mütsi täis pruuni rebast — viisteistkümmend dengat ja valge nirk — neli dengat. Säärast rahahulka, mis sel turul käis käest-kätte, ei osanud Moskoovia kirjaoskamatud kaupmehed tihtigi lugeda teisiti kui suuga, millesse neist mõni mahutas korraga isegi kuni viiskümmend dengat.

Igas poodide reas peeti varanduste valvamiseks suuri tigedaid koeri, kes olid pikkade ohelikkudega kinnitatud vinnseadiste külge, nii et nad võisid varaste ja hulguste peletamiseks joosta haukudes piki poodide vahesid. Seepärast oligi kogu Kreml öösiti täis koledat koerte haukumist ning vihast purelemislõrinat. Otse pudupoodide vastas — väljaku läänepoolsel serval asetsesid tellis- ja raudkividest ehitatud viinakeldrid, mis talvel pidasid sooja ja su-

vel külma, ja kust nelja rubla eest võis osta terve vaadi ehtsat prantsuse ehk šampaani viina.

Kirikuid oli seal aga koguni nelisada, enamasti kõik määratu suurte kellatornidega, millesse ühtekokku oli riputatud viis tuhat kella. Kõik need tornid särasid ning hiilgasid mitmesuguseis värvitoredusis, nagu oleksid nad ehitatud päris tõelisest marmorist või kirjudest mosaiikkividest, ja oma värvivärskuselt tundusid mänguasjadena, mis äsja on pakistest välja võetud. Kuid kõik need toredused olid enamasti ehitatud ainult lihtsatest telliskividest, mis Moskoovias olid ütlematu head ja siledad, kuid seejuures hinnalt üsna odavad; kiviraidurid oskasid neist osavasti täksida ja voolida igasuguseid kujusid, mille eraldamine ehtsatest marmorkujudest ep olnudki kerge.

Kõige enam kiitlesid ning uhkeldasid moskoviidid oma Vassili Blažennõi kirikuga, mille toredus paistis suure hiilgava seenekobarana ja mille ehitamise lõpetasid kuulsad arhitektid Barma ja Postnikov aastal 1559.

Kuid vaatamata sadadele kirikuile ning palvekodadele, teeniti Moskoovias ohtrasti ka saadanat: mõnedes kloostrites pügati end ainult sellepärast mungaks, et leida rahu ja mõnusust ihule; arhimandriidid, iguumenid ja inokid, mitte osates teenida Jumalat, pidutsesid oma kongides ning keljades, kuhu kutsusid ka lõbusaid naisukesi ja tüdrukuid; preestrid aga vedelesid purujoobnult kirikuväljakuil ja -ustel ristseliti maas, kuna palvekodades otse altari ees kauplesid mehed ja naised, tehes seal nutu ja

vandumisega Jumalat tunnistajaks kutsudes oma kõlvatuid sobitusi.

Moskoovia uusimad lossid ning paleed ep olnud aga enam mitte ehitatud ainuüksi tammepuust nagu varem, vaid kõik nad olid kokku laotud tahutud graniidist ja värvilisist telliskividest, paljude akende ja sammastega koguni mitmel küljel; trepid olid neil aga kõrged ja tuginedes enamasti neljale sambale lõppesid kavalasti ehitatud ärklitega. Peagu iga maja oli varustatud raudsete uste, luukide ja naastutatud väravatega, kuna seespool aknaid asetsesid läikivast rauast painutatud trellid ning võred.

Maju ja losse oli Moskoovias nii palju, et neid ep olnud mitte ainuüksi müüride taga, vaid paljud asetsesid ka väljaspool valle, kus neid võis olla vahest enamgi kui linnas, sest venelane armastab väljasid. Vallitagune slobooda ehk eeslinn, kus elasid suurtüki- ja kellavalajad, väravavahid, välismaised magistrid ning meistrid, tehnikud, kingsepad ja rätsepad, ulatus kahe, kolme ja mõnes kohas isegi seitsme versta kaugusele, kust siis algasid talupoegade külad ja bojaaride mõisad.

Kremlist kahetunnise jalateekonna kaugusel Vladimiri tee ääres asetses vana sõjasangari knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski endine votšina ehk isamõis, mis nüüd oli aga ainult teenismõisana talle kätte jäetud; ta sõjateenistuses viibiva vanema poja Demitri maade ja talurahva ehk smerdi juurdelisamisega oli see mõis aga endisest veelgi suurem. Et knjäss Mstislavski ep olnud ühestki lahingust seljahaavaga tagasi tulnud ning oli kõikjal vaenule vaprasti vastu pannud, siis suurvürst ning tsaar oli arga-

delt ja seljatagant haavatud bojaaridelt äravõetud maadest lisanud talle külasid ning maid, mida tal nüüd koos poja omadega oli ühtekokku nelisada tšetti ehk kussada tiinu; see oli juba rikkus, mida naljalt ei omanud ükski bojaar.

Mstislavski mõisas, mis asetses paarsada sammu suurest teest eemal, oli ta enese elumaja väljastpoolt kaetud värviliste puunikerdiste ning -piludega, kuna selle katus oli hobusekujuliste unkalaudade ja toredasti ülekullatud tornikestega ehitud. Treppide käsipuud ja rõdud olid kaetud väljalõigete ja nikerdistega, mis kujutasid lõvisid, pantreid, palmilehti ja viigipuid, mis aga olid nii jämedasti ning tahumatult voolitud, et päris raske oli neist aru saada. Ukseesisele künnisele oli jalgade pühkimiseks visatud sületäis põhku, kuna selle kõrval asetses suur sõnnikuse veega täidetud haisev tõrs ja räästale najatatud pootshaak, mis olid tuleohu vastu võitlemisel vajalikumad abinõud.

Kaks kaarakent, mis avanesid otse majaesisele rõdule, olid kaetud koguni vilgukivi ehk maarjaklaasiga, mida Põhja-Jäämere ääres kuulsa Solovetsi kloostri elanikud maapõuest kaevasid. Et aga vilgukivi oli liigagi kallis, siis olid knjäss Feder Ivanovitšil ainult suure toa aknad sellega kaetud, kuna tüdrukute ning naistele eraldatud teremaadel ehk kambritel, kust ja kuhu ep olnud mitte kombeks läbi vahtida, olid aknad kaetud härja- ja seapõiest kilega. Et nõrgestada kurjust ning vähendada himude ahvatlusi, hoidsid bojaarid oma nooremaid naisi, tütreid ja neitsisid nende tubades kindlate lukkude ja tabade taga varjul, et neile ei puhuks tuul ega paistaks

päike, ja et ei juhtuks nägema neid uljas inimene. Nende suletud tubade põienahksed aknad suubusid ainult kõrge pistandikuga piiratud tagaõue, kuhu ei pääsenud vahtima häbematu inimese kiimane pilk. Seesugust naiste armukadedat varjamist nõudsid venelasilt nende preestrid, kes kuulutasid:

„Tark ning arukas inimene tänab päevast päeva Jumalat, et ta on loonud ta inimeseks, aga ei mitte elajaks, kristlaseks, ja ei mitte paganaks, isaseks, aga ei mitte emaseks, sest naine oma heleda näo ja selgete silmalaugudega on ainult salakavaluse pesa, olevus, kes on kaksteistkümmend korda ebapuhas ning alati valmis ahvatlema meest."

Seepärast arvasidki moskoviidid, et mida noorem ja ilusam on naine, seda enam olevat ta abielurikkumisele ning salajasele armatsemisele valmis. Kuid õnneks ei kestnud vene naiste nooruslik ilu ning värskus kuigi kaua, vaid lukkude taga närtsides läksid nad õige peatselt vanaks.

Sääraselt elas ka Moskoovia vana sõjasangar knjäss Feder Ivanovitš Mstislavski koos oma perega rahulikus õnnes, nagu see auväärsele ning õigeusklikule pereisale oli kohane.

Pärast vanaduse kättejõudmist andsid pika sõja-teenistuse kestel saadud rasked haavamised ja külmetused knjäss Mstislavskile luuvaludena end tunda, ja seega oli ta kustutatud sõdijate nimestikust. Kuid et igaüks pidi teenima tsaari ega tohtinud olla ametita ning vaba, siis oli määranud tsaar Ivan Vassiljevitš ta oma pealinna vanemaks kohtunikuks, nimetusega tselovalnik ehk suudleja, sest enne ametisse astumist tuli vandekohtunikul suudelda risti. Tse-

lovalnikuna pidi Mstislavski jälgima, et kohtuotsus oleks õiglane, ning seda oma allkirjaga ka kinnitama. Kuid et knjäss Mstislavski kõrvakuulmine oli vanaduses hakanud päev-päevalt ikka enam kahanema, nii et ta ei kõlvanud enam ka kohtuniku ametisse, siis pidi tsaar lõpuks ta täiesti vabaks laskma. Kuid see tõi knjässile jällegi uut muret kaela, sest jäädes ametita, võis tsaar võtta talt ta votšina ning pärusmõisa. Tõsi, ta võiks oma noorema poja Mihalka tsaari teenistusse saatmisega maa tema nimele üle kanda, kuid et pojal ep olnud täitunud veel viieteistkümnes eluaasta, siis ei võetud teda vastu ega märgitud sõdijate nimestikku. Ja siis — soovides, et isakese tsaari armastus jääks tema vastu ikka endiselt püsima, hakkas knjäss Feder Ivanovitš oma kaenla all kandma rätikusse mähitud kotkasilma.

Mstislavski toas nähtaval kohal olid ilutsemas tinast ja hõbedast lauanõud, ahju kõrval veetõrs, kuna parempoolses nurgas asetses suur kullatud karrast taotud pühakupilt ehk ikoon, mille ees rippus alaliselt põleva tulukesega hõbedane rasvapott. Vastasseinal oli kinnitatud knjässi pikergune kilp, väike sekiira, mõõk, kivikesiga ilustatud jatagaan ja rõngasrüü ehk koltšuuga, mllega ta oli käinud taplemas Kaasani all ja mitut puhku ka Liivimaal. Et aga Mstislavski enam ei suutnud tallata sõjateid, siis roostetusid ta relvad seinal, kus ämblikud kudusid nende ümber võrku.

Feder Ivanovitši pea oli kombekohaselt paljaks pügatud, sest ainult leina või jällegi ülima pahameele puhul kasvatas bojaar pikaks oma juuksed. Ta lagipead kattis nüüd pärlide ja värviliste klaasi-

kildudega ilustatud tubane mütsike, nimetusega tafja, mis oli õmmeldud portšast ehk karraga läbipõimitud riidest, kuna kinninöörimata kaftani hõlmade vahelt paistis tal kaeluseta särk, mille serv oli kolme sõrme laiuse kirju paelaga ääristatud; altpoolt naba oli knjässi keskkeha vöötatud sinise pussakaga, mille küljes rippus pussnuga ja näritud servaga puulusikas, kuna jalas olid tal hõbelitritega ilustatud seemisnahksed saapad.

Istudes laua ääres, võttis Mstislavski oma punase kaftani taskust pihutäie ploomi- ja kirsikivikesi, mille abil ta hakkas koidest puretud raamatust kokku arvama oma külades asuvaid inimhingi, kelle salajasi ärakargamisi pidi ta nüüd iga päev suure südamevaluga kuulma. Kui ta nimederaamatust oli kõigi oma sõrmede abil loendanud kümme hinge, siis pani ta ühe kirsikivi eraldiseisvasse hunnikusse; kui seesuguse loendamisega oli Mstislavski jõudnud sajani, siis võttis ta kümme kirsikivi tagasi ja pani nende asemele ühe ploomikivi.

— Röövite mind, koerapojad, röövite..! pomises knjäss Feder Ivanovitš, jätkates oma alalejäänud talupoegade loendamist.

Pahandamiseks oli knjässil ka omajagu põhjust, sest vaevalt kolme kuu kestel oli tal sel suvel üle saja taluniku küladest minema karanud ning liitunud hulkuva rahvaga.

Samal ajal sõitis tsaari lähim teener ning usaldusmees — razrjädnõi djäk Vassili Stšelkalov knjäss Mstislavskile külla. Ta tuli koos kahe sulasega ratsa, istudes kuldkarraga väljaõmmeldud riidega kaetud sadulas; ta hobuse päitsed olid hõbedaga

naastutatud ja leid täis helmi, ketikesi, litreid ja kellukesi peaaegu kuni kapjadeni, nii et kõik ta ümber aina helises ja mängis.

Et Vassili Stšelkalov tuli nüüd omasuguse juurde, siis ei peatanud ta hobust mitte väravas, vaid ajas kohe ukse ette, kus kombekohaselt oleks pidanud külalist vastu võtma peremees ise või vähemalt ta prikastšik ehk ülem käskudetäitja. Kuid õnnetuseks oli prikastšik end purju lakkunud ja vedeles nüüd karjatüdrukutega laudas, kuna ümberjooksvad sulased ning ümmardajad — kokad, pagarid, aednikud, rätsepad, õueteenistuses seisvad inimesed ja koerapoisid, keda jõukas bojaar vajas vähemalt oma seisuse tähtsuse pärast, jooksid kohkudes rettu ega taibanud neist keegi oma isandale sõna viia.

Feder Ivanovitš oli oma orjade loetlemise ja kirsikivikeste tõstmisega nii kibedasti ametis, et ei pannud tähelegi õuest kostvat koerte lõrinat ja penipoiste kisa, mida tekitas külalise saabumine.

Tulnud sadulast, pühkis Stšelkalov künnisele puistatud heintes oma porised saapad, ja et peremees veel ikkagi ei ilmunud ust avama, siis nuuskas ja köhatas ta valjusti, sülgas kuuldavalt, ja lõpuks hakkas ukse taga seistes laulma:

— Kiidetud olgu Issanda nimi..!

Et aga Mstislavski ei kuulnud sedagi, siis kordas külaline sama salmi uuesti, kuid juba palju valjemini, nii et see tungis peremehele kõrvu.

— Aamen! laulis nüüd Feder Ivanovitš vastu, märguandeks, et külaline võib avada ukse.

Astunud tuppa, lõi tsaari teener hinge kinni hoides ikooni ees risti, kusjuures ta kummardudes

puudutas kahe sõrmega põrandat; alles seejärel pöördus ta kohkunud Mstislavski poole ja tervitades teda vööniküündiva kummardusega võttis sõnada:

— Isamaa heategija, sinu ees vajutan põrmu oma nöo!

— Sina õilsamatest õilsam, kostis jahmunud Feder Ivanovitš külalise ees sügavasti kummardudes, — andesta mulle minu nüri kõrva ja töntsi mõistust..!

— Kuulmine on Jumalast, Feder Ivanovitš, kostis külaline, — tema võib seda oma tahtmist mööda meilt võtta ja jälle tagasi anda!

Kui siis vastastikku oldi üksteist mitmeti austatud ning kõneldud meelitusi, osutas Mstislavski seinaäärsele järile:

— Palume austada..!

Kuid külaline ei istunud mitte otsekohe, vaid kombekohaselt alles pärast mitmekordseid palumisi, kuna Feder Ivanovitš lüües käsi laksahtades kokku hõikas valjusti:

— Hei — holopid!

Kähku kargasid koerapoisid tuppa ja laskudes põlvili kuulasid oma isanda käsku, viia majaemandale Nataša Aleksejevnale sõna, et tähtsa ning kõrge külalise saabumise tõttu olgu laud värskete roogadega kaetud. Kui siis koerapoisid kadusid joostes toast, pöördus peremees, mitte suutes kauem taltsutada oma uudishimu, külalise poole:

— Tood sa mu majale häid või halbu sõnumeid?

— Häid, ikka häid... Feder Ivanovitš! naeris

Vassili Stšelkalov ja sügas oma musta habemesäbarat.

— Ega viimati Mihalka pärast..?! rõõmustus Mstislavski, et ta palve poja enneaegselt väeteenistusse vastuvõtmiseks on tsaari silmis tähelepanu leidnud.

— Tuleb aeg, võtab tsaar tedagi, kostis külaline salapäraselt, — kuid täna ep ole ma mitte sinu poja pärast siin!

Knjäss Mstislavski jäi suuril silmil Stšelkalovile otsa vahtima, kaheldes, et kas ta kõrvakuulmine ep ole teda jällegi petnud. Seletuse asemel võttis külaline oma käisest tsaari allkirjaga kinnitatud gramota ja ulatas selle Feder Ivanovitšile, kes hakkas sealt suure tähelepanuga ning pikkamisi uurides lugema:

„Knjässidele ja bojaaridele. Kui teie kätte tuleb seesinane Meie gramota, ja kel teist juhtuvad tütred olema veel neitsid, need toodagu linna Meie asendajate juurde ülevaatusele, neid Meie silmade eest mitte peites. Kes teist aga püüab varjata oma neitsist tütart, see oodaku Meilt viha, ränka karistust ja tagakiusamist.“

— Kas tsaar hakkab siis jällegi naima? imestus Mstislavski.

— Nagu näed tema käsust.

— Tütreid ep ole mul enam kui ainult üks — Darenka, ja temagi on alles leitud ning vaevalt aasta saanud elada isa katuse all! hakkas Feder Ivanovitš hädaldama. — Kui nüüd tsaari valik langeb temale..?!

— Kui langeb, eks siis ole see sinule ja ka tütrele õnneks!

— Minule muidugi, sõnas Mstislavski, — aga kas see sõnum tütrele toobki rõõmu..?!

— Aga Feder Ivanovitš, missugune tüdruk ei himusta tsaari? imestus Stšelkalov. — Pealegi on ka tema tsaari omandus ning ori nagu oleme seda meie kõik!

Knjäss Mstislavski vaikis, kuna külaline jätkas:

— Kui aga tõrgub, siis piitsuta läbi!

— Piitsutanud ep ole ma poegigi, vähemalt siis tütart..!

— Hellitad, Feder Ivanovitš, hellitad..! ja külaline vangutas pead.

— Hellitamine on minu majas tundmatu pruuk, kostis knjäss, — küll aga jagan kristlikku armuõpetust...

— Ka sellega jõuab sihile, tegi nüüd Stšelkalov möönduse.

Knjäss Feder Ivanovitš vajus mõttesse, kuna ta ei teadnud, kas tunda tsaari käsu ning tahtmise üle rõõmu või mitte: kui tsaari valik langeb ta tütrele, siis kindlasti on see temale enesele suureks auks, kuid teisalt puges ta südamesse jällegi salajane mure, sest kõik senised tsaari päris- ja sohinaised olid saanud peatselt ning enneaegselt otsa, ja kes teab, mida võib veel juhtuda tema Darenkaga, kui tsaari silm peaks jääma talle peatuma.

— Kui tsaari valik langeb su tütrele, siis oled tema kõrval esimesi..! katkestas külaline vaikuse.

— Seda oled ju sina ise!

— Kauem ma seda enam ei taha! kostis Stšelkalov.

— Ei taha..?! imestus Mstislavski.

— Olgugi et tsaari läheduses hiilgus on suurem, seletas külaline tasandades häält, — kuid seda kergemini võib see ka põletada!

— Ega hiilgus ep ole kunagi ilma tuleta, nõustus Feder Ivanovitš, ja siis sügades kukalt: — sellepärast mul kõrvus kumiseb, sõrmed sügelevad ja seinad praksuvad, et peatselt tuleb minna teele!

Nüüd ilmus knjägiina — punetavanäoline Nataša Aleksejevna, kes hoides käsi põlle all kõhul tegi Stšelkalovi ees sügava kummarduse, teatades, et kaetud laud ootab külalist.

— Palume austada meie maja! sõnas nüüd Mstislavski püstitõusnult kummardudes.

— Peremees astub ees! kostis külaline samuti kummardust tehes.

— Eks sina ole meie kõigi peremees — Ivan Vassiljevitšist järgmine..! ja Feder Ivanovitš astus kõrvale, et lasta külalisel minna esimesena söögituppa.

2

Tervel Liivimaal ep olnud viljarikkamat maad kui oli seda Ugandi, mille tore Tartu linn oli juba üsna lühikese ajaga muudetud venelaste pesaks. Kui moskoviit ta 1558. aasta 18. juulil võttis, siis näitas ta sõnamurdmist piiskopi vastu, vedades ta Moskooviasse ja heites seal vangitorni. Tartu surnud piiskopid kiskus ta aga nende kirstudest irvita-

miseks välja, avaldades seega suurt põlgust ning vihkamist nende vastu.

Seni kui Tartus oli ülemvojevoodaks Ivan Petrovitš Tšeljadin, ei tundnud liivimaalased seal elades mingit häda, kuid pärast tema Moskooviasse minekut tulid sinna uued ülemad, kes hakkasid neid kõvasti pressima. Seda ei kannatanud aga liivimaalasist tartlased enam välja ja nad tõstsid venelaste vastu mässu, kavatsedes neid kõiki maha tappa. Et aga venelased olid jõudude poolest sakslasist tublisti üle, siis lõid nad neist paljusid maha, kuna ülejäänuid vedasid aga vangidena Moskooviasse. Ja tollest ajast oligi Tartu muutunud vene linnaks, mille slobooda ehk eeslinn, mis asetses põhja pool Emajõge, ep olnud muud kui üks määratu suur räga venelaste maju, kirikuid, kloostreid, mõisu, aitasid ja poode, mida ümbritses mätastega kaetud puutara ehk palisaad, mille nurkadesse olid püstitatud tornitaolised pulvärgid; kõik need kindlustised olid venelaste tehtud, kuna endised Tartu kodanikud, kes seekord Moskoovias veavlesid vangipõlves, ep olnud oma linna kindlustamiseks midagi teinud; nad olid lasknud isegi ta ümbert kivimüüri laguneda, kuna nende tegevus ep olnud muud kui ainult omakasu, ahnus, ligimese surumine, uhkus, kõrkus, kavalad plaanid, toredad pulmad, varrud ja pidud iga päev. Seepärast arvati üsna õieti, et Jumal oli valinud venelased oma vitsaks, millega ta neid ajaliku maailma lõbuorje oli võtnud rängasti nuhelda.

1578. aasta 1. juunil lähenesid Põltsamaa ja Tallinna tingsõdurid koos saksa mõisameestega Tartule,

mille ümbruses Ivo Schenkenberg oma talupoegadega venelasi rüüstas.

Et tekitada Ivo sõjarahvale vähegi hirmu ning teda eemale peletada, laskis Tartu ülemvojevooda Ivan Gramošin surmata kõik liivimaalasist vangid, köita nad pöidade kohalt kokku ja ajada palgi nende jalgade vahelt läbi; kui nii oli neid kolm- ja nelikümmend inimest lükitud palgile nagu vardasseaetud silgud, siis heideti need surnupuntrad Emajõkke, kus vajudes vee alla kerkisid nende varbad pinnale. Lastes seesuguseid jubedaid parvesid jõge mööda alla, lootsid venelased, et need, hakates ümberhulkuvale vaenlasele silma, sisendavad talle hirmu ning sunnivad Ugandist lahkuma. Samuti laskis ülemvojevooda oma ratsavahtkondi öösiti mööda Tartuäärseid teid ringi kihutada ja vaenlase hirmutamiseks neil kisendada nimepidi kõiki neid rahvaid, kes määratute hulkadena teenisid Moskoovia suurvürsti sõjaväes, nagu rääsanlasi, astrahanlasi, kaasanlasi, vladimirlasi, nogardlasi, pihkvalasi ja palju teisi suguharusid.

Kõik see aga ei suutnud Liivimaa Hannibali koos ta Harju talupoegadega Ugandist minema peletada, vaid seda enam hakkasid nad ringlema ümber Tartu, kuhu nüüd oli lähenemas ka Põltsamaa tingvägi. Rootslastega oli Ivo Schenkenberg jõudnud kokku leppida, et enne eeslinna kallale asumist tuleb venelasi Tartu linnuses tublisti hirmutada ning oma suurtükid ta pihta paukuma panna, et seda kergem oleks siis eeslinnas oma tahtmist läbi viia.

Jõudnud Emajõe äärde allpool linna, nägi Ivo, et sellest üleminek ep olnudki kerge, kuna jõe põhi

oli hobuste jalgadele kättesaamatu; läbiujumist ei saanud ta aga oma väega ette võtta, sest vastaskaldal oli tihe mets, kus moskoviitide vägi võis peidus olla. Pealegi oli Ivo sõjarahval ligemale sada koormavankrit ja kaks suurtükki ühes.

Pärast lühikest nõupidamist kiskusid mehed ühe jõeäärse kalameheonni maha, ehitasid sellest parve, ladusid ta servadesse mättaid, mille taha seadsid ka ühe laetud suurtüki üles ja lükkasid ta siis jõkke. Et aga parv oli väike ega suutnud suurtükki kanda, siis tõsteti see sealt tagasi, kuna Tont ja Mats koos kolme vabadikust püssikütiga asusid parvele ehitatud mätasvalli taha. Parve külge seoti veel pikk köis, et kui vastaskaldal peaks vaenlane suure jõuga kaela kukkuma, siis selle abil tõmmata parv kiiresti tagasi. Tõugates pikkade ritvadega, hakkasid parvelolijad üle jõe ujuma, kuna kaldalseisjad lasksid köit pikkamisi järele.

Äkki hakati vastaskaldalt püssidest laskma, kusjuures parvelolijaist üht vaprat ning tuntud talupoega, nimega Ott, tabas nägematust torust lastud kuul otse silmade vahele; ka need vabadikud, kes parveköiest kinni hoidsid, pidid selle lahti laskma, sest mitmed neist kukkusid teisele kaldale ilmunud vaenlase kuulide all. Vesi ja tuul kandsid aga parve keset jõge kiiresti edasi. Nüüd kargasid vastaskaldal olevad venelased roostikku peidetud paatidesse ja hakkasid sõudes parvele lähenema, et tõmmata seda omapoolsele kaldale. Parvelolijad kaitsesid endid aga mehiselt, lastes esiteks püssidest ja siis, kui venelased olid jõudnud juurde ning hakkasid ronima parvele, tõu-

kasid neid vette; kui aga venelaste paadid ikka enam ja enam hakkasid ümbritsema parve, siis kargasid sealt vabadikud ühte lähemasse paati, kust pildusid venelased jõkke ja sõudsid kiiresti eemale. Püssidest ei tihanud venelased aga nende pihta lasta, sest kogu jõgi oli neid endid kubinal täis, ja seega oleksid nad võinud kergesti tabada ka omasid. Vahepeal oli tühjenenud parv pärituult ja -vett alla minnes jõudnud ühel jõekäänul vastaskaldale, kuhu ka venelased hakkasid tõmbuma.

Ivo oma rahvaga ei jäänud mitte seesugust rumalat nalja pealt vahtima, vaid ratsutanud kaugemale, ujusid nad oma hobustega üle jõe, kus tormasid venelasile küljelt kallale; need aga ei võtnud taplust vastu, vaid hüpates sadulaisse kihutasid linna poole tagasi. Olgugi et vabadikest paljudel olid väledad maatõugu hobused, ei suutnud nad ometi tabada venelasi, kes ägedate piitsalöökidega sundisid oma pikakarvalisi nässakaid märasid meeletule kihutamisele.

Nüüd millal venelane oli vastaskaldalt põgenenud, tõid vabadikud oma parve tagasi ja hakkasid sellega üle vedama oma vankreid ja moona.

Samal ajal jõudsid ka rootsi maasulased ja mõisamehed Emajõe äärde, kus ülalpool Tartut hakkasid ujuma üle jõe; seejuures tuli igal ratsanikul võtta veel üks jalamees enesele selja taha. Et ületulek toimus linnast küllaltki kaugel, siis venelane ei ulatunud oma suurtükkidest nende pihta laskma.

Nähes sakslaste ja rootslaste lähenemist, tõi venelane oma väe linnast välja ja seadis ta Jakobi värava all täielikku tapluskorda üles; kuid sellega ep olnud tal mõttes muud tõsisemat kui ainult tühipal-

jas ähvardamine, millega moskoviit alati katsus oma õnne.

Kui nüüd rootslased oleksid kannatanud kuni kõik nende jalamehed on jõest üle toodud, siis oleks moskoviitide käsi võinud käia päris halvasti, kuid et nende ratsavägi, olles ahne lahingule, kihutas mõtlematult edasi, siis tegi ta enesele ainult kahju: nähes et nad on vaenlasest jõu poolest tublisti üle, hakkasid venelased vaprasti peale käima, nii et rootsi ratsamehed pidid kõigest väest põgenema, kusjuures neist paljusid tapeti ning maha lööd; jalameeste lipkonnad asudes aga teinepool jõge ei saanud kuidagi neile abi anda.

Siiski ei julgenud venelased Tartust kuigi kaugele tulla, vaid jäid selle lähedusse ühele kõrgele kaldale peatuma. Nüüd läksid aga Põltsamaa rootslased oma musta lipuga, millele oli õmmeldud punane kukk, roheline rist ja kollane rott, mööda jõekallast ülespoole, raiusid seal metsast palke ja tõmbasid üle jõe lend- ehk nahksilla, millest nad läksid siis ise ja kust veeti ka osa suurtükke kolisedes üle. Kogu öö valmistusid rootslased hommikuse tapluse vastu, olles seejuures magamatult ning täies tapluskorras valvel. Aga moskoviit ei tahtnud mitte jääda ootama otšustava lahingu algust, vaid kui saabus ööpimedus, mis võis varjata ta häbi, laskis ta oma valvureil kisendades enese kohalolekust märku anda, kuna samal ajal pugesid ta sõjamehed käpuli ja jaluli vojevoodadega eesotsas lahinguväljalt minema.

Sel ajal kui Rootsi tingvägi asetas oma suurtükke edela poole Tartu linnust, tõi Ivo oma sõja-

rahva Pihkva tee äärsetelt küngastelt tagasi teisele poole jõge, asetades ta otse slobooda ehk eeslinna äärde. Eeslinna palkidest pistandik oli osaliselt kaetud mätastega ja osaliselt vana vene kombe järgi saviga üle potsitud ning kokku määritud, mis pidi teda tule eest kaitsma. Samuti oli sinna püstitatud mitmeid pulvärke ning nurgatorne, millel ei puudunud ka avaused müüsritest laskmiseks.

Kui siis koitis hommik, hakkasid rootslased oma suurtükkidest Tartu kivikindluse pihta paugutama, kuna Ivo vabadikud oma kahe tulemüüsriga purustama eeslinna ehk aleviku pistandikku, mille küljest hakkas savi suurte lahmakatena pudenema. Et saviga kaetud pistandik oli niiskuse eest kaitstud, siis seega oli ta nii kuiv, et tulega kokku puutudes oleks võinud kergesti põlema hakata, mille üle vabadikud oleksid tundnud tõsist rõõmu. Ja nüüd ep olnudki vaja muud kui viia pistandiku külge tuli, mis seal oleks nii kiiresti laiali lagunenud, et ta kustutamine oleks olnud võimatu.

Kuid pistandiku ette oli venelasil taotud maasse mitmelt realt teravaid vaiu ja orke, nii et enne tuli neid maha raiuda, kui taheti pääseda pistandtara juurde; nende raiumist takistasid aga venelased, kes pistandiku tagant halastamatul kombel tulistasid. Teinepool Emajõge asetseva linnuse suurtükkide tule eest oli Ivo sõjarahvas varjava eeslinnaga hästi kaitstud, kuid selle eest tabas teda alevi venelaste püssituli. Et mehi ka selle eest kaitsta, käskis Ivo neil võtta heinamärsid, kotid ja vaibad, täita need rohuga, ja pärast kinnitamist orkide külge, kanda kallaletungil eneste ees; seesuguse kavaluse tõttu

oli vabadikel hoopis hõlpsam teha oma tahtmise järgi, sest püssikuul ei suutnud suurest rohupuntrast läbi lüüa.

Vahepeal oli rootslaste sõjaülemal, Angeri rüütlil Johan Wedtbergil tekkinud tahtmine sundida Tartu maja allaandmisele, ja ta pani kaevurid töösse, et need uuristaksid müüri alla käigu; kuid maa-alusest uuristamisest tuli peatselt loobuda, sest Tartu ümbrus oli liialt soine. Nüüd hakkasid maasulased kaevama piiramiskraave ehk šantse, lähenedes nendega Piinatornile, et lasta seda õhku; kuid venelased olid seda ette aimates peksnud maapinna täis pulki ja vaiu, nõnda et seegi oli seal raske ning aegaviitev töö, mida pealegi takistas moskoviit oma alalise laskmisega. Vaenlase kuulide eest püüdsid kaevajad kaitsta endid kraavikaldale laotud punutiste ning kantsikorvidega, kuid isegi nende ülesseadmisel said neist paljud haavata. Väepealik Johan Wedtberg püüdis aga igati kinnitada oma meeste vaprust, jagades haavatuile valuvaigistuseks hõbedat, mida ta alati kandis oma taskus.

Mõisameeste pealikul Hans Wachtmeistril ep olnud aga kunagi arukat meelt, ja nii võttis ta nüüdki nõuks juba enne Piinatorni õhkulaskmist tormata Kuraditorni äärsele mullavallile; kuid et seegi oli küllalt järsukaldaline ja et moskoviit oli sinna koondanud oma suurtükke enam kui kuskile teisale, siis laitis Johan Wedtberg seesuguse mõtlematu nõu, öeldes, et kui puud raiutakse juba tüvest, siis ep olevat see tark tegu ronida selle latva.

Kogu see aeg, millal rootsi jalamehed oma šantsidega samm-sammult lähenesid kindlusele, seisis

osa nende ratsamehi valvel, olles esimese märguande järel valmis hüppama sadulasse ja kihutama vaenlasele kallale, kui ta peaks kuskilt pistma oma nina.

Sel ajal olid Tartus ülemvojevoodadeks Ivan Gramošin ja Bogdan Nevedrejev, kellest esimene oli oma mõistuse tõttu tsaari juures suures aus, kuna teine aga vääris tema lugupidamist oma kehalise jõuga. Olgugi, et Gramošin oli aastailt noorem kui Nevedrejev, oli tsaar siiski usaldanud ülemjuhatuse temale.

Nüüd millal vaenlane lõhkus linna müüride taga, seisis moskoviitide ülemvojevooda suures vaikimises, nagu see venelaste seas hirmu puhul oli kombeks, ega osanud enam midagi mõistlikku ette võtta. Näis nagu oleks tahtnud nüüd Jumal kõigi nende ilmsüütult hukatute ning jõge mööda allalastud hingede kallal tehtud veretööde eest Gramošinile kätte tasuda, sisendades temasse hirmu, mis on julmusele alaliseks saatjaks ning palgaks, ja mis ei lase inimesel vajalikult hoolitseda oma toimingute eest ning neist mehiselt kinni haarata. Abiülem Bogdan Nevedrejev lamas aga purujoobnult maas, nii et temast ep olnud linna kaitsmisel asja. Ainsaks ning tõsiseks kaitsjaks oli venelasel seekord Tartus ainult festfaallasest sõjaasjanduse tundja arhitekt Elissei Bomelii, kes ise seadis mehi igal pool müüridele ja hoolitses, et piginukkide juures oleks keediste ning tõrvakatelde all tuli.

Ivo Schenkenberg käis aga Emajõe teisel kaldal asetsevale Tartu alevikule ikka ägedamini peale, kuid seal asuvad kaupmehed, käsitöölised ja ka palju harilikke sõdijaid panid pistandiku tagant oma

tselovalniku Mihhail Hvorostini juhtimisel suure ägedusega vastu.

Olles heinakottide varjul purustanud vaiu, mis takistasid vabadikel eeslinna tara juurde pääsemist, jooksis Rapp nüüd otse pulvärgi jala juurde, kuhu tornis seisev vaenlane ei küündinud laskma, ja hakkas seal kirvega purustama kattepalke; nähes aga selles enesele suurt hädaohtu, söandas salkkond venelasi väravast välja tormata ja tulles ümber nurga tahtsid teda õnneks võtta; kuid püssikütid, kes olid seatud jõe äärde valvama, avasid nende pihta ootamatult tule ning peksid neid tagasi, võttes seejuures ühe haavatud venelase vangi. Moskoviit toodi kohe Ivo ette, kus teda hakati üle kuulama. Ofonasi Ogibalovi tõlkimise abil kuuldi siis vangilangenud venelaselt, et asjata olevat suurtükkidega lõhkuda seina, sest see olevat ehitatud kolmekordseist palkidest, nii et iga pulvärk olevat suurtükitulele vastupanemiseks nagu omaette kindlus, ja et neid saavat ainult mahapõletamisega võtta. Kõik see aga kinnitas ning õhutas Ivot jätkama oma kavatsust, mille järgi alev pidi võetama tulega; selleks laskis ta kokku kanda puid, valada neile tõrva ja siis katta neid takkudega. Pärast seesuguseid ettevalmistusi käskis Ivo valida Tondil trobikonna hakkajamaid vabadikke, ja asunud ise nende ette, laskis kiire jooksuga viia tõrvapakud torni alla, kus hakati uuristama ning murdma kattepalkidesse avaust, kuhu pista tuli. Peatselt oligi puutorni lõhutud suur mulk, millesse võis lahedasti mahtuda paarkümmend meest. Olgugi et Ivo oli oma meestega tornile juurde pääsenud, ei suutnud ta algul hakata oma tahtmist läbi viima, sest torni-

jalas oli aken, mis varem oli mullaga kinni aetud, kuid mille venelased olid vahepeal lahti uuristanud ja kust nad hakkasid nüüd püssitulega vabadikke eemale kihutama. Ivo sõjamehed ei jätnud aga oma kangust, vaid hakkasid vastu laskma ning sinna põlevaid puuhalge ja kaikaid pilduma. Kui siis tornist laskmine soikus ja vabadikud uuesti kuhjusid selle akna juurde, hakkasid venelased sealt neid odadega torkima; vabadikud aga haarasid venelaste varrastest kinni ja kiskusid need neil käest, heitsid torni aknasse nii palju tuld, et pulvärk hakkas põlema. Kuid ka moskoviidid ei langetanud seesuguses suures kitsikuses olles meelt, vaid püüdsid märgade härjanahkadega summutada kasvavat tuld, mis aga paisus ikka enam ja lõi lõpuks lausa lõkkele. Kes siis venelasist tahtis tulekustutamiseks minna torni, see pidi suures suitsus ja vingus lämbuma.

Olgugi et pulvärk lõi tõrvikuna loitma, ei suutnud tuli venelasile ahnet kahju teha, sest nad kiskusid ümberkaudsed puuehitised ja torniäärse pistandiku maha ning panid tulele mullapildumisega piiri.

Siis aga tulid vabadikest suurtüknikud senitundmatule kavalusele: nad ajasid kahurite raudkuulid tules hõõguma ja pistsid need siis suurtükitorru, pannes kuuli ja püssirohu vahele liiva või jahtunud tuhka, ja selle otsa veel niisket rohtu, et tulikuum kuul ei süütaks enneaegselt püssirohtu. Seesugused hõõguvad kuulid tungides puumaja seintesse jäid seal tähelepanematuks, kuna nad seejuures olid aga küllaltki kuumad, et tekitada tulikahju.

Samal ajal, millal Ivo hakkas põletama venelaste sloboodat, nägi Johan Wedtberg Tartu linnuse lask-

misega asjatut vaeva; lootes Jumalale, pani venelane seal meeletult vastu, tuues oma kahurid suure raskusega müüri ülemiselt servalt tornide alumistesse avaustesse, kust oli müüri äärde jõudnud vaenlase tabamine mitmeti hõlpsam. Samal ajal käisid aga ta paarikümnemehelised ratsasalgad linnuse tagumiste väravate juures vahtipidavaid sakslasi aegajalt narrimas.

4. juunil lõi tingväe ülem Tartu linnuse piiramisele käega ja lastes pöörata suurtükkide toruotsad eeslinna pihta, tuli kõigi oma ratsameestega üle jõe tagasi.

Nüüd muutus sloboodas asuvate venelaste elu endisest veel palju kibedamaks ning kitsamaks, nii et nad ei hukkunud enam mitte ainuüksi kuulidest, vaid ka palgitükkidest ja kivikildudest, mis seal nüüd ümberringi vihisedes laiali paiskusid, tuues elanikele veel enam hukatust, kui suutsid seda teha suurtükikuulid.

Vabadike tulistest suurtükikuulidest hakkas Tartu eeslinnas lõpuks põlema üks puukirik, sellelt kandus tuli ühele nahakaupmehe pogerikule, sealt kaubapoodidele, käsitööliste eramajadele, ja lagunes kordkorralt ikka enam loites laiali. Viimases hädas tõid elanikud kirikuist välja oma pühakupildid ja -kujud, mida kandsid kisendades ümber põlevate majade ja palusid Jumalalt halastust.

Peale vabadike koondusid nüüd ka kõik teised sõjamehed, markitandid ja vooriteenrid põleva alevi ümber kokku ja ootasid suure kärsitusega selle langemist, et olla saagitsemisel esimesena jaol. Nähes eneste kõrval seesuguseid ahneid inimesi, kes

taplusest ep olnudki osa võtnud, sattusid vabadikud hirmsasse vihasse, murdsid linna sisse ja lõid seal arvamatu hulga inimesi ilma valikuta maha. Tulnud põlevasse linna, andsid seal rootslased, sakslased ja eestlasist talupojad oma möllavale rüüstamisele ja himudele peagu samasuguse vabaduse, nagu seda seni oli ainult moskoviitidelt nähtud. Samal ajal lähenes tuli kodanike arsenalile ning püssirohukeldrile, millest need sõjamehed, kes aimasid sealt enestele hädaohtu, püüdsid kiiresti eemalduda, kuna need, keda ahnus oli teinud pimedaks, jäid selle juurde rüüstates edasi. Peatselt süttiski püssirohuait ning lõhkedes koleda kärgahtusega paiskas taeva alla tuld ja risu, tuues seejuures paljudele hukatust, kuna palju sõjamoona hävines päris asjatult.

Peale isikliku vara, mida igaüks sealt oma tahtmise ning südame järgi võttis, saadi väejuhatusele vajaminevat tina, mis oli lattides kui ka lestadeks taotud, salpeetrit, väävlit, kandilist lattrauda, musketeid, tõrva, pigi, vahaküünlaid ja palju muud tarbevara. Igal sõdijal oli aga enese jaoks kokku aetud nii palju vara, et tal tuli selle kandami raskuse all astuda ägades ja küürus.

Kuid kõige selle rikkuse eest pidi palju mehi otsa saama, paljud aga haavata, kelle seas oli ka Pärnust vabastatud venelane Mikita Hvostov, kes koos vabadikega oli oma suguvendi vandudes maha nottinud, nii et need seda kuuldes pidid aina imestuma, et kelle vastu see taplus nüüd käib?

Kui sõjarahvas oli tõmbunud eeslinnast välja ja see maha põlenud ning Jumala viha ta tuhaks teinud, siis hakati kinni mähkima kaaslaste haavu.

— Ei see küünistus veel hinge võta, sõnas Mikita Hvostov valust virildunud näoga, kui Tõss oli ühe linaräbalaga mähkinud ta verist reit, millest nool oli välja lõigatud, — aga vaat kui taplesime Kaasani all, siis sain uskmatuilt paremasse puusa nii ränga haava, et kogu külg hakkas mädanema ja ussid tulid sisse, aga paraneda ta ei tahtnud.

Samal ajal puhkasid mehed metsa all pikutades oma tapluseväsimusest, või jällegi tülitsesid saagijagamise pärast. Peale Tõssi ei näinud keegi tähele panevat haavatud venelast, kes tahtes unustada reies tuikavat valu, jätkas oma loba:

— Sõdimisel võtsid tatarlased ka tundseldamise appi, kuid venelased seda ei tee, ei — nõidust nad tapluses ei kasuta. Kui olime laotanud end juba ümber Kaasani, nii et tatarlasil tuli kitsikus kätte, siis tõid nad müürile oma tundseldajaid — vanu naisi, kes hakkasid hüüdma saadanlikke sõnu ning endile paharette abiks kutsuma, ise seejuures veheldes oma pikkade zipuunide ning armjakkidega ja sülitades meie leeride poole.

— Ei sülitamine tapa kedagi, sõnas nüüd Rapp, kes külitades maas oli jäänud venelase imelikku pajatust kuulama.

— Muidugi ei tapa, nõustus Hvostov, kes Harju vabadikega koos elades oli neilt õppinud viletsasti porssima maarahva keelt, — aga sellega tundseldasid nad meile kaela säärase vihma, et seda sadas nädalate viisi ja nii hirmsasti, et kõik ümberkaudsed põllud muutusid sooks.

— Sinu jutt ep ole mitte tõsi, vaid puha vale

ning pettus, tusastus Rapp, — sest kuidas võib tühipaljas inimese ila tuua vihma?

— Jumal ise näeb, et on tõsi! kinnitas Mikita Hvostov risti ette lüües. — Lõpuks ei aidanud muud kui jooksime Jumala abi järele: tõime Nogardist ja Moskooviast kuulsaid palvetajaid, õnnistatud vett, suuri ikoone ja ka kannatamise risti, mille küljes on veel praegugi osake Kristuse ristist päästetud puud, millel ta ise oli lihalikult kannatanud.

— Kas see siis avitas? irvitas Rapp.

— Ikka avitas, kuis siis muidu... pildusime nelja tuule poole pühitsetud vett, palvetajad laulsid salme, ja vaata — tollestsamast tunnist kadusid paganate moonutised, lummutised ja nende saadanlikud vigurdamised.

— Ja kuidas jäi linnaga, kas palvetajad tõid ka selle teile kätte? küsis Rapp.

— Ah Kaasaniga, no selle võtsime ära; viimase tapluse pidasime khaaniga tema majas, kus ta koos oma murzadega pani valjult vastu. Sinna kuhjusid ka kõik nende kaetud nägudega naised, keda igal murzal on enam kui märasid; seesuguseid naistekarju nimetavad nad ise haaremiks... ja virildades nägu, katkestas valuhoog venelase vestluse.

Ofonasi Ogibalov, pidades vajalikuks oma suguvenna pajatust täiendada, hakkas seletama, kuis nad lahingu lõppedes kiskunud haareminaistelt nende näorätikud ja kuis need siis kiunudes nagu kassid püüdnud ülestõstetud undrukutega varjata oma katmatut nägu.

— Nägu..?! imestusid vabadikud kuulates venelase juttu.

— Tatari naine peidab meeste silmade eest oma nägu enam kui häbedust!

— Eks igal maal ole omad kombed, arvas Tõss.

— Ja millega see lugu lõppes? päriti.

— Eks nii nagu pärast taplust ikka — vanad lõime maha, aga noortega vallatlesime nii aplasti, et sellest tõusis veel omavaheline tüli.

— Siis on sealgi samane pruuk nagu meie maal, sõnasid vabadikud, — et kes kangem, sel vaba voli teha...

— Tatarlastega olete teie ikka ühed ning samad jäärad, ütles venelasile Tõss, — ristiinimese meelt ep ole teilgi!

Kuid Ogibalov ei tahtnud sellega leppida, sest nemad kandvat kaelas õnnistegija risti, mida aga tatarlasil ep olevat.

— Aga eks ka tatarlane tasu teie omadele samaga! arvati.

— Kui mõõgaga võtab, siis on see tema teha — saatuse vastu ei suuda munkki..!

— Eks need ole venelaste patud ja häbiteod, mille pärast nüüd tatarlane meid nii tigedasti nuhtleb!

Nüüd hakkasid rootslaste trompetid teekonna jätkamiseks kiunuma, ja et vabadikudki ei tahtnud venelaste maale üksinda maha jääda, siis karates sadulasse hüüdis Ivo oma sõjarahva suurele teele kokku. Hobused vallandati kammitsaist ja toodi maanteele, kus asetsesid vankrid nii suurte röövvara-koormatega, et nende kuivunud rattarummud ja kodarad ägasid ning kiunusid raskuse all, kuna sadulate kül-

jes rippuvad vöörkotid olid meestel täis topitud mitte ainuüksi moona, vaid ka igasugust hinnalist vara.

Kui siis säärane sõjarahva ning kaubakoormate killavoor hakkas Tallinnamaale edasi liikuma, jäid upsakad mõisamehed tee äärde endiselt pikutama ega karanud üheaegselt vabadikega sadulaisse. Kuid see oli ainult nende sissejuurdunud tühipaljas alpimine, sest nüüd ep olnud nad talupoegadest enam millegagi ees, kuna paljud neist olles laastavas sõjas kaotanud oma majad ning mõisad, pidid samutigi ainult ratsutamisega enestele leiba teenima.

Sõjarahva edasiliikumine tõstis ning keerutas põuaselt teelt aga nii palju tolmu, et tee ääres pikutavate mõisameeste hing kippus lämbuma, ja nad hakkasid vabadike möödumisel neile metsa alt kurjasti hüüdma:

— Mats, ära tolmuta!

Et enamasti kõik mittesakslased olid kiriklikult ristitud Mathiasteks, mida aga maarahvas ise nimetas Matsiks, siis sellepärast hüütigi Harjus kõiki pärisrahvaid Matsideks.

— Epp ole talumees selles süüdi, et saksa kärss kisub enesesse tolmu ning tuhnib iga roojahunniku kallal, hüüdis möödaratsutav Rapp mõisameestele vastu.

Sina, kärnane vabadik, taltsuta oma punast koera, kisendasid mõisamehed, — muidu kisume ta sul kurgust välja!

— Ei teie ähvardamine mind tapa! kostis Rapp uhkesti ja ratsutades edasi ei pannud sakslaste vihast kisendamist ning ähvardushüüdeid enam tähelegi.

3

Ühel septembrikuu päikesepaistelisel päeval, mida vahel tihtigi juhtub ja mida siis venelased nimetavad vanaeide suveks, helisesid Moskoovia kirikute ja kloostrite tornikellad, kutsudes õigeusklikke palvele, sest nende suurvürst ning tsaar oli võtnud nõuks valida enesele naist. Linnades olid tsaari asendajad juba teinud esialgse valiku, ja nüüd jäi tal veel oma silmaga otsustada, et kes neist kokkutulnud neitsidest on kõige ilusam ning meeldib talle enam.

Seks puhuks oli Kremlis valmis seatud suur maja, nimega Granitovaja palata, mis väljastpoolt oli vooderdatud kandiliseks-tahutud kividega ja mille akendes oli tinaraamide vahele paigutatud värviline klaas ja ei mitte põisnahk ega slüdaa. Maja ise oli aga paljude tubadega, millest igasse oli neitside ülevaatuseks toodud kaksteistkümmend voodit, mida aga kõigis tubades kokku oli kuussada. Nagu mustad varjud liikusid Moskoovia nunnad kuuldamatute sammudega neis tubades ringi, korraldades neitsisid nende juustepalmikute lahtiharutamisel, rõivaste seljast võtmisel ja voodisse heitmisel. Lahtirõivastunud ning täiesti alasti tüdrukuil tuli voodis selili lamades kinnisilmi ning liikumatult oodata tsaari lähenemist.

Ja olid need tsaari vaatusele nii ligidalt kui ka kaugelt toodud neitsid üks ilusam kui teine — enamasti kõik agaadi kivi sarnaste tumedate silmadega, saleda kehaga, väikeste rindadega ja pikkade, peente sõrmedega kitsastel kätel, nii et isegi Ivan Vassiljevitšil enesel pidi sobiva valiku tegemine olema

kaunikesti raske, sest keda sa võtad või jätad — ühesugused iludused olid nad kõik.

Teiste kokkutoodud neitside seas oli ka knjäžna Daarja Federovna Mstislavski, keda Liivimaa sõjakäigul oli ta isa leidnud ja suure lahkuse ning armastusega toonud oma koju. Jälleleidmise puhul oli siis üksteist kaelustatud ning valatud rõõmupisaraid ja pärast seda teda Vastseneitside kloostris õigeusku vastuvõtmiseks kuus nädalat ette valmistatud, lastes tal hoolega õppides panna tähele jumalateenistuse kombeid.

Uute oludega kohanemine oli tal algul üpris raske, sest ta ep olnud harjunud elama kinnistes tubades, nagu see bojaarineitsidele kuni nende meheleminekuni teisiti ep olnud lubatud. Olgugi et ta oli leidnud oma tõelise isa, ja ka võõrasema näitas ta vastu lahkust, toites teda magusate küpsistega ja kõneldes hellitavat keelt, ei tundnud ta siiski nende vastu tõsist armastust, sest nende kombed ja eluviisid olid talle võõrad. Algul oli isegi nende keel talle raskesti mõistetav, kuid selle õppis ta ühe aastaga selgeks. Lõpuks leidis ta enesele mõnusa ajaviite niplamises, mis jumalateenistuse vaheaegadel oli bojaaritarele ainsaks meelelahutuseks ning lõbuks. Kuid tihtigi meenus talle Liivimaa, mis nüüd asus nii kättesaamatus kauguses, et ta ei lootnud teda enam kunagi näha. Liivimaa, Stokholm..! neile mõeldes jäi nõel tihtigi peatuma ta näppudes.

— Läheneb tsaar! sosistasid korraldajad nunnad tõmbudes kõrvaltubadesse, kuna voodeisse heitnud neitsid jäid hirmunult põksuva südamega kinnisilmi kangestunult lebama.

Ta tuligi — astudes oma pehmeis kingis tasaselt lohisevate sammudega, kuna ta raudne valitsuskepp, nimetusega posoh, tonksides oma teravikuga vastu poleeritud kivipõrandat, tähistas igat ta sammu. Saatjaks ehk okolnikuks oli tal seejuures ainult üks kitsehabemega vanamees — bojaar Belski, kes tsaari velmožana aitas tal valikut teha. Tüdrukud aga surusid tugevasti kokku oma lauge, mitte sellepärast, et neil isakese tsaari ning oma ihu peremehe ees oleks häbi olnud, vaid et neid oli surmaähvardusega sunnitud seda tegema. Iga neitsi süda põksus valjusti, kui tsaar juhtus peatuma ta voodi kõrval.

Tsaari paljakspügatud pead kattis mustast taftist lodumüts, kuna seljas oli tal lahtiste sõltustega dalmatik.

Ka knjäžna Daarja Federovna Mstislavskit valdas ärevus, kui tsaari valitsuskepi kopsahtused lähenesid ja jäid peatuma ta voodi äärde; olgugi et ta ei tahtnud eksida oma vanemate ja nõuandjate käsu vastu, pilkusid ometi ta laud niipalju, et suutis ripsmete vahelt vaevaliselt piiluda tsaari, keda ta vahest pärast ei näe enam mitte kunagi. Oli see uudishimu või hirm, aga ta vaatas ning nägi — inimest, keda kümned sajad ja tuhat korda tuhanded kartsid ning värisesid, kuuldes ta nime; ja ta nägi nagu läbi ähmase udu tsaari kuivunud keha, mis oli laskunud kummargile ta kohale: kasvult oli ta pikk, nägu punase habemega kaetud, kuna suured hallid silmad vahtisid uurides; nina oli tal pikalt välja veninud, ja otsmikul nahaalune täis veriseid laike, mis olid tekkinud hoolsaist palvetamisist, kui ta ikoonide

ees kummardudes tagus otsmikuga vastu kivipõrandat.

Seesugune häbistav uurimine tekitas neitsi Daarjale tõsist kartust ning hirmu, nii et ta oleks meelsasti pagenud sellest koledast majast. Ta tundis tsaari hingamist oma ihul, tundis, kuidas teda saatev vanamees lähendas oma põleva vahaküünla ta näole.

Lõpuks ajas tsaar oma kõverdunud selja sirgu, et astuda järgmise voodi juurde, kuna ta okolnik viskas, nagu ta seda iga teisegi voodi juures tegi, kinnisilmi lamava neitsi kõhule toreda portšast ehk kuldkarrast läbipõimitud rätiku.

Olgugi et tsaari voodite jalad olid tehtud kirpude kargamise vastu üle kahe küünra pikad, ep olnud magamisasemed neist söödikuist siiski vabad. Ja tolsamal tähtsal tunnil, millal kogu õigeusklik Venemaa oli vaikides põnevil, hakkasid need nuhtluseks loodud loomakesed otse tsaari silmade all kiusama ta tüdrukuid. Juba muutusid mõned neitsid rahutuiks, juba naksahtas kuskil säng, kuid tohtimata end sügada, panid ahastavad neitsid hinge vääneldes sellelegi katsumisele vastu, viibides seejuures nagu raudnõgeste puhmas.

Kui siis neitside ihulik ülevaatus oli lõppenud, läks tsaar Ivan Vassiljevitš koos oma okolnikuga teisel elul asetsevasse suurde võlvlaega tuppa, kus paariastmelisel kõrgendikul asetses troonitaoline tugitool. Selle suure koja sinised seinad olid täis kirjasid ning kuldseid võreleid, mille keskele oli maalitud lõvisid ja palju muid tundmatuid meretaguseid elukaid, keda ristiinimene päris ilma jube-

dustundeta ei suudaks näha. Kummalgi pool trooni asetsesid seinal laialisirutatud tiibadega kahepäised kotkad, millise vapi endine Moskoovia suurvürst Joann III, naides Kreeka printsessi Sofia Paleologi, oli Bütsantsist pärinud Vene riigile kaasavaraks. Tsaar Ivan Vassiljevitš oli seda aga täiendanud seega, et oli Moskoovia suurelt pitsatilt võtnud lohetapja Püha Jüri ja paigutanud ta kotka rinnale.

Ülejäänud seinad ja laevõlvid olid aga säravate värvidega maalitud täis piiblilisi salme või sümboolseid pilte, mis pidid kujutama: mehisust, arukust, puhtust, tõde ja muid sellesarnaseid häid voorusi; peale selle oli seintele maalitud veel inglite ja inimeste loomine, maailma jaotamine Noa kolme poja ja Venemaa jagamine püha Vladimiri kolme poja vahel. Vene vürstid Jaroslav, Vsevolod ja Vladimir olid kujutatud pärgades, värvilistes rõivastes ja kuldsetes vöödes, mida olid omal ajal kandnud Bütsantsi keisrid; neile järgnesid Moskoovia asutaja Jürgen Dolgoruki, knjäss Aleksander Nevski ja teisi Moskoovia hospodare. Kuid imelikul kombel olid Pihkva ja Nogardi kuulsad maalermeistrid Ostanja, Jakob, Semjon ja Glagol maalinud ikoonide lähedusse ka ühe naisukese, kes hoides käsi puusas ja kergitades üht jalga näis võtvat hoogu tantsimiseks, kuna ta alla oli punaste tähtedega kirjutatud: „Hulkumine, kadedus, aga ka muud irvitamised!“

Säärase jõleduse kujutamine tsaaritoa seinale oli kunagi ajanud köster Viskovatil ihukarvad jubedusest püsti, ja ta oli tõstnud Pihkva maalrite vastu pühaduste teotamise pärast kaebuse. Kui siis kokkutulnud sajapäine preestrite kogu oli seda asja põhja-

likult uurinud, mõistis ta maalrid õigeks, aga kaebajale pani süü. Metropoliit Makari oli siis ütelnud Viskovatile, et ikoonidest arusaamiseks olevat ta mõistus veel kaunikesti tume, ja et teadku ta ainult oma toimetusi, mis talle on pandud, ning ärgu kippugu rumalate targutustega segama jumalamaalijate töid.

Kui nüüd tsaar Ivan Vassiljevitš oli tulnud oma seesugusesse toredasti säravasse rahupaika, siis istus ta musta siidriidega kaetud ja värviliste pärlide ning ehiskividega ilustatud troonile, kuna bojaar Belski jäi ta paremale käele seisma. Poolringis ümber trooni asusid aga liigahtamatult ning tardunud vaikuses tsaari trabandid, nimetusega rõnda, hoides välkuvaid sekiirasid pea kohal püsti; nad olid rõivastatud valgesse sametisse või atlassi, millest olid ka nende mütsid, kuna kuldsed ahelad rippusid neil ristamisi rinnal.

Torganud oma raske, hõbeda ja kullaga kaetud posohi otsapidi põrandas olevasse auku, haaras Venemaa vägev isevalitseja trooni tugipuudest tugevasti kinni, ja najatunud seljaga toolikorjule, vajus ta pea väsinult rinnale. Millised olid need tunded, tahtmused ja soovid, mis seekord pesitsesid suure Venemaa isevalitsejas ning tsaaris? Oli see kurbus, pahameel, kartus, viha, igatsus, kadedus, meelehärm või armastus, seda ei teadnud ta vist isegi, sest kõik nad valitsesid kordamööda üle tema — suure Venemaa käskija.

Samal ajal kees neitside kambrites suur ning rahutu ruttamine: nunnad toppisid tüdrukuid rõivaisse, palmitsesid nende juukseid ja pannaldasid kingi. Neitside vanemad olid suure kasu- ning ausaamise

lootuses muretsenud neile kõige ilusamad ning toredamad rõivad, milliseid Moskooviast võidi üldse leida ja mida nende tütred nägid alles esmakordselt oma elus. Ka Daarja Mstislavskil ep olnud seekord seljas mitte harilik bojaaritari kirju pihtseelik ehk sarafan, vaid välismaalaste sloboodas asuva sakslasest rätsepmeistri õmmeldud pärsia kahisevast siidist rüü, mis kõikjalt ei rippunud laiades voltides ümber keha, vaid oli pihast kistud pinevile ning kitsaks. Seesugune toredus maksis aga ka rängasti palju — tervelt kolm rubla ehk kolmsada dengat, mille löömiseks kulus kolm naela hõbedat. Raske südamega oli siis Feder Ivanovitš avanud oma rahapunga, ise öeldes, et sakslased riisuvad venelasi paljaks.

— Ära kurda, Feder, oli siis ütelnud emake Nataša, — vaid vaata, milline toredus — kindlasti hakkab see tsaarile silma!

— Toredus asub tsaaril ümberringi, kostis seepeale Mstislavski; — ei pane ta seda undrukut enam tähele kui varest, kui see aiateibal istudes silub oma sulgi.

— Oh, Feder, vahel lakub ka meekaupmees sõrmi...! oli siis emake Nataša püüdnud pöörata oma abielumehe tusast meelt.

Nii oli ostetud Daarja Federovnale toredad siidrõivad, ja siis toimetatud ta pikkade palvuste ja õnnitlustega tsaari graniitpaleesse.

Edevasti naeratades vahtisid tsaari majja kokkutoodud noored bojaaritarid end hõbepeeglites ja heitsid siis jällegi kadedaid pilke oma kaaslasile, kellest kõik ihaldasid tsaaritari au.

Nüüd hakkasid nunnade abtissid saatma tüdru-

kuid tsaari suurde tuppa. Ükshaaval ja kindla korra järgi astusid vaatuselolevad neitsid varvastel tipates edasi, ja jõudnud tsaari ette, püüdis neist seal igaüks talle hästi meeldida ning saavutada oma suurimat õnne.

Algas uus ja nüüd juba rõivastises ülevaatus: iga neitsi, jõudnud tsaari ette, laskus seal põlvili ja pani põrandale talle eelmisel vaatusel antud kulla ja pärlidega ilustatud rätiku; juhtus tsaar tõstma tolle rätiku, siis see oli märgiks, et ta valib tollesama neitsi. Kuid isevalitseja tsaar ei tõstnud oma langetatud pilku, sest imelikud tunded purelesid ta raugastuvas südames nagu koerad ega lasknud tal võtta osa sellest elurõõmust, mis nii rikkalikult oli nüüd kihamas ta ümber. Pisarsilmil tõstsid tüdrukud oma rätikud ja pöördusid nukrasti tagasi. Ei keegi neist leidnud tsaari silmis tähelepanu, olgugi et nad seejuures katsetasid kõiki oma naiselikke kunste ja võlusid.

Enam kui nelisada neitsit oli juba kirju roduna möödunud tsaari silmade alt, kuid veel ikkagi ei langetanud ta oma otsust. Juba hakkasid nunnad ja nende abtissid sosistama, et seekord jätab tsaar tegemata oma valiku.

Siis tuli knjäžna Daarja Mstislavski, kellest kogu ta poisilik vallatus, mis oli temas asunud Liivimaal elades, oli nüüd kadunud. Ta keha oli muutunud ümmaramaks, silmad sügavamaks ja rinnad kumeraks nagu pakatav vili, mis noppimiseks küps; ka ei astunud ta kergesti tipates, vaid rahulisti ning kuklas hoitud peaga, avaldades suursugusust ja arukust nagu tõeline tsaaritar. Kui ta aga tsaari ette laskus põl-

vili, siis ei kukkunud ta mitte teiste kombel otseti maha, nii et tuharad oleksid jäänud kõrgemale kui pea, vaid hoidis ka põlvituse juures oma väärikuse alal; ka saksa rätsepa loodud rüü ei kägardunud tal seejuures voldikuhja, vaid langes pikkade jugadena alla, nagu seda oli osanud värvidega kujutada pildimaaler Ostanja, kelle loodud pilt ilutses veel praegugi eksitaja naisena tsaari toa seinal.

Parajasti kui neitsi Daarja oli tõusmas, võpahtasid tsaari laud, ja siis haarates oma posohist tugevasti kinni, laskus ta ettepoole kummargile, nii et tema ees põlvitav neitsi haistis ta rõivaist hoovavat vänget viirukilõhna. Samas nägi Daarja Mstislavski, kuis tsaari kondine käsi sirgudes venis laiast käisest välja nagu madu, kuis siis ta läikivate kulliküüntega haralihoitud sõrmed haardusid rätiku ümber nagu kägistades kokku ning tõstsid ta üles. Seesugune nägemine sisendas neitsile jahmatama panevat jubedust, nii et suutmata hoiduda karjahtamast, kukkus ta mõistust kaotades tsaari jalgade juurde otseti maha.

— Knjäžna Mstislavski! hüüdsid nüüd talitajad nunnad ja tegid eneste kohal ristimärgi. — Knjäžna Mstislavski on leidnud tsaari silmis armu!

— Knjäžna Mstislavski...! kandudes suust suhu rändas see hüüe tsaari tubadest välja, hüppas graniitpalee aknast tänavale, jooksis turgudele, lippas piki kaubapoodide vahesid, ronis üle Kremli müüri ja pani kõikjal rahva kihama.

Moskoovia neljasaja kiriku viis tuhat kella haarasid selle sõnumi omakorda suhu ja kuulutasid kõlisedes, kolisedes, helisedes, kõmisedes ja kolksudes:

— Knjäžna Mstislavski...! Knjäžna Mstislavski...!

Abtisside abivalmid käed, tõstnud minestunud neitsi Daarja põrandalt, kandsid ta selleks valmisvarutud tuppa, kus asetasid pehmeile luigesulist padjule.

— Suurest rõõmust... sosistasid nunnad, — suur rõõm riisus tal mõistuse peast! ja nad hakkasid toibutama minestunud knjäžnat, püüdes teda meelituste ja palvesõnadega äratada.

Kinkinud teistele vaatusel olnud neitsidele heldel käel maid või raha, saatis tsaar nad nende vanemaile tagasi. Kuid ka knjäžna Daarja Mstislavski kohta ep olnud suurvürst ning tsaar langetanud oma lõplikku otsust: enne kui ta juuksepalmikuid hakatakse lahti harutama ning neid humalaga üle puistama, nagu seda nõudis õigeuskliku laulatuse komme, pidi neitsi Daarja nagu ta eelkäijad — Maria Dolgoruki ja Vassiltšikovagi, tsaariga esmalt ainult ta sohinaisena ehk armukesena sängi jagama.

KUUES PEATÜKK

1

Olgugi et Eesti maa-aadlil ja ka Tallinna kodanikel oli linnas elades olukord palju kasulikum ning mitmeti kindlam kui vaestel talupoegadel maal, oli neilgi kaelas oma rist ja kitsikus käes: aadlikelt oli moskoviit võtnud kõik nende mõisad või teinud need maatasa, pealegi olid nad nagu kõik teisedki kodanikud Tallinnas pika sõja kestel ära söönud kogu oma liikuva vara ning hõbeda, nii et neil nüüd ka kaupmeeste juures ep olnud enam võlausaldust, ja pidid seega elama suures puuduses ning mures. Seepärast pidid nüüd kõik Läänest tulnud kaubalaevad, millelt tallinlased ei jõudnud enam midagi osta, kaupmeeste suureks südamevaluks sellesama kaubalastiga, millega nad olid tulnud, Lüübekisse tagasi pöörduma. Et seega oli Tallinnas kui endises toredas kaubalinnas kogu kauplemine lõpule jõudnud, siis jäi seal ka rahalöömine ikka vähemaks ja vähemaks. Samuti maksis seal üks mark raha, mis endisel heal ajal oli maksnud üheksa Lüübeki killingit, nüüd veel ainult kaks killingit.

Töö soikudes linna rahapajas ei leidnud seal mündisellidki muud midagi paremat kui, liitudes oma ülemmeistri Christoffer Schenkenbergi poja Ivo salgaga, venelaste röövimisele välja minna; ja nad leidsid, et see on palju tulusam amet kui istuda väheselt nokitsedes rahapajas.

Ivo aga ratsutas oma sõjarahvaga mööda Eestimaad väsimatult ringi, kimbutades venelasi nende majades ja tappes teedel. Kuid seesuguse meeletu möllamise juures sai ta sõjarahva käe läbi otsa mõnigi rahulik talupoeg, kes häda sunnil oli andnud end venelase alla. Lõpuks läks mõne külakonna talurahva häda omade kiusamise tõttu nii suureks, et nad hakkasid Tallinna magistraadile tooma kaebusi, ngu laseks Ivo Schenkenberg neid venelase käsualustena puua. Ja kui siis juhtus, et uuel aastal minnes rüüstama Haapsalu lossi eelset alevikku, oli puujalgne Hempel ühe vaese talupoja vastu igasuguseid õigusi ning arusaamist oksa tõmmanud, pandi seda Ivole süüks ning Tallinna magistraat otsustas seepärast ta üle kohut mõista. Et aga Ivo ise ei ilmunud enam kunagi Tallinnasse, siis saatis raat talle 5. jaanuaril aastal 1579 turbe ehk linnatulemiseks ja sealt vabalt äraminemiseks kaitse, kui peaks juhtuma, et kohus mõistab ta süüdi. Olles aga suures tuhinas, kostis Ivo rae saadikuile, et kui ta tuleb, siis ilma turbetagi, sest süüdimõistmist ta ei karda, kuid et ta tuleb mitte siis, kui tahab seda magistraat, vaid et siis, kui ta leiab selleks mahti. Mis puutuvat aga poodud talupojasse, siis olevat see küll kurb juhtum, aga sõjas langevat ühtepuhku elusid küll süü pärast

ja ka ilma. Ja ta laastas edasi ega pannud tähelegi raatmanide manitsusi ning kutseid.

Olgugi et vahepeal saabus uus kevad ja maal võis alata põllutöö, jätsid harjulased, kelle maalt oli moskoviit häbiga välja pekstud, selle oma naiste ja laste hoolde, kuna nad ise, olles taplemiste ning röövimistega harjunud, pidasid paremaks vaba sõjarahva elu. Ise olid nad seejuures muutunud toredaiks ning uhkeiks, ja käies oma kihlakondade kirendavais rõivais, istusid püsti päi ning kange kaelaga, nagu oleksid nende ammused peremeheõigused sel maal neile jällegi tagasi tulnud. Paljud talupojad olid alalisest sõdimisest ning röövimisest muutunud koguni nii rikkaks, et hakkasid Tallinna kodanikelt ostma enestele toredaid kivimaju, mis varematel aegadel olid maksnud vähemalt kaks tuhat taalrit ja enamgi, kuid mida nüüd saadi nelja-viiesaja taalriga kätte.

Et vaesus võttis paljude aadlike ja kodanike seas ikka enam võimust, siis pidid nad suure südamevaluga nägema ning leppima, et nende lapsed võtsid koos talupoegadega röövkäigest osa; seejuures pidid nad olema veel nii alandlikud, et üks mittesakslasest talupoeg, keda nad endisel heal ajal ep oleks mitte pidanud selle au vääriliseks, et oleksid tema kõrval istunud või kõndinud, oli nüüd neile koguni peameheks, kelle juhatusel läksid nad röövimisele kas ratsutades või koguni tema järel joostes jalgsi. Palju aadlist neitsisid ja kodanike tütreid kõige kõrgematest sugukondadest pidid aga tungiva vaesuse pärast minema mehele mitte ainuüksi mõisameestele ja mõisateenijaist ratsutajaile, vaid isegi ka eesti maarahva soost vabadikele, milline hull lugu vanal heal

ajal oleks igaühe meelest olnud päris imelik, võõras ja ennekuulmatu kogu Liivimaal. Kuid ega häda ei lase häbeneda.

Kaaslaste imestuseks ei pidanud Tõss hõbedast kuigi suurt lugu ega kogunud enesele kunagi vara, vaid kandis kõike seda, mida ta kokku röövis, Nigula kiriku kellamehele, kes koos oma emandaga kasvatas ta taplusest toodud mustajuukselist tüdrukut. Kuid palju rikkusi sai temalt ka Tallinna jumalalaegas, kust jagati abi ning armuande linna vaestele.

Vahepeal oli Tõssi tüdruk sirgunud nagu põldosi ja kandis nüüd rõivaid, mis olid õmmeldud peenest sametist või valgest atlassist. Olgugi et see käharpäine tüdruk oli ristitud Magdaleenaks, nimetas Tõss teda Malleks, kes alati tundis ta ilmumisest rõõmu. Tüdruku meeleheaks ning lõbuks oli Tõss alati valmis Nigula kiriku avaral õuel või surnuaial tegema igasuguseid tempe, nii et kodanikud pidid imestusega pealt vahtima, kuidas see heasüdamlik Kose kihlakonna rõivastises talupoeg jooksis hobusena hirnudes ümber kiriku, kandes oma turjal kilkavat tõmmunahkset tüdrukut. Tahtmatult pidid siis kodanikud vangutama päid, et see kohtlane talupoeg on küll kaotanud oma viimse arunatukese peast. — — — —
— — — — — — — — — — — — —

See oli 1579. aasta suvel, kui Ivo Schenkenberg, toonud oma sõjarahva Tallinna alla leeri, läks ise magistraadi ette talvel tapetud talupoja eest aru andma. Magistraat oli küll kuri, et Ivo ep olnud ta käsku tähele pannud ning tuli alles nii suure hilinemisega. Seega ep olnud Ivol kohtuotsusest loota ka midagi head, sest üks hukatud talupoeg ees või taga,

see ei tähendanud magistraadile paljut, kuid et ta oli julgenud, hoolimata temale antud turbest, kohtu ette ilmumisega nii kaua viivitada, siis seda pidas magistraat palju rängemaks süüks. Üksikult olid raatmanid kui Ivole head tuttavad ning sõbrad andnud talle enne kohtumõistmist teada, et nad tahavad olla ta vastu õige armulised, kuid seegi lubadus ei tähendanud paljut, sest Tallinnas öeldi tihtigi nõnda: „Raatmanid on meil jumaltänatud päris tublid mehed ning head isandad, kes ei suudaks teha kärbselegi häda, kuid nendest koostuv raat, see on hull elajas!"

Kui lõpuks raekojas loeti kohtuotsus Ivole ette, siis kõigi ootuste kohaselt see ep olnudki karm, sest see kasu, mida kaebealune linnale tõi, oli sadasid kordi suurem kui ta tühine süütegu; ja sellest sai raat isegi aru, et sõdides on raske teha vahet, kes on sõber ja kes vaenlane. Siiski pidi Ivo oma hilinenud kohtusseilmumise pärast kuulama magistraadilt ränka noomimist ja kohtuotsuse kohaselt maksma tapetud talupoja eest jumalalaekasse üks neljandik marka ehk ühe veeringu ja rae käsu vastu tõrkumise pärast kuus marka hõbedat.

Ivo jäi koos oma sõjarahvaga peatuma Ülemiste mäele ega tahtnudki tulla linna, kust iga jõukam kodanik püüdis suve tulekuga välja kolida, sest hingemattev rooja lõhn, mis Tallinnas algas mais ja lõppes alles külma tulekuga, tundus metsades ja lahtistel teedel puhta õhuga elama harjunud vabadikele liialt jäledana.

Istudes kõrgel pankrannal, vahtis Ivo sinist ulgumerd js luges päevi, millal peaks saabuma tagasi Ton-

nies Dene, kes ta tahtmist mööda oli suure tasu eest läinud Pihkvasse kuulama, et kus ja kuidas elab neitsi Dorothea ehk knjäžna Daarja Mstislavski. Ka kirja oli Ivo andnud talle ühes, paludes, et ta tooks neitsilt kas või mõnerealise vastuse, kuid kõige parem, kui ta suudaks ahvatleda teda ennast kaasa tulema, selle eest lubas Ivo jääda talle igavesti tänuvõlglaseks ning tasuda ta vaeva veelgi mitmekordsete rikkustega, mida ta aga iialgi suudab koguda.

Ja Tonnies Dene läks, lahkus suurte lubadustega, kolas mööda maad-ilma ringi, prassis ja purjutas seni kui kaasavõetud hõbedast jätkus; isegi Riias käis ta otsaga ära, kuid Pihkvasse ta ei saanud sellepärast, et enne lõppes raha, aga võib-olla, et ta ei tahtnudki sinna minna.

Kui siis Ivo oli neliteistkümmend päeva vahtinud merd ning Tonniese lahkumisest oli juba möödunud enam kui kuu, ilmus Iru mäele keegi räbaldunud ning kärnase näoga rändur, kelles alles pärast pikka uurimist suutsid vabadikud ära tunda Tonnies Dene. Kui Ivo sellest kuulis, siis ruttas ta joostes valvemeeste juurde, kuhu lõpuks ometi oli ilmunud Tonnies, nii nagu enne lahkumist oli ta temaga kokku leppinud. Kuid sõnumid, mida sõjakaaslane talle nüüd Pihkvast tõi, võtsid kogu ta elamiselt lusti: neitsi Dorothea ehk knjäžna Mstislavski olevat pihkvalaste teadmisel surnud juba möödunud talvel ning maetud Moskoovia lähedusse Vastseneitside kloostrisse.

Sõnatult lahkus nüüd Ivo oma kaaslasist ja, tulnud suure Iru kivi juurde, istus sinna maha, ise ägades:

— Ei enam, ei enam...! ja ta tundis ängistust kõris.

Teda ep ole enam olemas, maailm on jäänud tühjaks — tühiste tuulte tallermaaks.

— Sina taevane Jumal ning vägede Jehoova, nagu sind inimesed nimetavad, miks tegid sa seda?! ja langedes kummuli kitkus Ivo eneselt juukseid.

Kui ta äkiline valuhoog veidi vähenes, siis tõusis ta istukile, najatus seljaga vastu külma kivi ja pööras pilgu tähtedevahelisse kaugusse, millel ei näi olevat äärt ega otsa. Ja nüüd ta tundis maailmas olemisest valu, tundis suure ning mõõtmatu igaviku juuresolemist, tundis kadumise paratamatust ning suremise vajadust.

Surra, ainult surra — ja ta näeb teda jälle! Kuid, ja Ivo tõstis vahepeal langenud pilgu uuesti taeva poole, kas ta pääsebki sinna üles, kust praegu alla vaatab tema — Dorothea! Seal seisab ju Keerub oma tulise mõõgaga ja ütleb talle nõnda: „Inimesepoeg, pööra ümber oma pale, sest vaata — su käte küljes kisendab maailma laste veri!"

— See on patt...! sõnas Ivo, ja ta silmi ilmusid ikka uued ilmutised, mis viisid teda vahetumasse ühendusse Jumalaga.

Ta ei kartnud viimsepäeva kohtumõistmist, isegi põrgupiinasid mitte, sest kui ta on teinud pattu, siis kannab ta ka karistust, vaid ta kartis jääda ka igavikus lahutatuks temast, kelle pärast ta nüüd kurtis ning keda leinas taga. Mida enam ta sellele mõtles, seda enam hakkas ta kartma Jumalat, tundma hirmu ta kohtu ees, sest ta oli elanud mitte kristlase kombel, vaid kui kõige jõledam pagan: isa needmise ning

vandealusena oli ta hulkunud purustades ja tappes mööda maad-ilma ringi, prassinud kõige mustemais kõrtsides, aelnud liiderlike naistega nende haisevais armatsemisurkais, kust tõsine kristlane peaks jubedusega eemale hoiduma.

Jälkusega tuletas ta kõike seda nüüd meelde.

Siis oli ta rahutult tormanud ikka ja jälle sõjatallermaale, kus aga ka tapapillerkaar ei toonud talle unustust, sest kõikjal, kuhu ennast pööras või läks, nägi ja kuulis ta ainult teda, kelle nimi kumiseb ta kõrvus: Dorothea! Ta püsib tema hinges nagu päikesevari veel, kust ep ole suutnud teda kustutada ei ägedus, hoog, halastamatus ega irvitav patt, mille üle ainult saadan võib tunda heameelt ning rõõmu.

Ka vanasõna ei näinud pidavat paika, sest aeg ei silunud ega kaotanud tuikavat valu südamest, vaid iga hingetõmbega tõusis tolle neitsi kujutis ikka elavamalt ja elavamalt ta silme ette, kuna mõteldes temast kärises ta hing ikka enam ja enam. Magades laagrites nägi ta aga igal ööl und ainult temast ja ärkas tihtigi metslinnu kisast, mis kuuldus talle, nagu oleks kuskilt pimedusest hüütud: „Dorothea!"

Kuid nüüd on ta maailmast lahkunud ja elab ainult tema mõtetes edasi!

Ja nüüd asus Ivo südamesse vaikne pühapäevane rahu, isegi mere kohisemine näis vaibuvat. Siis tundus talle, et nõnda nagu Jumal on võtnud teha, ongi parem, ja ristitades käsi sõnas ta tasa:

— Ma tänan sind, armas Jumal, et oled ise võtnud teda enese juurde hoida ning juhatanud mulle õiget teed! — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Tulnud linna, läks Ivo Gaspar Volrabi mahajäetud ning tühja maja õue, mille taguses rohuaias oli lehtla rusudena kokku vajunud. Seistes paeseintega piiratud rohelises aiakeses, kus õitsesid sirelid ja okasroosid ja mille keskel asetses lahtine veekaev, sattus Ivo suurde ärevusse, sest liiga elavalt tõusid mälestused temas esile. Ja kui ta seal härdunult ikka edasi seisis, jäi ta pilk peatuma valgele tuvile, kes oli katuselt laskunud kaevu äärde, kus ta kudrutades ringi kõndis.

See on tema, mõtles Ivo, tema ise on valge tuvina ilmunud ta juurde.

Äraeksinud pojana pöördus Ivo tagasi oma isamajja. Olgugi et isa ei suutnud tema pealaelt tagasi võtta oma needmist, pidi see Ivo kristlikkude eluviisidega iseenesest kaduma.

Ja unustades oma sõjarahva, käis Ivo kirikuis palvetamas ning hakkas isa kõrval ausat tööd tegema, mis ei toonud küll rikkust, kuid selle eest andis südamele kosutavat rahu ning puhkust.

Ühel õhtul, kui isa oli söögilauas lõpetanud tänupalve Issandale, küsis Ivo vaikselt:

— Kuidas elab nüüd meister Crameri tütar Gertrud, kas temal ja ta vanemail on veel ikka minu vastu tuska?

Vaadates oma tihedate hallide kulmude alt pojale tõsiselt otsa, kostis vana Christoffer Schenkenberg nõnda:

— Miks pärid sa seda, mu poeg, eks sa tea isegi, kui suurt häda tegid sa selle neitsi südamele!

Ivo ei osanud kosta muud, kui et kas see lugu on siis tõesti läinud neitsile nii südamesse.

— Sina jätsid ta ju istuma, poetas nüüd ema sõnakese vahele; — Gertrud nuttis ennast päris pimedaks, nii et ta vanemad on veel praegugi tema pärast mures...!

Et Ivo vaikis, siis ema jätkas edasi:

— Veel möödunud pühapäeval kurtis Crameri emand kirikus, et tütar kippuvat tal vägisi kloostrisse...

— Aga kõik see juhtus ju ammu, nii et nüüd peaks olema juba ununenud... söandas Ivo sõnada.

— Oh, poeg, sulle on südameasjad tundmatud...! ohkas ema.

Hinganud sügavasti, sõnas nüüd Ivo tasase värinaga hääles:

— Kui tema ja ta vanemad mind ei vihka, siis olen valmis tõsise kristlasena teda altari ette viima!

Säärane ootamatus rabas nii isa kui ka ema, nii et nad jäid sõnatult pojale otsa vahtima; alles pärast pikaajalist vaikimist kostis isa:

— Seesugune nõu tuleb sul jätta — veerevale kivile ei kasva kunagi sammalt!

Kuid Ivo seletas, et sõja- ning laagrielust loobudes tahtvat ta nüüd naida ükskõik keda; kui aga neitsi Gertrud ei taha talle tulla, siis kosivat ta mõne teise Tallinna neitsi.

— Tee seda, mu poeg! ütles ema pisaraist läikivail silmil, kuna aga isa võttis sõnada:

— Kui see on sinu tõsine ning puhtast südamest tulev tahtmine, siis lähen ma meister Crameriga selle üle nõu pidama!

2

Ühel juulikuu pühapäeval peeti Niguliste kirikus Ivo Schenkenbergi ja kuldseppmeister Crameri tütre Agneta laulatust.

Pulmad ep olnud Tallinnas harulduseks, kuid et just selle laulatuse üle oli mitut puhku ning kõige enam keelt pekstud, siis tuli inimesi kirikusse murruna kokku. Auväärne õpetaja Toomas Gerstenberger pidades laulatustalitust ütles oma vägevad noomimissõnad ning ühendas siis pruutpaari kristlikuks abielupaariks. Pärast seda tormas meistreid ja selle rüsinal noorpaarile õnne soovima, kusjuures korraga kõnelesid kümned suud ja mitmed käed surusid, nii et vastlaulatatuil hakkas seesugusest jutuvadast pea ringi käima ja nad ei mäletanud õpetaja sõnadest enam midagi.

Lahkudes kirikust viis mõrsja isa oma tütre viimast korda oma koju, kuhu läksid ka kaksteistkümmend pruutneitsit, kuna Ivo koos oma kaheteistkümne poisiga läks jällegi oma isamajja, et valmistuda õhtuse pulmapeo vastu.

Laulatuskombe kohaselt oli Ivo viinud juba varem pruudile ta isamajja omapoolsed kingitused, mida seal pandi sugulasile vahtimiseks välja; need olid: kahe küünra pikkune ülekullatud hõbedast ahel koos ripatsiga, mis oli kaunistatud pärlidega ja kaalult kaheksa loodi raske; käsitasku koos üheloodiliste ehetega; nahksesse tuppe peidetud pisikene nuga; kahekümne kahe loodi raskune ülekullatud vöö; paar siidist käiseid kaheteistkümne ülekullatud nupukesega, mis kokku kaalusid kaks loodi; siidist rin-

nalapp kuldse kinnitajaga; sukki, tuhvleid ja kingi — igaühest üks paar. Ise ta oli saanud aga pruudilt: särgi, hinnalt kolmkümmend marka; paari siidniidist kootud sukapaelu ja ühe vaiba, mille küljes ep olnud pärle ega kulda. Kummagi vanemad olid aga neile kinkinud mõned küünrad damasti ja siidi, ühed põlvpüksid ja mõned nahksed tuhvlid. Mõlema maja tüdrukud, tädid ja ammed olid toonud igaüks paari tuhvleid, kuna sulased ja poisid jälle lihtsaid särke. Pruutpaaril omalt poolt tuli aga kinkida igale pulmapeo korraldajale ning sellega ametisolijale üks paar kingi.

Õhtul kella neljaks tuli mõrsja oma kaheteistkümne pruutneitsiga Kanuti gildituppa, kus peatselt oli algamas pidu, kuna Ivo läks vana kombe kohaselt koos oma peiupoistega kirikusse, kust pärast palvust tuli temagi gildimajja.

Kutsumatult ei tohtinud pulmapeole tulla keegi; kes sinna aga siiski tuli, see pidi maksma raele kolm marka trahvi; et aga hoiduda kontvõõrastest, siis selleks palgati kaks kohtusulast gilditoa uksele, kust nad pidid salaja sissehiilijaid minema kihutama.

Olgugi et pulmamajja oli varutud õlut ja veini külluses, pidi iga pulmaline seda omalt poolt kaasa tooma, nii et jookidest ei tuntud seal puudust.

Õhtul kella viieks olid pulmalised kogunenud Kanuti gildimajja ja istusid seal laudadesse, kuhu esimeses järjekorras paigutati pürjermeistreid, siis teisi raatmane, pastoreid, gildivendi ning teisi kodanikke ametite ning seisuste järgi: kuldseppi, ammumeistreid, kingseppi, rätsepaid, lihunikke ja teiste auväärsete ametite meistreid ning lugupeetumaid

selle koos oma emandate ja tütardega, keda oli kaunikeselt palju koos. Seesugust rahvahulka nägid gilditoa seinad alati ainult pulmade, varrude ja suurte vastlajoomingute puhul.

Pulmapeo avas kuldseppade tsunfti olderman, kes tänas kõiki pulmalisi, et nad oma lahke osavõtuga on teinud pruutpaarile au, ja kuulutas siis hõbedase vasaraga kolm korda vastu joogilauda lüües pulmapeo avatuks.

Söömine algas hõbelusikate, karikate, liudade ja toopide väljatoomisega; kui aga algas jooming, siis koristati hõbedased lauanõud ja asendati pisikeste inglistinast potikeste ja peekritega, sest purjus inimesile ei võinud usaldada hõbenõusid, kuna nad hooplemise tujju sattudes oleksid hakanud neid käte vahel kokku käänama.

Pruutpaari lauas oli igale kolmele inimesele asetatud liud, kuna teistes laudades pidid kuus inimest ühe vaagnaga läbi ajama. Toitudest toodi lauale: esiteks — soolaliha, karupraad ja pajaküpsis, teiseks — seapraad reiniveiniga, kolmandaks — suitsusink ja loomaliha, neljandaks — keedetud riis mandlitega ja viiendaks — või koos juustuga. Kogu söömise ajal kandsid kaks poissi — üks sakslane ja teine mittesakslane — pulmaliste seas ringi õlut ja mõdu.

Et pidu oleks igati väärikas ning seisusekohane, siis ei hoolinud kuldseppmeister Cramer kuludest ega rahast ja palkas seks puhuks linna pasunameistri koos ta kuue mänguselliga pulmalisi lõbustama, millise vaeva eest nad said kakskümmend viis taalrit, millest pidi neile nii piisavalt jätkuma, et nad

ei tohtinud hakata pulmalisilt lisatasuna enestele tuhvleid või nuuskrätikuid manguma.

Ja oli sel pulmapäeval näha kaunikesti palju kõrkust ja uhkustamist kalliste ning toredate rõivastega, sest seal ei kantud mitte ainuüksi lihtsat siidi ja komlotti, vaid oli näha ka palju sametit ja läikivat atlassi. Jõukamate ning kangemate meistrite emandad olid vooderdanud oma rõivad leopardide, kärpide ja nirkidega, kuna alamate omad aga rebaste ja ilvestega. Paljudel olid peas kõrged tanud või väikesed sooblinahast pesamütsid, kuna sooblisabad olid keerutatud neil ümber lahtise kaela. Mantlid olid kõigil laiade naharibadega ääristatud, kõhul kanti kardniidiga väljaõmmeldud põllesid ja käes viibutati avatud lehvikuid, mis olid toredate arabeskidega kaetud. Noored tüdrukud olles mantliteta kandsid lühemaid undrukuid ja niuete ümber kirjult väljaõmmeldud laiu vöösid, kuna paljudel neist olid kaela ümber valged voldilised kraed. Riietumisel ei peetud nüüd enam seisusest kinni, vaid igaüks ehtis ennast nii, nagu ta tahtis ning jõudis, milline hull lugu võis ainult seetõttu sündida, et pikk sõda oli muutnud inimesed päris metsikuks.

Emandate rõivastel ja tanudel ep olnud puudu ka hõbe- ja kuldehetest, millest igaüks oli üle kahe marga kaalutäielt raske. Samutigi oli seal näha kullast, hõbedast või ülekullatud kaelakeid, millel ilukivid särasid küljes, hõbetatud ja kullatud lannisid ja taskuid ühes tuppedega — kõik kokku üle kuuekümne loodi rasked. Seal oli näha ka palju kalleid kuldsõrmuseid, nuppusid nöörisid ning sõltusi; neitsidel enamasti hõbe- ja kullatud pärlipaelad,

emandail aga mantliplaadid ja -pandlad, kõik mõni kaalutäis marka rasked; veel oli seal näha suuri vöökeid ja tuppesid, igaüks kolmkümmend loodi rasked, ja toredate iluripmetega paatreid, millega iga naine oli ehitud ning kaunistatud.

Kuld- ja hõbeehteist tohtisid ainult Suurde gildi kuuluvad kodanike emandad kanda kuni kahe loodi raskusi, kuna Kanuti ja teiste vähemate gildivendade emandate ehted üksikuina ei tohtinud kaaluda enam kui poolteist loodi; et aga kuldsepad pidasid endid samaväärseiks Suure gildi vendadega ning nõudsid eneste vastuvõtmist sellesse seisusse, siis käskisid nad ka oma emandail kanda kaheloodilisi ehteid, mille tõttu kestis Tallinnas alatine tüli ning riid.

Kui kelgi oleks olnud käes see kuld ja hõbe, millega sel pulmapeol kas või lihtkodaniku naine ja tütar olid ehitud, siis oleks ta võinud sellega pidada kaunikest kauplust ning ennast koos naise ja lapsega parajal viisil elatada. Rõivastest, mis neil enamasti olid kõik kahisevast siidist, tõusis aga igal kehaliigutusel magusat roosilõhna, mis samutigi nõudis omajagu kulu. Seega ei ajanud mitte ainuüksi aadlikud, vaid ka kodanikud ning kaupmehed Tallinnas kõrkust, uhkust, toredust ja muud ülemäärast liialt taga.

Kui õhtune söömaaeg oli lõppenud, siis tõusid raeliikmed püsti ning lahkusid, et minna kirikusse õhtusele jumalateenistusele, aga võib-olla et ka lihtsalt minna koju, sest nende juuresolekul ei võtnud pidu kunagi hoogu, vaid igaühe suu oli nagu seotud. Raatmanide lahkudes hakati aga tantsima ja senisest ohtramalt õlut ja veini jooma. Enne kui pasuna-

mehed panid oma torud hüürgama, tantsisid pulmalised vana kombe kohaselt kolm tantsu ilma pillideta, ja alles siis hakkasid vasksed kõrid jõrisema. Tantsima pidi iga mees teisi segamatult ainult ühe ringi, seejuures aga ennast kombeliselt ülal pidama ning oma tantsukaaslasel mitte ümbert kinni haarama, pigistama ega katsuma teda ebaviisakast kohast või ükskõik mil viisil talle häda teha, kuna selle vastu eksijal tuli maksta kolm marka trahvi. Keegi ei tohtinud aga seejuures alustada tantsimist, enne kui eelmine tants ep olnud lõppenud, vaid pidi oma kaaslase kõrval seistes ootama uue tantsu algamist.

Sel ajal, millal ühed tantsisid, jätkasid teised söömist ja joomist, naerdes seejuures lõbusasti ning hõisates pasunaile valjusti kaasa. Ja oli seal säravust ning rõõmu, lusti ja laulu, aga ka vandumist ja sõimu, mis kõik lõppesid sinise esmaspäevaga.

Trompetid ja tromboonid panid gilditoas värisema õhu, mis kiunus ja vingus kõrvus, või jällegi mürises nagu möirgav elajas, kui pillimeister äkilise käsirutusega venitas pikaks oma trombooni, mida ta aga samas tõmbas kiunudes uuesti kokku.

Olgugi et Ivo isa Christoffer peagu põlgas viina, rüüpas ta nüüd tänase suure rõõmupäeva puhul ometi mõne peekritäie veega segatud reiniveini või jällegi kuulsat prantsuse viina, olles seejuures hästi tujus.

Istudes oma nooriku kõrval vahtis Ivo pillimehi, siis tantsijaid ja aeg-ajalt piilus oma naist, ise seejuures mõeldes: tolle neitsiga — tollesamaga, on ta nüüd ühte pandud kuni hauani! Uuesti vaatas Ivo oma abielunaist, kelle nägu tundus kahvatusest läbi-

paistvana ning peagu niisama heledana nagu ta juuksed. Kuid siiski teadsid emandad seletada, et ta nägevat nüüd palju tervemana välja, kui ta oli seda kuu aega tagasi. Ivo ise oli ta vastu tähelepanelikult õrn, püüdes täita iga ta pisimatki soovi, kõige enam aga varjata ta eest oma suurt kurbust, mis põletas ta rinda nagu tuli. Sellest abielust lootis ta aga ka enesele tulu, et vahest nüüd suudab ta unustada seda, keda ep ole maailmas enam olemas, kes on talle kui ammune mälestus tagasipööramatust ajast.

Imelikul kombel püüdis aga Ivo hoiduda pulmaveini joomisest, kartes, et see võib tuua talle ülemäärast nukrust; kuid sellest oli tal nüüd raske hoiduda, sest igaüks, soovides talle õnne, tahtis temaga kokku juua.

Kui tornikell lõi kümme lööki vastu keskööd, siis jäeti tantsimine soiku, sest nüüd pidi algama pruutpaari tants; Ivo oleks selle peagu unustanud, kui mitte meister Cramer, olles ärajoodud veinist ülemääraselt tujus, ep oleks seda talle meelde tuletanud, sõnades:

— Miks noorpaar oma auõhtul ei tantsi?

Alles nüüd märkas Ivo, et kogu pulmarahva pilgud on jäänud peatuma temale ja ta mõrsjale, kuna pillimehed hoiavad oma vaskseid torusid puhumisvalmilt suu juures, et nende tõusmisel alata pruutpaari tantsulugu. Haaranud laualt peekri, tühjendas Ivo selle ainsa sõõmuga, ja siis läks koos mõrsjaga tantsupõrandale, kuna sellid ja meistrid kukkusid suurest rõõmust kisama. Haaranud oma mõrsja

käe, kargas ja promeneeris Ivo nii meeletult, et Gertrud ei suutnud temaga sammu pidada. Ta astus isegi mõnele kodanikuemandale varbale ega kuulnud, kui see valjusti kiljahtas. Siis asetas ta jällegi käe ümber oma mõrsja piha ja hullas tantsides nii hullusti, nagu oleks ta tahtnud kogu oma elulusti selle ainsa õhtuga välja karata. Paljud käed aga puistasid pruutpaari pea kohal lilli, mida tänaseks oli nopitud kodanike linnataguseist suveaedadest. Pruutpaari tantsust tahtsid nüüd osa võtta ka paljud auväärsed meistrid ja tähtsamad emandad, nii et tüdrukuile ja poistele ei jäänudki selleks ruumi. Ja kõik need auväärsemad kodanikud, olles sattunud ärajoodud veinist lustikasse tujju, tantsisid koos noorpaariga kärtsuvate pillide saatel, nii et pea huugas otsas ja suurest kilkamisest hakkasid nende hääled kähisema.

Pruutpaari tantsu lõppedes pidi Ivo kombekohaselt koos oma mõrsjaga lahkuma ning viima ta oma isamajja. Selleks tulid neid saatma kaksteistkümmend lugupeetavamat meest koos sama palju tähtsamate emandatega, kes pärast noorpaari voodisseviimist pidid pöörduma tagasi pulmamajja, kus viibiti kuni sinise esmaspäevani trallitades koos.

Kuid Ivo sõjarahva leeri, kus tunti suurt meeletuska tema lahkumise pärast, oli kandunud sõnum tema pulmast. Tont, kes nüüd ise oli asunud vabadike etteotsa ning käinud nendega omal käel varitsemas vaenlast, korjas üle poolesaja torupillimehe kokku ja viis nad Pikale tänavale Kanuti gildimaja ette; kui siis Ivo pulmamajast koos oma saatjatega lahkus, panid tänaval seisvad vabadikud oma torupillid hüürgama pulmalugusid, nii et tallinlased pidid

imestusega käsi kokku lööma, sest nii suurt jõrinat ep olnud nad varem kunagi kuulnud.

Nähes oma sõjaselle, kellega ta oli Harjus, Virus, Läänes ja ka paljudes teistes maades pidanud taplusi ning korraldanud sõjasõite, valdas Ivot säärane meelenukrus, kuid ühtlasi ka rõõm, et pisarad ilmusid talle silmi.

Kui siis mõrsjapaar istus oma lillede ja haljaste okstega ehitud vankrisse ning hakkas liikuma mööda Pikka ja Kraamipoodnike tänavat linna rahapaja poole, sammusid vabadikud oma torupillijõrinaga neile ikka järele, kuna unised kodanikud pistsid imestunult aknaist oma pea.

— Kas oled õnnelik, Gertrud...? küsis Ivo.

Tõstnud pilgu, vaatas Gertrud talle otsa ja sõnas siis vaiksesti:

— Olen, aga sina ep ole seda mitte?!

— Kui sina oled õnnelik, siis on see ka minu õnn! kostis Ivo, surudes oma abielunaise kätt.

Gertrud vaikis, teda valdas mingi rusuv nukrus, sest seesugune torupillide koletu jõrin ei lasknud tal loota midagi head.

3

Jällegi tõusis Harjus kisa, sest tatarlased olid ilmunud Kuusalu kihlakonda uuesti röövima. Kuid nüüd, millal tallinlased olid saanud vaenlase üle palju võite ning muutunud ülemääraselt julgeks, ei tahtnud nad enam lubada tal vabalt laastata: kähku kargasid Tallinna rootslased ja mõisamehed — kokku

neli lipkonda koos Hannibali rahvaga sadulaisse ja ruttasid Harjuma idapoolsele rajale, et pidada vaenlasega taplust.

Seekord läks kaasa ka palju teisi tallinlasi ning kodanikke, teiste seas Ivo vend Christoffer ja ta isa sellid — Claus Stall, Jacobus ja Bendix, kes olles rõivastunud oma toredaisse sellikuubedesse ja ehtinud oma kübarad värviliste sulgedega, näisid valmistuvat mitte sõjateele, vaid nagu peiupoisid pulma.

Nähes kõiki neid ettevalmistusi, valdas Ivot rännulust ning temagi kippus minema sõjarahvaga kaasa. Küll vannutas ning nuttis ta naine Gertrud, öeldes, et nende pulmaasegi olevat veel alles soe ja juba tahab ta teda maha jätta. Kuid Ivo kostis, et see on tal ainult viimne kord, et siis enam kunagi ei tahtvat ta vaenlase vastu välja minna, pealegi olevat ta seni tapelnud oma meeletust tuhinast, kuid nüüd olevat tal tõsine kartus oma kodulinna pärast, et vaenlane, tulles seda uuesti kiusama, võib teha temale — Gertrudilegi häda. Gertrud hakkas vaikselt nutma, kuna Ivo kiskus enesele oma sõjarüü selga.

Jätnud vanematega jumalaga ja suudelnud hellalt oma nutvat naist, lahkus Ivo koos oma venna Christofferi ja mündisellidega rahapaja majast. Kui nad oma raskete sõjasaabaste küljes olevate pikkade kannuste ja puusal rippuvate mõõkade tärisedes astusid mööda koridori põranda õõnsakskulunud paetahvleid, valdas mahajääjaid kodukondseid härdameelsus ning palvenukrus. Kuid juba hirnusid õues hobused, keda Ivo oli oma seniseist taplusist kaasa toonud. Patsutanud oma ratsu turja ja silitanud ta

akka, hüppas Ivo koos kaaslasiga sadulaisse ja keerutades mahajääjaile kübarat, ratsutasid nad hooviväravast välja. Samas aga jooksis Gertrud Ivole järele, haaras ta sadula jalaraudadest kinni ja nuuksus haledasti, et ta ei teeks seda sõjasõitu kaasa. Hellalt püüdis Ivo lohutades naist manitseda, kuid see kordas lakkamatult nuttes:

— Enam sa ei tule tagasi, ei tule...!

Hüpanud sadulast, püüdis Ivo igati vaigistada ta nuttu, lubades sõjakäigult tuua talle ilusaid ehteid, pärle, ja siis enam mitte kunagi osa võtta ei ühestki taplusest.

— Ainult seekord veel... ainult seekord...! sõnas Ivo, pühkides käeseljaga Gertrudi silmist voolavaid pisaraid.

Mingi imelik tahtmine ning soov kiskus nüüd Ivot, sundis teda oma naist maha jättes taplusesse tormama. Tõotades, et see sõjakäik on tal viimne, ning lubades pöörduda peatselt tagasi, süleles Ivo oma nuuksuvat naist, ja hüpanud siis uuesti sadulasse, kihutas ta tagasi vaatamata eesruttajaile järele, kuna Gertrud jäigi väravale nutma.

Üsna uhkesti istus oma kondise mära seljas mündisell Claus ja ratsutades läbi Tallinna tänavate vahtis mahajääjaile toredasti otsa, kuna iga tuulepuhang, mis seekord juhtus hulkuma tänavail, haaras ta punaka habemesäbariku pihku ning tantsitas seda sasides üles-alla

— Vaadake surmarüütlit, hakkasid lihunikupoisid Claust nähes Karjatänaval kooris kisama, ja siis osutades talle näpuga: — Meister Claus, sa istud ju hobusel tagurpidi seljas!

Claus heitis lihunikusellidele ja -poistele oma suurte rippuvate kulmude alt tigedasti volksatava pilgu, kuid ei kostnud neile sõnagi. Kuid häbematud ning riiakad lihunikupoisid jooksid talle järele, ise karjudes ning kriisates:

— Claus, sa oled oma roostetunud kannused täis s. . . .nud!

Seesugune pilkamine pani juba tõsisemaidki kodanikke naerma, kuid Clause viis see märatsemise tujju: kähku pööras ta oma hobuse ratsameeste reast, kiskus tupest kõhul rippuva mõõga ja ajas lihunikupoistele rüsinal otsa; need pöördusid Müürivahe tänavale ning hakkasid paljaste kandade välkudes hirmunult jooksma, kusjuures neist paljud kaotasid oma kotad. Ja nii mindi — selli- ja poistekari kisades ees, möirgav Claus ratsa ja oma suure mõõgaga veheldes järel. Õnneks said sellid pöörduda ühe sepa — Jost Kedingi hoovi ja lükates väravale raudse riivi kolksahtades ette seda sulgeda, kuna muidu oleks vihaleõrritatud Claus neist mõne tõesti tapnud.

Ivo sõjamehed, kes olid mitut puhku üksteisele kurtnud, et peamees on neid seeliku vastu vahetanud, olid ütlematu rõõmsad ning tujus, kui Ivo ilmus jällegi nende keskele; nähes teda oma venna ja isa sellidega tulemas, hakkasid nad valjusti kisendama ning võtsid ta käesurumistega vastu. — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Juba järgmise päeva lõunaks jõudsid ratsamehed Kuusalu lähedale, kus tatarlaste tigedad salgad olid ringi uitamas, kuna jalamehed tulid alles järgmiseks õhtuks kohale. Olnud päeval Soodla jõe ääres laag-

ris, valisid tallinlased enestele ööseks teise laagriplatsi, nagu nõudis seda sõjapidamise kavalus, sest muidu võis vaenlane pärast päevast luuramist öösi ootamatult kaela kukkuda.

Kui siis järgmisel hommikul hakati edasi minema, olid tatarlased ümbrusest kadunud nagu tina tuhka, ning nende jälgedel ep olnud enam haisugi järel. Siiski liikusid tallinlased umbropsu Rakvere poole edasi, arvates, et vahest vaenlane on löönud kartma ning tõmbunud tagasi; peatselt kinnitasidki seda ettesaadetud silmamehed, kes tagasi tulles tõid enestega kaasa ühe murza teenri, kes seletas, et neid olnud siin kokku kolm tuhat meest.

— Kolm tuhat...! imestusid mõisamehed, kes kõige esimesina hakkasid kahtlema, et kas seesugusel juhul tohibki enam tatarlasi jälgida, kuna tallinlasi koos vabadikest sõjarahvaga ep olnud mitte enam kui tuhat viissada meest.

Nüüd jäädi paigale ja saadeti ainult üks ratsameeste salkkond Rakvere poole teele, et see tooks kindlaid teateid vaenlase üle. Kuid ei läinudki palju aega, kui Rakvere tornidest hakkasid venelaste suurtükid koledasti paukuma, ja peatselt kihutasidki ratsamehed tagasi, tuues vaenlase tugevuse üle hirmutavaid teateid.

Kui siis rootslaste pealikud ja mõisameeste kapten Hans Wachtmeister olid nõu pidanud, otsustasid nad oma lipkonnad ümber pöörata ning Tallinnasse tagasi minna, soovitades ka Ivol oma sõjarahvaga sedasama teha. Kuid Ivo ei võtnud nende tahtmist kuulda, vaid kippudes taplema läks oma peameestega metsa äärde nõu pidama.

— Või saks on löönud araks...! sõnas seda kuuldes Tont ja pistis meelepahaga oma mõõga maasse.

— Kus on algamas tõsine taplus, seal saks näitab alati kanda, kostis Rapp; — tema ootab ainult nagu kaaren raibet, et mahalöödule küüned esimesena turja vajutada!

— Aga tatarlasi olevat vähemalt kolm tuhat hinge...! manitses Ivo oma mehi.

Nüüd jäid vabadikud vaikseks, sest kolm tuhat... seesugune vägi ep ole mitte narrimiseks...

— Nii et kuidas siis teeme...? küsis Ivo, vaadates oma abilisile otsa.

— Eks nii nagu peamees arvab... kosteti.

— Mis seal arvata, ägestus nüüd Rapp, — soojalt suhu ja palavalt parda, nii on ennemgi tehtud!

— Aga kui katsuksime korraks nõidusega leida parajat nõu? arvas äkki Tõss.

— Eks või katsuda sedagi, olid mehed nõus.

Et paremat vihurit ep olnud meeste seas leida kui Tõss ise, sest tema tundis kõige enam Jumala sõna, siis hakkas ta tundseldama: tõmmanud tupest mõõga, viskas ta selle vingudes õhku, ja kui siis keerlev mõõk kukkus maha, oli ta teravik pöördunud vaenlase poole.

— Nii et lähme edasi! hüüdsid vabadikud, olles seesuguse märgi üle rõõmsad.

— Aga kui saksad ikkagi ei tule?! kuuldus meeste seas kahtlus.

— Saksu ep ole vajagi, karjusid nüüd talunikud, — iga mees sõdib oma taba pärast!

Kuulnud vabadike sõgedat nõu, hakkasid sakslased seda laitma. Kuid Ivo kostis neile jonnakalt, et

tema läheb oma meestega üksinda ning pärib võiduau enesele.

— Ei sina näe võitu nagu oma kukalt, kostis Hans Wachtmeister, — sest ükski täie aruga sõjamees ei võtaks niisugust rumalat tempu ette!

— Minu aru ärgu tehku sulle muret, kostis Ivo teravasti. — Parem on leida surma vaenlase seinte ja kuulide all oma kodulinna ning rahva auks ja heaks kuulsuseks oma mehisusest kui taanduda ilma hädata ning autusele alla jääda, nagu tahad seda teha sina!

Nüüd jäi Hans Wachtmeister Ivole tõsiselt otsa vahtima, sõnades lõpuks:

— Inimesed oma rumala kiitmisega on teinud sind edevaks, mis tumestab su mõistust ning saadab sind ükskord ometi hukka!

Kergitanud kübarat, ratsutas Ivo oma meeste juurde vihaselt tagasi.

Pärast luurajate kokkukutsumist pöörasid maasulased koos mõisameestega oma koonud ümber, kuna Ivo jäi tatarlaste jälgimiseks paigale. Seekord ep olnud tal enam kui nelisada kuuskümmend meest, kellest peagu pooled olid jalgsi, kuna osa neist juhtis voorihobuseid. Et aga ees seisis raske taplus, siis ei hakanud vabadikud niisama uisapäisa sinna tormama, vaid valmistusid selleks tõsiselt ette: et tundseldada enestele võiduõnne, selleks kahmas Tõss vabadike juures hulkuva koera, ja haaranud koos kaaslasega ta koibapidi pihku, kiskusid nad elusa ning jäledasti röökiva looma robinal lõhki, visates siis need verd tilkuvad koerapooled teine teisele

poole teed; pärast seda sammus kogu Ivo sõjarahvas lõhkikistud koera vahelt nagu väravast läbi. Seesugune tundseldamine oma võiduõnne kindlustamiseks oli paljude sõjarahvaste pruuk.

Kuid vabadikud ei läinudki otsemat teed tatarlasi taga ajama, vaid liikudes mööda neile tuntud metsateid ja rägasid püüdsid nad hiilides neile läheneda. Olgugi et tatarlaste suurem väehulk oli jõudnud juba Rakvere alla, jäid neist siiski paarsada meest, kes hulkusid ümberkaudsetes metsades, vabadikele õnneks. Nähes et nende taandumistee on kinni pandud, tõmbusid tatarlased kohkudes tagasi metsa, kust nad parajasti olid välja tulemas. Ivo vend Christoffer, kes mõnekümne mehega juhtus olema neile kõige lähemal, tormas suure julgusega edasi. Olgugi et ta seekord oli välitapluses alles esmakordselt väljas, oli ta moskoviitide piiramise ajal linna kaitsjana ja hiljem rüüstekäikudel jõudnud koguda küllaltki vaprust, nii et ta ei löönud nüüd kohkuma. Tatarlased saatsid kallaletungijate pihta tiheda nooltesaju, lastes seejuures nii ägedasti, et nende vibupaelad suurest pinevusest aina vingusid. Enamjagu nooli kukkus vabadike hobuste kapjade ette maha, kuid mõned neist tehes oma värviliste sabasulgedega toredaid kaari lõid laksudes vastu rauda või tungisid sopsahtades pehmesse ihhu. Surma ei saanud vabadikest seejuures keegi, sest mehed varjasid oma päid ja rindu hobuste kaelte taha. Teiskordseks noolte ammudele seadmiseks ei saanud tatarlased aga mahti, sest suurem vabadike salk lõi neile küljelt peale. Kohkunud tatarlased panid rüsinal ajama, kihutades oma hobustega lausa sohu, kuna

neil teist pagemisteed ep olnud. Paljud neist vajusid mülkaisse, kuna enamjagu löödi ning notiti maha, ja ainult vähestel õnnestus pagemisega päästa oma hing. Seesuguse õnnestunud tapluse lõppedes olid Ivo vabadikest enam kui pooled jalamehed muutunud ratsanikeks.

Pärast taplust suure julgusega oma teed jätkates jõudsid vabadikud Rakverele üsna lähedale, kus nad laagritulesid tegemata jäid ööbima. Nende leer asus kahe suure metsa vahelisel lagendikul, mille kohal õõtsusid tumedad pilved, ähvardades tuua äikest ja vihma. Laagrivahid kõndisid aga puhkamatult ringi, kandes oma raskeid arkebuuse õlal. Kuid ka need vabadikud, kes valvamiseks ep olnud ärkvel, ei maganud mitte, sest imelik rahutus oli hakanud neid vaevama.

Ka Ivo lamas lahtiste silmadega, pilk suunatud taevasse, kus pilvesagara vahelt vilksatas aeg-ajalt mõni üksik täht, et samas jällegi kaduda. Ja nüüd hakkas Ivo südames närima kahtlus, et kas ta valitud tee ongi õige, sest ta oli kuni hauani köitnud enese külge tüdruku, kuna samal ajal ta hing kisendab teise järele ning leinab teda taga. Kuid seda teist ep ole maailmas enam olemas, on vaid Gertrud — tema naine, kellega ta peab olema rahul. Kuid samas tõrjus ta seesuguse mõtte, sest mitte rahul, vaid ta tahab teda isegi armastada ning hoida, nii nagu ta Nigula kirikus andis Jumalale selleks oma sõna. Ja seda ta mitte ainuüksi ei taha, vaid ta armastabki teda, sest eks olnud ta südamel valus, kui ta jättis Gertrudi nutvana maha. Ja nüüd hakkas tal Gertrudist nõnda kahju, et ta oli valmis kas

või praegu sadulasse kargama ning tema lohutamiseks Tallinnasse tagasi kihutama.

Samas kuuldus öökulli kisa, mis tungis judisedes läbi hinge. Kas see oli vahimehe hüüd, millega ta andis ennast teisele tunda, või oli see tige metsakoll? Ja nüüd nägi Ivo, kuis ta pea kohal hõljus öökull, kes nagu piina vari libises kuuldamatult üle pimeda taeva, lastes aimata halba.

Kuid Ivo vend Christoffer ei tahtnud magada, vaid rüüpas koos Jacobuse ja mõne vabadikuga savipudelist viina, mida nad Tallinnast tulles olid pistnud oma sadulakottidesse. Vend pakkus elustavat jooki Ivolegi, kes aga pöördus sellest eemale, mitte ainuüksi sellepärast, et homne taplus nõudis arukat meelt, vaid ta oli ka otsustanud mitte kunagi enam tumestada viinaga oma mõistust ning hämardada hinge, et seal pesitsev nukrus ei hakkaks kiunudes nutma; ainult siis tõi viin talle lusti ning tõstis tuju, kui ta juba selle rüüpamisel juhtus olema rõõmus, kuna ta muidu ainult suurendas tuska.

Ka mehed ei lootnud sellest tulevasest taplusest midagi head, sest kogu see ettevõte oli alustatud kergemeelses upsakuses, et käia uhketest sakslastest kangusega üle. Kuid et enneaegse tagasipöördumisega kutsuksid nad kõigi sakslaste kahjurõõmsa irvituse oma pealaele, siis ei tihanud vabadikest mitte keegi alustada juttu taandumisest.

Pikkamisi suikusid mehed, olles pooleldi ärkveloleku ja pooleldi teadvusetuse vahel, kuna nende ümber asetsevas metsas tuul kiunutas igipõliseid haavapuid. — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

27. juuli hommikul ei tarvitsenud sarvepuhujal huikega äratada mehi, sest need olid juba enne koitu ärkvel. Hüpanud jalule, haarasid vabadikud oma peaaluseks olnud sadulad ja hakkasid neid hobustele selga kinnitama. Koos ööga olid kadunud kahtluste ja murede jäljed meeste nägudelt, kuhu nüüd asus oodatava võitluse pinevus.

Esimesina astusid välja luurajad, kellele peatselt järgnesid mõlemad lipkonnad kahes pikas reas; nende ees lehvisid kaks musta lippu, millele olid õmmeldud Tallinna ristid.

Liiguti läbi vallseljandikulise maastiku, kuni puututi kokku tagasipöörduvate silmameestega; ja need teadsid nüüd juba kõnelda, et vaenlane olevat üsna paksult Rakvere maja ette kokku koondunud. Kuid Ivo ei pannud silmameeste juttu suurt tähelegi ega löönud kohkuma, olgugi et teda kodus ootas noor naine, vaid ratsutas koos oma sõjarahvaga julgesti edasi, ja tõusnud lõpuks künkale, kust tatarlased hakkasid temalegi silma, jäi ta seal peatuma. Ja alles nüüd hakkas ta taplusse tormamisega kõhklema, sest kogu Rakvere esine väli oli tihedasti täis tatarlaste ja venelaste karju, kes nähes nüüd vaenlast hakkasid tõmbuma linnuse müüride taha. Kuid seni kui nad kõik oleksid jõudnud pugeda väravaist sisse, oleks võinud kukkuda tagumisile kaela ning alata taplust. Nähes aga vaenlase masendavat ülekaalu, ei tihanud Ivo seda teha.

— Noh, peamees, — astu ees! ütles purjujoonud Christoffer Schenkenberg oma vennale Ivole.

See aga vaikis, sest siin ei võinud otsustada vaprus.

— Jõuga ei suuda meie siin midagi teha, arvas Claus, vahtides kaugel asuvaid tatarlasi.

— Sinusugusel kitsel ep olegi jõudu! õrritas teda Jacobus, olles ise samuti purjus nagu Ivo vend Christoffer.

Heites oma ametivennale vihase pilgu kostis Claus:

— Oled joonud enesele kaks mütsi pähe ja nüüd aina laulad..!

Kuid purjuspäine Jacobus oli äge, ta ajas oma hobuse Clausi kõrvale ja tahtis tõugata teda sadulast; Claus aga oli valvel, ta kiskus vöölt mõõga ja oli valmis oma kaaslast kas või tapma. Suure vaevaga suutsid vabadikud neid lahutada, kuid olles viidud teineteisest eemale jätkasid nad sõimlemist, nii et lahutajad pidid päid vangutades sõnama:

— Ei need mehed kõlba tulele ega veele..!

Ivo asetas oma sõjarahva küngastele, nii et parema tiiva äärde jäi läbipääsematu raba, vasemale aga avar väli ja selja taha suur mets. Vaenlasele kallalekippumisest otsustas ta aga loobuda, pidades paremaks jääda ootama nende kallaletungi. Kuid ka väljale jäänud tatarlased näisid olevat elevil: nad kihutasid mööda välja ringi, ise imeliku häälega kisades, mis kuuldus peni kiunumisena.

Lasknud üles seada oma kaks väikest suurtükki, mille rattad olid rauda täis taotud ja pragunenud lafetid raudklambrite ja ahelatega kokku kinnitatud, hakkas Ivo ise nihutama neid vaenlase pihta jooksma. Kuid nende tuletorudega ei saadudki suurt midagi teha, sest nende kuulid ep olnud kanamunast mitte suuremad.

Nähes kõiki neid aegaviitvaid ettevalmistusi, täitusid Christofferi purjus silmad vihaga ning ta ütles oma vennale:

— Tallinnas kelgid oma vaprusega, aga siin oled arg sõjamees!

— Mitte üksnes mina, vaid ka mehed peavad paremaks meelitada vaenlast lagedale, kust teda linnusesolijad ei saa avitada, kostis Ivo rahulikult ning ärritumata oma venna upsakusest.

— Ka su mehed on arad, mitte keegi neist ei vääri tapleja nime! hüüdis Christoffer, ratsutades eemale.

Kartes, et vaenlasel võib tulla tahtmine neid vasemalt poolt ümber haarata, käskis Ivo viia lipud vasempoolsesse võssa ja köita need seal puude latva, nii et vaenlane neid nähes hakkaks mõtlema, nagu oleks sealgi kaks lipkonda sõjamehi varjul.

Samal ajal ratsutas Ivo vend Christoffer koos Jacobusega vabadike seas ringi ja hoobeldes oma tölbi vaprusega sõimas neid kõiki argadeks meesteks; lõpuks vihastus ta tühisest hooplemisest pikameelne Mats, kes sõnas nõnda:

— Kui sa oled nii vapper nagu ennast kiidad, siis mine ees, küll mina tulen kannul!

Christoffer jõllitas oma purjus laugude vahelt Matsile rumalasti otsa, kuid kui ta segane mõistus hakkas tema sõnadest aru saama, siis sõnas ta nõnda:

— Tuled kannul, ha-ha-haa! aga tule kõrval, alles siis ütlen, et oled vapper sõjamees!

Ka sellest ei kohkunud Mats, ja ajanud oma hobuse Christoffer Schenkenbergi kõrvale, oli ta valmis lähemale tatarlaste sadakonnale kallale tormama.

— Mats, ära mine sügelematult sauna..! hoiatas Tont.

Kuid Mats ei kuulnudki teda, sest samal ajal kannustas purjuspäine Christoffer oma hobust, kes pani nagu pikne kihutama tatarlaste poole, kuna Mats, Jacobus ja paar vabadikku ruttasid neil kannul. Oma venna seesuguse sõgeduse üle heitus Ivo päris hullusti, ja tahtmata teda ja teisi kaaslasi hätta jätta, kargas temagi hobusele, ja kogu sõjarahva kihutades omakorda temale järele läksid nad nii üsna vaprasti vaenlasele peale. Seesugusest ootamatust kallaletungist lõid tatarlased päris hullusti kartma, nii et nad taipasid alles siis oma hobused ümber pöörata, kui vabadikud olid neile juba õige lähedale jõudnud. Olgugi et tatarlaste hirmsad hobused olid palju väledamad kui Ivo sõjarahva omad, ei suutnud nad aga mitte kogu oma kärmusega nende eest joosta, sest nad olid kuhjunud nii tihedasti kokku, et tagumised suutsid alles siis alustada liikumist, kui esimesed ratsutasid linnuse väravate alla. Sellest siis tuligi, et vabadikud kihutasid neile selga, lõid neist üle kolmekümne maha, pildusid paljusid sadulast ja jätsid hirmsate ihuhaavadega väljale lebama.

Seesugusest tagaajamisest tekkis Rakvere väravate all hirmus rüselemine ning metsik möll, nii et tatarlased lõid maha isegi paljusid omadest, et aga rutem väravaist sisse pääseda. Kuid kauaks ei võinud ka Ivo oma väikese rahvaga sinna jääda, sest linnus oli venelasi ja tatarlasi kubinal täis, ja kui nad oleksid võtnud südant ning korraga välja tunginud, siis oleks võinud vabadike käsi päris halvasti käia; pealegi ep olnud siin kogu Ivo sõjarahvas, sest

ta jalamehed olid jäänud maha ja nüüd nad alles ruttasid üle välja järele.

Kui siis vabadikud pöördusid ümber, et ratsutada oma jalameestele vastu, arvasid venelased, et nad on kartusest tagasi pöördumas; ja kui nad lõpuks nägid vabadike väikest hulka, siis tihkasid nad uuesti väravaist välja tulla. Et aga vabadikest ratsamehed ei võinud oma jalamehi hätta jätta, siis pöörasid nad hobused uuesti ümber ja lõid teiskordselt oma mõõgad ja vardad vaenlase omadega kolksahtades kokku. Ivo sõjarahva südikus ja julge vastuhakkamine tõrjus vaenlase uuesti Rakvere väravast sisse, nii et venelased pidid seesuguse vähese rahva hulljulguse üle aina imestuma, kuna nende ülemvojevooda Stepan Federovitš Saburov pidi tahtmatult uskuma, et põõsastes, kust paistis kaks punaseristilist lippu, on vaenlasel paar lipkonda sõjarahvast veel varuks.

Olles liiga julgesti edasi tunginud, sattus Tonnies Dene vaenlase rüsinasse ega suutnud sealt välja rabelda, vaid hirmunud venelaste kari kandis põgenedes ta linnuseväravast sisse. Algul venelased ei märganudki, et koos omadega on sattunud ka üks vaenlane linna; peatselt tunti ta ära, kisti sadulast ja viidi suure rõõmukisaga ülemvojevooda ette.

— Palju sõjarahvast on teil põõsastes peidus? küsis ülemvojevooda oma tolmatši suu läbi.

Kuid Tonnies Dene mõistes päris hästi venelaste keelt ei vajanudki tõlkija abi, vaid lootes päästa oma hingekest hakkas kõnelema nende emakeeles. Ja ta jutustas Stepan Federovitš Saburovile, et peale lipendavate lippude ep ole põõsastes ühtki sõjameest ja

et need on ainult kavaluse pärast sinna pandud; ta rääkis, et rohkem neil ep olevatki väge kui ainult see, mida venelased juba näinud, ja et needki ep olevat muud kui ainult tühised talupojad. Kuid Saburov ei uskunud seesugust libedat juttu, vaid lasknud vangil rebida kõrva, kuulas ta teda ähvardusega üle; kui aga higis ja veres leemendav Tonnies Dene kinnitas oiates ikka sedasama, jäi ülemvojevooda teda lõpuks uskuma. Ja nüüd andis Saburov käsu, et tormatagu kõigist väravaist välja, ratsutatagu kaugelt ümber ning võetagu kogu see jultunud ning väikesearvuline vaenlane eneste keskele.

Ivo märkas hädaohtu alles siis, kui vaenlane oli juba selja taga, sest kogu aeg oli ta tähelepanu seotud tatarlastega, keda nüüd väravaist voolas ühtepuhku aina juurde.

Ja algas taplus — ägedam kui kunagi varem: hobused kisendasid hirnudes, kukkusid prantsahtades pikali ja komistasid üksteise otsa, kuna mehi vajus sadulaist, nii et kogu nurm oli inimkehadega kaetud. Kostis koletu tapukisa, kuid raiuti ka vaiksesti ähkivas vihas. Suured higi- ja verepisarad nõrgusid meestel mööda karvaseid põski alla, kippudes pimestama silmi. Nähes seesugust vaprust, sõdis venelane suuresti kartes ning tundes hirmu, sest vastaseks ep olnud keegi muu kui Liivimaa Hannibal, kelle nimi pani neid juba värisema.

— See on kurat ise! karjus venelane, kes oli saanud Ivolt haava keresse; ning lõpuks ei tihanud ta välkuvate silmade ette astuda enam mitte keegi.

Ja Ivo ei äianud mitte vanade sõdijate kombel aeglaselt ning raskesti, vaid keerles oma hobusega

kord paremale ja kord vasemale nagu vurrpall ringi ega lasknud ühelgi vaenlasel tikkuda enesele liialt ligi. Ta raudkübar oli vajunud paremale kõrvale viltu, higipisarad nõrgusid tal mööda põsevagusid alla ja suu oli kangest kuumusest kokku kuivamas.

Vabadikud kahanesid aga nagu lumi kevadise päikese paistes — üks kui teine varises neist sadulast, ühel kui teisel kukkus hobune kisendades pikali. Rapp sai selga ränga löögi ja kukkus mõõka pillates sadulast, Bendix vajus hoobi all korisedes kokku, Mikita Hvostovil lömastati sõjanuiaga pea ja Clausi tabas tatarlasest hästi juhitud sinise sabasulega nool parempoolsesse silma, nii et ta kukkus hääletult sadulast, jäädes üht jalga pidi jalarauasse rippuma. Kuid veel võitlesid Ivo, Tont, Mats, Tõss, setukene Timmo ja palju teisi vabadikke koos Christofferiga, keda kole taplus oli kohutanud kaineks ja kes end mitte tahtes vangi anda, nagu venelased seda soovisid, pani suure vaprusega vastu.

Äkki tuli Timmol ühe suure punasehabemelise bojaariga mõõgad kokku lüüa, kusjuures ta hüüdis:

— No vinnelane, kaemi, kumb kummast jako saa?!

Kuid samas kukkus Timmo koos oma hobusega maha, kus ta suutis veel hüüda:

— Nüüd omma mu elopäävä loetu! ja samas sõtkuti ta pea hobuste kapjade all puruks.

Viimse rammu ja koleda vihaga heitles Mats, kel nagu teistelgi vabadikel ep olnud enam väljapääsu vaenlaste rõngast, mis ikka tihedamini ja tihedamini tõmbus nende ümber kokku. Kuid peatsesti lõhestasid venelased ja tatarlased vabadike niigi kokkusu-

lanud salga mitmeks killuks ning kiskusid neid üksteisest eemale. Ka Christoffer Schenkenberg kaitses ennast vägevasti, kuid nüüd oli saabunud temalegi lõpp: vaenlase mõõk tungis talle otse kõrri, nii et verepurskega suust kukkus ta prantsahtades hobuselt.

— Christoffer! hüüdis Ivo, nähes oma venna surma, suutmata aga tõtata talle appi.

Samas aeti Jacobusel tuur kehast häbi ning temagi lõpp oli ütlematu kuri.

Istudes küürutõmbunult hobusel, vahtis Ivo teraselt enese ette ja ümber, kuhu ta välkuv mõõk lõi ja pistis nagu pikne, kuna hobune, aimates hädaohtu, tantsis vaenlaste vahel ning ei lasknud ennast ega ka ratsanikku tabada. Äkki aga kärgahtas püstolipauk, ja seljatagant lastud kuul vigastas Ivo puusa, kuid siiski suutmata teha suuremat häda, sest ta raudsärk võttis kuulilt tugevama jõu. Samas kargasid aga mitmed venelased Ivole seljatagant kallale, haarasid ta väsinud kätest kinni, kiskusid neid luude rogisedes tahapoole ja pigistasid kõri, ise seejuures suurest rõõmust jäledasti kisades. Koos Ivoga haarati kinni ka Tont, Mats, Tõss ja kuuskümmend alalejäänud vabadikku.

Ja nüüd tõusis venelaste seas seesugune rõõmuhõiskamine, nagu oleksid nad mõne valitseva vürsti vangi võtnud, ega hoolinud neist keegi oma mahalöödud kaaslasist, kes vedelesid surnuina ning tapetuina või koledate haavade käes kisendades maas.

Vangid toodi kohe linnuse siseõuele, kus hakati neid haledal kombel peksma. Ivo langes oma haava ja hirmsa väsimuse tõttu mõistusetult maha, kuid

ülemvojevooda käsul tõsteti ta samas üles ning kanti ühte tornialusesse keldrisse, kus seina külge müüritud raudahel seoti ümber ta jalgade ja joodeti selle otsad sulatatud tina pealevalamisega kokku.

Olgugi et peagu kõik vangid olid haavatud ning verised, seisid nad siiski omil jalul püsti ning pidasid venelaste peksmisele mehiselt vastu. Kõige enam tikkusid venelased aga Matsile kallale, pidades teda ta suure kasvu tõttu tšuudide peameheks, nagu nad ütlesid. Vitsade ehk venelaste keeles batoogadega peksid nad Matsi silmnäo lõhki ning tagusid ta puruks, kuid vaatamata sellele, irvitas see suur talupoeg oma veriste igemete ja hambutuks löödud suuga venelasist piinajaile vastu ega teinud kisendamisega neile lõbu. Ofonasi Ogibalovi kui vaenlase poole üleläinud suguvenna ajasid venelased aga samas vardasse, kuna preester pani talle anateema ehk kirikliku vande. Ka tatarlased olid oma koledate piinamistega platsis, surmates vabadike seast juba kümmekonna meest, esmalt murdes neil sõrmeluid ja ajades siis nina kaudu orasid ajju, või jällegi lõiganud oma kõveraotsaliste jatagaanidega piinatava kõhust soolika välja, köitsid selle puu külge ja sundisid piitsalöökide all ohvrit edasi jooksma, kuni ta kõht oli soolikaist tühjaks kistud ning ta ise kokku varisenud.

Kuid ülemvojevooda Stepan Federovitš Saburov, tahtes vangide rohkusega tsaarilt enesele suuremat au teenida, keelas nende tapmise ning laskis heita neid vangitornidesse kindlate rauduste taha.

Ja oli siis venelaste seas nii Liivimaal kui ka terves Moskoovias suur rõõmuhõiskamine, kuna Tal-

linnas aga hale kaeblemine, ohkamine ja lein, sest nüüd enam ep olnud Liivimaa Hannibali, kes oleks kaitsenud Tallinna väravaid.

4

Sumedal suvekuu õhtul kõndis Johannes Hempel mööda Tallinna tolmlevaid tänavaid; olgugi et igal sammul ta puujalg tumedasti mütsus, ep olnud ta enam kerjus, vaid oli rõivastunud uhkesti nagu mõni auväärne kodanik kunagi. Möödudes Nigula kirikust, heitis ta isegi väikese hõbedase killingi kerjusele, kes vahepeal oli asunud tema endisele kohale.

Tolsamal suvel oli püha Nigula kiriku kellalööja Miikael hakanud koledal kombel purjutama, nii et isegi kellalöömiseks tuli õpetaja Toomas Gerstenbergil lasta teda tihtigi otsida joogiurgastest; samuti aga oli vanakuri ise kiskunud teda vürflite juurde, nii et ta lühikese ajaga oli jõudnud maha prassida kogu selle varanduse, mida Tõss oli Malle kasvatamiseks talle toonud.

Kui siis Tallinnasse toodi sõnum, et Ivo Schenkenberg on kogu oma sõjarahvaga Rakvere all otsa saanud, siis olid tallinlased seda kuuldes koledasti kohkunud ning nukrad, kõige enam aga kellalööja Miikael, sest nüüdsest ep olnud tal Magdaleena kasvatamiseks enam kuskiltki abi loota.

— Mida ütleb sinu mõistus, küsis Miikael kohates tänaval Hempelit, — kas vabadik Tõss on saanud otsa või tuleb ta veel kunagi tagasi?

— Inimese elu on ju kerge välja minema, kostis Hempel tähtsalt, — sõjas käib tapmine niisama nagu kodus naistel vorstitegemine...

— Siis sinu arvamine ütleb, et ta on ikkagi otsa saanud?

— Eks nii käi iga sõdija käsi — üks kukub ennem, teine hiljem, aga otsa saavad nad kõik!

— Ja Tõssi ei näe ma enam kunagi...?

— Võid üsna julgesti tema hingele rahukella lüüa!

Nüüd tõstis Miikael oma purjutamisest punsunud silmad taeva poole ja ristitades käsi sõnas ägades:

— Oh Jumal — taeva ja maa kuningas, miks võtad sa mind nii rängasti nuhelda?!

Ja siis ta seletas, et nüüdsest tulevat tal asuda Hempeli endisele kohale kerjama, sest muidu ei suutvat ta enam seda talupoja toodud tüdrukut toita ja katta.

— No kas sellest varandusest, mida Tõss sulle tõi, veelgi ei jätku? imestus Hempel.

Langetanud pilgu, pomises Miikael:

— Tüdruk vajab palju...! ja ta ei tahtnud enam jätkata seda juttu.

Tulnud õhtul koju, hakkas Miikael oma naisega kõnelema nõnda:

— Armas Anna, meid on tabanud Issanda käsi... ja kui ta abielunaine jäi kohkunult talle otsa vahtima, siis lõpetas ta oma katkestatud jutu: — See talupoeg, kes tõi meile Magdaleena, olevat päris tõsiselt surma saanud!

— Surma, aga kuidas Jumal laskis seda sündida?! ja naine ristitas heitunult oma käed.

— No näed, et on... kostis Miikael, — ei pannud tähele sinu palveid ega ohkamisi, vaid laskis venelasel ta maha lüüa!

— Aga vahest ep ole see tõsi ning ta tuleb tagasi, kostis emand, — oma lootust ei taha ma veel kaotada!

— Parem kui sa ennast tühiste lootustega ei peta, sõnas Miikael tuikudes; — moskoviit on ta maha löönud, nii tõesti maha löönud, nagu ma siin seisan!

— Taevas ise halasta ja hoia meid! hädaldas nüüd kellamehe abielunaine Anna. — Küll rääkisin ja manitsesin sind, et hoiame hõbedat, seda kõige kallimat vara, aga sina kandsid ta odava raha eest kuldseppadele ning jõid nahka! ja emand hakkas nutma.

Miikael seisis harkisjalu vaiksesti, sest nii naise pisarad kui ka kurb tõde, et uut hõbedat ep ole neile enam kuskilt tulemas, tegid temagi meele kibedaks.

— Aga rikkad inimesed oleksime võinud olla, rikkad...! ja Anna vajus toolile.

Samal ajal jooksis Mall surnuaia põõsaste vahel vurrpalli mängides ringi ega teadnud oma kasuvanemate kurvastusest ning murest midagi. Teda oleks juba ammu pandud kuhugi kodaniku majja mustemale tööle mamslitele abiks, kuid seda ep olnud lubanud Tõss, üteldes, et kui tüdrukut hakatakse vaevama, siis viib ta tema teisale. Seepärast laskiski Miikael Mallel vabalt ringi joosta ning hüpata ja ronida üles kellatorni ega sundinud teda kunagi takka. Kuid Mallel oli Tallinnas igav, tihtigi vahtis ta ülalt kellatornist merele, kus liikusid valged purjed, ja siis

ilmus ta tumedaisse silmi igatsus suurte rohtlate järele.

— Ole mureta, mu naine, võttis lõpuks kellamees Miikael sõnada, küllap saame jällegi rikkaks!

Kuid naine ei pannud tähelegi oma poolpurjus mehe sõgedat sonimist, sest eks viin lase ka kõige vaesemal tunda ennast rikkana; ta ainult oigas:

— Ühe aastaga jõudsid säärase hulga hõbedat kõrist alla valada...!

— Saame rikkaks...! kordas Miikael kangekaelselt.

— Juba kolmkümmend aastat oled hauakaevamisel urgitsenud maad ja löönud tornikella, aga rikkust ep ole see sulle toonud, kostis emand, — ei tea, kuis ta siis nüüdki suudab seda sulle anda?!

— Saame rikkaks — tüdruk ise on juba varandus, he-hee! irvitas vana Miikael.

Kuid naisel oli valus kuulda seesugust jaburdunud juttu, ja ta nuttis ning vesistas silmi ikka edasi.

— Leevikeste maja perenaine käib juba ammugi kaelale, et müüksin Magdaleena temale, seletas nüüd Miikael, — viimati lubas kaheksakümmend marka hõbedat, sest tal olevat igasuguseid võõramaa tüdrukuid, kuid ainult tatarlane puuduvat...

— Miikael, karjahtas nüüd usklik emand ja vahtis oma mehele jahmunult otsa, — kas sa tõesti ei karda Jumalat?

— Ära kisenda, kostis Miikael tõreldes, — talupoeg on otsas, nii et tüdruku järele ei haugu enam koergi; kuid kaheksakümmend marka hõbedat — see on ju suur varandus!

Et see tõesti on suur varandus, seda mõistis Anna isegi, kuid nüüd ep ole tüdruk enam mitte pagan, vaid ristitud kristlaseks.

— Kristlane, kordas Miikael karedasti, — eks kõik need pordumaja tüdrukud ole kristlased — ei tea kes seal paganaid ka pruugib?!

— Siiski, ohkas emand, — missuguse südamega sa tõukad vaeselapse seesugusesse häbiteenistusse?!

— Aga mõtle — kaheksakümmend marka hõbedat...!

— Oleks ta veidigi vanem — ainult kolm- või neliteist aastat...!

— Ka mina hakkasin noorelt leiba teenima, kostis Miikael, — pealegi ep ole see meie asi, eks Leevikeste emand ise tea, mida ta temaga ette võtab.

— Siis vähemalt nõua sada, aga mitte kaheksakümmend, hakkas nüüd naine meest õpetama, — sest tüdruk on palju enamatki väärt, nii et pigista sada välja...!

Kuid samas otsustas ta seda mitte mehe hooleks jätta, kuna see joob jällegi maha, vaid köitnud rätiku nurgeti pähe, astus majast välja, sõnades, et läheb ise Leevikeste majja kaupa sobitama.

— — — — — — — — — — — — — —

11. augustil ilmusid Tallinnasse kolmteistkümmend vabadikku, keda kui vangistatud Ivo sõjamehi olid venelased pidanud Rakvere tornis, kust nad aga imelikul viisil ja vastu igasugust aru ning mõistust olid lahti pääsenud. Seda pääsemist ei osanud aga seletada ka nemad ise, kes teadsid ainult, et südaööl nihutatud nende kongiukselt riiv, ja sisseastunud

tume inimkogu kutsunud käeviipega neid enesele järele, viies läbi kitsaste käikude ning müürivahede, lasknud lõpuks ühest jalgväravast, millel isegi vahti ep olevat olnud, välja. Isegi haavatud Tont ja Tõss ei võinud seda arvata ega loota, et kunagi tehtud heategu võib kanda seesugust vilja. Seekordsest vangipõlvest ning haledast hukkamisest oli neid kolmeteistkümmend vabadikku päästnud Rakvere maja ülemvojevooda Stepan Federovitš Saburovi ilus tütar Anastasia, keda Tõss oli ligemale kaks aastat tagasi päästnud kindlast surmast ning küüditanud teda Rakvere alla. Ja vaata, toosama bojaaritar oli salaja ning isale teadmata meelitanud oma võludega mõned valveülemad enese nõusse ning lasknud oma elupäästja — Tõssi, keda ta nüüdki pidas, kui mitte Kristuseks eneseks, siis vähemalt apostel Peetruse taoliseks pühaks meheks, koos ta kongikaaslastega saata tagasi vabadusse, ilma et see oleks teadnud või näinud oma elupäästjat, et teda tänada.

Kui need Ivo Schenkenbergi sõjarahva riismed jalgsi rännates jõudsid Tallinnasse, siis olid nad räbaldunud, näljased ja hirmsate haavakärnadega kaetud, nii et neid oli päris hale näha.

Heade kodanike hoolitsusel end vähegi toibutanud ning kosutanud, ruttas Tont ühel laenatud vanal hobusel oma kodupaika, et seal metsaeide tohterdamisel põetada oma mädanema hakanud sõjahaava, mis oli Rakvere all löödud talle paremasse külge. Tõss aga tõttas Nigula kiriku kellamehe juurde, et näha oma Malle, kelle eest hoolitsemine oli tal südamel ja kellele ta isegi vangitornis istudes oli tihtigi mõtelnud. Kuid astunud üle Miikaeli läve,

võttis selle emand teda suure kohkumisega vastu, sõnades, et Magdaleena olevat neilt varastatud.

— Varastatud, kisendas Tõss, — kas teie ei võtnud teda hoida, kas sina ei tõotanud seda mulle Jumala nime hüüdmisega?

— Olen süüdi, nuuksus emand põlvili kukkudes, — oleme süüdi, isand — heida armu!

— Kus on sinu abielumees? küsis nüüd Tõss karedasti.

Kuid naine ei teadnud seda mitte, sest igakord magas ja lakkus ta mees ise kõrtsis.

Kattes kätega oma silmnäo, hakkasid Tõssi õlad tõmblema — ta nuttis. See vaga ning tõsine talupoeg, keda ükski raskus ei suutnud murda ega surmaoht kohutada, pidi nüüd tüdruku kadumise pärast nutma. Kui ta aga oma näolt võttis käed, siis olid ta silmad kalgid nagu raud. Sõnalausumata pöördus ta ümber, et hakata omal käel otsima varastatud Malle.

Kuid raske oli Tõssil oma maakeelega läbi ajades küsida ning pärida inimesilt, sest ükski tallinlane, olgu ta kas või madalast eesti rahva soost, ei tihanud seda põlatud maarahva keelt suhu võtta. Aga Tallinnas ei võinud jääda ükski asi teadmatuks ning saladusse, sest isegi kui keegi oma töökojas juhtus vähegi ülemääraselt piuksahtama, oli see juba teisel päeval linnas teada; ja nii ulatus peatselt Tõssigi kõrvu sosin, et Malle tuleb otsida Leevikestenimelisest eeslinna lõbumajast. Leevikeste maja, mis suure piiramise ajal oli maha kistud ja kust palju tüdrukuid oli läinud tingsõduritega maad mööda laiali ning saanud otsa, oli nüüd oma endisele kohale

uuesti üles ehitatud. Asudes mereäärsel Lontmaakril ehk Ripelbahnil, olid Leevikeste maja uksed avatud kõigile sellidele, meremeestele ja ka jõukamaile vabadikele, kuna ta omaniku Hinrik Lode surma järel pidas teda nüüd ta abielunaine Marie koos oma mees- ja naisabilistega.

Seesugusesse majja tormas nüüd Tõss ja hakkas seal koleda häälega karjudes Malle taga nõudma. Tema oma tölbi talupoja-mõistusega ei võinud seda aga teada, et seesugune haruldane tüdruk on Leevikeste majas hoidmiseks liialt kallis ja et juba on ta jõutud saata Dantskesse. Kui Tõssi nõudmisel ilmus kepile toetuv auväärne emand Lode ise ta ette, siis haaras ta selle rasvana läikivate silmadega ja musta tanukesega ilge vanaeide õlgadest tugevasti kinni ja raputas teda nii ägedasti, et sel pidi hing välja kargama, ise kogu aeg karjudes, et toodagu Mall ta ette.

Nüüd tormasid lõbumaja sulased oma leivavanemale appi ning vabastasid ta metsiku vabadiku käest.

— Mida sa, kasimatu talupoeg, tahad? kisendas nüüd emand Lode, keerutades oma keppi Tõssi silmnäo ees.

— Mina ep ole mitte sinu ütlemist mööda kasimatu talupoeg, kostis sulaseist kinnihoitav Tõss ülima rahuga, — vaid olin Tallinna linna ning Rootsi kuningat teenivas lipkonnas peamees. Kui sa aga minu tüdrukut tagasi ei anna, siis kutsun kogu Harju- ja Järvamaa talupojad kokku ning võtan vägisi, ja ta nõudis kangekaelselt Malle, keda olevat väevõimuga ning vastu tema lapselikku tahtmist toodud siia himuorjuse majja.

— Siia ep ole kedagi toodud vastu tema tahtmist, kostis emand Lode ja käskis oma sulaseil pärast piitsutamist talupoja uksest välja visata.

Kuid sulased ei aimanud vihaleaetud talupoja ning sõdimisega harjunud vabadiku jõudu: raputanud enesest kinnihoidvad sulased, haaras Tõss ühe kättesattuva järi, lõi sellega kaks meest oimetuks maha, purustas aknad ja ähvardas kõiki tappa. Suure ning valju kisaga jooksid inimesed tubadest välja, kuna Tõss ajas neid pihkujäänud pingijalaga taga; ta purustas ning tallas peagu kogu lõbumaja ja selle kõrtsi sisemuse segamini, nii et kõik tüdrukud tormasid koledasti kisades ja vandudes tänavale; kes neist aga ei suutnud õigeaegselt lahkuda oma tubadest, pidid seda enam hirmu tundma, nii et päris imelik oli näha, kuis kari hullunud lõbutüdrukuid jooksis ulgudes mööda treppe üles ja alla, kuna metsikult möirgav talupoeg ajas neid taga. Seepärast tuleb tõsiselt imeks panna, et miks säärasest möllamisest ei pääsenud seal kuskilgi tuli lahti.

Lõpuks jõudsid raesõdurid kohale, võtsid Tõssi kinni ja andsid ta kohtusulastele, kes viisid ta linna korra ning heaolu järele valvaja ehk pütteli ette. Et aga märatsevalt vabadikult ei kuuldud ühtki mõistetavat sõna, siis käskis püttel kohtusulaseil viia ta raekojatagusesse vanglasse kindlate lukkude taha.

Et see sõgestunud vabadik oli märatsemishoos löönud mitu inimest vigaseks ning teinud purustamistega kahju, siis hakkas linna alamkohus arutama tema süütegu; olgugi et see ep olnud väike, kuid et ta oli tulnud tühipaljast kaklusest, nagu neid kõrtsides ning lõbumajades tihtigi juhtus, siis arvas au-

väärne kohtufoogt karistada teda ainult käe otsast raiumisega, et seega võtta talt tulevikus igasugune kaklemise võimalus ning lust.

Parajasti kui alamkohus seda asja arutas, esitas Leevikeste auväärne emand Lode, kes tihtigi oli annetanud raha linna jumalalaekasse ning seega oli suures lugupidamises, Tõssi vastu hoopis rängema süüdistuse: see kohtlane talupoeg olevat nimetanud ennast Rootsi väe ooberstiks ehk ülemaks ning ütelnud, et ta suutvat nii vägevasti sarve puhuda, et seda võidavat kuulda üle kogu Harju- ja Järvamaa.

— Siis oled sa ise tunnistanud, et oled nõid?! sõnas nüüd kohtufoogt, puurides oma pilgu Tõssile otsa.

— Seesugune kõne on algusest kuni lõpuni vale ning pettus! kostis Tõss.

Kuid nüüd ei lastud tal enam enese eest kosta, sest iga süüdlane püüab ju ennast sõnadega puhtaks pesta ning salata oma süüd. Kohtufoogti märguande järgi haarasid kohtusulased käsist köidetud talupojast kinni ning talutasid ta raekoja tagaseinas asetseva väikese ukse kaudu mööda kitsast treppi kohtusaali all olevasse poolpimedasse piinakambrisse, kus punasesärgiline linna timukas koos oma kahe abilisega oli parajasti ametis.

Jubedusega vaatles Tõss seal leiduvaid valumasinaid ning piinapinke, mille kohal rippusid käte ja jalgade köitmiseks lae külge kinnitatud raudahelad ja -võrud. Kuid kõigi nende riistapuude vahtimiseks ei antud Tõssile mahti, vaid timuka sulased ning õpipoisid haarasid ta kinni, kiskusid tahmunud

pingile siruli ning köitsid ta käsist-jalust tugevasti selle külge.

Kuid mitte ainuüksi Tõssi üle ei mõistetud täna kohut, vaid ka keegi tundmatu naine oli parajasti piinajatel käsil: ta kallal tehti nülgimistööd, kusjuures kannataja surmahädas rabeldes palus koriseva häälega päästa ennast hingevõtjate käest. Kuid timukas, olles seesuguse kisendamisega harjunud, ei lubanud teda lahti lasta enne, kui ta on tunnistanud ennast nõiaks, nii nagu ta süüdistajad kõnelevad. Kui siis väävlituli viidi piinatava nülitud ihule, ei suutnud ta enam kisendada, vaid kõrist tungis ainult veel korin, kuna rind liikus vaevaliselt nagu surijal kunagi. Kähku pannaldati ta piinapingilt lahti ja asetati õlgkotile, kuid needki vähesed elumärgid, mis temas olid veel tunda, kadusid peatselt. Kui ülal kohtusaalis istuv magistraat seda kuulis, siis lõpetas ta tema üle otsuse tegemise, sest Jumal ise oli oma õiglase otsusega astunud vahele.

Pistnud Tõssile suhu raudse pirni, hakkas timukas seda suuremaks kruvides venitama ta lõugu, mis läksid ikka laiemale, kuni huuled kärisesid suuservadest lõhki ja ta nägu kattus verega. Kuid pidades piinale vaprasti vastu, ei tunnistanud Tõss ennast süüdlaseks:

— Ep ole mina teinud ennast ooberstiks ega kapteniks, ei trummilööjaks ega ka kaporaliks; samuti ep ole ma ütelnud, et võin puhuda nii tugevasti sarve, et seda võidaks kuulda Järvamaal!

Jällegi pandi valumasinad töösse ning hakati teda piinariistadega usutlema: teda põletati, venitati, pitsitati valusate pöidlakruvidega ja valati kõrisse vett.

Vahepeal oli Tõssi süüküsimust asunud arutama ning tema üle kohut mõistma magistraadi täiskogu, kellele kuulus ainuõigus kaebealuse kaela ning elu üle otsusetegemises.

Toodud uuesti kohtu ette, nõudis seal Tõss jumalakohut, soovides, et temaga tehtaks veeproovi, öeldes, et vee peale jäämise korral olevat ta valmis minema kas või tulesurma.

Pärast lühikest nõupidamist otsustaski magistraadi kohus temaga veeproovi ette võtta. Kuuldes seda, hakkas Tõss paluma, et auväärne kohus ei laseks proovimise juurde kunstimehi, kes oma viguritega võivat mõjuda, et ta ei vajugi vee alla.

Kuuldes säärast juttu, olid raatmanid väga imestunud, kuna pürjermeister Roter Bartholomeus küsis kohtu tõlkija suu läbi Tõssilt, et kes tema arvates võiks olla seesuguseks vigurdajaks ja et kas kunagi varem on siis säärast asja juhtunud.

— Seda kuulsin ma ühe Kurna talumehe suust, et kakskümmend aastat tagasi olevat surnud Toompea timukas, kes oma surilavatsil tunnistanud, et ta kõigile katsutavaile puhunud suhu, millé tõttu kõik nad jäänud vee pinnale ning saadetud süüdlastena hukka.

— Kuidas Toompea kohus talitab, seda ma ei tea, kostis raatman Hinrich Cloet, — kuid siin ei tehta sulle ülekohut.

Nüüd tõusid raekohtunikud püsti, sündik ehk õigusteadlane lõi oma seaduseraamatu kokku, ja kõik nad läksid Pleekmäe lähedale sügavaks paisutatud Härjapea jõe äärde pidama veeproovi, mille

vahtimiseks tuli ka palju logelejaid linlasi uudishimulikult kokku.

Seistes poolringis, vahtisid kohtunikud vaikides pealt, kuis Nigula kiriku õpetaja Toomas Gerstenberger õnnistades Härjapea vett püüdis sealt peletada paharette, kes võiksid anda katsealusele salajast abi ning kiskuda teda vee alla. Kui vaimulik talitus oli lõppenud, siis kinnitasid timuka abilised köieotsa ümber Tõssi keha, kuna timukas ise tõukas ta pürjermeister Roter Bartholomeuse märguandel sulpsahtades vette.

Kuid Tõss ei vajunud mitte põhja, vaid jäi kuni õlgadeni veest välja, kuna ka jalad ep olnud tal veepinnast kaugel. Kohtunike näod muutusid aga tõsiseks, sest nende ees oli jäle süüdlane, kes oma nõdra mõistusega oli tahtnud neid ja isegi Jumalat petta. Küll tegi Tõss ägedaid liigutusi, püüdes kiskuda end vee alla, kuid ta jäi nagu süüdlane kunagi veepinnale ujuma.

— Timukas, ära pinguta nööri! kisendas Tõss viimses hädas.

Et aga timukas ei pannud tema tahtmist tähelegi, siis haarates köiest tahtis Tõss seda timuka käest lõdvemale kiskuda; kuid seega rebis ta ennast ikka enam ja enam vee peale, mida nähes kästi timukal tõmmata kaebealune veest, kuna ta süü olevat juba küllaltki kinnitust leidnud.

Veest nõrgudes seisis Tõss kohtunike ees ja esitas neile kaebuse, et timukas olevat hoidnud köie liiga pinevil ega ep olevat seega lasknud tal põhja vajuda. Kuid pealevee jäämisega oli ta süü juba küllaltki tõestatud, nii et seesugune kaebus oli päris asjatu

ning ülekohtune. Et aga raekohus on õiglane ja mõõdab õigust ühtlaselt kõigile, vaatamata tema seisusele ning päritolule, siis otsustasid raehärrad oma südametunnistuse vaigistuseks Tõssi tahtmist mööda teda veel kord lasta vette heita.

Tõss valmistus jõkke kargama, kuid seda ei lubatud tal teha, sest veeproovi seadus nõudis, et katsetatav peab vette heidetama, ja seejuures nii, et ta kukuks sinna selili. Kui teda siis teistkordselt heideti vette ja timukas ta keha ümber seotud köie laskis õige pikalt järele, jäi Tõss ikka endiselt nagu jõekupp vee pinnale ega vajunud mitte põhja.

Nüüd millal kaebealuse süü juba teiskordselt oli jumalakohtu läbi kinnitust leidnud, ep olnud magistraadil raske teha oma otsust, mis käis nõnda:

— Tulesurm!

Ja liikus sel õhtul palju tallinlasi mööda Vaestepatuste teed linna hukkamiskohale, kus kolmnurkselt telliskividest ehitatud võllaaluse kõrval asetses põletamispaik. Suur vaias oli juba rammitud maasse, kuna selle ümber oli hagudest, oksadest ja ka jämedamatest pakkudest ehitatud riit, millele timuka sulased valasid tõrva ja pigi. Peale raehärrade, uudishimulike meistrite, sellide, õpipoiste, emandate, mamslite, tüdrukute, poisikeste, kerjuste ja igasuguste hulguste tuli hukkamispaigale ka viiskümmend raesõdurit, kes asusid ringina ümber tuleriida.

Pärast vajalikke ettevalmistusi astus raesekretär ette, käänas kokkukeeratud paberi lahti ja luges rahuliku, kuid siiski nii valju häälega, et kõik ümberseisjad võisid seda kuulda, kaebealusele kohtuotsuse ette, ja lõpetas kõigi nende auväärsete raehärrade,

kes sellele targale otsusele olid alla kirjutanud, üksikasjalise loetlemisega. Kui siis kohtuotsus oli maarahva keelde ümber tõlgitud, haarasid timuka sulased kaebealusest kinni, kiskusid ta valmislaotud tuleriidale, kus sidusid tugevasti tulba külge. Timukas ise kui eluvõtmise töödes ning oma ametis vilunud meister ehk magister, vaadanud köidikud veel kord hoolsasti üle, läitis pigitatud oksad hukatava jalgade all põlema. See oli pika aja tagant timukal jällegi tõsisem töö, kuna ta juba mitu kuud oli pidanud jandama tühiste nülgimiste ja raibete korjamisega. Rahvale oli see aga kauaoodatud meelelahutus ning lõbus vaatemäng, mis oli isegi mitmeti huvitavam ning kestvam kui tühine pea maharaiumine.

Tõssi pea rippus rinnal, ta huuled olid muutunud siniseks, kuna nägu katvad habemekarvad olid lühikese ajaga läinud halliks. Ta ei suutnud enam tajuda ümbrust ega tundnud inimesi, ta viibis nagu teises maailmas, kus peale timukate ep olnud tal ühtki sõpra ega abimeest, kuna ka Jumal oli jätnud ta maha.

Tuul puhus tule mühisedes põlema, lõkendavad leegid tõusid kõrgele ning lõid surmamõistetu pea kohal kokku, kuna raesõdurite nahksed trummid hakkasid põrisema. Kange kuumus ning tuleleitsak lõi pauhti Tõssile näkku, nii et ta habeme- ja juuksekarvad hakkasid särisedes põlema; lõikav valu kiskus ta suust metsikult valju ulgumise, mis ei sarnlenud enam inimese häälega, vaid oli põleva liha ning tules sipleva inimhinge senikuuldamatu hädakisa. Ümberringi tekkis aga nii suur kuumus, et timukas koos oma sulastega pidi eemale astuma.

Veel väänles ning siples leekides põlev inimene, siis kadus hing ta ihust, mis põledes paisus ning pondus ikka jämedamaks ja jämedamaks nagu täispuhutav põis ja lõpuks surus pooleldi läbipõlenud köidikud ropsahtades puruks, kuna ümbrust täitis vastik kõrbehais, nii et kodanike emandad pidid kokku pigistama oma ninasõõrmed.

Pärast hukkamist korjas rahvas tuleasemelt kuuma tuhka, et seda kurjade vaimude ning paharettide peletamiseks oma läve ette maha puistata.

5

Ühel augustikuu õhtupoolikul, enne päikese loojenemist lähenes üks Rakverest tulnud kasakate prikaas mööda tolmust maanteed Pihkvale. Seekordne ilm oli nii kuum, et isegi linnud istusid sorgunud sulgedega ja avatud nokaga aiateibais ega läinud inimeste lähenedes mitte lendu. Hallid põuapilved ujusid aga sinises taevas, kuna rohelises kauguses paistis valgeid kirikuid punaste tornikuplitega.

Küladest, kust aga kasakate prikaas juhtus läbi ratsutama, jooksis rahvas imestunult kokku. Ja oli ka põhjust, mida tulla vahtima, sest kasakad vedasid eneste vahel ei kedagi muud kui kardetud Liivimaa sõjaülemat Ivo Schenkenbergi ehk teise nimetusega Hannibali, kes oli pistetud raudpuuri, mida kaks hobust vedasid. Ta kolmkümmend kaaslast — endised Harju talupojad, olid aga aheldatud vankrite ja kasakahobuste sadulate külge; kõik nad olid väsi-

nud, tolmused ja nende endised värvitoredad kihlakondade rahvusrõivad ripnesid narmastena nende ümber. Saapad olid neilt kõigilt kistud jalast ja nüüd katsid nende jalgu ainult verised loomanahad, mida neile lubati teeäärsetelt raibetelt kiskuda seljast ja mähkida jalgade ümber. Ahelad aga olid neil kõigil tinaga kokku valatud, nii et neid ei saadudki keha küljest eraldada.

Olgugi et need olid vaenlased, ei hakanud venelasist külaelanikud vangisid nähes mitte lausa irvitama, vaid vaatasid nende möödumist suure jubedusega ja risti ette lüües, sest vangide olukord oli haletsemisväärne ning vilets. Kui aga vangide ehk amanaatide killavoor jõudis otsaga Pihkvasse, siis seal ep oldud suurvürsti meeleheaks teotusiga mitte kitsi: pihkvalased sülitasid vangidele näkku, pildusid neid kividega ja pilkasid ning irvitasid nende üle, olgugi et vabadikud suutsid veel vaevu püsida jalul.

Pihkvas talutati vangid suure hõiskamise ja kisaga läbi Vozovski värava mööda Suurt tänavat Hobuseväljakule, kus asetsesid piina- ja vangimajad koos suurtükikuuridega. Vangilangenud Liivimaa Hannibal toodi nüüd siia tsaar Ivan Vassiljevitši käsul, kuna ka ta ise oli seks puhuks tulnud Pihkvasse tema üle kohut mõistma.

Olgugi et hukkamised olid määratud alles järgmiseks päevaks, kogunes juba nüüd koletu palju rahvast vahtima vangisid, sest pihkvalasile ep olnud muud midagi armsamat kui näha piinamisi, olgugi et neid endid oli suurvürst sel kombel hukka saatnud.

Vangid jäeti kogu ööks Hobuseväljakule oma raudpidemeisse siplema ning kurnavat janu kannatama, kuna samal ajal kanti Smerdi väravate tagusele hukkamisväljakule võllaste alla sütepanne ja suuri padasid, mille alla läideti tuli ning aeti vesi podisedes keema; samasse toodi ka raudküüsi, konkse, nõelu, naaskleid ja vitsakimpe ehk batoogasid. Kõigi nende valuriistade ümber askeldasid punasärgilised timukad, kes rammisid maasse poste ja vaiu, puhusid pannidel söed mühisedes põlema ja panid kõverad pihid tulele hõõguma.

Koolnunäolisena konutas Ivo oma raudpuuris, kus ei antud talle rahu, sest nii kui ta silmad sulgusid, torkas mõni pihkvalane oma malgaga talle ribidesse, et ta mitte ei suiguks ning seega unustaks oma hirmu. Ivo aga ei kartnud surma, isegi piinamist mitte, sest ta oli jõudnud leppida oma saatusega; ta tundis muret ainult oma abielunaisest Gertrudist, kes nüüd ei näe teda enam kunagi ja kes tema pärast oli nii valusasti nutnud. Ainult tema pärast tahaks ta veel elada, ainuüksi tema pärast... Kuid samas tekkis temas kahtlus, et kas ta tohibki seda tahta, kuna kõik ta järelkäijad on läinud juba surma ning ootavad teda nüüd järele.

Pööranud pilgu oma viimseile kolmekümnele kaaslasele, kes ta ümber raudpidemeis ägasid ning oigasid ja kes samutigi olid hukka minemas, tahtis Ivo ütelda neile mõne lohutava sõna, kuid imelikul kombel ei suutnud ta seda nüüd teha. Siis tõusis ta pilk taevale, kust paistsid üksikud tähed, ja vaadates mõõtmatusse avarusse, libises kogu ta elu silmade eest mööda: ta nägi oma ema nii selgesti, nagu

oleks ta seisnud siinsamas, valulik joon piiramas huuli; ta nägi ka oma hallipäist isa, venda, kaaslasi, naist Gertrudi ja isegi tema — neitsi Dorothea, kes puhkab kuskil kaugel põrmuna mullas, seisis nüüd nagu elavana ta ees. Kuid imelikul kombel tekitas selle surnud neitsi nägemine mingi pühaliku, kuid ühtlasi ka kartliku tunde, sest ta ep olnud enam inimene, vaid ingel, kelle nägemine kuulutab inimesile vääramatult surma. Kuid siis nägi ta palgest palgesse Kristust, kes kõneles temale nõnda:

— Ära karda, kes iial kaotab minu pärast oma elu, see ei pea mitte surema!

Ja vaata — Kristusse uskumine andis talle suurt sisemist jõudu ning meelekindlust, nii et ta ei tundnudki, kuis üks purjus preester raudastlaga torkis teda õige valusasti. Kuid ta ihulik tuimus õrritas pihkvalasi, nii et nad oleksid materdanud ta samas surnuks, kui mitte kasakaist valvurid ep oleks astunud vahele ning tõrjunud rahvast puuri juurest eemale, ise kurjasti hüüdes:

— Tapmise lõbu kuulub tsaarile!

Pihkvasse oli tsaar Ivan Vassiljevitš saabunud koos oma suure kaaskonna ja trabantide ehk opritšnina meestega, keda Pihkva bojaarid ja valge vaimulikkond võttis suure pidusöögiga vastu. Selleks oli suurde bojaaride nõupidamise saali seatud üle poolesaja laua ehk trapeza, mis kõik olid reastatud seinte äärde, kuna saali keskkoht oli jäetud veiderdajaile ning narrikesile nende tembutusiks tühjaks. Et juba oli saabunud õhtu, siis süüdati suurtele laest rippuvaile puurõngastele reastatud vahaküünlad põlema.

Iga kahe sööja ees laual asetses suur tinast liud, kust bojaarid ja ka tsaar ise võtsid lihatükke, mida roogiti kiududena kontide küljest, rebiti ja murti rogisedes luid, kuna äranäritud kondid visati vana harjunud kombe järgi kolisedes laua alla, kus suured koerad hakkasid nende pärast lõrisedes purelema. Söödi matsutava suuga, kuna vaimulikud, näidates omalt poolt lahkust, püüdsid üksteise võidu õnnistada roogi. Tsaar Ivan Vassiljevitš oli aga nii heas tujus, et jagas tähtsamaile bojaarele ise oma käega leiba ja soola, avaldades seega neile oma suurimat lugupidamist ning tähelepanu.

Seal söödi küüslauguga lõhnastatud havipäid ja lõrbiti safraniga keedetud kalaleent; peale selle oli tsaari laual ingverijuurtega küpsetatud jäneseneerusid, praetud luikesid, mitu sööki kurgesid maiustusiga, kukkesid ingveriga, püüsid koorega, partisid kurkidega, hanesid riisiga, jäneseid naeristega, põdraajusid, magusaid ja lihaga täidetud pirukaid, tarretisi ja kreeme. Kõik need toidud olid mitmesuguste taimemahladega rikkalikult vürtsitatud, täidetud pähklitega ning tehtud nii suupäraseks, et nad kõditasid sööjate suulage ning sundisid neid aina jooma, milleks tarvitati muskaadi, kanaari, reini ja ungari veine; samuti joodi seal punast prantsuse ehk burgundi viina, nimega Romaal ja Malvaas, aga ka Alikante ehk hispaania veini. Kõiki neid imelikke nimetusi ei suutnud Pihkva bojaarid aga meeles pidada, vaid nimetasid neid lihtsalt Petersemeniks, sest Moskooviasse vedas tookord veine Hollandi kaupmees Peeter Siimon.

Moskoovia bojaarid ja tsaari õukondlased pidut-

sesid alati koletu õigimise ja mittemõõduka joomisega, mis oli neile armsaimaks meelelahutuseks ning lõbuks; kõige enam prassisid aga tsaari õukondlased, sest nemad ei kartnud roogade lõppemist, vaid sõnasid, et tsaari omandus ei põle tules ega upu meres, millega nad tahtsid ütelda, et temal on kõike külluses.

Tulnud Pihkvasse, kuulutas seal tsaar, et oma suure supostaadi ehk vaenlase hävitamise tõttu olevat ta meel nüüd nii rõõmus, et seekord ei tahtvat ta teha ühelegi pihkvalasele häda. Seesugune sõnum oli muidugi suureks rõõmuks nii rikkale kui ka vaesele, nii et nad kõik ruttasid nüüd kõrtsidesse jooma. Ja töllerdasid siis purjujoonud mehed ja naised joogiurgastes segamini koos, kisendasid ning räuskasid tänavail ja vandusid kirikuesiseil, nii et kogu Pihkva oli seekord koledam patuurgas, kui seda kunagi võis olla Soodom: purjus naised kaklesid tänavail, vanduvad mehed ajasid üksteist kirvestega taga, kuna lapsed piinasid kasse, torkides neil silmad peast ja pildudes neid kividega. Üks purjujoonud naine tuli tuigerdades kõrtsist ja hakkas minema üle kirikuväljaku, kuid vaaruvad jalad ei suutnud teda enam kanda ning ta kukkus maha, jäädes väga rumalasti lamama; samas möödus aga ogaraksjoonud mees, kes mitte jättes kasutamata seesugust soodsat juhust, tormas ta kallale; nende ümber jooksid aga vanad ja noored, lapsed ja raugad, mehed ja naised tihedate parvedena kokku, jäädes neid suure naeru ning irvitamisega vahtima.

Juba pidusöögi alates laskis tsaar avada tagumise toa ehk teremaa ukse, et näidata bojaaridele oma

kaasatoodud iludust, nagu ta oma uut sohinaist seekord nimetas. Olgugi et ta armuke Daarja Federovna ep olnud veel tsaaritar, oli ta bojaaride seas suures lugupidamises ning aus. Kui siis teeremi uksed avati ja trepist alla tulnud Daarja Federovna astus söögituppa, käis läbi bojaaride sosistav kahin ning nad jäid talle ainiti otsa vahtima, sest nii ilusat naist ep olnud nende silm varem kunagi näinud.

Kuid mitte ainuüksi ilu, vaid ka ehete poolest oli tsaari sohinaine kõigist seninähtuist ees: ta pead kattis punane võrk, mille all oli kulla ja kalliskividega väljaõmmeldud peenest batistist rätik; ta õlgadel rippus suur ning avar ülirüü, nimetusega opašnja, mis oli valmistatud punasest portšast ehk peenimast pärsia siidist ja mille käised ulatusid peaaegu maani; selle alla oli tal laotatud aga veel palju teisi rõivaid — laiu ja kitsaid, atlassi ja siidi, mis kõik olid kaetud kallis- ning ilukividega, kuldtikandiga, litritega ja kanditud sooblinahkadega. Ja kõigile neile oli kinnitatud palju preese, paatreid, käevõrusid ning igasuguseid ilustisi, kuna jalas kandis ta siniste pärlidega kaetud valgeid seemisnahkseid kingi. Pea ümber oli tal aga lai hõbedane võru, mille külgedelt rippusid nöörid, lükitud täis pärle, ja mis langedes üle õlgade ulatusid maani. Ta ümber säravad rubiinid, smaragdid ja teemandid andsid ta näole veel enamgi hiilgust, kui suutis seda teha laugude vahele valatud silmaõli, mida koos kahepäise kotkaga olid bütsantsi naised toonud Venemaa tsaaride õukonda.

Säärase suure varanduse ränga koorma all suutis Daarja Federovna püsida ainult vaevu jalul, kuna ta ise sarnles seejuures pühakupildiga ehk ikoo-

niga. Olgugi et kõike seda ehtimist tehti Jumala kiituseks, läks sealt suur osa ka saadanale, sest ehtimine äratab patuseid himusid.

Kui nüüd tsaari sohinaine oli astunud pidusaali, ulatas tsaar ise talle peekritäie magusat Malvaasia veini. Rüübanud korra, andis Daarja Federovna peekri edasi bojaaridele, kes tõttasid seda ahnesti ja üksteise võidu tühjendama. Seejärel asetas tsaar ta enese kõrvale istuma, mis seni oli nähtamatu ning ennekuulmatu lugu, et tsaar omistaks ühele naisele nii suurt austust.

Istudes oma mehe ning isanda paremal käel, näis Daarja Federovna olevat ilusam kui kunagi varem: ta nägu oli veninud veidi piklikumaks, ninasõõrmed tõmbunud kitsamaks ja kulmukaared muutunud palju teravamaks; ta liigutused olid aga täis naiselike võlude ahvatlusi ning varjatud paturõõmu, mis ajab hullama isegi valgustatud mehi ning võtab neil viimsegi arukuse peast.

Pidutsedes lauldi nüüd ka palveid, kuna arhimandriidid ehk valged vaimulikud suitsetasid lõhnavat viirukit ja õnnistasid toite. Eesruumides söödeti aga kerjuseid, keda oli nüüd tsaari peatuspaika nagu kaarnaid kokku tulnud, kuna mõningaid neist laskis tsaar oma tujukusest asetada ka pidulauda. Äkki avanesid kõrvalruumide uksed ja pidusaali ilmus pillimehi, veiderdajaid ja narrikesi, kes näomoonutuste ja kõlvatute lauludega hakkasid lõbustama pidutsejaid. Seejuures laulis tsaar aeg-ajalt kaasa, lüües oma valitsuskepi ehk posohiga takti.

Kui siis pimedad gusli- ehk kandlemängijad olid laulnud oma bõliinad ning lugulaulud, avanesid jällegi

uksed, ja nüüd aeti pidusaali sadakond naist, kelle näod olid kaetud tihedate looridega, kuid kes seejuures olid täiesti alasti. Kõik nad olid lauas istuvate bojaaride naised, keda tsaar oli vahepeal salaja kinni lasknud võtta ja kelle seast külalised pidid nüüd igaüks leidma oma, et mitte langeda tsaari karistuse ning pahameele alla.

Seesugune temp ehmatas Pihkva bojaare nii hullusti, et nende habemed hakkasid võbisema; pealegi oli neil raske ära tunda oma katmatut abielunaist, kui ta nägu ep olnud mitte näha. Siiski arvas mõni neist tundvat oma ja haaras ta kinni, kuid paljud aga eksisid seejuures nii rängasti, et võtsid teiste omi, millest tõusis seal suur pahandus ning üksteise vihkamine. Tsaar aga istus ja irvitas, sest säärane segadus ning bojaaride peataolek tegi talle palju nalja ning lahutas ta nukrat meelt.

Kuni hommikuni mängisid guslid ning kandled, laulsid pimedad bajaanid, karjusid veiderdajad ning orgia oli täies hoos. Siis aga tuletati tsaarile meelde, et piinariistad on valmis ja et päikese tõustes on alanud kohtumõistmise päev, nii nagu ta ise on andnud selleks käsu.

Nüüd viipas tsaar käega, käskides pidulistel vaikida; samas soikusid kandled ning guslid, saagalaulud vaibusid ja lakkas narrikeste naer, kuna kõik tardusid oma kohale; ainult üks rõugearmiline pime bajaan ei märganud tsaari tahtmist ning laulis tema jalgade juures istudes ikka edasi, kuni vihastunud tsaar virutades oma raudse posohiga talle pähe lõi ta samas surnuks. Seejärel käskis suurvürst ning tsaar Ivan Vassiljevitš tuua oma silmade alla van-

gistatute peamehe, kes teinud talle Liivimaal palju kurja ning kahju.

Ivo Schenkenberg, kelle puusahaav oli hakanud mädanema ja kes puuris kägardumisest oli muutunud kangeks, ei suutnud toetajaita sammugi astuda; kui ta lõpuks lohistamise ja tõukamisega oli toodud suurvürsti ette, jäi ta seal vaarudes seisma.

Vaikides silmitses Moskoovia suurvürst ning kogu Venemaa tsaar Ivan Vassiljevitš oma vihatud vaenlast ning vangi, kelle pruunid juuksed olid muutunud halliks ja näole tekkinud sügavad kurrud ning vaod; kuid ta pilk oli julge ning täis mehist uhkust, kui ta vaatas moskoviidile otsa; tsaari tigedais silmis vilkus aga põletav viha ja salakaval kahjurõõm.

Nii põrnitsesid vaenlased teineteist, kuna juuresolijaist ei tihanud ükski liigahtada. Lõpuks täksas tsaar oma posohi teraviku vastu kivipõrandat ja küsis tolmatši ehk tõlkija suu läbi:

— Missugust surma enesele palud?

Samas langes Ivo pilk tsaari jalgade ees ristseliti lamavale saagalauljale, kelle lagipea oli löödud sisse ja kust voolasid verised ajud välja; olgugi et seesuguse tapatöö nägemine oli jube, jäi Ivo kartmatuks, ja vaadates uuesti otse tsaari silmadesse, kostis ta uhkesti:

— Sinu surmaähvardamist ma ei karda, kuid tea, et sinu bojaarid Lõkošin, Gorbatšev ja Glinski on minu käes Tallinnas vangis ja et nendega tehakse seal nõndasama, nagu sa siin minuga teed!

— Kas sina üksinda oled siis minu kolme bojaari väärt?

— Minu hukkamisega raiud sa nende päid!

Näis, nagu oleks tekkinud tsaaris kahtlus, sest ta vajus mõtteisse, hingates seejuures raskesti.

Hoolimata kangest puusavalust, seisis Ivo vaarudes püsti ning ootas tsaari otsust. Juba tekkis temas kübemeke lootust, mida ta laiendas ka oma kaaslasile, sest ta võttis nõuks nendegi eest kosta ning neid koos enesega bojaaride vastu lunastada.

Olgugi et Ivo Schenkenberg oli vangipõlves nii raugastunud, et näo järgi ei võinud teda tunda enam keegi, oli ta hääl jäänud endiseks, ja sellest tundiski teda Daarja Federovna, kes juba ta esimeste sõnade järel oli kahvatunud valgeks ning hakanud värisema; jõudnud end koguda, lähendas ta oma huuled tsaari närtsinud näole ja hakkas sosistama talle kõrva. Kuid samas kargas tsaar püsti, põrutas oma raudse kepiga vastu põrandat ja hüüdis vihaselt:

— Kuidas, minu vaenlasele palud sa armu? ja ta vahtis tigedasti oma iludusele otsa.

— Tsaar, tunne halastust..! ja Daarja Federovna langes oma isanda ette põlvili, haarates ta jalgade ümbert kinni.

— Dorothea, oled see sina... elus..?! hüüdis Ivo suuresti erutunult, kui ta kuulis tsaari sohinaise häält.

Tõuganud oma iluduse jalaga eemale, virutas tsaar raudse posohiga nii rängasti laua pihta, et vaagnad ja liuad põrusid sealt kolisedes maha, kuna bojaarid nõksahtasid kangeiks; ja siis hirmsas armukadedusvihas välkuvail silmil langetas ta oma otsuse:

— Surma — kõige koledamate piinade läbi..! Tirige ta Smerdi väravate taha, ja seal — lõpp..!

Need sõnad lendasid Ivo kõrvust mööda, ta ei kuulnud ega mõtelnudki neile, sest ta ajus tuikas ainult: ta elab, ta elab..! — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Smerdi väravate tagune lame küngas täitus uudishimulikest pihkvalasist, kes olid tulnud nii linnast kui ka selle äärsest sloboodast kokku, ja näidendi ootepõnevuse rahuldamiseks närisid nüüd kanepi- või päevalilleseemneid, ajades neid kamaluga suhu. Paremate kohtade omandamise pärast tekkis inimmurrus aga määratu rüsin ja möll, mis oli venelaste seas muutunud juba harjumuseks ning milleta nad ei osanudki elada: auväärsemate kohtade pärast tülitsesid tsaari laudkonnas bojaarid, nende naised rüselesid kirikuis, mungad kaklesid esimeste kohtade pärast ristikäigul, kaupmehed ja käsitöölised jälgisid nende eeskuju, ja ep olnud harulduseks juhtumid, et kaks vojevoodat hakkasid eneste tähtsuse üle vaieldes tülitsema otse vaenlase silmade all.

Piinamisväljakule oli ehitatud punase kaleviga kaetud lava, millel tsaar koos oma kaaskonnaga võttis aset. Ja siis toodi raudpidemete ja -ahelate kõlisedes Harju vabadikke, kedà aeti nagu tapaleviidavaid loomi tsaari tooli eest mööda ning tõugati väljaku keskele, kus timukad sulatasid nende tinaga kokkujoodetud raudpidemed lahti, sest aheldatud inimest on tülikas piinata. Ivo Schenkenberg jäeti aga veel edasi puuri, et ta koledaid hukkamisi nähes tunneks enne surmaminemist hirmu.

Osa vabadikke riputati kohe jalgupidi üles ja raiuti nagu lihaloomad tükkideks, teistel aga kisti hõõguvate pihtide ja konksudega ihu küljest üksikuid luid ning käristati küüsi. Koletu kisa, mis siis vaevatute kõridest tungis, oli nii lõikavalt jube, et mitmed bojaaritarid pidid sulgema oma kõrvad.

Samal ajal helisesid Pihkva kirikute kellad kiituseks ning tänulauluks Issandale, et ta on lasknud tsaaril võita oma vaenlast; õhk aina värises, kui tornides kõmisesid suured kellad, mida helistamisel ei õõtsutatud, sest siis oleksid tornid varisenud rusudeks, vaid selleks liigutati ainult nende tilasid.

Raudküüntega kisti vabadikel roideid ihust ning murti neid välja; teised võeti alasti, asetati kahe tulba vahele kinnitatud köiele kaksiti istuma ja hakati neid siis mööda seda tõrvatud ja liivaga kokkumääritud köit edasi-tagasi lohistades lõhki hõõruma. Seesugune jube piinamine ei võtnud aga nii ruttu hinge, vaid laskis vaevelda küllaltki kaua.

Kui siis vähemad vaenlased olid sel kombel hukatud, kuulutas avalik väljahüüdja ehk glašatai, et nüüd olevat jõudnud kord tšuudide peamehe kätte. Seesugune teade tekitas pealtvaatajais kahinat, sest nüüd oli oodata veelgi huvitavamat näidendit. Kui siis timukad kiskusid Liivimaa Hannibali raudpuurist välja ning hakkasid viima keeva vee padade juurde, sülitas kogu õigeusklik rahvas talle järele.

Ivol kisti rõivad seljast ja siis seoti teda kahe katla vahele püstitatud tulba külge; seejärel haarasid punasesärgilised timukad suured kibud ja hakkasid pilduma talle vaheldumisi kuuma ja külma vett, nii et ta nahk tuli maha nagu angerjalt.

Seesuguseid hirmsaid piinasid sundis suurvürst oma armukest pealt vahtima ega lubanud tal pöörata teisale oma nägu. Ja Dorothea vahtis läbi voolavate pisarate, tundes seejuures samasugust valu nagu needki, keda parajasti põletati. Kui aga hukkamise järjekord oli jõudnud Ivoni, siis varises ta mõistusetult maha.

Lõpuks heideti Ivo hõõguvatele sütele, kus hakati teda pikkamisi küpsetama, kuna tsaar ise, astunud ta juurde, riisus oma posohiga tuliseid süsi ta külje alla.

Nii saadeti Harju talupoegade sõjarahva riismed koos oma väeülema Ivo Schenkenbergiga Pihkvas Smerdi väravate taga haledal kombel hukka, ja nende jäänused heideti Grimjatši mäele koertele ja ronkadele söödaks.

EPILOOG

Sõjakära oli veeremas Liivimaalt kaugemale, kuna rootslased olid saanud venelaste üle juba mitmed võidud ning nende uus väeülem Pontus de la Gardie hakkas otsustavaks tapluseks koguma suuremat väge.

Ivo sõjaülemaist oli järele jäänud Tont Almutelas, kuid temagi põdes kogu talve oma taplusessaadud mõõgahaava, lamades oma üksikus metsatalus. Olgugi et ka tema kodu ep olnud vaenukahjudest jäänud puutumata, olid tal katus ja seinad ikkagi alles. Nüüd oli ta poeg Illo tõusnud juba jalgadele ja jooksis mööda nurmi ringi, olles aga veel kiriklikult ristimata. Pikkamisi tulid ka mõned külaelanikud tagasi ning hakkasid elama vaikset varjuelu. Aeg-ajalt külastas Tonti ka metsaeit, kes tohterdades võidis ta haavu kulliverega ja karurasvaga.

Ühel suvisel päeval, kui Tondi poeg Illo juhtus suurt põrnikat taga ajades õueväravast välja jooksma, nägi ta lähenevat tundmatut naist, kes kandis imelikke rõivaid, milliseid Keila kihlakonnas ei tuntud: vaatamata suvisele ajale, oli tal võidunud kasukas seljas ja juhtnahksed saapad jalas. Ja millegi

pärast arvas Illo, et see on üks vene naine, nii nagu ta oli vanemate inimeste suust nende rändamisest kuulnud.

Kui see tundmatu naine oli jõudnud üsna lähedale, nii et Illo võis näha ta punase pearätiku vahelt paistvat peenekurrulist nägu, tekkis temas salajane hirm, nii et ta pidi hakkama kodu poole jooksma.

— Ära karda mind! hüüdis nüüd läheneja, ja Illo jäi kaheldes seisma.

Ja siis ta nägi, et sel naisel voolavad pisarad silmist. Tal on nälg, mõtles Illo, tahtes minna tarre, et küsida isalt tükikese talletatud leiba ning anda seda nälginud teekäijale.

— Ära karda mind, sõnas tundmatu, tõstes poisikese sülle, — olen sinu ema!

Ja see tundmatu vene naine läks koos Illoga läbi õuevärava ning astus tarre, kus lahtilükatud pajaluugid ep olnud varjamas valgust. Seal jäi tundmatu ukse kõrvale seisma, kuna Illo läks lavatsil lamava isa juurde ja ütles, et ema olevat tulnud tagasi.

Tõstnud lavatsilt pea, nägi Tont toas tundmatut naist, ja ta tõusis istukile; kuid vaadanud tulnukale terasemalt otsa, kargas ta hüüdega püsti:

— Emm?!

Vaikides vahtis Emm oma mehele otsa, kuna pisarad hiilgasid tal silmis.

— Emm, kus olid sa seni?

Nüüd hakkas kojutulnud naine jutustama, ilma et ta oleks seejuures astunud sammugi lähemale. Ta rääkis, kuidas kolm venelast tunginud tarre ja vii-

nud ta enestega ühes; tassinud mööda metsateid ja radasid, kuni lõpuks sügisel jõudnud nad suure Peipsi tagusele Venemaale. Seal viinud venelaste peamees ta oma kotta elama ning sundinud tegema igasuguseid raskeid töid.

Nüüd ohkas Tont sügavasti ja laskus järile istuma, kuna Emm, seistes ukse kõrval, jätkas:

— Õnneks ep olnud selle röövija ema liialt kuri ning ei tõrelnud minuga väga valjult. Nii pidin elama seal enam kui kolm aastat, ja selle aja kestel sünnitasin selle mustahabemelise venekaga vägivaldsest kooselamisest kaks last — ühe poja ja teise tütre.

Tont neelahtas kuuldavalt, kuid ei lausunud ühtki sõna.

Pärast lühikest peatust jätkas Emm, kuis ta süda kiskunud teda kodumaale ja kuis ta ikka ja alati pidanud mõtlema oma mahajäänud lapsele ja mehele, kelle pärast ta igal ööl nutnud. Lõpuks märganud venelase ema ta nukrustamist ning salajast piilumist Peipsile ja hakanud selle üle pärima. Küll püüdnud ta varjata oma südamemuret, kuid lõpuks ep olevat enam suutnud ning puistanud selle ta ees välja. Ja see vanainimene — olgugi et venelane, olnud nii heasüdamlik, et lubanud teda aidata; ta küpsetanud suure leivakaku ja andnud selle talle teekonnale kaasa. Et parajasti olnud südatalv, siis asunud ta, leivakakk kaenlas, tulema üle Peipsi jää. Ja ep olevat ta siis hoolinud oma mahajäävaist lastest, keda ta oli pidanud vastu enese tahtmist ilmale tooma.

— Tulin siis üle suure praksuva jää ja rändasin

kaua mööda võõraid kihlakondi ringi, enne kui nüüd leidsin..!

Olles varjamatult pihtinud kõigest, jäi Emm norgunud peaga ning alandlikult vaikides seisma, oodates oma mehe otsust.

Tont tõusis, ulatas talle tuleraua ja käskis koldesse läita tule — seega ei põlanud ta mitte oma naist.

Kähku näppis Emm oma pearäti sõlme lahti, heitis kasuka seljast, ja enne kui asuda kolde juurde, astus ta paar sammu lähemale ning surus tugevasti ja südamlikult oma mehe kätt; ja siis haaranud sülle oma poja, sõnas ta talle otsa vaadates:

— Annaks Jumal, et vähemalt nüüd tuleksid meile selged päevad!

Vaadeldes neid mõlemaid, libises vaevumärgatav naeratus üle Tondi murevagudesse küntud palge, ja ta kostis:

— Päev tuleb ikkagi, kuigi kukk igakord ei laula!

1936.